

Դավիդաս Վիտկաուսկաս
Գրիգորի Դիկով

**Արդար դատաքննության
իրավունքի պաշտպանությունն
ըստ Մարդու իրավունքների
Եվրոպական կոնվենցիայի**

Եվրոպայի խորհրդի մարդու իրավունքների ձեռնարկներ

Եվրոպայի խորհուրդ, 2012

Շուրջ տասը տարի է, ինչ **Գրիգորի Դիկովն** աշխատում է Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի գրասենյակում որպես իրավաբան: Նախկինում իրավաբանական պրակտիկայով զբաղվելով Ռուսաստանում՝ Նա գործուն մասնակցություն է ունեցել այդ երկրում մի շարք իրավական բարեփոխումների իրականացմանը, մասնագիտական ուսուցման դասընթացներ է վարել Եվրոպայի տարբեր երկրներում և հանդես է եկել քրեական արդարադատության և արդար դատաքննության վերաբերյալ իր փորձագիտական հրապարակումներով: Ներկայումս Նա աշխատում է Նաև Ստրասբուրգի Սիրակուզայի համալսարանական կենտրոնում՝ որպես Մարդու իրավունքների եվրոպական օրենսդրության հրավիրյալ դասախոս:

Դովիդաս Վիտկաուսկասն արդարադատության և լավ կառավարման հարցերով խորհրդատու է: Նա գրեթե տաս տարի աշխատել է Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի գրասենյակում որպես իրավաբան, իսկ բարձրագույն կրթությունը լիտվական և անգլիական օրենսդրության գծով է: Դովիդասը ներկայումս դատաիրավական համակարգի օրենսդրական և ինստիտուցիոնալ բարեփոխմանն առնչվող մի խորհրդատվական աջակցություն է մատուցում մի շարք եվրոպական կառավարությունների՝ ղեկավարելով փորձագիտական խմբերի աշխատանքը և աջակցելով Եվրոպայի խորհրդի և Եվրոպական միության տարատեսակ միջոցառումների իրականացմանը: Նա նաև աշխարհի տարբեր երկրների իրավաբանների համար մասնագիտական ուսուցման բազմաթիվ դասընթացներ է անցկացնում մարդու իրավունքների և արդարադատության արդյունավետ կառավարմանն առնչվող այլ հարցերի վերաբերյալ:

Սույն հրապարակման մեջ արտահայտված տեսակետները հեղինակներինն են, և Եվրոպայի խորհուրդը պատասխանատվություն չի կրում դրանց համար: Դրանք չպետք է դիտվեն որպես ներկայացվող իրավական փաստաթղթերի պաշտոնական մեկնաբանություն, որը պարտավորություն է առաջացնում անդամ պետությունների կառավարությունների, Եվրոպայի խորհրդի կանոնադրային մարմինների կամ Մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիայի հիման վրա ձևավորված որևէ մարմնի համար:

Եվրոպայի խորհուրդ
Մարդու իրավունքների և օրենքի գերակայության հարցերով գլխավոր տնօրինություն (DGI)
F-67075 Ստրասբուրգ Cedex
www.coe.int/justice

Ուսումնական ձեռնարկները տպագրվել են Եվրոպայի խորհրդի կողմից իրականացվող «Մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիայի և Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի նախադեպային իրավունքի կիրառման ամրապնդումը Հայաստանում» ծրագրի շրջանակներում:

© Եվրոպայի խորհուրդ, 2012թ.
Կազմի ձևավորումը՝ © rolffimages – Fotolia.com

1^{hu} անգամ տպագրվել է անգլերեն 2012թ.
Թարգմանվել է հայերեն 2014թ.

Բովանդակություն

Առաջաբան.....	3
---------------	---

6-րդ հոդվածի նշանակությունը, մեկնաբանման մեթոդներն ու սկզբունքները.....	7
---	---

6-րդ հոդվածով սահմանված պաշտպանության առարկան և կիրառելիության շրջանակը.....	12
--	----

Ամփոփագիր.....	12
Քաղաքացիական իրավունքներ և պարտականություններ.....	12
Ամփոփագիր.....	12
Ներպետական օրենքով ամրագրված իրավունքին վերաբերող վեճ.....	12
Քաղաքացիական իրավունքներ և պարտականություններ.....	16
Քրեական մեղադրանք.....	21
Ամփոփագիր.....	21
Դասակարգումը ներպետական օրենքներում.....	21
Իրավախախտման բնույթը.....	22
Պատժի բնույթը և խստության աստիճանը.....	25
6-րդ հոդվածի կիրառելիությունը նախաքննության, վերաքննիչ, սահմանադրական ու վերանայման այլ վարույթներում.....	28

Դատական պաշտպանության իրավունք.....	31
-------------------------------------	----

Ամփոփագիր.....	31
Դատարանի մատչելիությունը.....	31
Ամփոփագիր.....	31
Հայց ներկայացնելու, վնասի հատուցում պահանջելու և դատարանի որոշումն ստանալու իրավունակություն.....	31
Ընթացակարգային խոչընդոտներ.	
Ժամանակային սահմանափակումներ, դատական ծախսեր, իրավասություն և այլ ֆորմալ ընթացակարգեր.....	36
Գործնական խոչընդոտներ. իրավաբանական օգնության ապահովման խնդիրներ.....	39

Քաղաքացիական գործով պատասխանողի անձեռնմխելիությունը.....	41
Դատարանի որոշումների վերջնականություն. res judicata.....	44
Դատարանի վերջնական որոշումը ժամանակին ի կատար ածելը.....	45

Օրենքի հիման վրա ստեղծված անկախ ու անաչառ դատարան.....	48
Ամփոփագիր.....	48
«Օրենքի հիման վրա ստեղծված» դատարան.....	48
«Անկախ» դատարան.....	51
«Անաչառ» դատարան.....	55

«Արդար» դատաքննություն.....	62
Ամփոփագիր.....	62
«Մրցակցայնության» սկզբունք.....	63
Կողմերի իրավահավասարություն.....	67
Անձամբ ներկա գտնվելը և հրապարակայնությունը.....	72
Ամփոփագիր.....	72
Դատաքննության ունկնդրումը և ֆիզիկապես ներկա գտնվելը.....	72
Արդյունավետ մասնակցություն.....	76
Դատական լուումների հրապարակային բնույթը. երրորդ կողմերի և լրատվամիջոցների մասնակցությունը.....	78
Դատական որոշումների հրապարակային բնույթը.....	80
Դատական որոշման հրապարակային բնույթի պահանջի խախտման օրինակ.....	81
Դատական որոշման հրապարակային բնույթի պահանջի խախտման բացակայության օրինակներ.....	81
Քրեական դատաքննության «արդարացիության» յուրահատկությունները.....	81
Ամփոփագիր.....	81
Պաշտպանություն սադրանքի գործադրումից.....	81

Լռություն պահպանելու և սեփական անձի դեմ ցուցմունք չտալու իրավունք, կորզված խոստովանություն.....	86
Ընդհանուր սկզբունքներ.....	86
Օրենքով սահմանված պարտավորություններ.....	89
Քննության միջամտող մեթոդներ.....	93
Արդար դատաքննության աղադակող մերժում արտերկրում.....	97
Հիմնավորված դատական որոշման և վստահելի ապացույցների իրավունք.....	98
Հիմնավորված դատական որոշում.....	98
Հակաիրավական և ոչ արժանահավատ ապացույցներ.....	100
Դատաքննություն ողջամիտ ժամկետում.....	103
Ընդհանուր սկզբունքներ.....	103
Գործի բնույթը և բարդությունը.....	105
Դատավարության կողմերի վարքագիծը.....	106

**6-րդ հոդվածի 2-րդ կետ. Անմեղության
կանխավարկած.....** 109

6-րդ հոդվածի 3-րդ կետ. Պաշտպանության իրավունքներ.....	116
<i>Ամփոփագիր.....</i>	<i>116</i>
Տեղեկացում ներկայացվող մեղադրանքի վերաբերյալ.....	116
Բավարար ժամանակ և հնարավորություններ պաշտպանությունը նախապատրաստելու համար.....	119
Սեփական շահերի պաշտպանություն փաստաբանի միջոցով կամ անձամբ.....	124
Վկաների հարցաքննության իրավունք.....	132
Թարգմանչի անվճար օգնություն.....	141

**Հոդված 6
Արդար դատաքննության իրավունք**

1. Յուրաքանչյուր ոք, երբ որոշվում են նրա քաղաքացիական իրավունքներն ու պարտականությունները կամ նրան ներկայացված ցանկացած քրեական մեղադրանքի առնչությամբ, ունի օրենքի հիման վրա ստեղծված անկախ ու անաչառ դատարանի կողմից ողջամիտ ժամկետում արդարացի և հրապարակային դատաքննության իրավունք: Դատավճիռը հրապարակվում է դմբաց միստում, սակայն մամուլի ներկայացուցիչների և հանրության ներկայությունը կարող է չթույլատրվել ամբողջ դատաքննության կամ նրա մի մասի ընթացքում՝ ժողովրդավարական հասարակության մեջ բարոյականության, հասարակական կարգի կամ պետական անվտանգության շահերից ելնելով, երբ դա են պահանջում անչափահասների շահերը կամ կողմերի մասնավոր կանքի պաշտպանությունը, կամ՝ այնքանով, որքանով դա, դատարանի կարծիքով, հատուկ հանգամանքների բերումով խիստ անհրաժեշտ է, եթե հրապարակայնությունը կխախտեր արդարադատության շահերը:

2. Յուրաքանչյուր ոք, ով մեղադրվում է քրեական հանցագործություն կատարելու մեջ, համարվում է անմեղ, քանի դեռ նրա մեղավորությունն ապացուցված չէ օրենքին համապատասխան:

3. Քրեական հանցագործություն կատարելու մեջ մեղադրվող յուրաքանչյուր ոք ունի հետևյալ նվազագույն իրավունքները.

ա. իրեն հասկանալի լեզվով անհապաղ ու հանգամանորեն տեղեկացվելու իրեն ներկայացված մեղադրանքի բնույթի և հիմքի մասին,

բ. բավարար ժամանակ ու հնարավորություններ՝ իր պաշտպանությունը նախապատրաստելու համար,

գ. պաշտպանելու իրեն անձամբ կամ իր ընտրած դատապաշտպանների միջոցով կամ, եթե նա բավարար միջոցներ չունի դատապաշտպանի ծառայության դիմաց վճարելու համար, ունենալու անվճար նշանակված դատապաշտպան, երբ դա պահանջում են արդարադատության շահերը,

դ. հարցաքննելու իր դեմ ցուցմունք տվող վկաներին կամ իրավունք ունենալու, որ այդ վկաները ենթարկվեն հարցաքննության, և իրավունք ունենալու՝ իր վկաներին կանչելու ու հարցաքննելու

պայմաններով, ինչ իր դեմ ցուցմունք տված վկաները, ե. օգտվելու թարգմանչի անվճար օգնությունից, եթե ինքը չի հասկանում դատարանում գործածվող լեզուն կամ չի խոսում այդ լեզվով:

Առաջաբան

Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ 6-րդ հոդվածի մասով նախադեպային իրավունքը նորմերի բարդ համակարգ է: Սույն ձեռնարկի նպատակն է լուսաբանել այս թեման այնպես, որ ընթերցողը կարողանա գարգացնել Կոնվենցիայի ենթադրյալ խախտման ապացուցմանն ուղղված իրավական տեսակետներ կառուցելու և հիմնավորելու իր հմտությունները՝ լինի դա ազգային թե միջազգային մակարդակում, կա մ Ստրասբուրգում փաստացի դատավարության ընթացքում, կա մ էլ առավելապես հիպոթետիկ ակադեմիական ուսումնասիրություն կատարելիս:

Ձեռնարկը գրվել է նախևառաջ փաստաբանական պրակտիկայով զբաղվողների համար: Որպես իրավաբանական պրակտիկայով զբաղվող անձի համար նախատեսված գործիք՝ այն ներառում է 6-րդ հոդվածի մասով ՄԻԵԴ-ի ծավալուն նախադեպային իրավունքից բաղված սկզբունքների բավականին սեղմ ամփոփագիր, որը ներկայացված է ՄԻԵԴ-ի գործածած իրավագիտական լեզվին և ոճին համահունչ:

Հեղինակները փորձել են 6-րդ հոդվածում պարզորոշ ամրագրված կամ նկատի առնված իրավունքների լայն շրջանակից բխող տրամաբանական կառուցվածք ստանալ: Միաժամանակ փորձել են մեջբերել հնարավորինս մեծ թվով դատական գործեր, որպեսզի ցույց տան, որ նախադեպային իրավունքը մի շարք դեպքերում հեռու է միանշանակ կամ հաստատուն լինելուց:

Ամփոփագրերում հակիրճության որոշակի աստիճան պահպանելու անհրաժեշտության պատճառով ընթերցողին կարող է թվալ, թե իրեն հուշում են ձեռնարկում հիշատակված յուրաքանչյուր վճռի կամ որոշման լրացուցիչ ուսումնասիրություն կատարել: Մի բան, որը հեղինակները սրտանց ողջունում են:

Դատական գործերի ցուցիչը (էջ 102), տեքստում մեջբերված որոշումների համարների հետ մեկտեղ, կոչված է դյուրացնելու այդ աշխատանքը:

6-րդ հոդվածի նշանակությունը, մեկնաբանման մեթոդներն ու սկզբունքները

Մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիայի (այսուհետ՝ «Կոնվենցիա») 6-րդ հոդվածը երաշխավորում է արդար դատաքննության իրավունքը: Այն ամրագրում է ժողովրդավարական հասարակության հիմքը հանդիսացող օրենքի գերակայության սկզբունքը և ընդգծում արդարադատության իրականացման հարցում դատական մարմինների կարևորագույն դերը՝ դրանով իսկ արտացոլելով Պայմանավորվող պետությունների ժառանգած ընդհանրական արժեքները: Հոդվածը երաշխավորում է քաղաքացիական վարույթի կողմերի դատավարական իրավունքները (6-րդ հոդվածի 1-ին կետ) և քրեական գործով ամբաստանյալի (կասկածյալի) իրավունքները (6-րդ հոդվածի 1-ին, 2-րդ և 3-րդ կետեր): Թեև դատաքննության այլ մասնակիցները (տուժողներ, վկաներ և մյուսներ) 6-րդ հոդվածի հիմքով զանգատ ներկայացնելու ընթացակարգային իրավասություն չունեն (*Միհովան ընդդեմ Իտալիայի* [*Mihova v. Italy*], *մերժ.*), սակայն Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը (այսուհետ՝ «ՄԻԵԴ») կամ «Ստրասբուրգի դատարան») հաճախ հաշվի է առնում նրանց իրավունքները:

Կոնվենցիայի այլ դրույթների պես, 6-րդ հոդվածը ևս ենթակա է նպատակային մեկնաբանության: ՄԻԵԴ-ը փորձում

է այս դրույթին հաղորդել գործնական ազդեցություն՝ հետամուտ լինելով այն իրավունքների պաշտպանությանը, որոնք ոչ թե տեսական և անիրական են, այլ՝ գործնական և արդյունավետ (արդյունավետության սկզբունք) (*Սախնովսկին ընդդեմ Ռուսաստանի* [*Sakhnovskiy v. Russia*] [*GC*], 99-107-րդ կետեր): 6-րդ հոդվածի այս ոչ տառացի, համատեքստային մեկնաբանության արդյունքում հնարավոր է դարձել պարզել, որ դատական կարգով սեփական իրավունքները պաշտպանելը (*Գոլդըրն ընդդեմ ՄԹ-ի* [*Golder v. the United Kingdom*, §§ 26-40]), դատական որոշումների իրականացման իրավունքը (Հորնսբին ընդդեմ Հունաստանի [*Hornsby v. Greece*]), §§ 40-45), դատական որոշումների վերջնական լինելու իրավունքը (*Բրումարեսկուն ընդդեմ Ռունիիայի* [*Brumărescu v. Romania*, §§ 60-65]) գոյություն ունեն սույն հոդվածից բխող (այլ ոչ՝ տառացիորեն ըմբռնվող) մի շարք պահանջների թվում:

Թեև հարկ է, որ Կոնվենցիայի մեկնաբանությունն առավելագույն չափով համահունչ լինի միջազգային իրավունքի այլ նորմերին, այդ թվում՝ պատասխանող պետության այլ միջազգային պարտավորություններին, այդուամենայնիվ, չի կարելի բացառել, որ Կոնվենցիայի պահանջները կարող են նաև գերակա համարվել դրանց նկատմամբ (*Ֆոգրթին ընդդեմ ՄԹ-ի* [*Fogarty v. the United Kingdom*], §§ 32-39, տե՛ս նաև «*Բոսֆորուս Հավա Յոլլարի Տուրիզմը*» և *Տիկարետ Անոնիմ Շիրիքին* ընդդեմ *Իռլանդիայի* [*Bosphorus Hava Yollar ı Turizm ve Ticaret Anonim*

1. Գործերն առաջին անգամ հիշատակվելիս մեջբերվում են ըստ վերնագրի (պատասխանող կողմ հանդիսացող պետությունը ներառյալ), իսկ այնուհետ նշվում է, որպես կանոն, միայն հայցվորի անունը:

Širketi v. Ireland [GC], §§108-111, և այլ գործեր, որոնք վիճարկում են ԵՄ օրենսդրության տարբեր դրույթները՝ ելնելով Մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիայի տեսանկյունից):

6-րդ հոդվածը հարկ է մեկնաբանել այսօրվա պայմանների լույսի ներքո՝ հաշվի առնելով հաստատված սոցիալ-տնտեսական պայմանները. այս մոտեցումը հայտնի է նաև «Կոնվենցիան կենդանի օրգանիզմ է» արտահայտության տեսքով (*Մարկքսն ընդդեմ Բելգիայի* [Marckx v. Belgium, §41]): Կոնվենցիան մեկնաբանելիս ՄԻԵԴ-ը կարող է նաև հաշվի առնել Պայմանավորվող կողմերի փոխհարաբերությունները կարգավորող միջազգային օրենքի համապատասխան դրույթներն ու սկզբունքները (*Դեմիրը և Բայկարան ընդդեմ Թուրքիայի* [Demir & Baykara v. Turkey [GC], §§76-84]):

6-րդ հոդվածն օժտված է նշանակալի ինքնավարությամբ Պայմանավորվող պետությունների ազգային օրենքների, այդ թվում՝ նյութաիրավական, ինչպես նաև դատավարական դրույթների նկատմամբ (*Խանն ընդդեմ ՄԹ-ի* [Khan v. the United Kingdom, §§34-40]): Սա նշանակում է, որ այն ինչ համարվում է ընթացակարգային թերություն ազգային օրենսդրության իմաստով, պարտադիր չէ, որ հանդիսանա կամ հանգեցնի 6-րդ հոդվածի խախտման: Միևնույն ժամանակ, 6-րդ հոդվածի որոշ տարրեր մյուսների համեմատ պակաս ինքնավար են ներպետական օրենսդրության մեջ: Այսպես. ներպետական օրենսդրությանը մշտապես ավելի մեծ կարևորություն է տրվել կիրառելիության գնահատման համատեքստում (*Ռոշն ընդդեմ ՄԹ-ի* [Roche v. the United Kingdom [GC], §§116-126]), իսկ որոշ դեպքերում նաև 6-րդ հոդվածի հատկանիշները բնեկիս, որպեսզի հնարավոր լինի ընդհանուր հայտարարի բերել ապացույցների ստացման մեղադրական և քննչական համակարգերին ներհատուկ

տարբերությունները. նման իրողության ենթ առնչվում, օրինակ, երբ ՄԻԵԴ-ը հավանություն տվեց Եվրոպայի կոնտինենտալ իրավական համակարգերում ավելի լայն դատական հայեցողական լիազորությունների կիրառմանը կապված դատակոչի ենթակա վկաների ընտրության հետը (*Վիդալն ընդդեմ Բելգիայի* [Vidal v. Belgium, §§32-35]): Առանձին դեպքերում ներպետական օրենքների խախտումը, կամ ներպետական օրենքների անհատակությունն ինքնին ՄԻԵԴ-ի կողմից օգտագործվել է որպես 6-րդ հոդվածի խախտման մասին վկայող լրացուցիչ փաստարկ (*ԴՄԴ Գրուկ, ա.ս.-ն ընդդեմ Սլովակիայի* [DMD Group, a.s. v. Slovakia, §§62-72]): Ժամանակ առ ժամանակ 6-րդ հոդվածի առնչությամբ իր եզրահանգումը հիմնավորելու նպատակով ՄԻԵԴ-ը հղում է կատարել նաև այնպիսի ներպետական որոշումներին, որոնցով հաստատվել էր 6-րդ հոդվածի հետ նույնական սահմանադրական դրույթի խախտում (*Հենրիկ Ուրբանն ու Ռիշարդ Ուրբանն ընդդեմ Լեհաստանի* [Henryk Urban and Ryszard Urban v. Poland, §§47-56]):

6-րդ հոդվածի հիմնական առանցքը ոչ թե ներպետական դատական ատյանների որոշումների սխալ կամ ճիշտ լինելու հանգամանքը պարզելն է, այլ այն, թե որքանով է դիմողին հնարավորություն տրվել ներկայացնելու իր փաստարկները և հերքելու այն փաստերը, որոնք կեղծ է համարում (*Կա-րալևիչուսն ընդդեմ Լիտվայի* [Karalevičius v. Lithuania, մերժ.]):

Ելնելով սուբսիդիարության սկզբունքից՝ 6-րդ հոդվածը թույլ չի տալիս, որպեսզի ՄԻԵԴ-ը հանդես գա որպես չորրորդ ատյանի դատարան, այսինքն՝ վերահաստատի տվյալ գործի հանգամանքները կամ վերաքննի ազգային օրենքների ենթադրյալ խախտումները (*Բեռնարն ընդդեմ Ֆրանսիայի*

2. Տե՛ս նաև էջ 31-ը՝ Դատարանի մատչելիություն, էջ 48. «Օրենքի հիման վրա ստեղծված» դատարան, էջ 132. Վկաների հարցաքննության իրավունք:

[Bernard v. France, §§37-41]), ոչ էլ որոշում կայացնի ստացված վկայությունների ընդունելիության վերաբերյալ (*Շենկն ընդդեմ Շվեյցարիայի* [Schenk v. Switzerland, §§45-49]): Պետությունները շարունակում են պահպանել ցանկացած արարքի նկատմամբ քրեական օրենսդրությունը կիրառելու (այնքանով, որքանով դա չի ոտնահարում Կոնվենցիայի պաշտպանության տակ առնված մյուս իրավունքները) և ներկայացվող մեղադրանքի բաղկացուցիչները սահմանելու ազատությունը: Սա նշանակում է, որ ՄԻԵԴ-ի դերը չի կայանում ներպետական քրեական օրենսդրության բովանդակությունը (ինչպես նաև մեղադրյալին առաջարկվող պաշտպանության կոնկրետ եղանակի անհրաժեշտությունը) «թելադրելու» մեջ (*Գ.Վ.-ն ընդդեմ ՄԹ-ի* [Գ.-ն ընդդեմ ՄԹ-ի, մերժ., §§28-30]): Այդուհանդերձ, վերջին շրջանում ՄԻԵԴ-ը որոշ դեպքերում 6-րդ հոդվածի խախտումներ է արձանագրել միևնույն վերաքննիչ դատարանի կողմից (*Տուդոր և Տուդորն ընդդեմ Ռումինիայի* [Tudor Tudor v. Romania], §§26-33) կամ գանգատարկման փուլում տարբեր շրջանային դատա-րանների կողմից (*Շտեֆանիկան և մյուսներն ընդդեմ Ռումինիայի* [Ștefănică & others v. Romania, §§31-40]) միևնույն խնդրի շուրջ հակասական դատական որոշումներ կայացնելու առնչությամբ՝ ընդգծելով, որ տվյալ խնդրի շուրջ եղած տարբեր մոտեցումների «խորը և կրկնվող» բնույթն անհամատեղելի է իրավական որոշակիության սկզբունքի հետ՝ լայն իմաստով: Միևնույն ժամանակ Մեծ Պալատը վերջերս շեշտել է, որ ըստ 6-րդ հոդվածի՝ ներպետական դատական ատյանների տարբեր որոշումները համեմատելը չի մտնում ՄԻԵԴ-ի գործա-ռույթների մեջ, անգամ եթե դրանք կայացվել են ակնհայտ նման վարույթների մասով, բացառությամբ բացահայտ վիճահարույց դեպքերի (*Նեյդետ Շահինը և Պերիհան Շահինն ընդդեմ Թուրքիայի* [Nejdet Şahin & Perihan Şahin v. Turkey [GC], §§59-96]):

6-րդ հոդվածը սահմանում է ներպետական ատյանների կողմից ի հայտ բերված փաստական հանգամանքների արժանահավատության չափազանց լուրջ կանխավարկած՝ բացառությամբ այն դեպքերի, երբ ներպետական ատյանների կողմից նսեմացվել է 6-րդ հոդվածի պահանջների Եւթյունը, օրինակ, մեղադրանքը հիմնավորելու նպատակով սադրանքի դիմելու պարագայում (*Ռամանաուսկասն ընդդեմ Լիտվայի* [Ramanauskas v. Lithuania [GC], §§48-74]). Թեև գործերի այս վերջին կատեգորիան ավելի շուտ բացառության, քան օրինաչափության ոլորտից է:

6-րդ հոդվածից հետևում է, որ պետք է քննության առնվի ոչ թե դատավարության ընթացքում տեղ գտած առանձին թերությունները, այլ գործի վարույթի *արդարացիությունն* ընդհանուր վերցրած, այսինքն՝ նկատի առնելով դրա բոլոր փուլերը և դիմողին ընձեռված հնարավորությունները: Միևնույն ժամանակ վերջին տարիներին ՄԻԵԴ-ն սկսել է ավելի մեծ կարևորություն տալ վարույթի որոշակի առանցքային պահերին, մասնավորապես, քրեական վարույթի ընթացքում կասկածյալի առաջին հարցաքննությանը (*Իմբրիոշիան ընդդեմ Շվեյցարիայի* [Imbrioscia v. Switzerland, §§39-44], *Սալդուզն ընդդեմ Թուրքիայի* [Salduz v. Turkey [GC], §§56-62], *Պանովիցն ընդդեմ Կիպրոսի* [Panovits v. Cyprus, §§66-77], *Դայանանն ընդդեմ Թուրքիայի* [Dayanan v. Turkey, §§31-43], *Պիշչալնիկովն ընդդեմ Ռուսաստանի* [Pishchalnikov v. Russia, §§72-91]):

Այն, թե ավելի բարձր ատյանի դատարանը գործը վերանայելով կարո՞ղ է արդյոք շտկել գործի քննության ավելի վաղ փուլում տեղ գտած դատավարական թերությունը, թե ոչ, կախված է ավելի բարձր ատյանի միջամտության բնույթից, լիազորություններից և վերանայման մասշտաբից (*Ռոուն և Դեյվիսն ընդդեմ ՄԹ-ի* [Rowe & Davis v. the United Kingdom,

§§61-67)): Նույն կարգով, տվյալ վարույթի հետագա փուլում դատավարական երաշխիքների բացակայությունը կարելի է լրացնել դիմողների՝ իրենց իրավունքներն ավելի վաղ փուլում իրացնելու հնարավորությամբ (տե՛ս, այդուհանդերձ, *Գարսիա Դերնանդես դև Բերնադես Իսպանիայի* [*García Hernández v. Spain*, §§26-36]):

Որպես կանոն, անձը կարող է պնդել, որ 6-րդ հոդվածի պահանջների խախտման «զոհ» է միայն այն դեպքում, եթե դատաքննությունն ավարտված է, և եթե անձին մեղավոր են ճանաչել հանցանք կատարելու մեջ (*Օլեկսին ընդդեմ Լեհաստանի* [*Oleksy v. Poland*, մեթ.]), կամ եթե տանուլ է տվել (առնվազն՝ մասամբ) քաղաքացիական հայցը: Այդուհանդերձ, գոյություն ունեն որոշ բացառություններ. «դատարան դիմելու հնարավորությանը» կամ «ողջամիտ ժամկետին» վերաբերող պահանջների խախտումներ կարող են տեղի ունենալ նաև առանց դատարանի վերջնական որոշման: Անմեղության կանխավարկածի սկզբունքը (6-րդ հոդվածի 2-րդ կետ) հաճախ կարող է խախտվել առանց անձի հետապնդման կամ դատապարտման:³

Թեև ՄԻԵԴ-ը հազվադեպ է նշում, որ 6-րդ հոդվածով ամրագրված իրավունքները *սահմանափակելի* են, սակայն Կոնվենցիայի նախադեպային իրավունքի առավել լայն վերլուծությամբ պարզ է դառնում, որ սույն հոդվածի որոշ տարրեր, օրինակ՝ դատարանի մատչելիության իրավունք (*Աշինգդեյնս ընդդեմ ՄԹ-ի* [*Ashingdane v. the United Kingdom*, §§55-60]), շատ մոտ են սահմանափակելի որակվելուն, ճիշտ այնպես, ինչպես Կոնվենցիայի 8-ից 11-րդ հոդվածներով երաշխավորված իրավունքները: 6-րդ հոդվածով ամրագրված սահմանափակելի իրավունքի ձևակերպումը հստակեցնելիս

ՄԻԵԴ-ը նշել է, որ այն, ինչ համարվում է արդար դատաքննություն, չի կարող սահմանվել մեկ անփոփոխ սկզբունքի հիման վրա, այլ պետք է պայմանավորվի կոնկրետ գործի հանգամանքներով: Արդյունքում՝ 6-րդ հոդվածի ներքո *sui generis* համամասնության գնահատում է կիրառվել դեպքերի մեծ մասի առնչությամբ, որը հայտնի է նաև որպես *իրավունքի էության* գնահատման չափանիշ, օրինակ՝ երբ սեփական անձի դեմ ցուցմունք տալուց հրաժարվելու իրավունքի պաշտպանության տարբեր աստիճան էր սահմանվել թեթև քրեական հանցանքների (զանցանքներ կամ եվրոպական որոշ իրավական համակարգերում կիրառվող՝ այսպես կոչված «վարչական իրավախախտումներ») դեպքում, ի տարբերություն այն կարգի, որը կիրառվում է ավելի լուրջ հանցագործությունների քննության ժամանակ (*Օ'Հալլորան և Ֆրանսիս ընդդեմ ՄԹ-ի* [*O'Halloran & Francis v. the United Kingdom* [GC], §§43-63]), կամ երբ կողմերի իրավահավասարության իրավունքի պաշտպանության ավելի ցածր աստիճան է հաստատվում քաղաքացիական գործերի քննության դեպքում՝ ի տարբերություն քրեականների (*Ֆուշեն ընդդեմ Ֆրանսիայի* [*Foucher v. France*, §§29-38], մյուս կողմից՝ *Մենեն ընդդեմ Ֆրանսիայի* [*Menet v. France*, §§43-53]):

Կոնվենցիայի 1-ին հոդվածը պահանջում է, որպեսզի Պայմանավորվող պետություններն իրենց իրավական համակարգերն այնպես ձևավորեն, որ ապահովեն 6-րդ հոդվածի պահանջների կատարումը: Որպես կանոն, ֆինանսական կամ գործնական դժվարությունների հետ կապված պատճառաբանությունները չեն կարող արդարացնել որևէ թերացում կապված այդ պահանջների կատարման հետ (*Սալեսին ընդդեմ Իտալիայի* [*Salesi v. Italy*, §24]):

6-րդ հոդվածը ամրագրված իրավունքների մեծ մասը

կարող է կասեցվել հրաժարման արդյունքում: Այնուամենայնիվ, նման հրաժարումը (հստակորեն արտահայտված կամ ենթադրվող) կարող է ընդունվել ՄԻԵԴ-ի կողմից միայն այն դեպքում, եթե այն ճշմարիտ է, այսինքն՝ միանշանակ (չպետք է կասկածներ առաջանան դրա առկայության և ծավալի վերաբերյալ), ազատ (անձը չպետք է որևէ կերպ պարտադրվի հրաժարվելու իր իրավունքներից, տե՛ս *Դեվիրեն ընդդեմ Բելգիայի* [*Deweere v. Belgium*, §§48-54]), գիտակցված (անձը պետք է հասկանա կասեցման հետևանքները), և չի հակասում կարևոր համարվող որևէ հանրային շահին (*Սեյդովիչն ընդդեմ Իտալիայի* [*Sejdovic v. Italy* [GC], §§96-104], *Թալաթ Թունչն ընդդեմ Թուրքիայի* [*Talat Tunç v. Turkey*, §§55-64]): Կասեցման առկայություն կարող է սահմանվել նաև այն պարագայում, երբ անձը թերանում է հաստատել իր իրավունքը կամ ուշացումով է պահանջում այդ իրավունքի իրացումը (*Բրաչին ընդդեմ Իտալիայի* [*Bracci v. Italy*, §§62-65]):

3. Տե՛ս ստորև՝ էջ 31. Դատարանի մատչելիություն, և էջ 109. 6-րդ հոդվածի 2-րդ կետ. Անմեղության կանխավարկած:

6-րդ հոդվածով սահմանված պաշտպանության առարկան և կիրառելիության շրջանակը

Ամփոփագիր

Ըստ 6-րդ հոդվածն ինքնավար մեկնաբանելու սկզբունքի՝ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը սույն հոդվածի կիրառելիության հարցը որոշում է ստորև նշված ոլորտներից յուրաքանչյուրի դեպքում.

- ✧ քաղաքացիական իրավունքներ և պարտականություններ (*Ռինգեյսենն ընդդեմ Ավստրիայի [Ringeisen v. Austria, §94]*),
- ✧ քրեական մեղադրանք (*Էնգելն ընդդեմ Նիդերլանդների [Engel v. the Netherlands, §§80-85]*):

6-րդ հոդվածի կիրառելիությունը միևնույն ժամանակ և վերանայման այլ փուլերի նկատմամբ սահմանվում է ոչ ինքնավար չափանիշների հիման վրա և մեծապես կախված է ներպետական օրենսդրության մեջ իրավական պաշտպանության մատչելի միջոցների առկայությունից (*Դելկուրն ընդդեմ Բելգիայի [Delcourt v. Belgium, §§23-26]*):

Կիրառելիության փոքր-ինչ տարբեր չափորոշիչներ են գործում 6-րդ հոդվածի 2-րդ կետի պարագայում, եթե այն համեմատելու լինենք 6-րդ հոդվածի 1-ին և 3-րդ կետերի հետ:⁴

4. Տե՛ս ստորև՝ էջ 109. 6-րդ հոդվածի 2-րդ կետ. Անմեղության կանխավարկած:

Քաղաքացիական իրավունքներ և պարտականություններ

Ամփոփագիր

6-րդ հոդվածի կիրառելիությունը *քաղաքացիական* տիրույթում նախատեսում է ստորև բերված բոլոր տարրերի հանրագումարային առկայությունը.

- ✧ պետք է «վեճ» լինի որևէ «իրավունքի» կամ «պարտականության» առնչությամբ (*Բենթթեմն ընդդեմ Նիդերլանդների [Benthem v. the Netherlands, §§32-36]*),
- ✧ այդ իրավունքը կամ պարտականությունը պետք է արտացոլված լինի ներպետական օրենքներում (*Ռոշ [Roche], §§116-126*) և վերջապես՝
- ✧ նշված իրավունքը կամ պարտականությունը պետք է «քաղաքացիական» լինի իր բնույթով (*Ռինգեյսեն [Ringeisen], §94*):

Ներպետական օրենքով ամրագրված իրավունքին վերաբերող վեճ

Ըստ *Բենթթեմի չափանիշներ* անվամբ հայտնի սկզբունքների (*Բենթթեմ [Benthem], §§32-36*)՝ 6-րդ հոդվածը պետք է առնչվի որևէ իրավունքի կամ պարտականության շուրջ ծագած «վեճի», որը

- ✧ պետք է մեկնաբանվի ավելի շուտ նյութաիրավական, քան ֆորմալ իմաստով,
- ✧ կարող է վերաբերել ոչ միայն այս կամ այն իրավունքի առկայության փաստին, այլև դրա իրացման շրջանակին կամ դրա հնարավոր իրացման եղանակին,
- ✧ կարող է վերաբերել փաստերի և օրենքի հետ կապված հարցերին,
- ✧ պետք է լինի ճշմարիտ և լուրջ,
- ✧ պետք է վճռորոշ նշանակություն ունենա դիմողի իրավունքների համար և չպետք է ունենա աննշան կապ կամ ոչ անմիջական հետևանքներ:

Ներպետական օրենքով ամրագրված իրավունքին վերաբերող վեճ

Գազամուղի տեղադրման սարքի գործարկման արտոնագրի մերժում, վեճի ճշմարիտ և լուրջ բնույթի ստուգմամբ, ի թիվս այլոց, այն փաստի հիման վրա, ըստ որի դիմողը նախկինում սարքի երկարաժամկետ շահագործող է եղել (*Բենթթեմ*):

Փաստաբանին Փաստաբանական կոլեգիայում վերականգնելու մասին ժամկետանց դիմում (Յ.-ն ընդդեմ Բելգիայի):

Բժշկական պրակտիկայով զբաղվելու իրավունքների ժամանակավոր կասեցում, չնայած այն հանգամանքին, որ տվյալ վեճն ազդել է ոչ այնքան նշված իրավունքների իրացման բուն եուլթյան, որքան դրանց շրջանակի ու եղանակի վրա (*Լը Կոնտը, Վան Լուվենն ու Դե Մեյերեն ընդդեմ Բելգիայի [Le Compte, Van Leuven and De Meyere v. Belgium]*):

Ներպետական օրենքով ամրագրված իրավունքին վերաբերող վեճ

Արտերկրում կրթություն ստացած բժշկի հայց՝ մեկ այլ երկրում արտոնագրված բժիշկ ճանաչվելու վերաբերյալ, թեև կիրառելի ներպետական օրենսդրությունը հստակորեն չի սահմանում պահանջվող որակավորումները (*Շևրոլն ընդդեմ Ֆրանսիայի [Chevrol v. France]*):

Ենթադրյալ ապօրինի ձերբակալության դիմաց փոխհատուցման հայց, չնայած որ փոխհատուցման իրավունքը ներպետական օրենսդրության մեջ սահմանված էր սկզբունքորեն, այլ ոչ՝ դիմողի (ով կրոնական համոզմունքներից ելնելով իրաժարվել է զինծառայությունից) կոնկրետ հանգամանքներում (*Գեորգիադիս [Georgiadis]*):

Անվանափոխությանն առնչվող դատաքննություն, անկախ նրանից, որ ներպետական օրենսդրությամբ սահմանվում է վարչական իշխանությունների նշանակալի հայեցողություն՝ նման հայցի ներկայացման առումով դիմողի *locus standi*-ն որոշելու համար (*Մուստաֆան ընդդեմ Ֆրանսիայի [Mustafa v. France]*):

Շինարարության հետ կապված մրցույթում ազգային անվտանգության հարցերից ելնելով մերժման վիճարկման անկարողություն, երբ ներպետական օրենքներով չի սահմանվում նյութաիրավական արգելք նման հայցերի վերաբերյալ և թույլ է տրվում, որ վեճի «անարդարացի» մերժումները վիճարկվեն (*Թինլլին ընդդեմ ՄԹ-ի [Tinnelly v. the United Kingdom]*):

Ներպետական օրենքով ամրագրված իրավունքին վերաբերող վեճ
Թեև ՄԹ-ի դատական ատյանները հաստատել էին ոստիկանության անձեռնմխելիությունը՝ հանցագործությունների կանխարգելման գործում անփութության մեղադրանքից, այնուամենայնիվ, նման հայցի հիմքերը ՄԻԵԴ-ը վիճելի է համարել՝ նկատի ունենալով ոստիկանության դեմ հայց ներկայացնելու հնարավորությունը պաշտոնական դիրքի չարաշահման այլ դեպքերի պարագայում, օրինակ՝ խոշտանգումներ կամ ապօրինի ձերբակալություն (<i>Օսման [Osman], սակայն տե՛ս նաև Ռոշ [Roche]</i>):

Ներպետական օրենսդրության մեջ հիմքեր ունեցող «վեճը» ենթադրում է ներպետական օրենսդրությամբ առնվազն վիճելի հիմքերով ընդունելի համարվող հայցի հնարավորություն (*Գեորգիադիս ընդդեմ Յունաստանի [Georgiadis v. Greece, §§27-36]*): Բավարար չի համարվում իրավունքի *in abstracto* գոյությունը. հայցվորը պետք է ցույց տա որոշակի կապ ներպետական վարույթ բերված իր կոնկրետ հայցի հետ:

Զննվող հարցի վերաբերյալ որոշման կայացման եղանակը կարգավորող օրենսդրության բնույթը (քաղաքացիական, առևտրային, վարչական օրենսդրություն և այլն) կամ տվյալ գործի բնությունն իրականացնելու լիազորությունն ունեցող մարմինը (դատական ատյան, տեղական իշխանություն կամ մասնագիտացված մարմին) այս դեպքում մեծ նշանակություն չունի: Զանի դեռ «վեճի» վերաբերյալ որոշման կայացման լիազորությունն ունի այդ մարմինը, կիրառելի կլինի 6-րդ հոդվածը (*Ռինգեյսեն [Ringseisen]*): Միևնույն ժամանակ, այն դեպքերում, երբ վեճը բնոող մարմինը չունի այնպիսի

պարտադիր հատկանիշներ, որոնք բնորոշ են դատական ատյաններին, թերևս, առաջ գա «անաչառության» կամ «անկախության» հարց:⁵

Ներպետական օրենքով հիմնավորված լինելը հաստատվում է այն դեպքում, երբ այդ օրենքը դատական հայցով որոշակի իրավունքի պաշտպանության համար պարտադրում է ընթացակարգային, այլ ոչ՝ նյութաիրավական արգելք (*Ռոշ [Roche, §§ 116-126]*):

Ներպետական օրենքով ամրագրված իրավունքի շուրջ վեճի բացակայություն
Մասնագիտական կրթության վկայագրի վերազնահատում՝ դպրոցական կամ բուհական բնության սկզբունքով (<i>Վան Մարլեն ընդդեմ Նիդերլանդների [Van Marle v. the Netherlands]</i>):
Դիմողների բնակության վայրի մերձակայքում գտնվող ատոմակայանի գործունեության նկատմամբ ներկայացված մեղադրանք, այն դեպքում, երբ բավարար տրամաբանական կապ չկա վիճարկվող գործունեության և դիմողների ֆիզիկական առողջության վրա դրա ներգործության միջև. վեճի որոշակիության տարրի բացակայություն (<i>Բալմեր-Շաֆրոթ և մյուսներն ընդդեմ Շվեյցարիայի [Balmer-Schafroth & others v. Switzerland [GC]]</i>):

5. Տե՛ս նաև ստորև՝ էջ 48. Օրենքի հիման վրա ստեղծված անկախ և անաչառ դատարան:

Ներպետական օրենքով ամրագրված իրավունքի շուրջ վեճի բացակայություն
Օդանավակայանի տարածքի ընդլայնումը թույլատրող երկկողմ պայմանագրին վերաբերող նախագահական հրամանագրի վիճարկում, քանի որ դա կարող էր խախտել դիմողների սեփականության իրավունքը և ձեռնարկատիրական շահերը. սա որոշակիության բացակայության ևս մի օրինակ է (<i>«Սարլ դյու Պարկ դակտիվիտե դը Բլոնգհայմ» ընդդեմ Ֆրանսիայի [Sarl du Parc d'activit s de Blotzheim v. France]</i>):
Վնասվածքի կապակցությամբ փոխհատուցում ստանալու նպատակով ապահովագրական ընկերությանն ուղարկված բժշկական քարտի տեղեկատվությունը բացահայտելու վերաբերյալ բողոք. այստեղ ակնհայտ է, որ տվյալների հրապարակման կանոնադրական պարտականությունը «ստվերել է»՝ գաղտնապահությունը երաշխավորելու պահանջը, որը նախատեսված է ներպետական օրենսդրությամբ (<i>Մ.Ս.-ն ընդդեմ Շվեդիայի [M.S. v. Sweden]</i>):
Թեթև զանցանքի առնչությամբ իրավաբանական օգնության մերժումը վիճարկելու անկարողություն, թեև ներպետական օրենսդրությունն ընձեռում է նման հնարավորություն (բայց ոչ՝ «իրավունք») նշված կարգի իրավախախտման առնչությամբ իրավաբանական օգնություն ստանալու համար (<i>Գուտֆրենդն ընդդեմ Ֆրանսիայի [Gutfreund v. France]</i>):

Ներպետական օրենքով ամրագրված իրավունքի շուրջ վեճի բացակայություն
Մոտակա օդանավակայանի աղմուկի պատճառած անհանգստությանն առնչվող հայց՝ ներպետական օրենսդրության մեջ նման հիմքերի բացակայության պայմաններում. սա նյութաիրավական արգելքի օրինակ է (<i>Փաուլլն ու Ռեյնըրն ընդդեմ ՄԹ-ի [Powell & Rayner v. the United Kingdom]</i>):
Մանրագինն բնությունից հետո ներպետական բարձրագույն դատական ատյանները հաստատեցին, որ պետությունը պատասխանատվություն չի կրում 1950-ականներին նախկին զորակոչիկների շրջանում անցկացված բժշկական թեստերի հետևանքով նրանց մոտ ի հայտ եկած ենթադրյալ բացասական հետևանքների համար. նյութաիրավական արգելքի ևս մեկ օրինակ (<i>Ռոշ [Roche]</i>):
Ապրանքանիշի պաշտպանության փորձ՝ հղում կատարելով մի բանի տարի առաջ պետական ընկերությունից նրա ենթադրյալ գնման փաստին: Այդուհանդերձ, չկային կորպորատիվ իրավահաջորդության մասին վկայող ապացույցներ, հետևաբար, ապրանքանիշի պաշտպանությանն ուղղված բոլոր հետագա քայլերը հիմնավորված չէին ներպետական օրենսդրությամբ և դուրս էին մնում 6-րդ հոդվածի գործողության շրջանակից (<i>ԲԲԸ Պլոդովայա Կոմպանիան ընդդեմ Ռուսաստանի [OAO Plodovaya Kompaniya v. Russia]</i>):

Օրենքի գերակայության սկզբունքի հետ անհամատեղելի կլիներ, եթե ներպետական դատարանների իրավասության դաշտից հանվեր բաղաբացիական հայցերի մի ամբողջ շարք, կամ մարդկանց մեծ խմբեր կամ կատեգորիաներ ազատվեին բաղաբացիական պատասխանատվությունից: Նման բացառությունները, հետևաբար, կհամարվեին սովորական ընթացակարգային արգելք (*Օսմանն ընդդեմ ՄԹ-ի* [*Osman v. the United Kingdom*, §§ 136-140]):

Այդուհանդերձ, ՄԻԵԴ-ին անհրաժեշտ կլիներ ծանրակշիռ հիմքեր ունենալ ներպետական դատական ատյանների՝ հայցի ներկայացման մասով նյութափրավական արգելքի վերաբերյալ եզրահանգումներից շեղվելու համար, եթե բարձրագույն ազգային դատարաններն արդեն իսկ ուսումնասիրել են այդ հարցը՝ հաշվի առնելով Կոնվենցիայի սկզբունքները: Այդպիսով, կիրառելիության հարցում 6-րդ հոդվածն ունի նշանակալի, սակայն ոչ լիակատար ինքնավարություն ներպետական օրենսդրության նկատմամբ (*Օսման, Ռոշ*):

Քաղաքացիական իրավունքներ և պարտականություններ

Քաղաքացիական իրավունքներ և պարտականություններ հասկացությունն ինքնավար է ներպետական օրենքներում տրված սահմանման նկատմամբ (*Ռինգելսեն*):

6-րդ հոդվածը կիրառելի է անկախ կողմերի կարգավիճակից և վեճի մասով որոշման կայացումը կարգավորող օրենսդրության բնույթից: Այստեղ կարևորը վիճարկվող իրավունքի բնույթն է և այն, թե դատաքննության արդյունքն ուղղակի ազդեցություն կունենա՞ մասնավոր իրավունքի

շրջանակում սահմանված իրավունքների և պարտականությունների վրա, թե՞ ոչ (*Բարաոնան ընդդեմ Պորտուգալիայի* [*Baraona v. Portugal*, §§ 38-44]):

Իրավունքի տնտեսական բնույթը կարևոր, սակայն ոչ վճռորոշ չափանիշ է 6-րդ հոդվածի կիրառելիությունը հաստատելու համար: Հայցապահանջն ինքնին պետք է իր բնույթով առնվազն ֆինանսական լինի և հիմնվի նույնպես ֆինանսական բնույթ ունեցող իրավունքների ենթադրյալ ոտնահարման վրա (*Պրոկոլան ընդդեմ Լյուքսեմբուրգի* [*Procola v. Luxembourg*, §§ 37-40]): Դիմողի գանգատում ֆինանսական պահանջի առկայությունը վեճն անպայմանորեն չի վերածում «քաղաքացիականի» (*Պանյեհեյխալեհեին ընդդեմ Դանիայի* [*Panjeheighalehei v. Denmark*, մեթ.]):

Որպեսզի հայցապահանջը «քաղաքացիական» որակվի, մասնավոր իրավունքի տարրերը պետք է գերակա համարվեն հանրային իրավունքի տարրերի նկատմամբ (Դյոմելանդն ընդդեմ Գերմանիայի [*Deumeland v. Germany*, §§ 59-74]): Միևնույն ժամանակ, գոյություն չունեն «քաղաքացիական» վեճի համընդհանուր սահմանման հստակ չափանիշներ՝ ի տարբերություն «քրեական իրավախախտման» սահմանման չափանիշների (*Էնգել*):

Քաղաքացիական վեճեր
Մասնավոր կողմերի միջև ծագած վեճեր, ինչպիսին են անձի իրավունքների, պայմանագրերի և ընտանեկան իրավունքի մասով վարույթները:

Քաղաքացիական վեճեր
Լիբերալ մասնագիտության միջոցով ապրուստ վաստակելու իրավունքի ներառում, օրինակ՝ գործունեության ծավալում որպես բժիշկ (<i>Զյոնիգսն ընդդեմ Գերմանիայի</i> [<i>Koenig v. Germany</i>]), հաշվապահ (<i>Վան Մարլե</i>) կամ փաստաբան (<i>Հ.-ն ընդդեմ Բելգիայի</i> [<i>H. v. Belgium</i>]):
Տնտեսական գործունեությամբ զբաղվելու իրավունք, որը սահմանափակվել է վարչական կանոնակարգով կամ արտոնագրի (օրինակ՝ տաքսի վարելու (<i>Պուդասն ընդդեմ Շվեդիային</i> [<i>Pudas v. Sweden</i>]) կամ գազամուղի սարքի տեղադրման (<i>Բենլըմ</i>), խմիչքի վաճառքի (<i>Տրե Տրակտյորերն ընդդեմ Շվեդիայի</i> [<i>Tre Traktörer AB v. Sweden</i>]), կամ խճաբարի հսկքի գործարկման (<i>Ֆրեդինսն ընդդեմ Շվեդիայի</i> [<i>Fredin v. Sweden</i>]) վերաբերյալ) անվավեր ճանաչմամբ:
Վեճի առանցքում դրված դրամային պահանջ. օրինակ՝ շինարարական տենդերի ոչ պատշաճ դադարեցման հետևանքով կրած վնասների հատուցման կարգադրության անվավեր ճանաչում (<i>Սթրեն Գրիթ Ռիֆայնըրիգ ընդ Սթրեթիս Անդրեադիսն ընդդեմ Հունաստանի</i> [<i>Stran Greek Refineries and Stratis Andreadis v. Greece</i>]):

Քաղաքացիական վեճեր
Կենսաթոշակի, սոցիալական, առողջապահական և այլ նպաստների ապահովմանը վերաբերող հայցապահանջներ՝ անկախ այն հանգամանքից, թե վիճարկվող իրավունքները բխում են պայմանագրային հարաբերություններից, նախկինում կատարված անձնական ներդրումներից, թե՞ սոցիալական համերաշխության վերաբերյալ հանրային իրավունքի դրույթներից, քանի դեռ վեճի առարկան գումարի չափի գնահատումն է (<i>Սալեսի</i>):
Քաղճառայողների կողմից ներկայացվող աշխատանքային վեճեր նրանց վարձատրության, կենսաթոշակի կամ նմանատիպ փոխհատուցումների վերաբերյալ, քանի դեռ հայցի առարկան աշխատանքից ազատելը կամ քաղճառայության ոլորտում աշխատանքի ընդունման մերժումը չէ, և եթե ներպետական օրենսդրությամբ ապահովվում է դատարան դիմելու հնարավորությունը այդ կարգի հարցերում (<i>Վիլհո Էսկելինեն</i> [<i>Vilho Eskelinen</i>]):
Աշխատանքային վեճեր, ներառյալ՝ աշխատանքից ազատմանը կամ աշխատավարձին վերաբերող (<i>Կաբկովն ընդդեմ ՌԴ-ի</i> [<i>Kabkov v. Russia</i>]):
Պետական իշխանության կողմից նախկին բաղաբապետի նկատմամբ ներկայացված հայց՝ պետական միջոցների ենթադրյալ անարդյունավետ կառավարման վերաբերյալ (<i>Ռիշար-Դյուբարին ընդդեմ Ֆրանսիայի</i> [<i>Richard-Dubarry v. France</i>]):

Զաղաքացիական վեճեր
Ընդդեմ ոստիկանության բերված անփութության մեղադրանքով հայց՝ կապված հանցագործության կանխման գործառնության հետ, եթե այն անմիջականորեն ներկայացվում է ենթադրյալ անփութության արդյունքում տուժածի կողմից (<i>Oudmal</i>):
Պետական իշխանության տիրապետման տակ գտնվող տեղեկատվության մատչելիությանն ուղղված հայց, եթե նման տեղեկատվության բացահայտումը կարող էր զգալի ազդեցություն ունենալ անձի մասնավոր կարիերայի հեռանկարի վրա (<i>Louaqon ընդդեմ Ֆրանսիայի [Loiseau v. France]</i>):
Սեփականության իրավունքների վրա ուղղակիորեն ազդող վարչական որոշումներ, ներառյալ հողի առքուվաճառքի պայմանագրի հաստատման մերժումը (<i>Ռինգեյսեն</i>), դիմողների կողմից մտավոր առողջության պայմաններում իրենց ունեցվածքի տնօրինման հնարավորության վրա ազդող հրամանները (<i>Ուինթըրվերփն ընդդեմ Նիդերլանդների [Winterwerp v. the Netherlands]</i>), նույնը և քրեական գործի առնչությամբ (<i>Բարաոնա</i>), անձի կողմից իր սեփականությունն զբաղեցնելու իրավունքին վերաբերող վարույթները (<i>Գիլլուն ընդդեմ ՄԹ-ի [Gillow v. the United Kingdom]</i>), գյուղատնտեսական նշանակության հողերի միավորման (<i>Էրթները և Ռոֆաուերն ընդդեմ Ավստրիայի [Erkner և Hofauer v.</i>

Զաղաքացիական վեճեր
<i>[Erkner և Hofauer v. Austria]</i>), հողի սեփականագրումը (<i>Սփորոնգը և Լոնոռոթն ընդդեմ Շվեդիայի [Sporrong և Lönnroth v. Sweden]</i>), շինարարություն իրականացնելու թույլտվությունը (<i>Մաթս Յակոբսոնն ընդդեմ Շվեդիայի [Mats Jacobsson v. Sweden]</i>), աճուրդով ձեռք բերված ունեցվածքի պահպանման թույլտվությունը (<i>Հականսոնը և Սթուրեսոնն ընդդեմ Շվեդիայի [Håkansson և Sturesson v. Sweden]</i>), և հողի հետ կապված փոխհատուցման տարբեր տեսակները (<i>Լիթգոուն և մյուսներն ընդդեմ ՄԹ-ի [Lithgow and others v. the United Kingdom]</i>) կամ իրավունքների վերականգնման (<i>Յասիունիենեն ընդդեմ Լիտվայի [Jasiūnienė v. Lithuania]</i>) գործերը:
Ապօրինի կալանավորման դիմաց փոխհատուցման հայցապահանջ (<i>Գեորգիադիս</i>):
Ենթադրյալ խոշտանգման դիմաց փոխհատուցման պահանջ, այդ թվում՝ մասնավոր անձանց կողմից կամ արտերկրում կատարված լինելու դեպքում (<i>Ալ-Ադսանին ընդդեմ ՄԹ-ի [Al-Adsani v. the United Kingdom]</i>):
Ազատագրվման պայմանների բողոքարկում (<i>Գանչին ընդդեմ Իտալիայի [Ganci v. Italy]</i>):
Հոգեբուժարանից ազատ արձակվելու պահանջ (Աերթսն ընդդեմ Բելգիայի [<i>Aerts v. Belgium</i>]):

Զաղաքացիական վեճեր
Երեխաների խնամք իրականացնող մարմինների որոշում՝ ծնողների հետ շփումը սահմանափակելու մասին (<i>Օլսոնն ընդդեմ Շվեդիայի [Olsson v. Sweden]</i>):
Քրեական գործի վարույթի շրջանակում ենթադրյալ հանցագործության զոհ դարձած անձանց հայցապահանջներ (<i>Սաուդն ընդդեմ Ֆրանսիայի [Saoud v. France]</i>), քրեական վարույթի շրջանակում այրու իրավունքները գործով (մահացած) պատասխանողի նկատմամբ (<i>Գրադինարն ընդդեմ Մոլդովայի [Grădinar v. Moldova]</i>), կարգապահական տույժեր ազատագրվածի նկատմամբ, եթե դրանց արդյունքում սահմանափակվել է դիմողի՝ քրեակատարողական հիմնարկում ընտանիքի անդամների այցելության իրավունքը (<i>Գյուլմեզն ընդդեմ Թուրքիայի [Gülmez v. Turkey]</i>), կամ սոցիալական վերաինտեգրման նպատակով ժամանակավոր ազատման իրավունքը (<i>Բուլուան ընդդեմ Լյուքսեմբուրգի [Boulois v. Luxembourg]</i>)՝ սույն ձեռնարկի պատրաստման պահին սպասվում էր Մեծ Պալատի որոշումը):

Տարիներ շարունակ համարվել է, որ ծառայությունների հասանելիության, աշխատանքից ապօրինի ազատման կամ պետական իշխանությունը ներկայացնողի գործառնություններ իրականացրած պետական պաշտոնյաներին աշխատանքում վերականգնելու հետ կապված դատական գործերը 6-րդ հոդվածի տիրույթից դուրս են (*Պելեգրինն ընդդեմ Ֆրանսիայի*

[Pellegrin v. France [GC], §§64-71]): Այդուհանդերձ, *Վիլհո Էսկելինենը և մյուսներն ընդդեմ Ֆինլանդիայի [Vilho Eskelinen և others v. Finland [GC]]* գործով 2007թ. որոշումից (§§50-64) ի վեր, ՄԻԵԴ-ը սահմանել է 6-րդ հոդվածի կիրառելիության որոշակի հնարավորություն՝ նման գործերը «բաղաքացիական» համարելով այն դեպքերում, երբ վեճը վերաբերում է սովորական աշխատանքային հարցերին (աշխատավարձ, նպաստներ և այլն), և երբ ազգային օրենսդրությունն ապահովում է դատարանի մատչելիությունը նման կատեգորիայի վեճերի համար անգամ այն պարագայում, երբ դիմողի համար հասանելի միակ ատյանը Սահմանադրական դատարանն է (*Օլուչին ընդդեմ Հորվաթիայի [Oluji v. Croatia, §§31-43]*):

Ոչ «բաղաքացիական» ճանաչված վեճեր
Կլանման միջոցով տնտեսվարող սուբյեկտի ձեռք բերման գործարքի ուսումնասիրությունը պետական տեսուչների կողմից, չնայած դիմողի վարկանիշի վրա նրանց զեկույցի ունեցած աննշան հետևանքներին (<i>Ֆայեդն ընդդեմ ՄԹ-ի [Fayed v. the United Kingdom]</i>):
Զաղաքական պաշտոն զբաղեցնելու իրավունքի որոշում, օրինակ՝ օրենսդիր մարմնում ընդգրկում (<i>Շդանոկան ընդդեմ Լատվիայի [Zdanoka v. Latvia, մերժ.]</i>), Լախագահի (<i>Paksas v. Lithuania [GC]</i>) կամ բաղաքապետի պաշտոնի զբաղեցում (<i>Չերեպկովն ընդդեմ ՌԴ-ի [Cherepkov v. Russia]</i>):

Ոչ «քաղաքացիական» ճանաչված վեճեր
Ապաստանի տրամադրման, արտաքսման և արտահանձնման (էքստրադիցիայի) վարույթներ (<i>Սիլվենկոն ընդդեմ Լատվիայի</i> [Slivenko v. Latvia], <i>մերժ.</i> , <i>Մոնեդերո Անգորան ընդդեմ Իսպանիայի</i> [Monedero Angora v. Spain]):
Հարկերի հաշվարկմանն առնչվող վարույթներ (<i>Լասմանեն ընդդեմ Լատվիայի</i> [Lasmane v. Latvia, <i>մերժ.</i>]), բացառությամբ տույժերի և պատժամիջոցների հետ կապված դեպքերի. այդ պարագայում 6-րդ հոդվածը կարող է կիրառվել իր «քրեական» տիրույթի ներքո (<i>Յանոսևիչն ընդդեմ Շվեդիայի</i> [Janosevic v. Sweden]): Հարկային մարմինների կողմից իրականացված խուզարկության և առգրավման գործողությունների օրինականությանը վերաբերող վեճերը նույնպես քաղաքացիական են (<i>Ռավոնը և մյուսներն ընդդեմ Ֆրանսիայի</i> [Ravon & others v. France]):
Քրեական գործի վարույթի շրջանակում հայցվորի կողմից դատավորի բացարկի և դատարանի կազմի հետ կապված ընթացակարգային պահանջներ (<i>Շրայբերը և Բյոչն ընդդեմ Ֆրանսիայի</i> [Schreiber and Boetsch v. France, <i>մերժ.</i>]). այսպիսով, ընթացակարգային որոշումները զանգատարկելու առումով դատարանի մատչելիության առանձին իրավունք գոյություն չունի. կա դատարան դիմելու մեկ միասնական իրավունք, որը միտված է հարակից քաղաքացիական կամ քրեական գործի հանգուցալուծմանը:

Ոչ «քաղաքացիական» ճանաչված վեճեր
Պետական մարմիններին ոչ կոմպետենտության կամ պաշտոնական պարտականությունների ոչ պատշաճ կատարման մեջ մեղադրող հայցեր, քանի դեռ առկա չէ բավականաչափ ողջամիտ կապ մի կողմից՝ հայցապահանջի կամ իշխանությունների անգործության և մյուս կողմից՝ օրենքով նախատեսված անհատի մասնավոր իրավունքների և պարտականությունների միջև (<i>mutatis mutandis</i> , <i>Շրայբեր և Բյոչ</i> , <i>մերժ.</i>):
Իսլամական ֆունդամենտալիստական խմբավորմանն անդամակցող զինվորական սպայի պաշտոնանկությանը վերաբերող կարգապահական վարույթ՝ առանց զինվորական հրամանատարության որոշումների դատական վերանայման հնարավորության (<i>Սուբյուրն ընդդեմ Թուրքիայի</i> [Suküt v. Turkey, <i>մերժ.</i>):
Ավետարանական Լյութերական եկեղեցում ծագած վեճ՝ քահանային մեկ այլ թեմ տեղափոխելու վերաբերյալ, որն ըստ ֆիննական օրենքների ենթակա չէ դատական կարգով վերանայման (<i>Ահտինենն ընդդեմ Ֆինլանդիայի</i> [Ahtinen v. Finland]):
Միջազգային կազմակերպության, այն է՝ Արտոնագրերի եվրոպական գրասենյակի ներքին վարչարարական որոշումներին վերաբերող վարույթ (<i>Ռամբուս Ինկ.-ն ընդդեմ Գերմանիայի</i> [Rambus Inc. v. Germany, <i>մերժ.</i>):

Ոչ «քաղաքացիական» ճանաչված վեճեր
Ապաստան հայցողի կողմից իր կրած վնասների փոխհատուցման հայցապահանջ՝ ապաստանի տրամադրումը մերժելու կապակցությամբ (<i>Պակյեհեյխալեհեի</i> , <i>մերժ.</i>):
Շենգենի տվյալների բազայում պահվող անձնական տվյալներում ուղղումներ մտցնելու մասով վարույթ (<i>Դալեան ընդդեմ Ֆրանսիայի</i> [Dalea v. France, <i>մերժ.</i>):

Քրեական մեղադրանք

Ամփոփագիր

6-րդ հոդվածի կիրառելիությունն իր *քրեական* տիրույթում նախատեսում է ստորև ներկայացված երեք տարրերից որևէ մեկի ոչ հանրագումարային առկայություն (*Էնգել*).

- ✧ ներպետական օրենքներում ենթադրյալ իրավախախտման դասակարգումը որպես քրեական (*Էնգելի* առաջին չափանիշ),
- ✧ իրավախախտման բնույթը (*Էնգելի* երկրորդ չափանիշ),
- ✧ հնարավոր պատժամիջոցի բնույթը և խստության աստիճանը (*Էնգելի* երրորդ չափանիշ):

Քրեական դատավարության ընթացքում դատավորի կայացրած ոչ բոլոր վճիռներն է հնարավոր քննել 6-րդ հոդվածի «քրեական» դրույթի ներքո: 6-րդ հոդվածի

որոնց նպատակը քրեական մեղադրանքի մասով որոշման հանգելն է (այսինքն՝ որոնք կարող են հանգեցնել քրեական գործով դատապարտման): Այսպես՝ 6-րդ հոդվածը չի վերաբերում այն վարույթներին, որտեղ դատավորը որոշում է կայացնում կասկածյալի նախնական կալանքի մասին (*Նյումայսթըրն ընդդեմ Ավստրիայի* [Neumeister v. Austria, §§22-25]):⁶

Մյուս կողմից՝ 6-րդ հոդվածի 2-րդ կետը կիրառելի է այն վարույթների համատեքստում, որոնք «քրեական» չեն՝ ոչ ներպետական օրենսդրությամբ տրված սահմանման, ոչ էլ իրենց բնույթով կամ պատժամիջոցով, եթե այդ վարույթները պարունակում են դիմողի (քրեական իմաստով) մեղավորության մասին հայտարարություն (*Վասիլիոս Ստավրոպուլոս ընդդեմ Հունաստանի* [Vassilios Stavropoulos v. Greece, §§31-32]):

Դասակարգումը ներպետական օրենքներում

Հարցն այն է, թե տվյալ իրավախախտումը ներպետական իրավական համակարգում ինչպես է որակվում՝ քրեական, կարգապահակա՞ն, թե՞ զուգորդված (*Էնգել*):

Եթե խնդիրը ներպետական օրենսդրությամբ դասված է *քրեականների* շարքին, ապա այդ խնդիրն ավտոմատ կերպով հայտնվում է 6-րդ հոդվածի կարգավորման դաշտում: Այդուհանդերձ, նման դասակարգման բացակայությունը սոսկ հարաբերականորեն է արժեքավոր, և այդ պարագայում առավել մեծ կշիռ են ստանում երկրորդ և երրորդ չափանիշները (*Վեբերն ընդդեմ Շվեյցարիայի* [Weber v. Switzerland, §§32-34]):

Այն դեպքում, երբ ներպետական օրենսդրությունը հստա-

6. Տե՛ս ստորև՝ էջ 109. 6-րդ հոդվածի 2-րդ կետ. Ամեդոլության կանխավարկած:

կույթուն չի ապահովում տվյալ հարցի շուրջ, ինչպես օրինակ, *Ռավնսբորգն ընդդեմ Շվեդիայի [Ravnsborg v. Sweden]* (§33)] գործում, ուր հարց էր ծագել դատարանում քաղաքացիական վարույթի կողմերից մեկի ոչ պատշաճ հայտարարությունների համար նշանակված տույժի մասով ներպետական օրենսդրությամբ տրված բացատրության վերաբերյալ, անխուսափելիորեն հարկ է լինում անդրադառնալ միայն երկրորդ և երրորդ չափանիշներին:

Իրավախախտման բնույթը

Սա ավելի ծանրակշիռ չափանիշ է, քան առաջինը՝ դասա-կարգումը ներպետական օրենքներում (*Վեբեր*, §32):

Այս չափանիշով նախատեսվում է ներպետական օրենսդրու-թյան և դրա կիրարկման շրջանակի համադրում նույն իրավական համակարգի այլ՝ քրեական իրավախախտումնե-րի հետ (*Էնգել*, §§80-85):

Ներպետական օրենքներում ամրագրված այն դրույթները, որոնց նպատակը իրավախախտման պատժումն է, ըստ էության, «քրեական» են. այդուհանդերձ, որոշ դեպքերում պատժելու նպատակը կարող է համակցվել կանխարգելման նպատակի հետ: Այս երկու նպատակներն էլ կարող են առկա լինել և հետևաբար փոխբացառող չեն (*Օգթյուրքեն ընդդեմ Գերմանիայի [Öztürk v. Germany]*, §53)):

Այն դեպքերում, երբ օրենքի նպատակը անձանց որոշակի խմբի կամ դասի կողմից (զինվորներ, բանտարկյալներ, բուժաշխատողներ և այլն) կատարվող իրավախախտումների կանխարգելումն է, դա, ամենայն հավանականությամբ, կորակվի որպես կարգապահական և 6-րդ հոդվածի շրջանակներից դուրս (*Դեմիկոլին ընդդեմ Մալթայի [Demicoli v.*

Malta, §33)):

Այն փաստը, որ իրավախախտումն ուղղված է ոչ թե որոշակի սեկտորի, այլ բնակչության առավել լայն հատվածի դեմ, մեկն է այն կարևոր ցուցանիշներից, որոնք վկայում են իրավա-խախտման «քրեական» բնույթի մասին. ծանրության աստիճանը ևս այդպիսի ցուցանիշներից մեկն է (*Քեմպբելլը և Ֆելն ընդդեմ ՄԹ-ի [Campbell & Fell v. the United Kingdom]*, §101)):

Մինևույն ժամանակ, իրավախախտման թեթև բնույթն ինքնին չի ենթադրում, որ այն 6-րդ հոդվածի տիրույթից դուրս է. «քրեական» բնույթը պարտադիր կարգով չի ենթադրում իրավախախտման լրջության որոշակի աստիճան (*Օգթյուրք*, §53):

«Քրեական» բնույթի իրավախախտումներ
Խորհրդարանականների պատիվն ու արժանապատվությունը ենթադրաբար վարկաբեկող հոդվածի հրապարակման հարցն ուսումնասիրելու նպատակով դիմողին հրավիրել էին խորհրդարան. այստեղ հաշվի է առնված, ի թիվս այլոց, բնակչության լայն զանգվածներին հասցեագրված համապատասխան օրենսդրությունը (<i>Դեմիկոլի</i>):
Օրենսդրությամբ նախատեսված՝ հասարակական կարգի խախտման հիմքով չարտոնված ցույցին մասնակցելու համար նշանակված վարչական տույժը, որի պարագայում, ի թիվս այլ գործոնների, կատարվել է

«Քրեական» բնույթի իրավախախտումներ
կարճատև կալանավորում և քրեական գործերով բնիկների կողմից դիմողի հարցաքննություն, ինչին հաջորդել է տուգանքի նշանակում, և այն փաստը, որ այդ կարգի գործերը լսվել են ներպետական դատարանների քրեական հարցերով զբաղվող ատյանների կողմից (<i>Չիլիբերբերգ [Ziliberg]</i>):
Բանտարկյալներին նկատողություն հայտարարելը քրեակատարողական հիմնարկի աշխատակիցների հանդեպ լուրջ բռնություն կիրառելու և խռովություն բարձրացնելու համար կարող է հանցանքի որակում ստանալ միայն բանտային համատեքստում (չհամարվելով իրավախախտում ըստ ընդհանուր քրեական իրավունքի), սակայն հիմքում ընկած փաստերը կարող են արտացոլվել մարմնական վնասվածք պատճառելու և դավադրության կազմակերպման հետ կապված սովորական հանցանքներում, այդ դեպքում կարևոր գործոններ լինելով բանտարկյալների դեմ ուղղված «քրեական» մեղադրանքի հանրագումարային ապացույցների շարքում, մեկտեղվելով նաև մեղադրանքների առանձնապես լուրջ բնույթի հետ (<i>Քեմպբելլը և Ֆել</i>):
Պրոբացիոն ծառայության աշխատակցի դեմ ուղղված սպառնալիքի և բանտային հսկիչի նկատմամբ ոչ լուրջ հարձակման համար բանտարկյալներին նկատողություն հայտարարելը համարվել է բնույթով «խառը», սակայն ի

«Քրեական» բնույթի իրավախախտումներ
վերջո դասակարգվել է որպես «քրեական»՝ ելնելով նշանակված պատժամիջոցների (հավելյալ օրեր ազատազրկման մեջ) հանրագումարային վերլուծությունից (<i>Իզեհ և Քոնորս [Ezeh & Connors]</i>):
Դատավորների հասցեին հնչեցրած վիրավորական արտահայտությունների միջոցով դատարանի հանդեպ անհարգալից վերաբերմունքի համար փաստաբանի նկատմամբ նշանակված պատիժ՝ վիճարկված օրենքի կիրառման չափազանց լայն ոլորտի համատեքստում (<i>Կիպրիանու [Kyprianou]</i> , Պալատի վճռի 31-րդ պարբերություն):
Քրեական զրպարտության գործով հայցվորի նկատմամբ տույժի նշանակում՝ ընթացքում գտնվող նախաքննության որոշակի դատավարական փաստաթղթերը մամուլում հրապարակելու համար. պատիժը նախատեսված էր գործով անցնող այն կողմերի համար, ովքեր, ըստ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի, դուրս են դատավորների և իրավաբանների այն նեղ շրջանակից, ովքեր «դատական համակարգի կարգապահական ոլորտի» մաս են կազմում (<i>Վեբեր</i> , սակայն տե՛ս նաև <i>Ռավնսբորգ</i>):

Այն դեպքում, երբ ներպետական օրենսդրությունը նախա-տեսում է քրեական և կարգապահական պատասխանա-

տվության զուգորդման անգամ տեսական հնարավորություն, այն ծառայում է տվյալ իրավախախտումը որպես *խառը* դասակարգելու օգտին: Խառը բնույթի չափանիշը կարևոր է առավել բարդ հանրագումարային վերլուծության դեպքերում, օրինակ՝ կապված բանտային կարգուկանոնի խախտումների հետ (*Իզեհը և Զոնորգն ընդդեմ ՄԹ-ի* [Ezeh & Connors v. the United Kingdom, §§ 103-130]):

Երբ քիչ հավանական է, որ գործի փաստական հանգամանքները վկայեն որոշակի փակ միջավայրից (օրինակ՝ գորանոց կամ բանտ) դուրս գտնվող իրավախախտման մասին, նման իրավախախտումն ավելի շուտ կորակվի որպես կարգապահական, այլ ոչ՝ քրեական բնույթի խախտում (*Իզեհ և Զոնորգ*, § 104-106):

Կոնկրետ բանտի կարգապահական ռեժիմի առնչությամբ 6-րդ հոդվածի կիրառելիության հարցը քննելիս ՄԻԵԴ-ը, «բաղաբականության գործնական նկատառումներից» ելնելով, հատուկ ուշադրություն է դարձնում տվյալ բանտային միջավայրին (*Իզեհ և Զոնորգ*, § 104-106): Ըստ այդմ ստացվում է, որ ՄԻԵԴ-ը պակաս խիստ մոտեցում է ցուցաբերում բանտային համատեքստում քրեականի և կարգապահականի միջև սահմանագծի անցկացման առումով պետության հայեցողության կարգավորման նկատմամբ, քան, ասենք, զինվորական համատեքստի պարագայում:

Թեև 6-րդ հոդվածը, առնվազն տեսականորեն, կիրառելի չէ արտահանձնման (կամ արտաքսման) գործերի դեպքում, այդուհանդերձ, «նպատակակետ երկրում արդարության մերժման աղաղակող վտանգը ... որի մասին Պայմանավորվող պետությունը տեղյակ էր կամ պարտավոր էր տեղյակ լինել» կարող է 6-րդ հոդվածի իմաստով պետության համար առաջացնել անձին չարտահանձնելու դրական պարտավորու-

թյուն (*Մամատկուլովը և Ասքարովն ընդդեմ Թուրքիայի* [Mamatkulov and Askarov v. Turkey [GC], §§ 81-91]):

Դատարանների կողմից արդարադատության արդյունավետ իրականացման նպատակով սահմանվող միջոցները, ինչպիսին են, օրինակ, փաստաբաններին, դատախազներին (*Վեբեր*) և դատավարության կողմերին (*Ռավնսբորգ*) ուղղված տույժերը, նախազգուշացումները կամ կարգապահական պարտավանքի այլ տեսակները, չպետք է «քրեական» համարվեն իրենց բնույթով, բացառությամբ այն դեպքերի, երբ դատարանների վարկանիշը պաշտպանող օրենքներն այնքան լայնընդգրկուն են, որ թույլ են տալիս նկատողություն հայտարարել որոշակի գործերի համատեքստից դուրս գտնվող ցանկացած անձին. այդպիսի օրինակ է որոշ իրավական համակարգերում ամրագրված՝ «դատարանի նկատմամբ անհարգալից վերաբերմունք» դրույթը (*Կիպրիանուն ընդդեմ Կիպրոսի* [Kyprianou v. Cyprus], Պալատի որոշման 31-րդ պարբերություն. սակայն տե՛ս նաև *Չայցևսն ընդդեմ Լատվիայի* [Zaicevs v. Latvia]): ՄԻԵԴ-ի նախորդ հայտարարությունը, թե «դատական վարույթի կողմերը ... դատական համակարգի կարգապահական ոլորտի մաս չեն կազմում» (*Վեբեր*, § 33), թերևս, հետագայում չեղյալ է համարվել և նոր նախադեպային սկզբունքով է փոխարինվել *Ռավնսբորգի* և այլ գործերի շրջանակներում (§ 34, տե՛ս նաև վանդակներում ներկայացված օրինակները):

Ըստ վճիռների՝ ոչ «քրեական» բնույթի որակված իրավախախտումներ
Արդարադատության արդյունավետ իրականացման նպատակով դատարանի կողմից բաղաբացիական վարույթի որևէ կողմի նկատմամբ նշանակված

Ըստ վճիռների՝ ոչ «քրեական» բնույթի որակված իրավախախտումներ
տուգանք վերջինիս կողմից անհարգալից հայտարարությունների համար. այստեղ դատավարության բոլոր կողմերը պարտավոր են ենթարկվել դատարանի «կարգապահական» իշխանությանը (<i>Ռավնսբորգ</i>):

Պատժի բնույթը և խստության աստիճանը

Էնզելի երրորդ չափանիշով պետք է ղեկավարվել կա՛մ հանրագումարային եղանակով, երբ անհնար է որևէ եզրակացության հանգել առանձին-առանձին առաջին և երկրորդ տարրերի վերլուծությամբ (*Իզեհ և Զոնորգ*, §§ 108-130), կա՛մ այն դիտելով որպես այլընտրանքային և վերջնական չափանիշ, որը կարող է հաստատել «քրեական» մեղադրանքը նույնիսկ այն դեպքերում, երբ իրավախախտման բնույթը ոչ միշտ է «քրեական» (*Էնզել*):

Գործեր, որոնցում առկա են «քրեական» պատժի տարրեր
Երեքից չորս ամսվա ազատազրկմամբ կարգապահական գումարտակ տեղափոխելը զինվորական կարգապահական վարույթի հիման վրա (<i>Էնզել</i>):

Գործեր, որոնցում առկա են «քրեական» պատժի տարրեր
Բանտային խռովության համար պատժի ժամկետի կրճատման շոշափելի ժամանակահատվածից զրկվելը (<i>Զենսպըլ և Ֆել</i>):
Առնվազն յոթ «լրացուցիչ օրվա» ազատազրկումը բանտային կարգապահական վարույթի համատեքստում (<i>Իզեհ և Զոնորգ</i>):
Մինչև մեկ ամսվա ազատազրկման դատապարտելը (<i>Կիպրիանու</i>):
500 շվեյցարական ֆրանկի չափով տուգանք, որը տեսականորեն կարելի է փոխարկել ազատազրկման՝ կալանքի յուրաքանչյուր օրը 30 շվեյցարական ֆրանկ հաշվարկով, թեև նման փոխարկում կարող է սահմանվել միայն դատարանի կողմից (<i>Վեբեր</i> , սակայն տե՛ս նաև հակառակ որոշումը <i>Ռավնսբորգի</i> գործով):
Չարկերի հաշվարկման մասով վարույթներում նշանակվող հարկային տույժեր՝ ի լրումն չվճարված հարկերի, և նկատի ունենալով պատժամիջոցի պատժիչ բնույթը (Յանոսևիչ):
Տուգանքի միջոցով պատժվող ճանապարհային երթևեկության իրավախախտումներ, այդ թվում՝

Գործեր, որոնցում առկա են «քրեական» պատժի տարրեր
ավտովթարի պատճառ հանդիսանալը (<i>Օգթյուրթ</i>), վթարի վայրից փախուստի դիմելը (<i>Վեհն ընդդեմ Ավստրիայի</i> [<i>Weh v. Austria</i>]), սահմանված արագությունը գերազանցելը (<i>Օ՛ջալորան և Ֆրենսիս</i>), նկատի ունենալով պատժամիջոցի պատժիչ բնույթը:

Թեև ՄԻԵԴ-ն ընդունել է վարքագծի որոշ դրսևորումներն ապաքրեականացնելու առավելությունները (օրինակ՝ ճանապարհատրանսպորտային թեթև իրավախախտումներ), որոնք չեն հանգեցնում օրինազանցի դատվածության և արդարադատության համակարգն ազատում են ոչ այնքան նշանակալի գործերի բեռից, այդուամենայնիվ, 6-րդ հոդվածը թույլ չի տալիս, որպեսզի պետությունները կամայականորեն զրկեն թեթև իրավախախտում կատարած անձանց առավել ընդգրկուն դատավարական երաշխիքներից, որոնք պետք է գործածվեն «քրեական» գործերի պարագայում (*Օգթյուրթ*):

«Քրեական» պատժամիջոց չնախատեսող գործեր
Ձերբակալություն (ազատագրվում չնախատեսող) կամ մեկ-երկու օրյա խիստ կալանք զինվորական կարգապահական վարույթներով (<i>Էնգել</i>):
Զինվորական կարգապահական վարույթի շրջանակում զինվորական սպայի հարկադիր տեղափոխում պահեստային ուժերում (<i>Սարայվա դե Կարվալյոն ընդդեմ Պորտուգալիայի</i> [<i>Saraiva de Carvalho v. Portugal</i>]):

«Քրեական» պատժամիջոց չնախատեսող գործեր
Տուգանք 1 000 շվեդական կրոնի չափով, որը տեսականորեն փոխարկելի է 14 օրվանից մինչև 3 ամիս տևողությամբ ազատազրկման. ՄԻԵԴ-ը համարել է, որ նման փոխարինման հնարավորությունը այնքան էլ նպատակահարմար չէր և կպահանջեր առանձին դատական նիստ գումարել, արդյունքում՝ պատժի խստության աստիճանը բավարար չէ գործը որպես «քրեական» որակելու համար (<i>Ռավսբորգ</i> , սակայն, ի տարբերություն, տե՛ս համանման հանգամանքներում կայացված <i>Վեբերի</i> գործը):
Պաշտոնեական վարույթ, որի արդյունքում դրվում է ենթադրաբար կաշառք ստանալու հիմքով դատախազին աշխատանքից ազատելու հարցը (<i>Ռամանաուսկաս</i> , մերժ.):
Պետական պաշտոնյաների ազատում աշխատանքից համաձայն ազգային անվտանգության մասին օրենքների՝ ելնելով պետության նկատմամբ ենթադրյալ անհավատարմության մեղադրանքից (<i>Սիդաբրասը և Զիաուտասն ընդդեմ Լիտվայի</i> [<i>Sidabras և Džiautas v. Lithuania</i> , մերժ.]):
Նախագգուշացում փաստաբանին՝ կարգապահական վարույթի շրջանակում (<i>X-ն ընդդեմ Բելգիայի</i> [<i>X v. Belgium</i> , մերժ. 1980]):

«Քրեական» պատժամիջոց չնախատեսող գործեր
Ուսուցչին տույժի ենթարկելը գործադուլի մասնակցելու հիմքով (<i>Մ.-ն ընդդեմ Գերմանիայի</i> [<i>S. v. Germany</i> , մերժ. 1984]):
Որոշում՝ որոշակի բնակավայրից չհեռանալու մասին, այն անձի վերաբերյալ, ով կազմակերպված հանցավորության իր կապերի բերումով վտանգ էր ներկայացնում հանրային կարգուկանոնի նկատմամբ (<i>Գուզարդի</i> [<i>Guzzardi</i>]):
Արտաքսում անվտանգության հիմքով, Նույնիսկ եթե առկա է քրեական գործունեության կասկած (<i>Էյջին ընդդեմ ՄԹ-ի</i> [<i>Agee v. the United Kingdom</i>]), կամ այն երկրի տարածք ապօրինի մուտք գործելու հիմքով, որտեղ դա ինքնին իրավախախտում է դիտվում (<i>Զամիրոն ընդդեմ ՄԹ-ի</i> [<i>Zamir v. the United Kingdom</i>]):
Էքստրադիցիայի վարույթ, բացառությամբ այն դեպքի, երբ ըստ 6-րդ հոդվածի դրական պարտավորության հարց է ծագում «նպատակակետ երկրում արդարության աղաղակող մերժման» ռիսկի վերաբերյալ (<i>Մամատկուլով և Ասքարով</i>):
Ապահովագրական գործունեության սահմանափակումներ՝ ելնելով նրանից, որ

«Քրեական» պատժամիջոց չնախատեսող գործեր
տեսուչը չի համապատասխանում զբաղեցրած պաշտոնին, չնայած որ նրա նկատմամբ ներկայացված մեղադրանքները թեկուզ՝ վիճելի, սակայն ներառում էին քրեական հանցանք կատարելու տարրեր (<i>Կապլանն ընդդեմ ՄԹ-ի</i> [<i>Kaplan v. the United Kingdom</i>]):
Դեղագործի նկատմամբ նշանակված տուգանք էթիկայի նորմերից շեղվող վարքագծի դրսևորման համար, որն արտահայտվել է դեղերի անհամապատասխան գների սահմանմամբ (<i>Մ.-ն ընդդեմ Գերմանիայի</i> [<i>M. v. Germany</i> , մերժ. 1984]):

Այս տարրը ենթադրում է իրավախախտի նկատմամբ նշանակման ենթակա հնարավոր առավելագույն պատժամիջոցի գնահատում համապատասխան օրենքի շղորջանակներում, այլ ոչ թե՛ տվյալ հանգամանքներում նշանակված փաստացի պատժի գնահատում (*Իզեհ և Քոնդրոգ*):

«Քրեական» որակվելու համար հարկ է, որ պատժամիջոցը լինի ոչ թե սոսկ զսպող, այլ ավելի պատժիչ բնույթի. նշանակվող պատժամիջոցի պատժիչ բնույթի առումով, պատժամիջոցի խստության (չափի) հնարավոր աստիճանն անկարևոր է դառնում (*Օգթյուրթ*):

Որպես խափանման միջոց ընտրված ազատազրկումը, անգամ համեմատաբար կարճ տևողության դեպքում, գործը

գրեթե ինքնաբերաբար «քրեական» է դարձնում: *Չայկևս ընդդեմ Լատվիայի* (§§31-36) գործում դատարանի նկատմամբ ոչ հարգալից վերաբերմունքի հիմքով նշանակված եռօրյա «վարչական կալանքը» դիտվել է որպես արարքի տեղափոխում քրեական տիրույթ (տե՛ս սաև. *Մենեշևս ընդդեմ ՌԴ-ի* [*Menesheva v. Russia*, §§94-98]):

6-րդ հոդվածի կիրառելիությունը նախաքննության, վերաքննիչ, սահմանադրական ու վերանայման այլ վարույթներում

«Քրեական մեղադրանքին» վերաբերող գործերում 6-րդ հոդվածով սահմանված պաշտպանությունն սկսվում է այն պահից, երբ անձի հանդեպ պաշտոնապես իրավախախտման կասկած է հայտնվում (*Էքլեն ընդդեմ Գերմանիայի* [*Eckle v. Germany*, §§73-75]), կամ նրա նկատմամբ կիրառվում են գործնական միջոցներ, օրինակ՝ խուզարկություն, այսինքն՝ երբ անձն առաջին անգամ կրում է «մեղադրանքի» շոշափելի ազդեցությունը (*Ֆոտին ընդդեմ Իտալիայի* [*Foti v. Italy*, §§52-53]): 6-րդ հոդվածը կիրառելի է նաև այնպիսի հարցաքննությունների առնչությամբ, ուր անձը ոստիկանության կողմից հարցաքննության է ենթարկվում այնպիսի հանգամանքներում, որոնցից կարելի է ենթադրել, որ ոստիկանությունը տվյալ անձին դիտում է որպես պոտենցիալ կասկածյալ, իսկ նրա պատասխանները հետագայում նրա դեմ են օգտագործվելու դատավարության ընթացքում՝ չնայած այն հանգամանքին, որ տվյալ անձը չունի կասկածյալի կամ մեղադրյալի ֆորմալ կարգավիճակ (*Ալեքսանդր Չայենկոն ընդդեմ ՌԴ-ի* [*Aleksandr Zaichenko v. Russia*, §§41-60]):

6-րդ հոդվածն ինքնին չի պահանջում, որ պետություններն ստեղծեն վերաքննիչ և վճռաբեկ դատարաններ: Այդուհանդերձ, նման համակարգի առկայության դեպքում այն

կիրառելի կլինի այնքան ժամանակ, քանի դեռ ներպետական ընթացակարգերը դիմողին իրավական պաշտպանության մատչելի միջոցների հնարավորություն են ընձեռում ավելի բարձր ատյանի ազգային դատարանում հանդես գալու համար (*Շատելյեն ընդդեմ Ֆրանսիայի* [*Chatellier v. France*, §§34-43]):

6-րդ հոդվածը կիրառվում է այն դեպքում, երբ վերին ատյանի դատարանը գործ է ունենում միայն իրավական հարցերի (այլ ոչ՝ փաստական հանգամանքների *և* օրենքի) հետ, նույնիսկ եթե վերջին հաշվով այն կարող է ընդամենը չեղարկել կամ հաստատել ստորին ատյանի որոշումը, այլ ոչ՝ նոր վճիռ կայացնել (*Դելկուր*, §§23-26): Այդուհանդերձ, 6-րդ հոդվածով նախատեսված ոչ բոլոր երաշխիքներն են նույն կարգով կիրառելի վերաքննման փուլում, ինչպես առաջին ատյանի դատավարության փուլում: Եթե այս կամ այն կողմի ներկայությունն ապահովվել էր առաջին ատյանի դատարանում, նրա ներկայությունը վերաքննիչ դատարանում կարող է պարտադիր չլինել, պայմանով, որ ներկա լինի նրա փաստաբանը և/կամ եթե հարկ չկա վերստին ուսումնասիրելու գործի հանգամանքները կամ գնահատելու դիմողի անձն ու բնավորությունը (*Սոբոլևսկին* (No. 2) *ընդդեմ Լեհաստանի* [*Sobolewski* (No. 2) *v. Poland*, §§37-44]):

Վճռի վերանայման տարբեր փուլերում 6-րդ հոդվածի կիրառության եղանակը կախված է յուրաքանչյուր գործի առանձին գործունեներից. պետք է հաշվի առնել ներպետական իրավական աստիճանակարգում վարույթների ամբողջությունը, և հետևաբար մեկ փուլում տեղ գտած թերացումները կարող են լրացվել մյուսում (*Ֆեյդեն ընդդեմ Շվեդիայի* [*Fejde v. Sweden*, §§31-34]): Այդուհանդերձ, վերջերս ՄԻԵԴ-ն սկսել է ավելի մեծ ուշադրություն դարձնել վարույթների որոշակի առանցքային պահերին արձանագրված իրավիճակներին, ինչպիսին է, օրինակ, արդյունավետ իրավաբանական

պաշտպանության բացակայությունը կասկածյալի առաջին հարցաքննության ժամանակ (*Պանովից*, §§66-77) կամ դատաքննության եզրափակիչ փուլում (*Գյուվեյն ընդդեմ Թուրքիայի* [*Güve v. Turkey*, §§125-133]), ինչը հիմք է տվել եզրակացնելու, որ վարույթն ընդհանուր առմամբ անարդար է ընթացել, անգամ եթե այլ փուլերում փաստաբանը ներկա է գտնվել:

6-րդ հոդվածի գործողության շրջանակի մեջ է մտնում թե՛ բաղաբացիական և թե՛ քրեական գործերի դատաքննությունն ամբողջությամբ, այդ թվում՝ պատճառված վնասին և պատժի նշանակմանը վերաբերող որոշումները, անգամ այն պարագայում, երբ պատժի նշանակման հարցը պատվիրակվել է գործադիր մարմնին (*Տ. և Վ. Ն ընդդեմ ՄԹ-ի* [*T. and V. v. the United Kingdom*, §§106-110]):

Այդուհանդերձ, հոդվածը կիրառելի չէ «քրեական մեղադրանքի» որոշման հետ կապված տարբեր վարույթների մասով, որոնք տեղ են գտնում դատապարտումից և պատժաչափի ուժի մեջ մտնելուց հետո (*Դոլկուր*), օրինակ, հետևյալ դեպքերում.

- ✧ պրոբացիոն կամ պայմանական ազատման դիմում (*Մ. Ն ընդդեմ Ավստրիայի* [*X v. Austria*, մերժ., 1961]),
- ✧ նոր դատաքննության անցկացման խնդրանք (*Ֆրանց Ֆիշերն ընդդեմ Ավստրիայի* [*Franz Fischer v. Austria*, մերժ.]),
- ✧ դիմում պատժաչափի կրճատման վերաբերյալ (*Մ. Ն ընդդեմ Ավստրիայի*, մերժ., 1962),
- ✧ գործի քննություն այն բանից հետո, երբ դիմողը քրեական դատաքննության համար անմեղադրական է ճանաչվել (*Անտուանն ընդդեմ ՄԹ-ի* [*Antoine v. the United Kingdom*, մերժ.]),

- ✧ ազատագրկումը կրելու համար կոնկրետ քրեակատարողական հիմնարկի ընտրության մասով վարույթ (*Մ. Ն ընդդեմ Ավստրիայի*, մերժ., 1977),
- ✧ բանտարկյալի՝ փոսնագվորության աստիճանի որոշում (*Մ. Ն ընդդեմ ՄԹ-ի* [*X v. the United Kingdom*, մերժ., 1979]),
- ✧ պայմանական ազատված դատապարտյալի վերադարձ քրեակատարողական հիմնարկ (*Գանուսաուսկասն ընդդեմ Լիտվայի* [*Ganusauskas v. Lithuania*, մերժ.]),
- ✧ կառավարության հայեցողությամբ կրկնահանգագործի ազատագրկման ժամկետի երկարաձգում (*Բենեքքիհարենն ընդդեմ Նիդերլանդների* [*Koendjibiharie v. the Netherlands*]):

Գրեթե բոլոր իրավական համակարգերում 6-րդ հոդվածը կիրառելի չէ սահմանադրական դատարանների կողմից իրականացվող վարույթների նկատմամբ, եթե սահմանադրական դատարանների որոշումները վերաբերում են օրենսդրության համատեղելիությանն ընդհանրապես (*Վալաշինասն ընդդեմ Լիտվայի* [*Valašinas v. Lithuania*, մերժ.]): Այդուհանդերձ, 6-րդ հոդվածը կարող է կիրառվել այն դեպքերում, երբ սահմանադրական դատարանի որոշումն իր իրավական նշանակությամբ ներգործում է 6-րդ հոդվածի դաշտում գտնվող վեճի վերջնարդյունքի վրա (*Օլուքիչ*, §§31-43):

6-րդ հոդվածը չի կիրառվում նոր փաստերի երևան գալու հիմքով կամ օրենքի որոշակի դրույթների արտահերթ կամ հատուկ վերանայման կարգով քրեական կամ բաղաբացիական վարույթների վերաբացման անհաջող փորձերի դեպքում, որոնք անմիջականորեն հասու չեն տվյալ անձին, և որոնց իրականացումը որոշակի մարմնի հայեցողությունից է կախված (*Տումիլովիչն ընդդեմ ՌԴ-ի* [*Tumilovich v. Russia*, մերժ.]):

6-րդ հոդվածը չի կարող կիրառվել այն դեպքերում, երբ ներպետական մարմինները համակարծիք չեն որևէ գործը վերաբացելու հարցում, անգամ այն դեպքում, երբ վերաբացման մասին խնդրանքը դիմողը ներկայացրել է վիճարկվող ներպետական վարույթի մասով ՄԻԵԴ-ի կայացրած որոշման արդյունքում, որով հաստատվել է Կոնվենցիայի խախտման փաստը (*Ֆրանց Ֆիշեր*, մերժ.):

Այսուհանդերձ, գործը վերաբացելուց կամ արտահերթ վերանայման արտոնումից անմիջապես հետո 6-րդ հոդվածով նախատեսված երաշխիքները կկիրառվեն հետագա դատական վարույթի առնչությամբ (*Վանյանս ընդդեմ ՌԴ-ի [Vanyan v. Russia, §56-58]*):

Դատական պաշտպանության իրավունք

Ամփոփագիր

Հետամուտ լինելով 6-րդ հոդվածի նպատակների իրագործմանը և ոչ թե տեսական ու անիրական, այլ գործնական ու արդյունավետ իրավունքների պաշտպանությանը՝ ՄԻԵԴ-ը մշակել է «դատական պաշտպանության իրավունք» լայնընդգրկուն հասկացության մաս կազմող հետևյալ կառուցվածքային տարրերը.

- ✧ դատարան դիմելու հնարավորությունը (դատարանի մատչելիություն) (*Գոլդըր*),
- ✧ դատարանի որոշումների վերջնական բնույթը (*Բրումարեսկու*),
- ✧ վերջնական դատավճիռները ժամանակին ի կատար ածելը (*Հորնսբի*):

Դատական պաշտպանության իրավունքը սահմանափակելի իրավունք է (*Աշինգդեն*) և տարբեր դրսևորումներ է ստանում քաղաքացիական և քրեական ոլորտներում:

Դատարանի մատչելիությունը

Ամփոփագիր

Դատարան դիմելու իրավունքը վերաբերում է խնդիրների 4 հիմնական ոլորտների՝

- ✧ դիմողի կարգավիճակից ելնելով՝ քաղաքացիական հայց

(*Գոլդըր*) կամ քրեական գործով բողոք ներկայացնելու (*Պապոնս ընդդեմ Ֆրանսիայի [Papon v. France, §§90-100]*) կամ դատարանի որոշումը ստանալու (*Փանչի*) հնարավորության բացակայություն կամ սահմանափակում,

- ✧ մատչելիությունը սահմանափակող ընթացակարգային խոչընդոտներ, օրինակ՝ ժամկետներ (*Հաջիանաստասիուն ընդդեմ Հունաստանի [Hadjianastassiou v. Greece, §§32-37]*) և դատական ծախսեր (*Կրեուզն ընդդեմ Լեհաստանի [Kreuz v. Poland, §§52-67]*),
- ✧ դատարանի մատչելիությունը սահմանափակող գործնական խոչընդոտներ, օրինակ՝ պետության կողմից ապահովվող անվճար իրավաբանական օգնության բացակայություն (*Էյրին ընդդեմ Իռլանդիայի [Airey v. Ireland, §52-28]*),
- ✧ քաղաքացիական գործերով պատասխանողների արտոնյալ իրավունքներ (*Օսման*):

Հայց ներկայացնելու, վնասի հատուցում պահանջելու և դատարանի որոշումն ստանալու իրավունակություն

Սա այն առյանին հայց ներկայացնելու իրավունքն է, որն իրավասու է քննել ներկայացված վեճի փաստական հանգամանքներին ու համապատասխան օրենքին վերաբերող հարցերը՝ պարտադիր կատարման ենթակա որոշում ընդունելու նպատակով (*Լը Կոնտ, Վան Լուվեն և Դե Մեյերե, §§54-61*): Մինևույն ժամանակ, 6-րդ հոդվածը չի առաջացնում

Նյութական իրավունքներ (օրինակ՝ պատճառված վնասի հատուցման իրավունք) դատարանում իրավունքի պաշտպանության պահանջը պետք է հիմնված լինի ներպետական օրենսդրության վրա, իսկ հայցվորը պետք է անձամբ շահագրգռված լինի դատավարության վերջնարդյունքով, այսինքն՝ գործը չպետք է վերացական լինի:

Դատարանի մատչելիության իրավունքը սերում է միջազգային իրավունքի այն սկզբունքից, որն արգելում է արդարադատության մերժումը (*Գոլդըր*):

Այն վերաբերում է ինչպես «բաղաբացիական», այնպես էլ «քրեական» վարույթներին (*Դեվիր*, §§48-54):

Այն ներառում է դատարանի որոշումն ստանալու իրավունքը (*Գանչի*):

Այս իրավունքը և «ըստ օրենքի ստեղծված դատական ատյանի» դիմելու իրավունքը մասնակիորեն համընկնում են այնքանով, որքանով դրանք երկուսն էլ պահանջում են այնպիսի դատական կառույցների դիմելու հնարավորություն, որոնք իրավունակ են ընդունելու պարտադիր կատարման ենթակա որոշումներ, այլ ոչ՝ սոսկ խորհրդակցական բնույթի եզրակացություններ (*Բենթլըմ*, §§40-43):

Վարչական, կարգապահական կամ գործադիր մարմնի կողմից «բաղաբացիական» իրավունքների կամ «քրեական» մեղադրանքի վրա ազդող որոշումների կայացման դեպքում, ներպետական օրենսդրությունը պետք է նախատեսի դատական ատյանում բողոքարկելու կոնստիտուցիոն իրավունք. այսինքն՝ առնվազն մեկ փուլով դատական վերանայման հնարավորությունը 6-րդ հոդվածի ինքնավար պահանջն է (*Ալբեր և Լը Կոնտ* [Albert and Le Compte, §§25-37]):

Միևնույն ժամանակ, 6-րդ հոդվածն ինքնին չի նախատեսում ստորին դատական ատյանի որոշումն ավելի բարձր ատյանում զանգատարկելու իրավունքը. 6-րդ հոդվածը կիրառելի կլինի դատական իրավասություն ունեցող վերադաս ատյանների նկատմամբ միայն այն դեպքում, երբ նման իրավունք նախատեսված է ներպետական օրենսդրությամբ, հետևաբար՝ երկու կամ ավելի փուլերով դատական վերանայման դիմելու հնարավորությունը 6-րդ հոդվածի ոչ ինքնավար պահանջն է (*Դեվիր*, սակայն տե՛ս *Գորուն* (No. 2) *ընդդեմ Գունաստանի* [Gorou (No. 2) v. Greece, §§27-36] գործը, որի պարագայում Մեծ պալատը 6-րդ հոդվածի լույսի ներքո ըստ էության ուսումնասիրել է պետական մեղադրողի՝ օրենքի համապատասխանության հարցերի շուրջ բողոքի մերժումը, չնայած որ հունական օրենսդրությամբ դիմողին ուղղակի հնարավորություն չի ընձեռնվում հասնելու գործի վերաքննության՝ այդ իրավունքը թողնելով դատախազի հայեցողությանը):

Հիմնավորված որոշման իրավունքը, թեև ժամանակ առ ժամանակ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի կողմից քննվում է դատաքննության «արդարացիության» տեսանկյունից (*Հիրվիսաարին ընդդեմ Ֆինլանդիայի* [Hirvisaari v. Finland, §§30-33]),⁷ կառուցվածքային առումով «դատական պաշտպանության իրավունք» հասկացության բաղադրիչներից մեկն է, քանի որ այս իրավունքը ևս պահանջում է, որպեսզի կոնկրետ գործով դիմողի բարձրացրած փաստական հանգամանքների և իրավական հարցերի մասով որոշում կայացվի (*Շևրոլ*, §§76-84):

Նյութական և ոչ նյութական վնասի փոխհատուցման պահանջի իրավունքը համարվել է դատարան դիմելու

7. Տե՛ս նաև ստորև՝ էջ 98. Հիմնավորված դատական որոշման և վստահելի ապացույցների իրավունք:

իրավունքի բաղկացուցիչ մաս ինչպես անհատ, այնպես էլ կորպորատիվ դիմողների բաղաբացիական գործերում (*ժիվուլինսկասն, ընդդեմ Լիտվայի* [Živilinskas v. Lithuania, մերժ.]). ըստ այդմ՝ հղում է կատարվել, *mutatis mutandis*, «Կոմինգերսոլ ՍԱ»-ն ընդդեմ Պորտուգալիայի [Comingersoll SA v. Portugal [GC], §35]) գործին: Այդուհանդերձ, ներպետական դատարանների գործառույթն է՝ որոշել անձին պատճառված վնասի և դրա փոխհատուցման գումարի հարցը. 6-րդ հոդվածով ընդամենը քննվում է՝ արդյո՞ք նշված հարցը լուծվել է կամայական կամ միանգամայն անտրամաբանական եղանակով, թե՞ ոչ (*ժիվուլինսկաս*):

Դատարանի մատչելիության իրավունքը *սահմանափակելի է*. պետությունները կարող են սահմանափակումներ դնել պոտենցիալ դատավարական կողմերի վրա, այնքանով, որքանով այդ սահմանափակումները օրինական նպատակ են հետապնդում, համաչափ են և այնչափ լայնընդգրկուն չեն, որ աղճատեն իրավունքի բուն էությունը (*Աշինգդեյն*): Մնում է այն հարցը, թե արդյո՞ք ըստ 6-րդ հոդվածի ընդունելի համարվող սահմանափակումները պարտադիր «օրինական» պետք է լինեն, թեպետ որոշ գործերից երևում է, որ այդպես էլ պետք է լինի (*Քոլիոֆըրը և Մինարիկն ընդդեմ Չեխիայի Հանրապետության* [Kohlhofer and Minarik v. the Czech Republic, §§91-102]):

Յուրաքանչյուր իրավական դրույթ, որը դատական հայց ներկայացնելու իրավունակության սահմանափակման հարցում նախատեսում է գործադիր մարմնի հայեցողություն, պետք է այդ հայեցողության մասով դատական վերահսկողություն սահմանի (*Թինըլի*, §§72-79):

Որքան թույլ է կապը մի կողմից՝ պատասխանողի եւթադրյալ գործողությունների կամ անգործության, իսկ մյուս կողմից՝ հայցվորի մասնավոր իրավունքով նախատեսված

իրավունքների և պարտականությունների միջև, այնքան ավելի քիչ հավանական է, որ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը դատարանի մատչելիության իրավունքի խախտում արձանագրի, եթե ընդհանրապես կիրառելի համարի 6-րդ հոդվածը (*Շրայբեր և Բյոն*):⁸

Դատարանի մատչելիության իրավունքի սահմանափակմանն առնչվող խախտումներ
Քրեակատարողական հիմնարկում հարձակման համար մեղադրվող բանտարկյալի կողմից զրպարտության հիմքով հայց ներկայացնելու անհնարինություն (<i>Գոլդեր</i>):
Ներպետական դատարանի կողմից բաղաբացիական գործով դիմողի բարձրացրած համապատասխան իրավական և փաստական հարցերի անտեսում, և դատարանի կողմից գործի էության շուրջ գործադիր իշխանության արտահայտած կարծիքի չհիմնավորված հաստատում (<i>Շևրոլ</i>):
Ինժեների կողմից իրեն հասանելիք վարձավճարի փոխհատուցման հայց ներկայացնելու անհնարինություն՝ ելնելով այն պահանջից, որ մասնագիտական կազմակերպությունը պետք է նրա անունից հայց ներկայացնի (<i>Ֆիլիսն ընդդեմ Գունաստանի</i> [Philis v. Greece]):
Քրեական գործով վճռաբեկ դատարան դիմելու անկարողություն, եթե անձը ինքնակամ չի հանձնվել կալանքի (<i>Պապոն</i>):

8. Տե՛ս նաև վերևում՝ էջ 16. Բաղաբացիական իրավունքներ և պարտականություններ:

Դատարանի մատչելիության իրավունքի սահմանափակմանն առնչվող խախտումներ
Ընկերության ակցիաների փոքր մասի բաժնետեր հանդիսացող դիմողը չէր կարողանում պարզել իր բաժնետոմսերի արժեքը մեծամասնական բաժնետիրոջ կողմից պարտադրված հետզնման ընթացքում, այլ կերպ, քան դիմելով ընկերության և մեծամասնական բաժնետիրոջ միջև կնքված պայմանագրով ստեղծված ժամանակավոր արբիտրաժային մարմին, մինչդեռ այդ արբիտրաժային մարմինը չուներ օրենքի ուժով ստեղծված դատական ատյանի հատկանիշներ (<i>Սուդան ընդդեմ Չեխիայի</i> [Suda v. the Czech Republic]):
Քրեական գործով մեղադրյալին իշխանությունները համոզել էին ետ վերցնել ներկայացված գանգատը՝ առաջին ատյանի դատարանի կողմից նշանակված պատժամիջոցի համեմատ ավելի փոքր պատժաչափի մասին կեղծ հավաստիացումների վերաբերյալ (<i>Մարփա Չիլանդ ԲՎ-ն և Մեթլ Վելդինգ ՉՅ-ն ընդդեմ Նիդերլանդների</i> [Marpa Zeeland BV and Metal Welding BV v. the Netherlands]):
Ընկերության միակ բաժնետիրոջ և տնօրենի անկարողությունը՝ վիճարկելու ընկերության լուծարման հրահանգը, քանի որ նշված իրավունքը պատկանում էր միայն ժամանակավոր ներկայացուցչին (<i>Արման ընդդեմ Ֆրանսիայի</i> [Arma v. France]):

Դատարանի մատչելիության իրավունքի սահմանափակմանն առնչվող խախտումներ
Պատասխանողի տիրապետման տակ գտնվող կարևոր փաստաթղթից հայցվորի կողմից լուսապատճեն անելու անհնարինությունը, ինչը վերջինիս գրկել էր հայցի արդյունավետ ներկայացման հնարավորությունից (Զ. Յ.-ն և մյուսներն ընդդեմ Սլովակիայի [K.H. and others v. Slovakia], սակայն այս գործին հավանաբար ավելի ճիշտ կլինի մոտենալ կողմերի իրավահավասարության պահանջի տեսանկյունից, տե՛ս ստորև՝ էջ 67-ը):

Նույնիսկ այն դեպքում, երբ 6-րդ հոդվածի խախտում չկա կամ այն կիրառելի չէ, կարող են գործողության մեջ դրվել Կոնվենցիայի՝ դատարանի մատչելիության հետ համեմատելի իրավունքներ ամրագրող այլ դրույթներ, օրինակ՝ հանցագործության արդյունքում տուժած անձանց համար նախատեսված երաշխիքները, որոնք դրսևորվում են կյանքի պաշտպանության (*Օսման*, §§115-122) և ըստ Հոդված 2-ի՝ մահվան հանգամանքների հետաքննության (*Փոլ և Օդրի Էդվորդզն ընդդեմ ՄԹ-ի* [Paul and Audrey Edwards v. the United Kingdom, §§69-87]), ըստ Հոդված 3-ի՝ դաժան, անմարդկային վերաբերմունքից պաշտպանելու և այն հետաքննելու (*Չ-ն և մյուսներն ընդդեմ ՄԹ-ի* [Z and others v. the United Kingdom]), ընտանեկան կյանքի և տան պաշտպանության (օրինակ՝ *Ֆադեյևան ընդդեմ ՌԴ-ի* [Fadeyeva v. Russia, §§116-134] գործը, որը կապված է Էկոլոգիապես վտանգավոր տարածքի բնակչի վերաբնակեցման հարցում ներպետական պաշտպանության միջոցների անբավարարության հետ), կամ պաշտպանության արդյունավետ միջոցի երաշխավորման (դիմողների տների մոտակայքում օդի հոսքերի մեծացմանն

ուղղված ծրագրերի դատական վերանայման սահմանափակ շրջանակի արդյունքում (<i>Հեթրեն ընդդեմ ՄԹ-ի</i> [Hatton v. the United Kingdom [GC], §§116-130]) դրական պարտավորության տեսքով:
Դատարանի մատչելիության սահմանափակումներ. խախտումների բացակայության օրինակներ
Անփութության կամ անբարեխիղճ վերաբերմունքի հետ կապված արարքների առնչությամբ հոգեկան հիվանդների կողմից բուժանձնակազմի դեմ վնասի փոխհատուցման հայց ներկայացնելու իրավասության սահմանափակում, այդ թվում՝ բուժանձնակազմի պատասխանատվության շրջանակի սահմանում այն դեպքերում, երբ թույլատրելի է եղել նման ընդդատությունը (<i>լոկուս ժանդի</i>) (<i>Աշինգդեն</i>):
Մտավոր հաշմանդամություն ունեցող անձի նկատմամբ ինսամակալ նշանակելու մերժում՝ ելնելով այն նկատառումից, որ հայցի ներկայացմամբ հաջողության հասնելու հեռանկարը բացակայում է, այն դեպքում, երբ մտավոր հաշմանդամություն ունեցողն ինքը անկարող է նման հայց ներկայացնել (<i>X-ը և Y-ն ընդդեմ Նիդերլանդների</i> [X and Y v. the Netherlands, 1985]):
Մատչելիության սահմանափակումներ՝ պայմանավորված հայց ներկայացնելու նպատակով դատավորից հատուկ թույլտվություն ստանալու պարտավորությամբ, որպեսզի հնարավոր լինի կանխել անհարգալից վերաբերմունք դրսևորող կողմի՝ դատաբնության ընթացքին խանգարելը (<i>Հ.-ն ընդդեմ ՄԹ-ի</i> [H. v. the United Kingdom, 1985]):

Դատարանի մատչելիության սահմանափակումներ. խախտումների բացակայության օրինակներ
Պետականացված ընկերության բաժնետերերի կողմից անհատական մատչելիության իրավունքի սահմանափակում՝ ելնելով այն պահանջից, ըստ որի հարկ է ընտրել բոլոր բաժնետերերի անունից հանդես եկող ներկայացուցիչ, որպեսզի նա դատավարության կողմ ճանաչվի՝ նույնական հայցերի բազմաբանակությունը բացառելու նպատակով (<i>Լիթգոու և մյուսները</i> , սակայն տե՛ս <i>Ֆիլիս-ը</i>):
Պատգամավորի՝ իր դեմ հարուցված այն քրեական գործը շարունակելու մասին պահանջ առաջադրելու անհնարինություն, որը կասեցվել էր նրա պատգամավորական անձեռնմխելիության հիմքով (<i>Զարթն ընդդեմ Թուրքիայի</i> [Kart v. Turkey]):
Ներպետական դատարանների կողմից նյութական կամ ոչ նյութական վնասի հատուցման իրավաչափության հարցը ինդիկներ չի առաջացնի 6-րդ հոդվածի առումով, եթե ներպետական դատարանները տվյալ գործում կամայական կամ միանգամայն անտրամաբանական վերաբերմունք չեն դրսևորել (<i>Ժիվուլիսկաս</i> , մերժ.):

Ընթացակարգային խոչընդոտներ. ժամանակային սահմանափակումներ, դատական ծախսեր, իրավասություն և այլ ֆորմալ ընթացակարգեր

Սկզբունքորեն ընդունելի է համարվում ներպետական օրենսդրությամբ ընթացակարգային սահմանափակումների և պահանջների սահմանումը արդարադատության պատճաշ իրականացման նպատակով, այդուհանդերձ, դրանք չպետք է խաթարեն դատարանի մատչելիության իրավունքի բուն էությունը (*Հաջիանաստասիու*, §§32-37):

Դիմողը պարտավոր է *զգալի ջանքեր* ցուցաբերել ներպետական օրենսդրությամբ սահմանված դատավարական (ընթացակարգային) պահանջների կատարման ուղղությամբ, օրինակ, գանգատի ներկայացման համար ժամկետների առումով (*Յոդկոն ընդդեմ Լիտվայի [Jodko v. Lithuania*, մերժ.]):

Հստակ չէ՝ արդյոք գոյություն ունի՞ բողոքարկման ժամկետի մասին դատական որոշմամբ տեղեկանալու իրավունք, թե՞ ոչ. սակայն նման իրավունք կարող է գոյություն ունենալ այն դեպքերում, երբ ներպետական օրենսդրությամբ զուգահեռաբար նախատեսված է երկու ժամկետ, օրինակ՝ մեկը բուն գանգատի, իսկ մյուսը՝ այդ գանգատի հիմնավորման համար (*Վաշերն ընդդեմ Ֆրանսիայի [Vacher v. France*, §§22-31]);⁹ կամ եթե վերաքննիչ դատարանը թերանում է դիմողին տեղեկացնելու նոր փաստաբան գտնելու ժամկետի մասին այն դեպքում, երբ նախորդ դատապաշտպանը հրաժարվել է ներկայացնել դիմողին վերաքննիչ ատյանում (*Կուլիկովսկին ընդդեմ Լեհաստանի [Kulikowski v. Poland*, §§60-71]):

9. Տե՛ս նաև ստորև՝ էջ 119. Բավարար ժամանակ և հնարավորություններ պաշտպանությունը նախապատրաստելու համար:

Քրեական գործով կալանավորված մեղադրյալից կարող է այնուհետ զգալի ջանքեր պահանջվել դատարանի որոշման այն հիմնավորումները պարզելու ուղղությամբ, որոնց դեմ նա մտադիր է գանգատ բերել: Որպես այդպիսին՝ գրավոր որոշման տրամադրմանը վերաբերող առանձին իրավունք չկա (*Յոդկո*, մերժ.)¹⁰ Այդուհանդերձ, եթե ներպետական օրենսդրությամբ հստակ սահմանված է դատական որոշումը ծանուցելու իրավասու մարմինների պարտականությունը, ապա դիմողի գանգատարկման իրավունքը չի կարող մերժվել, եթե ուշացումների պատճառն իշխանությունների պարտականությունների կատարումն է եղել, նույնիսկ եթե տեսականորեն դիմողն ունեցել է ցածր ատյանի որոշման մասին այլ աղբյուրներից տեղեկանալու հնարավորություն (*Դավրանն ընդդեմ Թուրքիայի [Davran v. Turkey*, §§31-47]):

Ներպետական դատավարական կարգի համաձայն հնարավոր է, որ դիմողից պահանջվի հայցը կամ գանգատը, այդ թվում՝ փաստական հիմքերն ու իրավական փաստարկները, գրավոր ներկայացնել՝ ըստ տրված ձևանմուշի: Այդուհանդերձ, այս պահանջը չպետք է հանգեցնի ծայրահեղ ֆորմալիզմի, և հարկ է, որ ներպետական դատարանները սեփական նախա-ծեռնությամբ գործի հանգամանքների որոշակի ուսումնասիրություն կատարեն՝ դիմողի փաստարկներն ըստ էության *proprio motu* կարգով գնահատելու համար, նույնիսկ եթե դրանք ձևակերպված չեն եղել բացարձակ պարզորոշ կամ ճշգրիտ կերպով (*Դաթելը (No. 2) ընդդեմ Լյուքսեմբուրգի [Dattel (No. 2) v. Luxembourg*, §§36-47]):

10. Տե՛ս նաև ստորև՝ էջ 80. Դատական որոշման հրապարակային բնույթը:

Դատարանի մատչելիության անհամաչափ սահմանափակումներ

Դատական ծախսերի հատուցման նպատակով շոշափելի գումար վճարելու պահանջ, որը կազմում է պատասխանող պետական մարմնի պատճառած վնասի փոխհատուցման պահանջով հայցվող գումարի մաս (*Կրեուզ*, սակայն տե՛ս *Շնայդերն ընդդեմ Ֆրանսիայի [Schneider v. France*, մերժ.]):

Գանգատարկման ժամկետի երկարաձգմանը հասնելու կամ գանգատի մեջ լրացում կատարելու իրավունակության բացակայություն այն դեպքում, երբ վիճարկվող որոշման գրավոր տարբերակը, պատճառաբանական մասը ներառյալ, ստացվել էր դատարանի վճռի եզրափակիչ մասի հրապարակումից ավելի քան մեկ ամիս անց, այսինքն՝ գանգատարկման համար օրենքով սահմանված հնգօրյա ժամկետը լրանալուց շատ ավելի ուշ (*Հաջիանաստասիու*, սակայն տե՛ս նաև *Յոդկոյի գործը ստորև*):

Վճռաբեկ գանգատը ներկայացվել էր ժամանակին, սակայն չէր ընդունվել այն հիմքով, որ դիմողը չէր կարողացել սահմանված ժամկետում ներկայացնել հիմնավորումները, ինչը պայմանավորված էր դիմողի անտեղյակությամբ այն մասին, որ զուգահեռաբար երկու ժամկետ է սահմանված եղել, մեկը՝ բողոքը վճռաբեկ դատարան ներկայացնելու, իսկ մյուսը՝ համապատասխան հիմնավորումները ներկայացնելու համար (*Վաշեր*):

Դատարանի մատչելիության անհամաչափ սահմանափակումներ

Վերաքննիչ դատարանի թերացումը շահերի ներկայացուցիչ չունեցող պատասխանողին՝ հայցը ներկայացնելու համար փաստաբան գտնելու համար տրամադրված նոր ժամկետի մասին տեղեկացնելու հարցում (*Կուլիկովսկի*):

Հայցը չի ընդունվել, քանի որ «հնարավոր չէ ըմբռնել դրա իմաստն ու շրջանակը». խախտման փաստը հաստատվել է այն իմաստով, որ դատարանը *սեփական նախաձեռնությամբ (proprio motu)* չի կատարել անորոշ ձևակերպումներով ներկայացված գանգատի ուսումնասիրություն (*Դաթելն (No. 2) ընդդեմ Լյուքսեմբուրգի*):

Քաղաքացիական գործով պատասխանողին գանգատ ներկայացնելու հնարավորություն չտալը, քանի դեռ նա չի վճարել առաջին ատյանի դատարանի որոշմամբ ի օգուտ հայցվորի նշանակված բավականին խոշոր գումարը, ինչը նշանակում է առաջին ատյանի դատարանի որոշման անհապաղ կատարում (*Շատելյե*):

(Վաղեմության ժամկետը լրանալու հիմքով կարճված) քրեական վարությամբ քաղաքացիական հայցով հանդես եկած հայցվորին առաջադրված՝ քաղաքացիական դատարանում նոր գործ հարուցելու պահանջ (*Աթանասովան ընդդեմ Բուլղարիայի [Atanasova v. Bulgaria]*):

Դատարանի մատչելիության անհամաչափ սահմանափակումներ
Էլեկտրոնային ձևաչափով հավաքական հայցի ընդունման մերժում դատարանի կողմից. տպագրվելու պարագայում նյութերը կկազմեին 42 միլիոն էջ (<i>Լոյքը Փարթենրոզ, ա.ս.վ.-ն ընդդեմ Սլովակիայի [Lawyer Partners, a.s. v. Slovakia]:</i>
Առանց ակնհայտ հիմքի վերաքննման վերաբերյալ կողմերից մեկի դիմումի ուսումնասիրման մերժում (<i>Դունանն ընդդեմ ՌԴ-ի [Dunayev v. Russia]:</i>

Քաղաքացիական վարույթի շարունակումը կարող է պայմանավորված լինել հայցվորի կողմից որոշակի ընթացակարգային պահանջների բավարարմամբ, օրինակ՝ անձնական ներկայություն: Այդուհանդերձ, վերաքննիչ դատարանի կողմից վերաքննիչ բողոքը քննելու մերժումն այն դեպքում, երբ հայցվորը հիվանդության պատճառով մեկ օր բացակայել է, իսկ նրա փաստաբանը ներկա է եղել, համարվել է 6-րդ հոդվածի 1-ին կետին հակասող «առանձնապես կոշտ ու ծանր սանկցիա» (*Քարի-Փեկկա Պիետիլայնենն ընդդեմ Ֆինլանդիայի [Kari-Pekka Pietiläinen v. Finland, §§29-35]:*

Դատական ծախսերը, օրինակ՝ քաղաքացիական վարույթում դրոշմատուրք վճարելու պահանջը, չի հակասում դատարանի մատչելիության իրավունքին այնքան ժամանակ, քանի դեռ այդ պահանջը չի վտանգում իրավունքի բուն էությունը (*Կրեուզ*):

Քաղաքացիական գործով հայցվորին հենց սկզբից դատա-

կան ծախսերի շոշափելի գումար վճարելու պահանջ առաջադրելը կարող է համատեղելի լինել 6-րդ հոդվածի հետ, եթե պատասխանողը մասնավոր անձ է և այն դեպքում, երբ օրենքի հիման վրա կապակցվում են դրոշմատուրքն ու նյութական վնասի հատուցմանը վերաբերող հայցի գումարը (*Յանկաուսկասն ընդդեմ Լիտվայի [Jankauskas v. Lithuania, մերժ.]:*) Սակայն խոշոր վճարը կարող է խախտել դատարանի մատչելիության իրավունքն այն դեպքում, երբ տվյալ գործով կողմերից մեկը պետական մարմին է (*Կրեուզ*), կամ երբ ոչ նյութական վնասի հատուցման պահանջի մի մասը ներառված է դատական ծախսերի կազմում (*Յանկաուսկաս, մերժ.:*)

Դատարանի մատչելիության անհամաչափ չհամարված սահմանափակումներ
Օրենքով, ըստ եուրոյան, տարբեր ֆորմալ սահմանափակումների պարտադրումը՝ արդարադատության արդյունավետ իրացման նպատակով հայց կամ վերաքննիչ բողոք բերելու մասով, օրինակ՝ բողոքը համապատասխան դատարան ներկայացնելու պահանջ (<i>ՄՊՊ «Գոլուբ»-ն ընդդեմ Ուկրաինայի [MPP “Golub” v. Ukraine])</i> և բողոքարկման մասով նախատեսված տարատեսակ ժամկետներ (<i>Սթաբինգզը և մյուսներն ընդդեմ ՄԹ-ի [Stubbings and others v. the United Kingdom])</i> :
Բողոքը չի ներկայացվել սահմանված ժամկետում, քանի որ դիմողը չի գործադրել բավարար ջանքեր վիճարկվող դատական որոշման գրավոր օրինակն ստանալու համար (<i>Յոդկո, մերժ.:</i>)

Դատարանի մատչելիության անհամաչափ սահմանափակումներ
Դրոշմատուրքի շոշափելի գումար, որը կազմում է զրպարտության հարցով վարույթի շրջանակներում նյութական վնասի փոխհատուցման մասով պահանջվող գումարի 5%-ը, երբ դիմողի կողմից հայցված ոչ նյութական հատուցման պահանջի մասով դրոշմատուրք նախատեսված չէ (<i>Յանկաուսկաս, մերժ.:</i>
Արագության գերազանցման համար նշանակված տուգանքները նախապես վճարելու պահանջ ուղղված դիմողին, որպեսզի վերջինիս թույլ տրվի որոշումը բողոքարկել դատարանում. այստեղ հաշվի է առնված արագության գերազանցման դեմ բողոքների հաճախականությունը և ոստիկանական դատարանների գերբեռնումը կանխելու անհրաժեշտությունը (<i>Շնայդեր, մերժ.,</i> սակայն տե՛ս նաև <i>Կրեուզի</i> գործը):

Քաղաքացիական գործը տանուլ տված հայցվորին կամ պատասխանողին կարող է պահանջ առաջադրվել հատուցելու գործը շահած կողմի ծախսերը: Սա չի հակասում 6-րդ հոդվածի 1-ին կետին, եթե ներպետական դատարանները հաշվի են առել համապատասխան կողմի ֆինանսական միջոցները, իսկ հատուցման ենթակա գումարը ողջամտության շրջանակներում է (*«Կոլեկտիֆ Նասիոնալ դինֆոդմասիոն Է դօպոզիսիոն ա յուզին Մելոքս - Կոլեկտիֆ ստոպ Մելոքս Է Սոքսն» ընդդեմ Ֆրանսիայի [Collectif national d'information et d'opposition à l'usine Melox – Collectif stop Melox et Mox v. France, §§ 13-16]:*

Ըստ եուրոյան, ներպետական դատարաններն ավելի ճիշտ դիրքերում են տվյալ գործը քննության առնելու իրենց կոմպետենտությունը որոշելու հարցում: Դատարանի կողմից տարածքային կամ նյութաիրավական ընդդատության սկզբունքով այս կամ այն հայցի ընդունման մերժումը չի խախտում դիմողի դատական պաշտպանության իրավունքը. այդուհանդերձ, եթե մի դատարան գործն ուղարկում է մեկ ուրիշ դատարան, որն ակնհայտորեն չունի այն քննելու իրավասություն, ապա կարող է ծագել մատչելիությանն առնչվող խնդիր (*Չիլկովն ընդդեմ ՌԴ-ի [Zylkov v. Russia, §§23-29]:*

Գործնական խոչընդոտներ. իրավաբանական օգնության ապահովման խնդիրներ

Քաղաքացիական վարույթներում իրավաբանական օգնության ապահովման իրավունք որպես այդպիսին չկա, և քաղաքացիական գործերով իրավաբանական օգնություն ապահովելու ինքնավար պահանջ է առաջադրվում միայն հետևյալ դեպքերում (*Էյրի, §26*).

- ✧ երբ ներպետական ընթացակարգը պարտադրում է դիմողին կոնկրետ (ավելի բարձր) դատական ատյանում, օրինակ, վճռաբեկ դատարանում ներկայանալ իր շահերի պաշտպանի միջոցով, կամ
- ✧ ելնելով վարույթի կամ գործի բարդությունից:

Դատարանի մատչելիությունն արդյունավետորեն կարելի է ապահովել իրավաբանական օգնության, ինչպես նաև քաղաքացիական գործերում սեփական շահերի պաշտպանությունն անձամբ իրականացնելու հնարավորությունն ապահովող ընթացակարգերը դյուրացնելու միջոցով (*Էյրի, §26*):

Բացի այդ, եթե պետությունը ստեղծել է քաղաքացիական վարույթներում իրավաբանական օգնության ապահովման առանձին համակարգ, ապա իրավաբանական օգնության տրամադրման մերժման ցանկացած դեպք կհամարվի դատարանի մատչելիության իրավունքի խոչընդոտում (ոչ ինքնավար պահանջ)։ այդուհանդերձ, այդ իրավունքի խախտում չի արձանագրվի այն դեպքերում, երբ պետությունը ստեղծած լինի արդյունավետ գործիքակազմ, որի օգնությամբ կորոշվի, թե որ գործերի մասով է պահանջվում իրավաբանական օգնություն և որ գործերի մասով՝ ոչ։ Այս առումով, նման դասակարգման հարցում Կոնվենցիան պետություններին վերապահում է բավականին մեծ հայեցողական լիազորություն (*Գրեյնշըրի ընդդեմ ՄԹ-ի* [Granger v. the United Kingdom, §§43-48])։

Իրավաբանական օգնության տրամադրմանն առնչվող անհամաչափ սահմանափակումներ
Մարմնական վնասվածքներ ստանալու կապակցությամբ գործ հարուցելու նպատակով բանտարկյալին իրավաբանական խորհրդատվության մատչելիության ապահովման հարցում էական ձգձգումներ (<i>Զեմպրլ և Ֆել</i>):
Ունեզուրկ դիմողին իրավաբանական օգնություն տրամադրելու մերժում ապահարգանքի վարույթում այն դեպքում, երբ սեփական շահերն անձամբ պաշտպանելը գործնականում անհնար էր (<i>Էյրի</i> , սակայն տե՛ս նաև <i>Վեբի</i> և <i>Գրեյնշըրի</i> գործերը ստորև):

Իրավաբանական օգնության տրամադրմանն առնչվող անհամաչափ սահմանափակումներ
Փաստաբանի դեմ հայց ներկայացրած դիմողի առջև ծառացած գործնական խոչընդոտներ՝ կապված այն հանգամանքի հետ, որ մի շարք փաստաբաններ հրաժարվել էին գործին մասնակցել՝ չցանկանալով հանդես գալ իրենց գործընկերոջ դեմ (<i>Բերտուցցին ընդդեմ Ֆրանսիայի</i> [Bertuzzi v. France]):
Դատարանի կողմից, առանց նախնական դատաքննության, իրավաբանական օգնության տրամադրման մերժում, երբ մերժումն ինքնին ենթակա չէ զանգատարկման (<i>Բաքանն ընդդեմ Թուրքիայի</i> [Bakan v. Turkey]):
Իրավաբանական օգնության տրամադրմանն առնչվող սահմանափակումներ, որոնք անհամաչափ չեն ճանաչվել
Քաղաքացիական գործով իրավաբանական օգնության տրամադրման մերժում այն հիմքով, որ բացակայում է հայցի բավարարման հեռանկարը, կամ որ հայցն իր բնույթով մակերեսային է կամ անհարգալից (<i>Վեբ</i> , մերժ.):
Քաղաքացիական վեճերի որոշակի տեսակների օրենքով սահմանված բացառում իրավաբանական օգնության տիրույթից (<i>Գրեյնշըր</i>):

Իրավաբանական օգնության տրամադրմանն առնչվող սահմանափակումներ, որոնք անհամաչափ չեն ճանաչվել
Փոքր տուգանքների նշանակում դատական որոշումներում փոփոխություն մտցնելու վերաբերյալ դատավարության ագրեսիվ կողմերի ակտիվ պահանջների առաջադրումը կանխելու նպատակով (<i>Թոյաքսին և մյուսներն ընդդեմ Թուրքիայի</i> [Toyaksi and others v. Turkey]):

Այն համակարգերը, որտեղ պարտադիր է վերին դատական ատյաններում դատապաշտպանի միջոցով շահերը ներկայացնելը, ինչը նշանակում է, որ իրենց շահերը ներկայացնող փաստաբան չունեցող անձինք չեն կարող բողոք բերել արդարադատության վերին մակարդակ, որպես այդպիսին, չեն հակասում 6-րդ հոդվածի 1-ին կետին (*Վեբն ընդդեմ ՄԹ-ի* [Webb v. the United Kingdom, մերժ.]). բայցնայնպես, այս համակարգերը պետք է զուգորդվեն կամայականության դեմ ուղղված դատավարական երաշխիքներով։ Այսպես՝ այն դեպքերում, երբ իրավաբանական օգնություն տրամադրող փաստաբանը հրաժարվում է գործ հարուցել վճռաբեկ դատարանում՝ համոզված լինելով, որ գործը շահելու հավանականությունը շատ փոքր է, ապա իրավաբանի այդ որոշումը պետք է գրավոր արձանագրվի որոշման պատճառները պարզելու նպատակով (*Ստարոշչիկն ընդդեմ Լեհաստանի* [Staroszczyk v. Poland, §§121-139]):

Քաղաքացիական գործով պատասխանողի անձեռնմխելիությունը

Քաղաքացիական հայցերի մասով որոշ ազգային և օ-

տարերկրյա կառույցների անձեռնմխելիության վերաբերյալ դիրքորոշումը բավականին աղոտ է, քանի որ Միացյալ Թագավորության դեմ բերված մի շարք համանման հայցերի առնչությամբ, օրինակ, ՄԻԵԴ-ն արձանագրել է 6-րդ հոդվածի պահանջների խախտում (*Օսման*), իսկ մյուսների պարագայում՝ ոչ (*Չ-ն և մյուսներն ընդդեմ ՄԹ-ի*), մինչդեռ մի շարք այլ գործերում 6-րդ հոդվածը կիրառելի չի համարվել ընդհանրապես (*Ռոշ*):¹¹

Ազգային բարձրագույն դատական ատյաններն ունեն բավականին մեծ հայեցողական իրավասություններ, որպեսզի որոշեն, թե որքանո՞վ է նման հայցապահանջը հիմնավոր ներպետական օրենսդրության համաձայն, և ըստ այդմ՝ արդյո՞ք հնարավոր է 6-րդ հոդվածը կիրառելի համարել, թե ոչ. մինչդեռ ՄԻԵԴ-ը լուրջ պատճառներ պետք է ունենա այդ ատյանների կատարած եզրահանգումներից շեղվելու համար (*Ռոշ*):

Անձեռնմխելիության սկզբունքի անհամաչափ կիրառում
Ոստիկանությանը վերապահված անձեռնմխելիություն հետաքննչական գործառույթի առնչությամբ անփութության հիմքով ներկայացված հայցի մասով, ըստ որի ոստիկանությունը ենթադրաբար թերացել է պաշտպանել հոգեկան հիվանդությամբ տառապող անձի կողմից հարձակումների ենթարկված ընտանիքի կյանքն ու առողջությունը (<i>Օսման</i> , սակայն տե՛ս նաև <i>Չ-ն և մյուսներն ընդդեմ ՄԹ-ի</i>):

11. Տե՛ս նաև վերևում՝ էջ 12. Ներպետական օրենսդրական հիմք ունեցող իրավունքին վերաբերող վեճ։

Անձեռնմխելիության սկզբունքի անհամաչափ կիրառում
Պատգամավորն օգտվում է անձեռնմխելիության իրավունքից՝ պառլամենտական գործունեության հետ որևէ էական առնչություն չունեցող հայտարարությունների հետ կապված (<i>Կորդովան ընդդեմ Իտալիայի [Cordova v. Italy]</i> , սակայն տե՛ս նաև Ա.-ն ընդդեմ ՄԹ-ի [A v. the United Kingdom]):
Խորհրդարանականի դեմ ներկայացված քաղաքացիական հայց՝ կապված նրա հրապարակային հայտարարության հետ. դատարանի կողմից մերժվել է հայցի ընդունումը վարույթ՝ պատասխանողի անձեռնմխելիության հիմքով, չնայած այն փաստին, որ նշված հայտարարությունն արվել է խորհրդարանական բանավեճի համատեքստից դուրս (<i>Կ.Գ.Կ.Լ. և Կոֆերատի [C.G.I.L. and Cofferati]</i>):
Ենթադրաբար խտրականորեն աշխատանքից ազատման հետ կապված՝ օտարերկրյա դեսպանատանն ընձեռնված անձեռնմխելիություն՝ հաշվի առնելով, որ խնդրի առարկա պայմանագրային հարաբերությունները գլխավորապես մասնավոր իրավունքի դաշտում են (<i>Կուդակն ընդդեմ Լիտվայի [Cudak v. Lithuania]</i> [GC]), Սաբեհ Էլ Լեյլն ընդդեմ Ֆրանսիայի [Sabeh El Leil v. France], սակայն տե՛ս նաև <i>Ֆոգլորթի գործը</i>):

6-րդ հոդվածի կիրառելիության դեպքերում պարտադիր

կարգով տարանջատվում են ֆունկցիոնալ անձեռնմխելիությունը (այն է՝ անձեռնմխելիություն դատավեճերի որոշ տեսակների մասով, օրինակ՝ ոստիկանությանը շնորհված անձեռնմխելիություն կապված հետաքննչական գործառույթի իրականացման հետ (*Օսման*)) և առավել ընդհանուր բնույթի համակարգային անձեռնմխելիությունն իրավական պատասխանատվության մասով (օրինակ՝ օտարերկրյա դեսպանատան (*Ֆոգլորթի*) կամ մեկ այլ պետության ունեցած անձեռնմխելիություն (*Ալ-Ադսաևի*, §§52-67)): Նախընտրելի է, որ անձեռնմխելիությունը լինի ֆունկցիոնալ, այլ ոչ՝ համակարգային. ոչ այնքան կողմերի իրավաբանական կարգավիճակը, որքան վեճի բնույթը պետք է որոշիչ լինի անձեռնմխելիության արդարացվածությունը որոշելու հարցում (*Ֆոգլորթի*, §§32-39):

Կոչ է արվում ողջամիտ հարաբերակցություն ապահովել մի կողմից՝ հայցվորի ներկայացրած գործողությունները, իսկ մյուս կողմից՝ կոնկրետ պատասխանողին՝ պետության կողմից սահմանված օրինական նպատակների շրջանակներում պաշտպանելու անհրաժեշտությունը գնահատելիս (*Օսման*, § 147):

Այդ համամասնական հարաբերակցությունը գնահատելիս պատասխանող պետությանը տրվում է թույլատրելի տարրնկալման հնարավորություն (*Ֆոգլորթի*, §§32-39): Չնայած այդ հնարավորությանը՝ ՄԻԵԴ-ն ավելի ու ավելի է ձգտում վերանայել ազգային իշխանությունների, այդ թվում՝ խորհրդարանների տարատեսակ որոշումներն անձեռնմխելիության հիմնավորված կամ անհիմն լինելու առնչությամբ (տե՛ս Կ.Գ.Կ.Լ.-ը և Կոֆերատին ընդդեմ Իտալիայի [C.G.I.L. and Cofferati v. Italy, §§63-80] գործը, ուր ՄԻԵԴ-ը համակարծիք չէր Իտալիայի խորհրդարանական պալատի հետ այն հարցում, թե արդյո՞ք խորհրդարանական պալատի անդամներից մեկի հայտարարությունը արվել էր վերջինիս՝ պատգամավորական

գործառույթների իրականացման շրջանակներում, թե՞ ոչ):

Անձեռնմխելիության սկզբունքի կիրառում, որն անհամաչափ չի ճանաչվել
Տեղական ինքնակառավարման մարմնի անձեռնմխելիություն այն հայցի նկատմամբ, որը կապված էր նրա կողմից անփութության, և դաժան վերաբերմունք դրսևորող ծնողների երեխաներին նրանցից առանձնացնելու նպատակով դրական գործողություններ չեն ներկայացրելու հետ (<i>2-ն և մյուսներն ընդդեմ ՄԹ-ի</i> , սակայն տե՛ս նաև <i>Օսմանի</i> գործը):
Անձեռնմխելիություն՝ կապված օրենսդիր պալատներում ծավալվող խորհրդարանական բանավեճերի ժամանակ արված հայտարարությունների հետ, որոնք միտված են պաշտպանելու խորհրդարանի համընդհանուր շահերը՝ ի տարբերություն պատգամավորների անհատական հայտարարությունների (Ա.-ն ընդդեմ ՄԹ-ի [A v. the United Kingdom], 2002, սակայն տե՛ս նաև Կորդովա և Կ.Գ.Կ.Լ. և Կոֆերատի):
Օտարերկրյա դեսպանատան անձեռնմխելիություն՝ ենթադրյալ խտրականության դրսևորմամբ աշխատանքի ընդունման պրակտիկայի համատեքստում, ըստ եռության մասնավոր իրավունքով սահմանված իրավահարաբերությունների վտանգման պայմաններում (<i>Ֆոգլորթի</i> , սակայն տե՛ս նաև Կուդակիի և Սաբեհ Էլ Լեյլիի գործերը):

Անձեռնմխելիության սկզբունքի կիրառում, որն անհամաչափ չի ճանաչվել
Արտասահմանյան պետության անձեռնմխելիություն՝ նույն այդ պետությունում ենթադրաբար տեղի ունեցած խոշտանգման հետևանքով պատճառված վնասի հատուցման հայցի նկատմամբ՝ ի թիվս այլոց հաշվի առնելով որոշակի գործնական նկատառումներ, օրինակ՝ որևէ հնարավոր որոշման իրականացմանն ի վերջո հասնելու անհնարինություն (<i>Ալ-Ադսաևի</i>):
Դատաբնության մեկ այլ ձևաչափում դատարանի գործառույթն իրականացրած դատավորի կայացրած վճիռների առնչությամբ նրան դատի տալու անկարողություն (<i>Շրայքեր և Բյոչ, Էսպոզիտոն ընդդեմ Իտալիայի [Esposito v. Italy</i> , մերժ.], տե՛ս նաև վերևում՝ էջ 16):

Չնայած Կոնվենցիան պետք է «առավելագույնս մեկնաբանվի միջազգային իրավունքի մյուս կանոններին համահունչ», այդ թվում՝ պատասխանող պետության այլ միջազգային պարտավորություններին համապատասխան, չի կարելի բացառել, որ Կոնվենցիայի պահանջները կարող են գերիշխող ճանաչվել դրանց նկատմամբ (*Ֆոգլորթի*, §§32-39):

Անձեռնմխելիության համաչափությունը գնահատելիս հարկ է հավասարակշռություն հաստատել հակընդեմ հանրային շահերի միջև՝ բացարձակ անձեռնմխելիությունը կանխելու նպատակով. այս պարագայում պարտադիր կարգով հաշվի են առնվում վեճի բնույթը, վերլուծություն, թե ինչն է նժարին

դրված հայցվորի համար, և ենթադրյալ գործունեության կամ անգործության ծանրության աստիճանը (*Օսման*, § 151):

Ի վերջո, նույնիսկ ֆունկցիոնալ անձեռնմխելիությունը կարող է հակասել 6-րդ հոդվածին՝ ներպետական մարմինների կողմից չափազանց լայն մեկնաբանության դեպքում (*Օսման*). մյուս կողմից՝ նույնիսկ համակարգային անձեռնմխելիությունը կարող է համապատասխանել 6-րդ հոդվածին, եթե, ի թիվս այլ պատճառների, նման հայցի ընդունումը գործնականում որևէ արդյունքի չի բերի (*Ալ-Ադսանի*):

Դատարանի որոշումների վերջնականություն. *res judicata*

«*Res judicata*» նշանակում է, ուժի մեջ մտնելու պահից սկսած քաղաքացիական գործով դատավճիռը կամ քրեական գործով արդարացման որոշումը դառնում է պարտադիր կատարման ենթակա և ենթակա չէ վերանայման ռիսկի (*Բրումարտեկու*):

Այս իրավունքը խարսխված է իրավական որոշակիության սկզբունքի վրա (*Ռյաբիխ ընդդեմ Ռ-ի [Ryabykh v. Russia, §§ 51-58]*): Այս դրույթի խախտման աչքի ընկնող օրինակներ են պետական բարձրաստիճան պաշտոնյաների կողմից արվող միջամտությունները՝ արտակարգ կամ մասնավոր բողոքների միջոցով գործի վերանայման հասնելու համար. և դա այն դեպքում, երբ գանգատարկման նորմալ ընթացակարգով ժամկետները վաղուց արդեն լրացած կլինեին (*Բրումարտեկու, Ռյաբիխ*):

Վերին ատյանների դատարանների՝ գործերը վերանայելու իրավասությունը, սկզբունքորեն, պետք է իրացվի վերաքննիչ և վճռաբեկ վարույթների միջոցով, երբ մասնավոր դեպքերը

փոքրաթիվ են, իսկ ժամկետները՝ կանխատեսելի (*Ռյաբիխ, տե՛ս նաև «Link Oil ՍՈԲ» ՍՊԸ-ն ընդդեմ Ռ-ի [ООО “Link Oil SPB” v. Russia, մերժ.]*):

Գործը արտակարգ կարգով կարող է վերանայվել միայն չափազանց հրատապ հանգամանքների առկայության պայմաններում, և դա չպետք է լինի բողարկված գանգատարկում. իրավական հարցի առնչությամբ երկու կարծիքի առկայության հնարավորությունը ինքնին չպետք է հիմք հանդիսանա կրկնակի քննության համար (*Ռյաբիխ*): Այդուհանդերձ, քրեական կարգով մեղադրական վճիռը կարող է մի կողմ դրվել արտակարգ կարգով վերանայման արդյունքում, եթե իհարկե վճռի անվավեր ճանաչման համար հիմք է հանդիսացել սկզբնական վարույթում տեղ գտած լրջագույն թերություն (*Լենսկայան ընդդեմ Ռ-ի [Lenskaya v. Russia, §§ 36-44]*):

Պետությունները չպետք է ներգործեն այս կամ այն վեճի դատական կարգով հանգուցալուծման վրա նոր օրենքների ընդունման միջոցով: Թեև հնարավոր է, որ ընթացքում գտնվող գործի ելքը կանխորոշող օրենսդրական միջամտությունն արդարացված լինի «ընդհանրական շահերի հրամայական պահանջով», այդուհանդերձ, ֆինանսական պատճառներն ինքնին չեն կարող դրվել նման միջամտության հիմքում (*Արնոլեն ընդդեմ Ֆրանսիայի [Arnolin v. France, §§ 73-83]*): Մինևույն ժամանակ, իրավական որոշակիության սկզբունքը որևէ կերպ չի խախտվում այն դեպքերում, երբ դատավարության կողմերից մեկը գործը տանուլ է տալիս այդ ընթացքում նախադեպային իրավունքում տեղ գտած որևէ փոփոխության հետևանքով, որն իր ազդեցությունն է ունենում դատավարական նորմերի վրա (*ԼըԳրանն ընդդեմ Ֆրանսիայի [LeGrand v. France, §§ 39-43]*):

Գործի վարույթը կարող է վերսկսվել ի հայտ եկած նոր հանգամանքների հիման վրա. այդուհանդերձ, հետադարձ ուժ ունեցող նոր օրենքների ընդունումը չի կարող դասվել այդ «հանգամանքների» շարքին (*Մաջթոն և մյուսներն ընդդեմ Իտալիայի [Maggio and others v. Italy, §§ 44-50]*, «*ՍԿՄ Սկաներ դը Լուեյսթ Լիոնեն*» և *մյուսներն ընդդեմ Ֆրանսիայի [SCM Scanner de l'Ouest Lyonnais and others v. France, §§ 29-34]*): Յուրաքանչյուր նոր օրենսդրական ակտ, հետևաբար, պետք է ըստ էության վերաբերի միայն գալիք իրավահարաբերություններին:

Res judicata սկզբունքն ինքնին չի պահանջում, որ ներպետական դատարանները նմանատիպ դեպքերում ղեկավարվեն նախադեպերով. որոշակի ժամանակ կարող է պահանջվել օրենքի ներդաշնակեցման հասնելու համար, և հետևաբար հակասական նախադեպային պրակտիկայի ցիկլերը կարելի է հանդուրժել՝ առանց խախտելու իրավական որոշակիության սկզբունքը: Դա նշանակում է, որ երկու դատարաններ՝ ամեն մեկն իր իրավասության տիրույթում կարող են որոշում կայացնել (թե՛ փաստերի, թե՛ օրենսդրական հիմքերի առումով) նմանատիպ գործերի մասով՝ հանգելով միմյանցից տարբեր, բայց նայնպես տրամաբանված և հիմնավոր եզրակացությունների (*Նեյդետ Շահին և Պերիհան Շահին*, §§ 61-96):

Դատարանի վերջնական որոշումը ժամանակին ի կատար ածելը

Այս իրավունքը բխում է արդյունավետության սկզբունքից՝ նպատակ ունենալով կանխել դիմողի Պիրոսյան հաղթանակը մի գործով, որի դատաքննության անարդարացիության վերաբերյալ որևէ գանգատ ներկայացնելն անգամ անիմաստ է (*Յորնսքի*):

Ֆինանսական միջոցների սղությունը չի կարող հարգելի պատճառ լինել, որպեսզի պետությունը չկատարի պետական մարմի դեմ կայացված դատավճռով սահմանված պարտքի մասով իր պարտականությունը (*Բուրդովն ընդդեմ Ռ-ի [Burdov v. Russia, §§ 34-38]*): Բայց նայնպես, ֆինանսական միջոցների սղությունը կարող է արդարացում հանդիսանալ որևէ մասնավոր ընկերության կամ ֆիզիկական անձի նկատմամբ վերջնական դատավճռի ի կատար ածման համար (*Բոբրովան ընդդեմ Ռ-ի [Bobrova v. Russia, §§ 16-17]*): Նման «հորիզոնական» վեճերում (երբ ընդդիմադիրները մասնավոր սուբյեկտներ են) իշխանությունների դերը կայանում է նրա-նում, որ ողջամտության շրջանակներում աջակցեն գործը շահած հայցվորներին՝ հօգուտ իրենց կայացված դատավճռն ի կատար ածելու հարցում, այլ ոչ թե երաշխավորեն դրա պարտադիր կատարումը բոլոր պարագաներում (*Ֆուկլեն ընդդեմ Ուկրաինայի [Fuklev v. Ukraine, §§ 84-86]*):

Վճռի ի կատար ածման իրավունքի խախտում

Սոցիալական ապահովության մարմինների դեմ ներպետական դատական ատյաններում կայացված վճռով նշանակված փոխհատուցման չվճարում, թեև դիմողն ի վերջո ստացել էր կատարողականը մոտ վեց տարի անց (*Բուրդով*):

Իշխանությունների կողմից ջերմային էլեկտրակայանների փակման մասին դատական որոշումների կատարման մերժում (*Օքայը և մյուսներն ընդդեմ Թուրքիայի [Okay and others v. Turkey]*):

Վճռի ի կատար ածման իրավունքի խախտում
Դիմողների օգտին կայացված քաղաքաշինական վճռի կատարման յոթամյա ձգձգում իշխանությունների կողմից (<i>Կիրտատոս ընդդեմ Յունաստանի [Kyrtatos v. Greece]</i>):
Դատավճռի չկատարում՝ ավելի քան ութ տարի անց, որը պարտադրում էր լիազոր մարմիններին, սեփականության իրավունքների փոխհատուցման նպատակով, որպես փոխհատուցում հողակտոր հատկացնել, ինչը նախատեսված էր հատուկ ներպետական օրենսդրությամբ (Յասիունիենե, սակայն տե՛ս <i>Ուզկուրելիենեի</i> գործը):
Արդարացման մասին դատավճռի կայացումից հետո դիմողին կալանքից չազատելը (<i>Ասանիձե ընդդեմ Վրաստանի [Assanidze v. Georgia]</i>):

Այս երաշխիքն ինքնավար է ներպետական օրենսդրության պահանջների նկատմամբ: Պարտադիր չէ, որ դատավճռի ի կատար ածման համար ներպետական օրենսդրությամբ սահմանված ժամկետի խախտումը համարվի 6-րդ հոդվածի խախտում: Կատարման ձգձգումը որոշակի ժամանակով կարող է ընդունելի լինել, եթե չի աղճատում պաշտպանության իրավունքի բուն էությունը (*Բուրդոլ*):

Դատավճռի կատարման ձգձգման տեղիության գնահատ-

ման չափանիշները համարժեք չեն «ողջամիտ ժամկետի» ավելի խիստ պահանջներին. վերջինիս գնահատումը վերաբերում է միայն այն դատավարություններին, որոնց շրջանակներում քնվում է վեճի բուն էությունը,¹² թեև որոշ տարրեր, օրինակ, գործի բարդությունը և կողմերի վարքագիծը նշանակություն ունեն գնահատման երկու տեսակների դեպքում էլ (*Ուզկուրելիենե և մյուսներն ընդդեմ Լիտվայի [Užkurėlienė and others v. Lithuania, §53 1-37]*):

Հողակտորի հատկացման մասին դատական որոշումների ի կատար ածումը միանգամյա գործողություն չէ, ինչպես օրինակ, դրամավճարման պարագայում (ինչի հանդիպում ենք *Բուրդոլի* գործով). այդ իսկ պատճառով, հողակտորի հատկացման մասին դատական որոշումների ի կատար ածման մասով էական ձգձգումները կարող են ընդունելի լինել 6-րդ հոդվածի շրջանակներում (*Ուզկուրելիենե*):

Սա (առայժմ) մեկն է այն մի քանի ոլորտներից, որոնց մասով որոշումների չկատարման կրկնվող դեպքեր են արձանագրվել որոշ երկրներում, և այդ հարցը լուծվել է *պիլոտային դատավճիռների* ընդունմամբ, որոնց միջոցով ՄԻԵԴ-ը կարողանում է մատնանշել պարբերաբար հանդիպող հիմնախնդիրը և պահանջել, որպեսզի պատասխանող երկիրը սահմանված ժամկետում իրականացնի մի շարք միջոցառումներ, այդ թվում օրենսդրական նախաձեռնություններ (*Բուրդոլն (No. 2) ընդդեմ ՌԴ-ի, §5 125-146*):

Վճիռների կատարման իրավունքի խախտման բացակայություն
Հողակտորի վերահատկացման հայցով վարույթում կա-

12. Տե՛ս նաև ել 103՝ *Դատաքննություն ողջամիտ ժամկետում*:

Վճիռների կատարման իրավունքի խախտման բացակայություն
յացված վճռի կատարման ձգձգում չորս տարով՝ ելնելով ձեռնարկման ենթակա քայլերի բարդությունից և դիմողների՝ ինչ-որ առումով հակասական մոտեցումներից (<i>Ուզկուրելիենե</i> , տե՛ս նաև Յասիունիենե):

Վճիռների կատարման իրավունքի խախտման բացակայություն
Մասնկ ֆիզիկական անձ հանդիսացող պատասխանողի դեմ ներպետական դատական ատյանների կայացրած որոշման չկատարում պետության կողմից, որով պահանջվում էր, որպեսզի պետությունն ի նպաստ դիմողի վճարի որոշմամբ նշանակված գումարը (<i>Շեստակով</i> , մերժ.):

Օրենքի հիման վրա ստեղծված անկախ ու անաչառ դատարան

Ամփոփագիր

Այս իրավունքը ներառում է դատական ատյանից պահանջվող հետևյալ երեք հիմնական հատկանիշների առկայությունը, ընդ որում, երբեմն դրանք կարող են մասնակի համընկնել.

- ✦ «օրենքի հիման վրա ստեղծված» դատարան (Յ.-ն *ընդդեմ Բելգիայի*),
- ✦ «անկախ» դատարան (*Զեմպրոլ և Ֆել*, §§78-82),
- ✦ «անաչառ» դատարան (*Փիրսեքն ընդդեմ Բելգիայի [Piersack v. Belgium, §§30-32]*):

Մասնագիտական, կարգապահական կամ գործադիր մարմինների կողմից՝ նշված պահանջներին չհամապատասխանելու դեպքում 6-րդ հոդվածի խախտում, թերևս, կարող է և չարձանագրվել, եթե դիմողը հետագայում գործի փաստական հանգամանքների և իրավական կողմերի լիարժեք դատական վերանայման հնարավորությունը ստանա (*Ա.Մենարինի Դայրզնոսթիքս Ս.Ռ.Լ.-ն ընդդեմ Իտալիայի [A. Menarini Diagnostics S.R.L. v. Italy, §§57-67]*):

«Անաչառության», «անկախության» և «օրենքի հիման վրա ստեղծված» լինելու պահանջները կիրառելի են միայն դատական մարմինների նկատմամբ:

Ոստիկանության կամ դատախազության մարմիններին անաչառության, անկախության կամ օրենքի հիման վրա ստեղծված լինելու պահանջներ չեն առաջադրվում: Այդուհան-

դերձ, այն դեպքերում, երբ քրեական արդարադատության համակարգում գործում է հետաքննող դատավորի, կամ *juge d'instruction* կոչվող ինստիտուտը, անաչառության պահանջը կարող է կիրառելի լինել նաև այդ ինստիտուտի նկատմամբ (*Վերա Ֆերնանդեզ-Ֆուիդոբրոն ընդդեմ Իսպանիայի [Vera Fernández-Huidobro v. Spain, §§108-114]*). Նույն այդ կարգով՝ եթե ավագ դատավորի օգնականն է *de facto* կարևոր գործառույթներ իրականացնում դատական գործընթացների շրջանակում, ապա գործի ելքի նկատմամբ նրա անձնական շահագրգռվածությունը կարող է ներազդել դատարանի անաչառության վրա (*Բելիզին ընդդեմ Մալթայի [Bellizzi v. Malta, §§57-62]*):

«Օրենքի հիման վրա ստեղծված» դատարան

Ըստ էության, այս դրույթը վերաբերում է այն հարցին, թե արդյո՞ք վեճը քննող այս կամ այն կարգապահական կամ վարչական մարմինն ունի «դատական ատյանին» կամ «դատարանին» բնորոշ հատկանիշներ 6-րդ հոդվածի ինքնավար նշանակության շրջանակներում, նույնիսկ եթե տվյալ կառույցը ներպետական համակարգում չի կոչվում «դատական ատյան» կամ «դատարան» (Յ.-ն *ընդդեմ Բելգիայի*, §§50-55): Սա 6-րդ հոդվածի միակ դրույթն է, որն աներկբա անդրադառնում է ներպետական օրենսդրությանը՝ նախատեսելով ՄԻԵԴ-ի կողմից «օրինականության» կողմը հետաքննելու որոշակի մակարդակ: Միևնույն ժամանակ, առկա է այն լուրջ ենթադրությունը, թե ներպետական դատարաններն ավելի լավ են տիրապետում դատավարական

նորմերին, և եթե դատավարական հարցերը ներպետական մակարդակում հավուր պատշաճի են քննված, ապա ՄԻԵԴ-ը տվյալ գործը լսելու իրավասության հարցի կապակցությամբ որոշման կայացման հարցում հիմնականում համակարծիք է լինում ներպետական դատական ատյանների հետ (*Խոդորկովսկին ընդդեմ ՌԴ-ի [Khodorkovskiy (No. 2) v. Russia, մերժ.]*)³

«Օրենքի հիման վրա ստեղծված դատարան» չճանաչված մարմիններ
Ոչ իրավաբան դատավորներ, որոնք ընտրվել են տվյալ գործի քննությանը մասնակցելու համար՝ առանց օրենքով սահմանված վիճակահանության, և համապատասխան ժամկետների խախտմամբ (<i>Պոսոխովն ընդդեմ ՌԴ-ի [Posokhov v. Russia]</i> , սակայն այս նյութի ավելի տարածված մեկնաբանությունը տե՛ս <i>Դակտարասի [Daktaras, մերժ.]</i> գործում):
Դատարանի նախագահի կողմից անավարտ գործի քննության ստանձնում և նույն օրվա ընթացքում որոշման կայացում՝ ոչ հստակ հիմքերի առկայությամբ և թափանցիկության բացակայության պայմաններում (<i>ԴՄԴ Գրուկի, ա.ս.</i>):
Ոչ իրավաբան դատավորների կողմից շարունակվող գործերի քննությունը ըստ հաստատված ավանդույթի,

13. Տե՛ս նաև վերևում՝ էջ 31. Հայց ներկայացնելու, վնասի հատուցում պահանջելու և դատարանի որոշումն ստանալու իրավունակություն, և՛ էջ 36. Ընթացակարգային խոչընդոտներ. ժամանակային սահմանափակումներ, դատական ծախսեր, իրավասություն և այլ ընթացակարգեր:

«Օրենքի հիման վրա ստեղծված դատարան» չճանաչված մարմիններ
այն դեպքում, երբ ոչ իրավաբան դատավորների մասին օրենքն ուժը կորցրած է ճանաչվել, իսկ նորը դեռ չի ընդունվել (<i>Փանջիկիժե և Մյունսեր [Pandjikidze and others]</i>):

Այստեղ ելակետը այն մարմնի գործառույթն է, որը որոշում պետք է կայացնի իր իրավասության շրջանակում՝ ելնելով օրենքի գերակայության սկզբունքից (*Բելիլոսն ընդդեմ Շվեյցարիայի [Belilos v. Switzerland, §§62-73]*), որը նախևառաջ պահանջում է գործադիրի անսահմանափակ հայեցողության բացառում (*Լավենցն ընդդեմ Լատվիայի [Lavents v. Latvia, §§114-121]*):

Հարկ չէ, որ ատյանը սովորական դատական «մեխանիզմի» մաս կազմի, և այն փաստը, որ տվյալ ատյանը բացի դատականից նաև այլ գործառույթներ ունի, ոչ միշտ է նրան դուրս բերում «դատարան» հասկացության շրջանակից (Յ.-ն *ընդդեմ Բելգիայի*): «Օրենքի հիման վրա ստեղծված» արտահայտությունը միտված է ապահովելու, որ դատական ատյանը կախում չունենա գործադիրի հայեցողությունից, այլ կանոնակարգվի խորհրդարանի կողմից ընդունված օրենքներով:

Պարտադիր չէ, որ տվյալ մարմնի (ատյանի) անդամներն իրավաբաններ կամ արտոնագրված դատավորներ լինեն (*Էթլն ընդդեմ Ավստրիայի [Ettl v. Austria, §§36-41]*):

Մարմինը պետք է կատարման համար պարտադիր որո-

շուկաների կայացման համապատասխան իրավասություն ունենա (*Սրամեկն ընդդեմ Ավստրիայի* [Sramek v. Austria, §§36-42]), այլ ոչ թե սոսկ խորհրդատվություն կամ կարծիքներ առաջարկի, նույնիսկ եթե այդ խորհրդատվությունը հետագայում գործնական կիրառություն է ստանում (*Բենթըմ*, §§37-44):

«Օրենքի հիման վրա ստեղծված դատարան» ճանաչված մարմիններ
«Փաստաբանների խորհրդի» կարգի մասնագիտական կարգապահական մարմիններ՝ չնայած Նրանց մասնակիորեն համընկնող ինքնակարգավորիչ, վարչական, խորհրդատվական, կարգապահական և դատաիրավական գործառույթներին (<i>Յ.Ն ընդդեմ Բելգիայի</i>):
Ռազմական և քրեակատարողական հիմնարկների կարգապահական մարմիններ (<i>Էնգել</i>):
Հողի վաճառքի (<i>Ռինգելստեն</i>) և հողային բարեփոխումների (<i>Էթլ</i>) հետ կապված հարցերով զբաղվող վարչական մարմիններ:
Բաժնետոմսերի պետականացման և հարկադիր վաճառքի խնդիրներ բնուող արբիտրաժային ատյաններ (<i>Լիթգոու և Մյունսերը</i>):
Աշխատանքային հարցեր բնուող դատարան, որի առնչությամբ նախարարն իրավասու է կառավարական որոշման հիման վրա սահմանել, թե որտեղ պետք է այն

«Օրենքի հիման վրա ստեղծված դատարան» ճանաչված մարմիններ
ստեղծվի և ինչպիսի տարածքային իրավասություն պետք է ունենա (<i>Չանդ</i> , մերժ.):
Կոնկրետ քրեական դատարան, չնայած յուրահատուկ գործի հանգամանքների հիմքով վիճարկվում էր դրա տարածքային ընդդատությունը (<i>Դակտարաս</i> , մերժ., սակայն տե՛ս նաև <i>Պոսոխովի</i> գործը որպես բավականին բացառիկ նախադեպ):
Գերմանական դատարան, որը դատում էր անձին Բոսնիայում ցեղասպանության ակտեր իրականացնելու համար (<i>Յորգիչն ընդդեմ Գերմանիայի</i> [Jorgic v. Germany]):
Կոռուպցիայի և կազմակերպված հանցագործությունների գծով ստեղծված հատուկ դատարան (<i>Ֆրունին ընդդեմ Սլովակիայի</i> [Fruni v. Slovakia]):

Դատական մարմնի իրավասությունը պետք է սահմանվի օրենսդրական դրույթներով. այդուհանդերձ, պարտադիր չէ, որ դատաիրավական կազմակերպությանն առնչվող յուրաքանչյուր տարր կարգավորվի առաջնային օրենսդրությամբ (*Չանդն ընդդեմ Ավստրիայի*, մերժ.): Միևնույն ժամանակ, ընդունելի չէ, որ դատավորի պաշտոնն ու գործառույթները կարգավորվեն միայն ըստ ավանդույթի (*Փանջիկիձեն և*

Մյունսերն ընդդեմ Վրաստանի [Pandjikidze and others v. Georgia, §§ 103-111]):

«Օրենքի հիման վրա ստեղծված դատարան» հասկացության գնահատումը ելթադրում է օրենսդրորեն սահմանված այն կառուցվածքի ընդհանուր ուսումնասիրություն, որի վրա խարսխված է այս մարմինների ամբողջությունը. որպես կանոն, դա չի վերաբերում յուրաքանչյուր գործի հանգամանքներում կոնկրետ մարմնի իրավասության քննությանը, գործրինակ՝ այս կամ այն դատարանի տարածքային կամ հիերարխիկ իրավասությունների օրինականության կամ դիմողի գանգատները քննած դատարանի կազմի վերագրնահատում ներպետական օրենսդրության դիտանկյունից *Դակտարասն ընդդեմ Լիտվայի*, մերժ., տե՛ս նաև *չորրորդ ատյանի տեսությունը*):

Միայն ամենաբացառիկ դեպքերում է ՄԻԵԴ-ը հանձն առնում քննել «օրենքի հիման վրա ստեղծված դատարան» հասկացությունը՝ ներառյալ դատարանի կազմի օրինականության մասով ներպետական դիրքորոշումը. այս առումով ապացուցվածության չափանիշը շատ խիստ է, և դիմողը պետք է ցույց տա, որ ներպետական իրավական հիմքերն ամբողջովին բացակայում են, այլ ոչ թե բավարարվի կոնկրետ մարմնի կամ նրա անդամի իրավասության առնչությամբ կասկած հայտնելով կամ այն անբավարար համարելով (*Լավենց*):

«Անկախ» դատարան

«Դատարանի անկախություն» հասկացությունը որոշ իմաստով մասամբ համընկնում է առաջին բաղադրիչին («օրենքի հիման վրա ստեղծված դատարան»), բանի որ նախատեսում է դատավարական երաշխիքների առկայու-

թյուն՝ իշխանության դատական ճյուղը մյուս ճյուղերից (հատկապես՝ գործադիր) տարանջատելու նպատակով (*Զլարկն ընդդեմ ՄԹ-ի* [Clarke v. the United Kingdom, մերժ.]: Դատարանի անկախության հարցը հաճախ վերլուծում են «օբյեկտիվ անաչառության» հետ մեկտեղ՝ հստակ չտարանջատելով այս երկու ասպեկտները (*Մոիսեյեն ընդդեմ ՌԴ-ի* [Moiseyev v. Russia, §§ 175-185]):¹⁴

Անհրաժեշտ է, որ այս մարմինը կառուցվածքային առումով որոշակիորեն առանձնացված լինի գործադիրից. նախարարը կամ կառավարությունը երբևիցե չեն կարող համարվել «անկախ» դատարան (*Բենթըմ*):

Գործադիրի գեթ մեկ հնարավորությունը՝ փոխելու այդ մարմնի կայացրած որոշումը կամ կասեցնելու դրա ի կատար ածումը, զրկում է այդ մարմնին «անկախ» դատարանի հատկանիշներից (*Վան դե Յուրքն ընդդեմ Նիդերլանդների* [Van de Hurk v. the Netherlands, §§45-55]):

Միայն այն փաստը, որ ընդհանուր իրավասության դատարանների դատավորները նշանակվում են գործադիր իշխանության, օրինակ՝ նախարարի կողմից, կամ վճարվում են կառավարության կողմից կանոնակարգվող ընթացակարգերով ու եղանակներով, ինքնին չի նշանակում, թե այդ դատավորները զուրկ են «անկախությունից» (*Զլարկ*, մերժ.). այս առնչությամբ ցանկալի է առավել բազմակողմանիորեն վերլուծել նշանակման կարգը, պաշտոնավարման ժամկետը և արտաքին ճնշումների դեմ ուղղված իրավական երաշխիքները:

Պաշտոնավարման սահմանված ժամկետի ընթացքում դատարանի անդամներին պաշտոնանկ անելու դեմ ուղղված

14. Տե՛ս նաև էջ 55՝ «Անաչառ» դատարան:

երաշխիքը նրանց «անկախության» պարտադիր բաղադրիչն է, սակայն հարկ չկա պաշտոնանկ չարվելու հանգամանքը ֆորմալ կարգով արտացոլել օրենքում, եթե այն ընդունվում է գործնականում (*Զեմպբլ և Ֆել*):

«Անկախ» դատարան չճանաչված մարմիններ
Չինվորական տրիբունալներ, որոնց ընդդատության ներքո են նաև քաղաքացիական անձինք (<i>Ինկալ</i>):
Որպես դատական ատյան միայնակ հանդես եկող ոստիկանության սպա, նկատի ունենալով (զուտ անկախության ընկալման իմաստով) սպայի տեսական ենթակայությունը ոստիկանության ղեկավարներին, ովքեր հայց էին ներկայացրել դիմողի դեմ (<i>Բելիլոս, չնայած որ անկախության ընկալման հարցը սովորաբար քննության է առնվում օբյեկտիվ «անաչառության» գնահատման շրջանակում, տե՛ս ստորև, էջ 57</i>):
Վարձակալության գործով դատարանի կազմում հանդես եկող երկու ոչ իրավաբան գնահատողներ, որոնք նշանակվել էին նշված վարձակալության պայմանագրի պայմանների գործողության պահպանմամբ շահագրգռված ասոցիացիաների կողմից (<i>Լանդբորգերն ընդդեմ Շվեդիայի [Langborger v. Sweden]</i> , տե՛ս նաև «անաչառության» գնահատումը ստորև, էջ 57):

«Անկախ» դատարան չճանաչված մարմիններ
Ոչ իրավաբան դատավորների (դատավորի օգնականների) ներգրավմամբ խառը դատարան, որը չունի նրանց անկախության բավարար երաշխիքներ, ինչպիսին են, օրինակ, պարտականությունների վաղաժամկետ դադարեցման կանխումը կամ նրանց մասնակցության սահմանափակումն այն գործերով, որոնք վերաբերում են նրանց նշանակած կողմերին (<i>Լուկան ընդդեմ Ռումինիայի [Luka v. Romania]</i>):
Չինվորական տրիբունալ, որի դատավորները նշանակվել են պատասխանող (Պաշտպանության նախարարության) կողմից և որոնք ֆինանսական կախվածության մեջ են նրանից, նկատի ունենալով, մասնավորապես, նախարարության դերը սպաներին բնակարաններով ապահովելու հարցում (<i>Միրոշնիկն ընդդեմ Ուկրաինայի [Miroshnik v. Ukraine]</i>):
Քննչական և դատաիրավական գործառույթների համադրմամբ գործող հատուկ հանձնախմբեր, որոնք կարգապահական վարույթ են իրականացնում ընդդեմ ֆինանսական ընկերության (« <i>Ռուբուս Ս.Ա.</i> »-ն ընդդեմ <i>Ֆրանսիայի [Dubus S.A. v. France]</i>):
Լեհական դատարաններում գործող գնահատողներ, որոնք կարող են պաշտոնանկ արվել Արդարադատության նախարարության որոշմամբ, այն դեպքում, երբ չկան համարժեք երաշխիքներ, որոնք

«Անկախ» դատարան չճանաչված մարմիններ
Կաշտպանեին գնահատողներին նախարարի նշված լիազորության վիճելի գործադրումից (<i>Յենրիկ Ուրբան և Ռիշարդ Ուրբան</i>):

Չի սահմանվել, թե պաշտոնավարման որ ժամկետն է համարվում անհրաժեշտ մինիմումը. թերևս, համեմատաբար կարճ, բայցև ընդունելի կարելի է համարել եռամյա պաշտոնավարումը քրեակատարողական հիմնարկի կարգապահական մարմնի դեպքում (*Զեմպբլ և Ֆել*):

Պրոֆեսիոնալ և ոչ իրավաբան դատավորների (դատավորի օգնականների) ներգրավմամբ խառը դատարանների հնարավորություն ունեցող համակարգը կարող է համապատասխանել անկախության սկզբունքին միայն այն դեպքում, եթե բավարար երաշխիքներ են գործում ոչ իրավաբան դատավորների առնչությամբ, այդ թվում՝ պարտականությունների վաղաժամկետ դադարեցման կանխումը կամ նրանց մասնակցության սահմանափակումն այն գործերով որոշում կայացնելիս, որոնք վերաբերում են ոչ իրավաբան դատավոր(ներ)ին նշանակած կողմերին (*Լուկան ընդդեմ Ռումինիայի*, §§55-61):

ՄԻԵԴ-ը բազմիցս շեշտել է անկախության՝ տեսանելի լինելու կարևորությունը, այսինքն՝ արդյո՞ք անկախ դիտորդն ընկալում է այս կամ այն մարմինը որպես «անկախ դատարան», թե ոչ (*Բելիլոս*): Կոնկրետ գործի քննության ժամանակ «տեսանելի լինելու» հարցերը սովորաբար քննության են առնվում օբյեկտիվ «անաչառություն» թեստի

միջոցով (*Դակտարասն ընդդեմ Լիտվայի*, §§30-38), սակայն մի շարք փոքրաթիվ բացառություններով քննվել են «անկախության» դիտանկյունից կոնկրետ այն դեպքերում, երբ գործերը քննվել են ոչ թե ընդհանուր իրավասության, այլ մասնագիտացված դատարանների կողմից (*Բելիլոս*):

Այս կամ այն գործի կապակցությամբ դատավորների նշանակման ընթացակարգը նույնպես կարող է կասկածի տակ դնել նրանց անկախությունը: *Մոխտենի* (§§175-185) գործում ՄԻԵԴ-ն արձանագրել է «անկախության» և «անաչառության» պահանջների խախտում, քանի որ դատարանի կազմը փոփոխվել էր (դատարանի նախագահի որոշմամբ) տասնմեկ անգամ, մինչդեռ միայն երկու փոփոխությունների պարագայում են եղել համապատասխան հիմնավորումներ: *ԴՄԴ Գրուլի, ա.ս.* (§§62-72) գործով վերլուծության է ենթարկվել գրեթե նույնական իրավիճակ՝ «օրենքի հիման վրա ստեղծված դատարանի» մասին դրույթի ներքո:

«Անկախ» դատարան ճանաչված մարմիններ
Արդյունաբերական հարցերով դատարան, որի կայացրած վճռի կատարումը ենթակա էր գործադիրի հայեցողությանը (<i>Վան դե Դուրթ</i>):
Բանտային կարգապահական մարմին, որի անդամները նշանակվել էին նախարարի կողմից, սակայն ենթակա էին իրենց դատաիրավական գործառույթներին վերաբերող որևէ հրահանգների մասով (<i>Զեմպբլ և Ֆել</i>):

«Անկախ» դատարան ճանաչված մարմիններ
Փոխհատուցման հարցերով զբաղվող դատարան, որի երկու անդամները նշանակվել էին վիճարկվող գործով պատասխանող հանդիսացող նախարարի կողմից, ընդ որում՝ դատավարության կողմերի հետ նախապես խորհրդակցել էին նման նշանակման վերաբերյալ և նրանք որևէ առարկություն չէին ներկայացրել (<i>Լիթգոու և մյունսերը</i>):
Հողային գործերով մասնագիտացված դատարան՝ անկախորեն գործելու իրավական պարտականություն ստանձնած քաղճառայողների ներգրավմամբ (<i>Ռինգեյսեն</i>):
Չինվորական տրիբունալ, որի իրավասության մեջ են մտնում զինված ուժերի անդամներ հանդիսացող կողմերը (<i>Ինքալն ընդդեմ Թուրքիայի</i> [<i>Incal v. Turkey</i>], սակայն համեմատել <i>Միրոշնիկն ընդդեմ Ուկրաինայի</i> գործի հետ):
Խառը կազմով զինվորական տրիբունալ, որտեղ ներգրավված է քաղաքացիական դատավոր, իսկ մեղադրյալին վերապահված է դատական մարմնի որոշ նշանակումների դեմ առարկելու իրավունք (<i>Զուկորն ընդդեմ ՄՕ-ի</i> [<i>Cooper v. the United Kingdom</i>]):

Պետական բյուջեից դատարանների ֆինանսավորումն ինքնին հիմք չի տալիս կասկածելու նրանց անկախությանը, բացառությամբ այն դեպքերի, երբ հենց պետությունն է պատասխանողը, և հնարավոր է պատճառահետևանքային կապ տեսնել դատարանի ստացած ֆինանսավորման և կոնկրետ գործի մեջ (*Պորուբովան ընդդեմ ՌԴ-ի* [*Porubova v. Russia*, մերժ.]):

Դատարանի նախագահի անկախությունն ու անաչառությունը կասկածի տակ առնելու դեպքերում 6-րդ հոդվածի 1-ին կետի խախտում չի արձանագրվի, եթե նախագահն անձամբ չի մասնակցել գործի քննությանը և մասնակցող դատավորներին որոշակի ցուցումներ չի տվել օրենքի կիրառման վերաբերյալ, նույնիսկ եթե հսկողություն է իրականացրել դատական գործերի բաշխման և զեկուցողների նշանակման խիստ կանոնների կիրառման նկատմամբ, ինչպես նաև կարևոր դերակատարում է ունեցել գնահատման իրականացման և կարգապահական գործընթացի ժամանակ:¹⁵

Նույնիսկ եթե ավելի բարձր (վերաքննիչ) ատյանի դատարանն «անկախ» է, այդ փաստն ինքնին չի կարող չեզոքացնել անկախության բացակայությունը ստորին ատյանի դատարանում, բացառությամբ այն դեպքի, երբ ավելի բարձր ատյանի դատարանի որոշումը հետամուտ է եղել անկախությանը վերաբերող այդ կոնկրետ խնդիրը շտկելուն (*Հենրիկ Ուրբան և Ռիշարդ Ուրբան*, §§47-56):

15. Պառլով-Տկալիչն ընդդեմ Գորվաթիայի [*Parlov-Tkalčić v. Croatia*], §§81-97, թեև այս գործն ուսումնասիրվել է «անաչառության» առումով, համարյա նույն կարգով, ինչ Դակուրասի և համեմատելի այլ գործերի դեպքում, որոնք ներկայացված են ստորև՝ էջ 55-ում և այդուհետև:

«Անաչառ» դատարան

Չնայած դատարանի «անկախություն» հասկացությունը ենթադրում է իշխանության մյուս ճյուղերի կողմից դատական ոլորտի խնդիրներին միջամտելու դեմ ուղղված իրավական և ինստիտուցիոնալ երաշխիքների կառուցվածքային վերլուծություն՝ «անաչառությունը» նախատեսում է տվյալ գործով անցնող կողմերի նկատմամբ դատարանի անկախության դիտարկում (*Փիրսեթ*): Դատարանի կազմում գեթ մեկ կողմակալ դատավորի ներկայությունը կարող է հանգեցնել անաչառության պահանջի խախտմանը, անգամ այն դեպքում, երբ որևէ հիմք չկա մյուս դատավորների (կամ նրանց մեծ մասի) անաչառությունը կասկածի տակ առնելու համար (*Սանդրն ընդդեմ ՄՕ-ի* [*Sander v. the United Kingdom*, §§18-35]):

«Անաչառությունը» նշանակում է՝ կողմերի նկատմամբ կանխակալության կամ կողմնակալության բացակայություն: Անաչառության գնահատման 2 եղանակ կա՝ *սուբյեկտիվ* և *օբյեկտիվ* (*Փիրսեթ*):

Սուբյեկտիվ գնահատումը պահանջում է անհատականացման/պատճառահետևանքային կապի ավելի լուրջ մակարդակ՝ դատավարական կողմերից մեկի նկատմամբ դատարանի որևէ անդամի կողմից դրսևորված անձնական կողմնակալության բացահայտմամբ. սուբյեկտիվ անաչառությունը ենթադրվում է, եթե չկան հակառակը հիմնավորող ապացույցներ (*Փիրսեթ*): Անբավարար սուբյեկտիվ անաչառության օրինակներ՝

- ✧ առաջին ատյանի դատավորի հրապարակային հայտարարություններ, որոնցում գնահատվում է պաշտպանական կողմի որակը և քրեական գործի

հանգուցալուծման հեռանկարը (*Լավենց*. այս գործի նշված հիմքերով նաև արձանագրվել է անմեղության կանխավարկածի դրույթի խախտում), կամ որոնցում բացասաբար է բնութագրվում դիմողը (*Օլուշիչ*, §§56-68),

- ✧ դատարանի դահլիճում դատավորների կողմից արված հայտարարություն այն մասին, որ նրանք «խորապես վիրավորված» էին, երբ դիմողի պաշտպանին դատարանի նկատմամբ անհարգալից վերաբերմուք դրսևորելու համար մեղավոր ճանաչեցին (*Կիպրիա-Նու*, 118-135, որի կապակցությամբ ՄԻԵԴ-ը նաև վրճ-ռել է, որ անմեղության կանխավարկածի դրույթի իմաստով առանձին խնդիր չի առաջացել),
- ✧ հետաքննող դատավորի կողմից՝ դիմողի գործը դատաքննության ուղարկելու մասին որոշման մեջ կատարված նշում այն մասին, որ առկա են «դիմողի մեղքը հաստատող բավարար ապացույցներ», որից հետո նույն այդ դատավորը քննել է դիմողի գործը դատարանում և նրան մեղավոր է ճանաչել (*Ադամկիևիչն ընդդեմ Լեհաստանի* [*Adamkiewicz v. Poland*, §§93-108]):

Դատարաններ, որոնց անաչառությունն անբավարար է ճանաչվել (օբյեկտիվ գնահատում)

Քրեական գործով դատավոր, որը նախկինում քրեական վարչության մեղադրյալների հետապնդման բաժնի պետ էր (*Փիրսեթ*):

Քրեական գործն ըստ էության քննող դատավոր, որը մինչ այդ հանդես էր գալիս որպես նույն գործը հետաքննող դատավոր (*Դը Կուբեր* [*De Cubber*]):

Դատարաններ, որոնց անաչառությունն անբավարար է ճանաչվել (օրբյեկտիվ գնահատում)
Առաջին ատյանի դատավոր, որը մինչ այդ նախնական կալանքի երկարաձգման որոշում էր ընդունել, էլեկտրոնիկ դիմողի դեմ եղած լուրջ ապացույցների առկայությունից (Հաուսշիլդտ <i>[Hauschildt]</i>), սակայն այս դեպքում անաչառության վերաբերյալ խնդիրը զուտ նախնական կալանքի երկարաձգման հիմքով չէ բարձրացվում (<i>Պերոտ Պելոնն ընդդեմ Իսպանիայի [Perote Pellon v. Spain]</i>):
Դատավորներ, ովքեր դատարանի նկատմամբ անհարգալից վերաբերմունքի համակցված վարույթով հանդես են գալիս և՛ որպես մեղադրողներ, և՛ որպես դատավորներ (<i>Կիպրիանու</i>):
Միջամտություն վճռաբեկ ատյանում դատարանի կազմը ձևավորած գերագույն դատավորի կողմից, որը գործով <i>sui generis</i> զանգատ է ներկայացրել, սակայն ինքը չի մասնակցել դատաքննությանը (<i>Դակտարաս</i>):
Վերին ատյանների դատարանների կողմից որոշակի վճիռ կայացնելու ուղղությամբ գործադրվող ճնշումից ստորին ատյանի դատարաններին պաշտպանող բավարար երաշխիքների բացակայություն (<i>Սալով</i>):

Դատարաններ, որոնց անաչառությունն անբավարար է ճանաչվել (օրբյեկտիվ գնահատում)
Օրենքի վերաբերյալ դատական գործը քննող դատարանը, որի անդամները նախկինում մասնակցել են այդ օրենքի մշակմանը և սատարել այն խորհրդակցական ձայնի իրավունքով (<i>Պրոկուրա</i> , սակայն տե՛ս <i>Զլեյն</i>):
Դատավոր, որը նախկինում վերին ատյանում հանդես է եկել իբրև դիմողների ընդդիմախոսների իրավախորհրդատու ստորին ատյանի նույն վարույթներում (<i>Մեժնարիցն ընդդեմ Հորվաթիայի [Mežnarić v. Croatia]</i>):
Դատավոր, որը նախկինում ներգրավված էր բանկի հետ դիմողի ամուսնու ֆինանսական խնդիրների կարգավորման մեջ, իսկ այժմ քննում է նույն բանկի դեմ ներկայացված հայցը (<i>Սիգուրդսոն</i> , սակայն տե՛ս <i>Փուլլըր</i> , մերժ.):
Չրպարտության գործով մի քանի ատենակալներ, որոնք այն քաղաքական կուսակցության անդամներն էին, որը ենթադրյալ զրպարտչական նյութի հիմնական թիրախն էր (<i>Հոլմ</i> , սակայն տե՛ս <i>Սալաման</i> , մերժ.):
Ատենակալներ, որոնցից մի քանիսը նախկինում ռա-

Դատարաններ, որոնց անաչառությունն անբավարար է ճանաչվել (օրբյեկտիվ գնահատում)
սիստական կատակներ էին անում դիմողի մասին, չնայած այն փաստին, որ այդ բացասական հայտարարությունները հաջորդիվ անընդունելի են ճանաչվել հենց այն ատենակալի կողմից, որը նման հայտարարություններ էր արել, և երդվյալ ատենակալների կողմից (<i>Սանդըր</i>):
Դատավարության ընդմիջման ժամանակ դատախազի և երդվյալ ատենակալների ոչ պաշտոնական զրույցը, ապա՝ նախագահող դատավորի կողմից ատենակալներին այդ զրույցի բնույթի և նրանց կարծիքների վրա այդ զրույցի հնարավոր ազդեցության մասին չհարցնելը (<i>Ֆարիի</i>):
Սերտ ազգակցական կապեր (բեռնի-գարմիկ) դատավորի և հակառակ կողմի փաստաբանի միջև (<i>Միկալեֆն ընդդեմ Մալթայի [Micallef v. Malta]</i>):
1-ին ատյանի 2 դատավորներ, ովքեր նախկինում նշանակել կամ փոփոխել են խափանման միջոցը, այդ թվում՝ նախնական կալանքը, հիմք ընդունելով այն պատճառաբանությունը, որը հիմնված չէր կալանավորման մասին դատախազի միջնորդության վրա, և կապված էր դիմողի դեմ ապացույցների բավարար լինելը ենթադրաբար ճանաչելու հետ (<i>Կարդոնա Սեռատն ընդդեմ Իսպանիայի [Cardona Serrat v. Spain]</i>):

Դատարաններ, որոնց անաչառությունն անբավարար է ճանաչվել (օրբյեկտիվ գնահատում)
Նույն գործով մեղադրվող երկու անչափահասների դատաքննության շուրջ ծավալված ծայրաստիճան վայրագ քարոզարշավ մամուլում՝ զուգորդված ամբաստանյալների արդյունավետ մասնակցությունն ապահովելու թերացմամբ (<i>Թ.-ն և Վ.-ն ընդդեմ ՄԹ-ի [T. and V. v. the United Kingdom</i> , §§83-89], տե՛ս նաև արդյունավետ մասնակցության պահանջը հաջորդիվ՝ էջ 76):

Անաչառության օրբյեկտիվ գնահատումն անհատականացման/պատճառահետևանքային կապի պակաս խիստ մակարդակ է պահանջում և, համապատասխանաբար, դիմողի համար առաջացնում է ապացուցման ավելի թեթև բեռ: Բավարար է համարվում կողմնակալության *ընկալումը*, կամ կողմնակալության բացակայության վերաբերյալ հիմնական կասկածը սովորական ողջամիտ դիտորդի տեսանկյունից (*Փիրսեթ*): Ի տարբերություն սուբյեկտիվ գնահատման՝ օրբյեկտիվ անաչառության բացակայության մասին արված հայտարարությունը դիմողի համար ստեղծում է դրական կանխավարկած, որը կարող է մերժվել պատասխանող պետության կողմից միայն այն դեպքում, եթե ի ցույց դրվեն այնպիսի բավարար դատավարական երաշխիքներ, որոնք բացառում են նմանատիպ հիմնավոր կասկածը (*Սալովն ընդդեմ Ուկրաինայի [Salov v. Ukraine*, §§80-86], *Ֆարիին ընդդեմ Ֆրանսիայի [Farhi v. France*, §§27-32]):

Անաչառությանը վերաբերող հիմնավոր կասկածներ կարող են ի հայտ գալ նախկինում կողմերից մեկի հետ դատավորի

ունեցած շփումների (*Փիրսեթ*), Նույն գործի տարբեր փուլերում Նույն անձի կողմից դատախազական և դատաիրավական գործառնությունների իրականացման (*Դը Կուբերն ընդդեմ Քելզիայի* [*De Cubber v. Belgium*, §§24-30]), դատարանի իրավասության տարբեր մակարդակներում Նույն դատավորների մասնակցության փորձերի (*Սալրվ*), դատաքննությանը չմասնակցող դատավորի միջամտության (*Դակտարաս*), օրենսդրական/խորհրդատվական և դատական գործառնությունների համակցման (*Պրոկոլա*, §§41-46), դատավարության կողմի և դատավորի միջև ընտանեկան, գործնական կամ նախկինում ունեցած այլ հարաբերությունների (*Սիգուրդսոն ընդդեմ Իսլանդիայի* [*Sigurdsson v. Iceland*, §§37-46]), դատավարության կողմի և դատավորի միևնույն սոցիալական սովորույթների և գործելակերպի, օրինակ՝ կրոնական պատկանելության (*Հոլմն ընդդեմ Շվեդիայի* [*Holm v. Sweden*, §§30-33]) հետևանքով:

Այնուամենայնիվ, պետք է բավականաչափ լուրջ պատճառահետևանքային կապ երևան բերվի մի կողմից՝ դատարանի օբյեկտիվ անաչառության վերաբերյալ հարցն առաջացնող ենթադրյալ հատկանիշի, իսկ մյուս կողմից՝ տվյալ գործով գնահատման ենթակա փաստերի (*Զլեյնն ընդդեմ Նիդերլանդների* [*Kleyn v. the Netherlands*, §§190-202]) կամ անձանց (*Սիգուրդսոն*) միջև: Արդյունքում, դատարանի անդամի՝ որոշակի սոցիալական խմբին կամ միավորմանը պատկանելու (օրինակ՝ տվյալ գործով անցնող կողմերից մեկի հետ միևնույն բաղաբանական կուսակցության կամ կրոնական համոզմունքներին հետևելու) փաստն ինքնին բավարար չէ օբյեկտիվ գնահատման դեպքում առաջացած կասկածի հիմնավորվածությունը հաստատելու համար. Նույնիսկ օբյեկտիվ գնահատման ձևաչափում է անհրաժեշտ դատարանի ենթադրյալ կողմնակալության բավարար աստիճանի անհատականացման/պատճառահետևանքային կապի առկայու-

թյուն (օրինակ, համեմատել տարբեր եզրահանգումները համանման հանգամանքներում՝ *Հոլմը և Սալամանն ընդդեմ ՄԹ-ի* [*Holm and Salaman v. the United Kingdom*, մերժ.], *Սիգուրդսոնն ու Փուլլըն ընդդեմ ՄԹ-ի* [*Sigurdsson and Pullar v. the United Kingdom*, մերժ.], տե՛ս օրինակները վանդակներում):

Ողջամիտ դիտորդի հիմնավոր կասկածի անհատականացման ավելի նշանակալի մակարդակը երբեմն վերացնում է օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ գնահատումների միջև եղած սահմանագիծը (*Սանդըր*, §§22-35):

Դատարաններ, որոնց անաչառությունն անբավարար չի ճանաչվել
Երբ Նույն դատավորը գործը քննության է առել առաջին ատյանում՝ վերաքննիչ դատարանից այն հետ ուղարկվելու կապակցությամբ (<i>Սթոուն և Գայն ընդդեմ Պորտուգալիայի</i> [<i>Stow and Gai v. Portugal</i>]):
Երբ առանձին օրենքի շուրջ դատաքննություն իրականացնող դատարանի անդամները նախկինում խորհրդատվություն են մատուցել դրա նախագծի վերաբերյալ, որի արդյունքում այն ընդունվել է, սակայն նրանց մասնակցությունը չի վերաբերել օրինագծի այն ասպեկտներին, որոնք տրամաբանական կապ ունեն հետագայում առաջացած վեճի հետ (<i>Զլեյն</i>):
Մասնակցություն բուժաշխատողներից կազմված բժշկական կարգապահական դատարանի

Դատարաններ, որոնց անաչառությունն անբավարար չի ճանաչվել
աշխատանքին այն դեպքում, երբ այդ բուժաշխատողները մասնագիտական մի կառույցի անդամներ էին, որին գործով անցնող պատասխանողները հրաժարվել էին անդամագրվել (<i>Լը Կոնտ, Վան Լեվեն և Դը Մեյերե</i>):
Երբ դատարանը նախկինում հաջորդաբար քննել է նմանատիպ կամ փոխկապակցված գործեր և հավանական է, որ որոշակի դիրքորոշում որդեգրած լինի այդ ուղղությամբ (<i>Գիլոու</i>):
Երբ ֆրանկմասոնական ուղղությանը հարող դատավորն է հրավիրվել օթյակի մեկ այլ անդամի օգտին ֆրանկմասոնի կազմած կտակի օրինականությունը քննելու համար, այլ ոչ՝ դիմողը (<i>Սալաման</i> , մերժ., սակայն տե՛ս <i>Հոլմի</i> գործը):
Երբ երդվյալ ատենակալներից մեկը նախկինում քրեական գործով մեղադրական կողմի հիմնական վկայի մոտ է աշխատել՝ բավարար պատճառահետևանքային կապի բացակայություն՝ ելնելով մասնավորապես այն հանգամանքից, որ ատենակալը հեռացվել էր այդ աշխատանքից (<i>Փուլլը</i> , մերժ., սակայն տե՛ս <i>Սիգուրդսոնի</i> գործը):

Դատարաններ, որոնց անաչառությունն անբավարար չի ճանաչվել
Երբ դատավորն ատենակալներին լիարժեք և միանշանակ ցուցում է տվել՝ անտեսելու դիմողի մասին բացասական հրապարակումները (<i>Մուսթաֆա Քեմալ Մուսթաֆա (Աբու Համզա)</i> [<i>Mustafa Kamal Mustafa (Abu Hamza) (No. 1)</i> , մերժ.]):
Երբ ոչ իրավաբան դատավորներից մեկը, որի անաչառության վերաբերյալ խնդիր էր ծագել, կարճ ժամանակ հանդես էր գալիս դատարանի կազմում, սակայն շուտով նրա մասնակցությունը դադարեցվեց, և արդյունքում դատարանը վճիռ կայացրեց առանց այդ ոչ իրավաբան դատավորի մասնակցության (« <i>Փրոսեդո Բեկիթըլ Զորփորեյչեն</i> » ընդդեմ <i>Նորվեգիայի</i> [<i>Procedo Capital Corporation v. Norway</i>]):
Երբ գլխավոր դատավորի օգնականը նախկինում աշխատել էր որպես կողմերից մեկի խորհրդատու՝ ելնելով նրանից, որ ձեռք չէին բերվել ապացույցներ տվյալ գործին այդ օգնականի որևէ առնչակցության վերաբերյալ (<i>Բելիցի</i>):

Թեև հաստատվել է, ըստ էության, որ քրեական գործի շուրջ մամուլում ծավալված ծայրահեղ ագրեսիվ քարոզարշավը կարող է բացասաբար անդրադառնալ դատաքննության արդարացիության և ատենակալների անաչառության վրա

(*Հատուշիդտն ընդդեմ Դանիայի [Hauschildt v. Denmark, §§45-53]*), ինչպես նաև որոշ չափով մասնագիտական դատարանների անաչառության վրա (*Բուտկևիչյուսն ընդդեմ Լիտվայի [Butkevicius v. Lithuania, Մերժ.])*, սակայն դեռևս չի մշակվել այն չափորոշիչն, ըստ որի պետք է գնահատվի այդ առնչությամբ դատարանների կամ այլ մարմինների դրական պարտավորության կոնկրետ տեսակը:¹⁶ Այն դեպքերում, երբ նախագահող դատավորը ցուցում է տալիս ատենակալներին անտեսելու գործի հետ կապված լրատվական լուսաբանումները և մամուլում մեղադրյալի անձի պատկերումը բացասական լույսի ներքո, միաժամանակ կրկնվող նախազգուշացումներ ուղղվելով ՉԼՄ-ներին արդարության և անմեղության կանխավարկածի նկատմամբ պատշաճ հարգանք ցուցաբերելու վերաբերյալ, որևէ խնդիր չի առաջանում 6-րդ հոդվածի առնչությամբ (*Մուսթաֆա Զեմալ Մուսթաֆա (Աբու Համզա) (No. 1) v. the United Kingdom, Մերժ., §§36-40)*:

Մինչ մեղադրական դատավճռի ընդունումը դատավորի կողմից մեղավորության մասին արված միանշանակ հայտարարությունը վկայում է 6-րդ հոդվածի 1-ին կետի խախտման մասին՝ «սուբյեկտիվ անաչառություն» խորագրի ներքո, ինչպես նաև հանդիսանում է անմեղության կանխավարկածի ոտնահարում՝ ըստ 6-րդ հոդվածի 2-րդ կետի (Լավենց, Կիպրիանու):¹⁷ Այդուհանդերձ, գրեթե բոլոր դեպքերում 6-րդ հոդվածի 2-րդ կետի ոտնահարումը՝ պայմանավորված դատավորի նման հայտարարությամբ, կգերակայի որպես *lex specialis* և ավելորդ կդարձնի 6-րդ հոդվածի 1-ին կետի շրջանակներում ուսումնասիրություն կատարելը, եթե, իհարկե, նշված հայտարարությունը չի որակվում որպես մեղքի

միանշանակ հաստատում. այդ պարագայում ավելի է կարևորվում անաչառության խնդրի քննարկումը (*Կիպրիանու*):

Դատավորի պաշտոնական հայտարարության մեջ արտահայտված կասկածը, որը բավականաչափ հստակ ձևակերպված չէ, որպեսզի 6-րդ հոդվածի 2-րդ կետով անմեղության կանխավարկածի ոտնահարում արձանագրելու տեղիք տա, թերևս, կարող է բավարար լինել, որպեսզի տվյալ դատավորը որակագրկվի՝ 6-րդ հոդվածի 1-ին կետով նախատեսված օբյեկտիվությունը չապահովելու (*Հատուշիդտ*) կամ անգամ սուբյեկտիվության առումով, եթե այդ հայտարարությունն ամբաստանյալի անձնական հատկանիշներին է ուղղված և անցնում է սովորական ընթացակարգային պահանջների սահմանը (*Կիպրիանու*):¹⁸

Մեղադրյալին ստորագրությամբ ազատ արձակելու մերժման մասին դատավորի որոշումը ոչ միշտ է նշանակում, որ վերջինս չի կարող այդ գործն ըստ էության քննել: Սակայն երբ օրենքով պահանջվում է, որ կալանքի մասին որոշում կայացնելիս դատավորը որոշակի կասկած ունենա անձի կողմից իրեն մեղսագրվող արարքը կատարելու մասին, նույն դատավորը չի կարող մասնակցել դատաքննությանը (*Էքերբերգը և մյուսներն ընդդեմ Նորվեգիայի [Ekeberg and others v. Norway, §§34-50]*): Կալանավորման որոշում կայացնող դատավորը պետք է չափազանց զգուշավոր լինի իր ձևակերպումներում: Կողմնակալություն չէ, երբ նախնական կալանքի հարցը քննող դատավորը սոսկ նկարագրում է մեղադրյալի նկատմամբ «կասկածանքը»: Այդուհանդերձ, ըստ 6-րդ հոդվածի այն դատավորն է համարվում կողմնակալ, որը ստորագրությամբ ազատ արձակելը մերժող որոշման մեջ հանգամանորեն և միանշանակ եզրույթներով անդրադառ-

նում է դիմողի՝ հանցագործության մեջ ունեցած դերակատարմանը և «մեղքն ապացուցող» բավարար ապացույցների առկայությանը. արդյունքում՝ տվյալ դատավորը չի կարող դատաքննության ընթացքում հանդես գալ որպես դատական կազմի անդամ (*Շեսեն ընդդեմ Ֆրանսիայի [Chesne v. France, §§34-40]*):

16. Տե՛ս նաև, կապված ծայրահեղ հրապարակայնության վերաբերյալ, *Թ.-Ն և Վ.-Ն ընդդեմ ՄԹ-ի [the T. and V. v. the United Kingdom case (§§83-89)]*, և էջ 76-ը ստորև՝ Արդյունավետ մասնակցություն:

17. Տե՛ս նաև ստորև՝ էջ 109. 6-րդ հոդված 2-րդ կետ. Անմեղության կանխավարկած:

18. Տե՛ս նաև ստորև՝ էջ 109. 6-րդ հոդվածի 2-րդ կետ. Անմեղության կանխավարկած:

«Արդար» դատաքննություն

Ամփոփագիր

«Արդարացիության» պահանջի և 6-րդ հոդվածի բոլոր մյուս տարրերի միջև հիմնական տարբերությունը կայանում է նրանում, որ 6-րդ հոդվածը վերաբերում է դատավարության ամբողջությամբ վերցրած, և անձի «արդար» դատաքննության իրավունքի ապահովված լինելու հարցը քննվում է բոլոր փուլերի հավաքական վերլուծության, այլ ոչ թե առանձին դիպվածի կամ ընթացակարգային թերության վերլուծության միջոցով. արդյունքում՝ մեկ փուլում տեղ գտած թերությունները կարող են շտկվել հաջորդ փուլերում (*Մոնելը և Մորիսն ընդդեմ ՄԹ-ի* [Monnell and Morris v. the United Kingdom, §§55-70]), սակայն տե՛ս նաև վերևում, էջ 9):

«Արդարացիություն» հասկացությունը ևս ինքնավար է համապատասխան նորմերի ու օրենսդրական կարգերի խախտման վերաբերյալ ներպետական ընթացակարգերի տված սահմանումների համեմատ (*Խան*, §§34-40), և արդյունքում ներպետական ընթացակարգի խախտում (անգամ՝ աղաղակող խախտում) որակվող ընթացակարգային թերացումն ինքնին կարող է և չհանգեցնել «անարդար» դատաքննության (*Գաֆգենն ընդդեմ Գերմանիայի* [Gäfigen v. Germany [GC], §§162-188]), և հակառակը՝ 6-րդ հոդվածի խախտում կարող է արձանագրվել նույնիսկ այն դեպքերում, երբ ներպետական օրենսդրությունն ըստ պատշաճի է կիրառվել:

Մյուս կողմից՝ *Բարբերան, Մետեգեն և Խաբարդոն ընդդեմ*

Խալանիայի [Barber, Messegu and Jabardo v. Spain (§§67-89)] բավականին բացառիկ գործում ներպետական վարույթներն անարդարացի են որակվել՝ նկատի ունենալով դատավարության տարատեսակ ընթացակարգային խախտումների հավաքական ներգործությունը, չնայած այն հանգամանքին, որ այդ խախտումներից յուրաքանչյուրն առանձին վերցրած ՄԻԵԴ-ի համար համոզիչ չէր լինի դատաքննության «անարդարացիության» առումով:

Ըստ սուբսիդիարության սկզբունքի՝ 6-րդ հոդվածը ՄԻԵԴ-ին թույլ չի տալիս հանդես գալ իբրև չորրորդ ատյանի դատարան, այսինքն՝ վերահաստատել տվյալ գործի փաստական հանգամանքները կամ վերստին քննության առնել ազգային օրենսդրության ենթադրյալ խախտումները (*Բեռնար*, §§37-41), ոչ էլ որոշում կայացնել ապացույցների ընդունելիության վերաբերյալ (*Շենկ*, §§45-49):

6-րդ հոդվածը ելում է ներպետական դատարանների կողմից հաստատված փաստական հանգամանքների լուրջ կանխավարկածից, բացառությամբ այն դեպքերի, երբ ներպետական վարույթներում աղճատվել է 6-րդ հոդվածի պահանջների բուն էությունը, ինչպես օրինակ, մեղադրանքը հիմնավորելու նպատակով սադրանքի պարագայում (*Ռամանաուսկաս* [GC], §§48-74):

6-րդ հոդվածի ներքո սահմանափակելի իրավունքի իր մեկնաբանությունը լրամշակելիս ՄԻԵԴ-ը կիրառում է *sui generis* համաչափության ստուգման չափանիշը, որը հայտնի է

նաև որպես «իրավունքի էության» ստուգման չափանիշ, օրինակ՝ երբ սեփական անձի դեմ ցուցմունք տալուց հրաժարվելու իրավունքի պաշտպանության տարբեր աստիճան է սահմանվում թեթև բրեական իրավախախտումների (զանցանքների, կամ որոշ եվրոպական իրավական համակարգերում այսպես կոչված «վարչական իրավախախտումների») նկատմամբ, ի տարբերություն այն կանոնների, որոնք կիրառվում են ավելի լուրջ հանցագործությունների հետաքննության դեպքում (*Օ՝Ջայրոս և Ֆրենսիս*, §§43-63), կամ երբ կողմերի իրավահավասարության սկզբունքի պահպանման ավելի ցածր աստիճան է արձանագրվել քաղաքացիական գործերում՝ բրեականների համեմատ (*Ֆուլե*, §§29-38, ի տարբերություն *Մենե*, §§43-53 գործի):

«Արդարացիությունը» 6-րդ հոդվածի մեկնաբանման իմաստով էապես կախված է նրանից՝ արդյո՞ք դիմողներին տրվում են իրենց գործը ներկայացնելու և իրենց կողմից կեղծ համարվող վկայությունները վիճարկելու բավարար հնարավորություններ, թե ոչ, և կախված չէ ներպետական դատարանների կողմից ճիշտ կամ սխալ որոշումների հանգելու փաստից (*Կարալ և Խիչուս*, մերժ):

Ըստ 6-րդ հոդվածի նպատակային մեկնաբանության՝ բրեական և քաղաքացիական գործերի պարագայում «արդարացիությունը» ներառում է հետևյալ պահանջները.

- ✧ մրցակցային դատավարություն (Ռոու և Դեյվիս),
- ✧ կողմերի իրավահավասարություն (Բրանդստեթերն ընդդեմ Ավստրիայի [Brandstetter v. Austria, §§41-69]),
- ✧ ներկայություն (Էքբատանին ընդդեմ Շվեդիայի [Ekbatani v. Sweden, §§24-33]) և հրապարակայնություն (Ռիեպանն ընդդեմ Ավստրիայի [Riepan v. Austria, §§27-41]):

Ավելին, «արդարացիությունը» ներառում է բրեական գործերին վերաբերող լրացուցիչ նկատի առնվող պահանջներ ևս.

- ✧ պաշտպանվածություն սադրանքից (*Ռամանաուսկաս*),
- ✧ լռություն պահպանելու և սեփական անձի դեմ ցուցմունք չտալու իրավունք (*Սոնդրդոն ընդդեմ ՄԹ-ի* [Saunders v. the United Kingdom, §§67-81]),
- ✧ այն երկիր չարտաքսվելու կամ չարտահանձնվելու իրավունք, որտեղ անձը կարող է դեմ առնել արդար դատաքննության վրդովեցուցիչ մերժման (Մամատկուլով և Ասքարով, §§82-91):

«Մրցակցայնության» սկզբունք

6-րդ հոդվածով նախատեսված՝ «մրցակցային» դատավարության պահանջը վերաբերում է դատաքննության ընթացքում հակառակ կողմի ներկայացրած դիտարկումներին և ապացույցներին ծանոթանալու և դրանք մեկնաբանելու հնարավորությանը: «Մրցակցային» ասելով, ըստ էության, հասկացվում է, որ գործին առնչվող նյութերն ու ապացույցները հասանելի պիտի լինեն երկու կողմերին էլ (*Ռուիզ-Մաթեոսն ընդդեմ Իսպանիայի* [Ruiz-Mateos v. Spain]: ՄԻԵԴ-ի կողմից «մրցակցային» (*adversaire*) դատավարության այս բավականին նեղ մեկնաբանումը սերում է ֆրանսիական իրավական համակարգից և պահանջ չի առաջադրում փաստացի ապացույցների ներկայացման և ցուցմունքներին վերաբերող ամբողջապես մրցակցային համակարգերի (կամ, բրեական ոլորտում՝ ամբաստանողական համակարգերի) ստեղծման մասով, ընդհանուր իրավունքի սկզբունքներով գործող երկրներում առկա համակարգերի նմանությամբ: Թեև ՄԻԵԴ-ը բազմիցս հաստատել է մրցակցային և հարցաքննական իրավական համակարգերի գոյակցության հնարավորությունը 6-րդ հոդվածի տարբեր չափանիշներին համապատասխան,

այդուհանդերձ, հարցաքննական համակարգերի որոշ առանձ-նահատկություններ՝ կապված, օրինակ, վկաներին դատա-քննության հրավիրելու կողմերի իրավասության հետ, այնուա-մենայնիվ, «արդարացիության» սկզբունքի խախտումների հիմք են ստեղծել (*Վիդալ*, §§32-35):¹⁹

Թեև ազգային օրենսդրությամբ են սահմանվում ապացույց-ների ընդունելիությանն առնչվող կանոնները և ազգային դատարաններն են գնահատում ապացույցները, ընդունելի համարված ապացույցների բնույթը և ներպետական դատարաններում դրանց քննարկման կոնկրետ եղանակը կարևորվում են 6-րդ հոդվածի լույսի ներքո (*Շենկ*):²⁰

Գործի ելքի առումով «կենսական» բնույթ ունեցող նյութերի հասանելիությունը պարտադիր է (*ՄքՄայքլս ընդդեմ ՄԹ-ի [McMichael v. the United Kingdom, §§78-82]*), պակաս կարևոր ապացույցների հասանելիությունը կարող է սահմանափակ-վել:

Քրեական դատաքննության պարագայում 6-րդ հոդվածի 1-ին կետով նախատեսված «մրցակցային» դատավարության պահանջը սովորաբար մասնակիորեն համընկնում է 6-րդ հոդվածի 3-րդ կետում ամրագրված պաշտպանության իրա-վունքներին, օրինակ՝ վկաներին հարցաքննելու իրավունքի առումով: Ըստ այդմ, նշված դրույթների ենթադրյալ խախտում-ները, որպես կանոն, քննության են առնվում համատեղ (*Բրիկմոնս ընդդեմ Բելգիայի [Bricmont v. Belgium, §§76-93]*):

Քրեական գործով «մրցակցային» դատավարություն անց

19. Տե՛ս նաև ստորև՝ էջ 67. Կողմերի իրավահավասարություն, և էջ 132. Վկաների հարցաքննության իրավունք:

կացնելու ավելի կոնկրետ պահանջ է առաջադրվում մե-ղադրյալի օգտին կամ նրա դեմ առկա ապացույցները պաշտպանական կողմին հասանելի դարձնելու վերաբերյալ, սակայն հասանելիության այդ իրավունքը բացարձակ չէ և կարող է սահմանափակվել՝ գաղտնի հետաքննչական մեթոդի, կամ գործակալի, վկայի ինքնության պաշտպանության նպա-տակով (*Էդվըրդզն ընդդեմ ՄԹ-ի [Edwards v. the United Kingdom, §§33-39]*):

Կոնֆիդենցիալ նյութերի օգտագործումը, թերևս, անխու-սափելի է լինում, օրինակ, այն դեպքերում, երբ խոսքը գնում է ազգային անվտանգության կամ հակահաղթանակական միջո-ցառումների մասին (*խան*, §§34-40): Այդուհանդերձ, նյութերը պաշտպանական կողմին հասանելի դարձնելու կամ չդարձ-նելու հարցը չի կարող որոշել մեղադրող կողմը միայնակ: Ըստ 6-րդ հոդվածի պահանջների՝ նյութերի չհրապարակման հարցը պետք է՝ ա) բարձրացվի ներպետական դատարանների իրավասության յուրաքանչյուր մակարդակում, բ) ստանա ներպետական դատարանների հավանությունը՝ հանրային շահերի և պաշտպանության շահերի միջև հավասարակշռու-թյան սկզբունքով, և միմիայն խիստ անհրաժեշտության պարագայում (*Ռոու և Դեյվիս*):

Պաշտպանական կողմին նյութը հասանելի չդարձնելու հետ կապված բարդությունները պետք է բավարար չափով հակակշռվեն դատական մարմինների կողմից կիրառվող ընթացակարգերի միջոցով (*Ֆիթս ընդդեմ ՄԹ-ի [Fitt v. the United Kingdom, §45-46]*): Այդ ընթացակարգերը կարող են ներառել հրապարակման ոչ ենթակա ապացույցների ամփո-փագրի տրամադրումը պաշտպանական կողմին (*Բոթմեհ և Ալամին ընդդեմ ՄԹ-ի [Botmeh and Alami v. the United Kingdom, §§42-45]*):

«Մրցակցայնության» պահանջի խախտումներ
«Քաղաքացիական» դատավարության ընթացքում ապացույցներ ներկայացնելու միջնորդության մերժում, կապված սահմանադրական դատարանում գործի վերանայման հետ (<i>Ռուիզ-Մաթեոս</i>):
Երեխայի խնամքին առնչվող վարույթներում «կենսական» համարված և դատարանների կողմից քննության առնված սոցիալական զեկույցների սահմանափակ հասանելիություն դիմողների համար (<i>ՄքՄայքլ</i>):
Առաջին ատյանի դատավորը մերժել է կոնֆիդենցիալ ապացույցների ուսումնասիրման հնարավորությունը՝ դրա չբացահայտման հիմքերը հաստատելու հետ կապված, չնայած այն փաստին, որ դա կարող էր որպես պաշտպանության միջոց կիրառվել վերանայման պարագայում (<i>Դաուսեթս ընդդեմ ՄԹ-ի [Dowsett v. the United Kingdom]</i>):
Վերաքննիչ դատարանի դատավորների կողմից կոնֆիդենցիալ ապացույցները չուսումնասիրելը՝ դրանց չհրապարակայնացման մասին որոշում կայացնելու նպատակով (<i>Ռոու և Դեյվիս</i>):
Դատաքննությունից առաջ ենթադրաբար կեղծ

«Մրցակցայնության» պահանջի խախտումներ
անդորրագրերի բնօրինակների ոչնչացում, որոնց հաստատված պատճենները ծառայել էին որպես «վճռորոշ ապացույցներ» դիմողի դեմ (<i>Գեորգիոս Պապագեորգիու [Georgios Papageorgiou]</i>):
Դիմողի հեռախոսային խոսակցությունների գաղտնալսման օրինականությունը կասկածի տակ առնող նյութերի գոնե մասնակի բացահայտման վերաբերյալ առաջին ատյանի դատավորի կողմից որոշում չկայացնելը (<i>Միրիլաշվիլին ընդդեմ ՌԴ-ի [Mirilashvili v. Russia, տե՛ս նաև ստորև՝ էջ 70]</i>):
Դատախազի կողմից գործի վարույթի նշանակալի մասն իբրև «հույժ գաղտնի» դասակարգելը, արդյունքում՝ զրկելով պաշտպանական կողմին դրան ծանոթանալու հնարավորությունից այլ կերպ, քան ցանկի միջոցով՝ առանց պատճենահանման կամ գրառումների կատարման իրավունքի (<i>Մատիյեկն ընդդեմ Լեհաստանի [Matyjek v. Poland]</i> , տե՛ս նաև ստորև՝էջ 70):

Այսպիսով, ըստ 6-րդ հոդվածի՝ «մրցակցայնության» պահանջը, որպես կանոն, ենթադրում է ներպետական դատավարական կարգի որակի վերլուծություն, զորօրինակ՝ առաջին և վերաքննիչ ատյանի դատարանների կողմից տեղեկատվության չհրապարակայնացման որոշումների դեմ փաստարկներ բերելու պաշտպանական կողմի հնարավորու-

թյան (*Ռոու և Դեյվիս*) և ներպետական դատարանների՝ հավասարակշռման գործառնության իրականացման պարտականության վերլուծությունը. սակայն այդ պահանջը չի ենթադրում ներպետական դատական ատյանների՝ տեղեկատվության չիրապարակայնացման մասին որոշումների նպատակահարմարության հանգամանքի քննություն, քանի որ ՄԻԵԴ-ն այն դիրքում չէ, որ որոշում կայացնի հույժ անհրաժեշտության մասով՝ առանց խնդրո առարկա գաղտնի նյութերին ծանոթանալու (*Ֆիթ*):

Միևնույն ժամանակ, տեղեկատվության չիրապարակայնացման հույժ անհրաժեշտությունը պարզող չափանիշը, զուգորդված գաղտնի ապացույցների այլ տեսակների, օրինակ՝ անանուն վկանների ցուցմունքներ, օգտագործման մասով սահմանված սահմանափակումների հետ (*Դորսոն և ընդդեմ Նիդերլանդների* [*Doorson v. the Netherlands*, §§66-83]), նախատեսում է, որ տեղեկատվության չիրապարակայնացումը կարող է համատեղելի լինել «մրցակցայնության» պահանջի հետ, եթե տվյալ ապացույցը վճռորոշ չափով չի օգտագործվում մեղադրանքը հիմնավորելու համար (*Դորսոն*), կամ չի հանդիսանում տվյալ գործով ստացված ապացույցների հիմնական մասը (*Գեորգիու Պապագեորգիու և ընդդեմ Յունաստանի* [*Georgios Papageorgiou v. Greece*, §§35-40]):²¹

Այն դեպքերում, երբ ամբաստանյալի դեմ օգտագործվող նյութի ամբողջական գաղտնագերծումն անհնար է (օրինակ, երբ դա լրջորեն հակասում է հանրային շահերին, ասելը, ահաբեկության դեմ պայքարի համատեքստում), պաշտպանական կողմի իրավունքները կարող են հավասարակշռվել հատուկ դատապաշտպանի նշանակման միջոցով, որին կտրվի

21. Տե՛ս, սակայն, *Ալ-Խավաջան և Թահերին ընդդեմ ՄԻԻ-ի գործը* [*Al-Khawaja and Tahery v. the United Kingdom*, §§120-165], և էջ 132՝ **Վկաների հարցաքննության իրավունք**:

ամբաստանյալի շահերը ներկայացնելու լիազորություն՝ վերջինիս չհաղորդելով, սակայն, այն նյութի «գաղտնի» մանրամասները, որը մեղադրող կողմը ցանկանում է չիրապարակել: Մեղքը հիմնավորող նյութի վերաբերյալ առնվազն առանցքային տեղեկատվությունը պետք է հասու լինի ինչպես փաստաբանին, այնպես էլ մեղադրյալին: ²²

Որքան ավելի կարևոր են գաղտնի ապացույցները մեղադրանքը հիմնավորելու հարցում, այնքան ավելի մեծ է հավանականությունը, որ 6-րդ հոդվածով կպահանջվի իրապարակայնացնել այդ ապացույցները (*Ֆիթ*):

Տեղեկատվությունը չբացահայտելու/չիրապարակայնացնելու մասին որոշումը, նույնիսկ եթե այն ըստ արժանվույն քննվել է ներպետական դատական ատյանների կողմից, ընդունելի չէ ըստ 6-րդ հոդվածի, եթե տվյալ որոշումը թույլ չի տալիս պատասխանողներին հիմնավորել իրենց դեմ ուղղված մեղադրանքը հերքող փաստերը, զորօրինակ՝ սադրանքի կիրառման հանգամանքը (*Էդվորդ և Lewis v. the United Kingdom*, Chamber judgment of 2003, §§49-59):

«Մրցակցայնության» պահանջի խախտման բացակայություն
Առաջին ատյանի և վերաքննիչ դատարանի դատավորների կողմից քննության առնված

22. Տե՛ս նաև, Կոնվենցիայի 5-րդ հոդվածի 4-րդ կետով նախատեսված՝ կալանավորման անհապաղ վերանայման իրավունքից բխող դրույթների մաս կազմող «մրցակցայնության» պահանջի համատեքստում *Ա.-ն և մյուսներն ընդդեմ ՄԻԻ-ի* [*A. and others v. the United Kingdom*] [GC], §§212-224, *Զուրուֆին ընդդեմ Դանիայի* [*Kurup v. Denmark*], մերժ., և ստորև՝ էջ 124-ը. **Սեփական շահերի պաշտպանություն փաստաբանի միջոցով կամ անձամբ**՝ կապված պաշտպանյալի և նրա փաստաբանի միջև հաղորդակցման մյուս հիմնավորված սահմանափակումների հետ:

«Մրցակցայնության» պահանջի խախտման բացակայություն
և մեղադրանքի մաս կազմող ապացույցները չբացահայտելու որոշում (<i>Ֆիթ</i>):
Ահաբեկչության գործով դատաքննության ժամանակ գաղտնի նյութերի մասնակի գաղտնագերծում հատուկ նշանակված փաստաբանի համար, երբ պաշտպանական կողմին հասու դարձված նյութը բավականաչափ մանրամասն էր՝ դիմողների կողմից սեփական շահերի պաշտպանությունն արդյունավետորեն իրականացնելու համար (<i>Ա.-ն և մյուսներն ընդդեմ ՄԻԻ-ի</i> [GC]): ²²

Կողմերի իրավահավասարություն

«Կողմերի իրավահավասարություն» պահանջը նախատեսում է գործը ներկայացնելու ողջամիտ հնարավորության ընձեռում յուրաքանչյուր կողմին այնպիսի պայմաններում, որոնք մի կողմին չեն դնի անբարենպաստ վիճակում՝ մյուսի համեմատ (*Բրանդտեթեր*):

Ըստ էության՝ «կողմերի իրավահավասարություն» պահանջը ենթադրում է գործը ներկայացնելու հավասար դատավարական հնարավորություններ, սակայն այստեղ բացակայում է «մրցակցայնության» պահանջը (վերջինս, ըստ ՄԻԵԴ-ի բավականին նեղ մեկնաբանության, վերաբերում է ապացույցների հասանելությանն ու դրանց ծանոթանալու

իրավունքին),²³ և ՄԻԵԴ-ի ձևավորած նախադեպային իրավունքից այնքան էլ պարզ չէ՝ արդյոք այս սկզբունքներն իրականում իրարից անկախ են գործում, թե՛ ոչ (սակայն տե՛ս *Իվոն և ընդդեմ Ֆրանսիայի* [*Yvon v. France*, §§29-40]): Դատատապես կարելի է ասել, որ պաշտպանական կողմի համար ապացույցների չբացահայտման խնդիրները ²⁴ կարելի է վերլուծել թե՛ դատավարության մրցակցային բնույթին (դատավորին ներկայացվող ապացույցներին ծանոթանալու և դրանք գնահատելու հնարավորությանը) վերաբերող պահանջի և թե՛ «կողմերի իրավահավասարության» երաշխավորման (մյուս կողմի հետ հավասար հիմունքներով ապացույցներին ծանոթանալու և դրանք գնահատելու հնարավորության) տեսանկյունից:

Քաղաքացիական որոշ գործերի պարագայում աննպատակահարմար չի համարվի ապացույցներից օգտվելու և դրանք վիճարկելու հնարավորության հարցը՝ որպես «դատարանի մատչելիության» ընդհանուր պահանջի բաղկացուցիչ բնույթը (*ՄքԳինլին և Իգլեն ընդդեմ ՄԻԻ-ի* [*McGinley and Egan v. the United Kingdom*]):²⁵

Օրինակ՝ «*Վարնիմա Զորփորեյշն Ինթերնեշնլ Ս.Ա.*»-ն ընդդեմ *Յունաստանի* [*Varnima Corporation International S.A. v. Greece*] (§§28-35)] գործում ներպետական դատարանները հայցի վաղեմության երկու տարբեր ժամկետներ էին սահմանել յուրաքանչյուր կողմի (հայցվոր ընկերության և պետության)՝ հայցապահանջի մասով՝ այս կերպ ընդունելով դիմողի պահանջը, սակայն ընդունելով իշխանությունների ներկայացրած պահանջը):

23. Տե՛ս վերևում՝ էջ 63. **Մրցակցայնության սկզբունք**:
24. Տե՛ս վերևում՝ էջ 64:
25. Տե՛ս նաև վերևում՝ էջ 31. **Դատարանի մատչելիությունը**:

Աննշան անհավասարությունը, որը չի ազդում դատավարության արդարացիության վրա՝ ընդհանուր վերցրած, չի հանգեցնում 6-րդ հոդվածի խախտման (*Վերդու Վերդուն ընդդեմ Իսպանիայի* [Verdú Verdú v. Spain, §§23-29]): Մինևույն ժամանակ, ըստ ընդհանուր կարգի՝ միայն դատավարության կողմերն են որոշում՝ մեկնաբանության տեղիք տալի՞ս են արդյոք դատավարության մեկ այլ կողմի ներկայացրած դիտարկումները, թե ոչ, անկախ նրանից, թե այս կամ այն դիտարկումն ինչ ազդեցություն է գործել դատավորների վրա (*Ֆերեյրա Ալվեսն ընդդեմ Պորտուգալիայի* [Ferreira Alves (No. 3) v. Portugal, §§35-43]):

Չնայած «կողմերի իրավահավասարությանն» առնչվող նվազագույն պահանջների սպառնչ սահմանման բացակայությանը, պետք է լինեն տվյալ գործի բնույթին հարիր և կողմերի միջև առկա վեճին համապատասխանող համարժեք դատավարական երաշխիքներ: Դրանց տիրույթում կարող են լինել հետևյալ գործողությունների հնարավորությունները՝ ա) ներկայացնել ապացույցներ, բ) վիճարկել սեփական շահերին հակասող ապացույցները, և գ) քննարկվող հարցերի շուրջ փաստարկներ բերել (*Յ. -ն ընդդեմ Բելգիայի*, §§49-55):

Հակառակ կողմը չպետք է լրացուցիչ առավելություններ ստանա իր տեսակետները ներկայացնելու առումով, օրինակ՝ մյուս կողմի բացակայության պայմաններում դատարանում ներկա գտնվելու իր իրավունքը պաշտպանելու առումով (*Բորգերսն ընդդեմ Բելգիայի* [Borgers v. Belgium, §§24-29]):

Դատախազի ներկայությունը երկու մասնավոր անձանց վեճի քաղաքացիական դատավարությանը կարող է արդարացված լինել, եթե այդ վեճն առնչվում է նաև հանրային շահի կամ եթե կողմերից մեկը հատուկ պաշտպանության կարիք ունեցող խոցելի խմբի ներկայացուցիչ է (*Բացանկնան ընդդեմ Ռ-Դ-ի* [Batsanina v. Russia, §§20-28]):

«Կողմերի իրավահավասարության» պահանջի խախտումներ

Պետական իշխանության ներկայացուցչին թույլ է տրվել ապացույցներ ներկայացնել վճռաբեկ դատարան՝ պաշտպանական կողմի բացակայության պայմաններում (*Բորգերս*):

Վճռաբեկ դատարանին լրացուցիչ միջնորդություններ ներկայացնելու տարբեր ժամկետներ տարբեր կողմերի համար (Վայնենն ընդդեմ Բելգիայի [Wynen v. Belgium]):

Քաղաքացիական վարույթի շրջանակներում հակառակ կողմի համար հիմք ծառայած ապացույցների տրամադրման մերժում՝ զուգորդված այդ կողմին տրված ընթացակարգային առավելությամբ, այն է՝ տվյալ վարույթում որպես փորձագետ հանդես գալը (*Իվոն*, համընկնում «մրցակցայնության» պահանջի հետ, տե՛ս նաև վերևում՝ էջ 63):

Ավելի նշանակալի ընթացակարգային դերակատարման սահմանում դատարանի կողմից նշանակված փորձագետի համար (որը մեղադրյալի հանդեպ չեզոքություն չունեցող ոստիկան է)՝ պաշտպանական կողմից հանդես եկող փորձագետի համեմատ, որին թույլ չի տրվել ներկա գտնվել ողջ դատաքննության ընթացքում (*Բյոնիշ* [Boenisch], սակայն տե՛ս նաև *Բրանդստեթերի* գործը և էջ 71-ը ստորև):

«Կողմերի իրավահավասարության» պահանջի խախտումներ

Նույն դատաքննության ընթացքում դատարանի կողմից նշանակված փորձագետի վկայությունների անսպասելի և լիակատար փոփոխություն, որը վճռորոշ ազդեցություն էր գործել ատենակալների կարծիքի վրա, իսկ առաջին ատյանի դատարանը մերժել էր այլընտրանքային փորձագետ նշանակելու միջնորդությունը (*Գ.Բ. -ն ընդդեմ Ֆրանսիայի* [G.B. v. France], սակայն տե՛ս *Բյոնիշի*, *Բրանդստեթերի* գործերը՝ ավանդական դիրքորոշման առումով):

Քաղաքացիական գործի շրջանակում բժշկական փորձագետների և պատասխանողի շահերի բախում, երբ տվյալ բուժիաստատության նկատմամբ կասկած էր հայտնվել հակաօրինական գործունեության առնչությամբ (*Սառա Լինդ Էգգերցդորթի* [Sara Lind Eggertsd ttir]):

Այն փաստաթղթերի գոյության անհիմն հերքումը կողմերից մեկի կողմից, որոնք նպաստավոր կլինեին մյուս կողմի համար (*Սքոֆիլի* և *Իզըն*՝ համընկնում «մրցակցայնության» պահանջի հետ, տե՛ս նաև վերևում, էջ 63):

Քրեական վարույթի մինչդատական փուլում քրեական գործի նյութերի տրամադրման մերժում այն հիմքով, որ դիմողը որոշել է իր շահերն ինքնուրույն ներկայացնել,

«Կողմերի իրավահավասարության» պահանջի խախտումներ

մինչդեռ ներպետական օրենսդրությունը պահանջում է այդ նպատակով փաստաթանի ներգրավում (*Ֆուլշե*, սակայն տե՛ս *Մեկե*, տե՛ս նաև էջ 119 և 124-ը):

Գործնական խոչընդոտներ, երբ դիմողի փաստաթանն ստիպված է եղել ուշ երեկոյան նախասրահում սպասել, մինչև իրենց թույլատրվի միջնորդություն ներկայացնել վաղ առավոտյան (*Մախֆին ընդդեմ Ֆրանսիայի* [Makhfi v. France], տե՛ս նաև էջ 119):

Դատական վեճին հաջորդող օրենքի ընդունում, որը միտված է ներագդելու դատաքննության արդյունքի վրա (*Սթրեն Գրիք Ռիֆայնըրիզ ընդ Սթրեթիս Անդրետադիսն* [Stran Greek Refineries and Stratis Andreadis]):

Դատարանի կողմից դիմողի վկաներին լսելու մերժում, մինչդեռ լսվել են հակառակ կողմի առաջարկած վկաները, և նրանց վկայություններն ընդունվել են մի խնդրի առնչությամբ, որն ավելի վաղ «պարզ» էր համարվել դատարանի կողմից (*Պերիշն ընդդեմ Հորվաթիայի* [Perić v. Croatia]):

Մինչդատական նախաքննությամբ մի շարք վկաների հարցաքննության վերաբերյալ արձանագրությունների ընդունում որպես ապացույցներ դատարանի կողմից,

«Կողմերի իրավահավասարության» պահանջի խախտումներ
սակայն՝ պաշտպանական կողմի ներգրաված վկաների գրավոր ցուցմունքներն ընդունելու մերժում, որին հաջորդել է դատարանի՝ դռնբաց դատավարության ընթացքում պաշտպանության վկաներին դատակոչելու մերժումը. խախտումն արձանագրվել է նաև 6-րդ հոդվածի 3(դ) կետի համադրությամբ (<i>Միրիլաշվիլի</i>):

«Կողմերի իրավահավասարության» պահանջն ունի նըշանակալի ինքնավարություն, սակայն լիովին անկախ չէ ներպետական օրենսդրությունից, քանզի 6-րդ հոդվածը հաշվի է առնում ամբաստանողական համակարգերի ներքին տարբերությունները, օրինակ, այնքանով, որքանով նման համակարգում կողմերին է վերապահվում որոշել, թե որ ապացույցներն է պետք ներկայացնել կամ որ վկաներին է պետք դատակոչել, և հարցաքննական համակարգերի առանձնահատկությունները, երբ դատարանն է որոշում, թե ինչ տեսակի և ինչ ծավալի վկայություններ պետք է ներկայացվեն դատաքննության ընթացքում: Հարցաքննական համակարգում դիմողն, օրինակ, չի կարող հենվել «կողմերի իրավահավասարության» սկզբունքի կամ 6-րդ հոդվածի 3(դ) կետի դրույթի վրա՝ իր ցանկությամբ այս կամ այն վկային ցուցմունք տալու նպատակով դատարան հրավիրելու համար (*Վիրալ*):²⁶

Փորձագետների հարցին առնչվող նախադեպային իրավունքը բավականին բարդ է, քանզի մի կողմից՝ նրանց

հանդեպ, կարծես, ցուցաբերվում է նույն վերաբերմունքը, ինչպես այլ վկաների դեպքում (*Միրիլաշվիլի*), իսկ մյուս կողմից՝ չեզոքության հետ կապված որոշակի լրացուցիչ պահանջներ կարող են ներկայացվել փորձագետներին, ովքեր սովորական վկաների համեմատ «ավելի նշանակալի ընթացակարգային դեր» են ստանձնում (*Բյոնիշն ընդդեմ Ավստրիայի* [*Boenisch v. Austria*, §§28-35], *Բրանդստեթեր*, §§41-69):²⁶

Կարելի է պնդել, որ որպես այդպիսին գոյություն չունի որևէ ոչ սահմանափակելի իրավունք, կապված դատարանում վկայություն տալու նպատակով անձի հայեցողությամբ փորձագետ ներգրավելու, կամ լրացուցիչ, կամ ալընտրանքային փորձագետ նշանակելու հետ: Ավելին, ՄԻԵԴ-ն ավանդաբար համարել է, որ դատարանի կողմից նշանակված փորձագետի չեզոքություն պահանջելու իրավունք չի ծագում, եթե այդ փորձագետին չեն տրվում այնպիսի ընթացակարգային առավելություններ, որոնք նշանակալիորեն անբարենպաստ են դիմողի համար (*Բրանդստեթեր*):²⁶

Պաշտոնապես իբրև փորձագետներ հանդես եկող անձանց չեզոքության պահանջը, այդուհանդերձ, ավելի մեծ չափով է շեշտադրվել ՄԻԵԴ-ի վերջին շրջանի դատական նախադեպերում, հատկապես այն պայմաններում, երբ փորձագետի կարծիքը վճռորոշ դեր է խաղում գործի քննության ընթացքում (*Սառա Լինդ Էգգերդտիերն ընդդեմ Իսլանդիայի* [*Sara Lind Eggertsd ttir v. I eland*, §§55-41]): Ըննդիմախոս փորձագետի նշանակման իրավունք կարող է ծագել այն դեպքում, երբ ոստիկանության կողմից սկզբնապես ներգրավված փորձագետի եզրակացությունները հիմք են ընդունվում քրեական հետապնդման համար, և չկա դատարանում այդ փորձագետի եզրահանգումները վիճարկելու այլ եղանակ (*Ստոիմենովն ընդդեմ «Նախկին Մակեդոնիայի Հարավսլավական Հանրապետության* [*Stoimenov v. “the former Yugoslav Republic of Macedonia”*, §§38-43]):

«Արդար» դատաքննություն

«Կողմերի իրավահավասարության» սկզբունքի խախտման բացակայություն
Քրեական գործի դատաքննության ժամանակ մեղադրական կողմի ներկայացում դատախազության բարձրաստիճան աշխատակցի կողմից (<i>Դակտարաս</i> , մերժ):
Ավելի նշանակալի ընթացակարգային դերակատարում դատարանի կողմից նշանակված փորձագետի կողմից, որը «չեզոք» է համարվել, չնայած մի հաստատության անդամ էր, որի նախաձեռնությամբ դիմողի դեմ հետապնդման հիմք ստեղծող զեկուցագիր էր կազմվել դիմողի ձեռնարկատիրական գործունեության վերաբերյալ (<i>Բրանդստեթեր</i> , սակայն տե՛ս <i>Բյոնիշի</i> գործը):
Քաղաքացիական գործի նյութերի մատչելիության ապահովման մերժում այն հիմքով, որ դիմողը որոշել էր անձամբ ներկայացնել իր շահերը (<i>Մենե</i> , սակայն տե՛ս նաև <i>Ֆուլե</i> , և էջ 119, 124-ը):
Քրեական գործով ամբաստանյալին հասու չդարձնելն այն միջնորդագրերին, որոնցում բողոք ներկայացրած անձը սոսկ վերադարձնել էր պետական մեղադրողի փաստարկները (<i>Վերդու Վերդու</i>):
Դատախազի ներկայությունն ատենակալների հետ

Կողմերի իրավահավասարություն

«Կողմերի իրավահավասարության» սկզբունքի խախտման բացակայություն
«տեղեկատվական հանդիպմանը», որտեղ դատարանի նախագահի և փաստաբանի ներկայությամբ նա տեղեկացրել է ատենակալներին դատավարության կանոնների և նրանց դերի մասին (<i>Կորկուֆն ընդդեմ Ֆրանսիայի</i> [<i>Corcuff v. France</i>]):
Մասնավոր անձ հանդիսացող դիմողի և պետական ձեռնարկության ներգրավմամբ քաղաքացիական գործով պետության շահերի ներկայացում դատախազի կողմից (<i>Քացանիկա</i>):
Դատախազի կողմից դատակոչի ենթակա վկաների ցանկի ներկայացում, մինչդեռ պաշտպանական կողմն ամեն անգամ ստիպված էր միջնորդություն ներկայացնել վկա հրավիրելու համար (<i>Աշոտ Հարությունյանն ընդդեմ Հայաստանի</i>):

Կարող են լինել այլ բացառիկ հանգամանքներ ևս. օրինակ՝ նույն դատալսման ընթացքում դատարանի կողմից նշանակված փորձագետի ցուցմունքի անսպասելի և ամբողջական փոփոխություն, երբ կարող է առաջանալ արդարացիության և պաշտպանության իրավունքների հետ կապված խնդիր, եթե դատարանը քննության չառնի լրացուցիչ փորձագետի դատակոչելու հարցը (*Գ.Բ.-ն ընդդեմ Ֆրանսիայի*, §§56-70):

Քրեական գործի դատաքննության ժամանակ 6-րդ հոդ-

26. Տե՛ս նաև ստորև՝ էջ 132. «Վկաների հարցաքննության իրավունք»:

վածի 1-ին կետով նախատեսված՝ կողմերի իրավահավասարության պահանջը երբեմն համընկնում է *6-րդ հոդվածի 3-րդ կետում ամրագրված* պաշտպանության իրավունքների (օրինակ՝ վկաների հարցաքննության իրավունք) հետ: Հետևաբար, այդ դրույթների ենթադրյալ խախտումները սովորաբար համատեղ են քննության առնվում (*Բրիկմոն*):

Քաղաքացիական գործերում կողմերի իրավահավասարությունը կարող է ավելի մեծ չափով սահմանափակվել, քան քրեական գործերի դեպքում, օրինակ՝ կարող է սահմանափակվել քրեական գործի նյութերի մատչելիությունը՝ կապված դիմողների կողմից սեփական ուժերով իրենց շահերը ներկայացնելու որոշման հետ (*Մենե, Ֆուշե*):

Թեև քաղաքացիական գործերում իրավաբանական օգնության իրավունքը որպես այդպիսին չի կարող բխել «կողմերի իրավահավասարության» կամ «դատարանի մատչելիության»²⁷ պահանջներից, որոշ բացառիկ դեպքերում արձանագրվել է 6-րդ հոդվածի 1-ին կետի խախտում, երբ քաղաքացիական դատավարության անվճարունակ կողմերը զրկվել են իրավաբանական օգնության հնարավորությունից, որպես պատասխանող հանդես գալով զրպարտության մեղադրանք ներկայացրած չափազանց հարուստ հայցվորի՝ փաստաբանների մի ամբողջ թիմի կողմից ներկայացվող միջազգային կորպորացիայի դեմ (*Սթիլը և Մորիսն ընդդեմ ՄԻԹ-ի* [*Steel and Morris v. the United Kingdom*]):

Անձամբ ներկա գտնվելը և հրապարակայնությունը

Ամփոփագիր

Թեև «հրապարակային լսումների» իրավունքը բխում է 6-րդ

27. Տե՛ս վերևում՝ էջ 31. Դատարանի մատչելիությունը:

հոդվածի բուն շարադրանքից, սակայն այս կատեգորիային դասվող գործերը սովորաբար դիտարկվում են «արդարացիության» ավելի ընդհանրական վերտառության ներքո (*Էքքաթանի*): «Արդարացիության» այս տարրը բաղկացած է նկատի առնվող չորս իրավունքներից.

- ✧ քաղաքացիական դատավարության կողմի կամ քրեական գործով ամբաստանյալի՝ դատաքննությունն ունկնդրելու և դատարանի առջև անձամբ ներկա գըտնվելու իրավունք (*Էքքաթանի*),
- ✧ արդյունավետ մասնակցության իրավունք (*Թ.-ը և Վ.-ն ընդդեմ ՄԻԹ-ի* [*T. and V. v. the United Kingdom*, §§83-89]),
- ✧ հրապարակայնության իրավունք, կամ դիմողի իրավունքը՝ պահանջելու, որ երրորդ անձանց և լրատվամիջոցներին թույլ տրվի մասնակցել դատաքննությանը (*Ռիեպան*),
- ✧ դատարանի վճռի հրապարակման իրավունք (*Պրետտոն և մյուսներն ընդդեմ Իտալիայի* [*Pretto and others v. Italy*, §§20-28]):

Դատաքննության ունկնդրումը և ֆիզիկապես ներկա գտնվելը

Կոնվենցիայի նախադեպային իրավունքը պարզորոշ չի տարբերակում այն իրավիճակները, երբ նախատեսվում է տոկ փաստաբանի ներկայություն (*Կրեմզովն ընդդեմ Ավստրիայի* [*Kremzow v. Austria*, §§45-75]), չնայած այդ ասպեկտները կարող են առնչվել 6-րդ հոդվածի 3-ի (բ) և (գ) կետերի նպատակներին), և այն գործերը, որոնք քննվում են գրավոր ընթացակարգի հիման վրա՝ կողմերի բացակայության պայմաններում (*Աքսենն ընդդեմ Գերմանիայի* [*Axen v. Germany*, §§28-32]): Այս իրավունքի խնդիրն այն է, թե որ իրավիճակներում է 6-րդ հոդվածը երաշխավորում դիմողի՝

դատաքննության ժամանակ անձամբ ներկա գտնվելու իրավունքը: Այդ ներկայությունը նախատեսում է գործի բանավոր քննություն (ի տարբերություն դատավարության գրավոր ընթացակարգի), սակայն պարտադիր չէ, որ գործերի բոլոր բանավոր քննությունները հրապարակային լինեն:²⁸

Եթե գործը ենթակա է միայն մեկ ատյանի կողմից քննության, և եթե քննարկվող հարցերը «վերին աստիճանի տեխնիկական» կամ «զուտ իրավական» չեն իրենց բնույթով, պարտադիր պահանջ է գործի բանավոր քննությունը, իսկ գրավոր ընթացակարգերը բավարար չեն համարվի (*Զոոթումելն ընդդեմ Ավստրիայի* [*Koottummel v. Austria*, §§18-21]):

Մյուս կողմից, գործերի վերանայման դեպքում գրավոր ընթացակարգերը սովորաբար 6-րդ հոդվածի իմաստով ընդունելի են համարվում: Վերանայման պարագայում բանավոր դատաքննություն կարող է չպահանջվել, եթե՝ ա) վկաների արժանահավատության խնդիրներ չեն ծագում, բ) փաստական հանգամանքները չեն վիճարկվում, և գ) կողմերին համարժեք հնարավորություններ են ընձեռվում՝ կապված նրանց դիրքորոշումները գրավոր ներկայացնելու և նրանց դեմ ուղղված վկայությունները վիճարկելու հետ: Միևնույն ժամանակ, ՄԻԵԴ-ն է լիազորված վերջին փուլում սահմանելու, թե վերաքննիչ դատարանում քննության ներկայացված գործերը իսկապե՞ս «վերին աստիճանի տեխնիկական» կամ «զուտ իրավական» էին, թե՞ ոչ (*Շլումպֆն ընդդեմ Շվեյցարիայի* [*Schlumpf v. Switzerland*, §§66-70], *Իզուալ Բոլն ընդդեմ Իսպանիայի* [*Igual Coll v. Spain*, §§28-38]):

Գործում է լիովին ինքնավար պահանջ, ըստ որի՝ դատավա-

28. Տե՛ս ստորև՝ էջ 78. Դատաքննության հրապարակային բնույթ. երրորդ կողմերի և լրատվամիջոցների մասնակցություն:

րության կողմը պետք է ներկա գտնվի դատարանի առնվազն մեկ ատյանում (*Գյոչն ընդդեմ Թուրքիայի* [*Göç v. Turkey* [GC], §§43-52]):

Առաջին ատյանի դատարանում ներկայության պահանջը գրեթե բացարձակ է, չնայած տեսականորեն արձանագրվել է, որ «բացառիկ հանգամանքների» առկայությունը կարող է արդարացնել դրա չկիրառումը (*Ալեն Ջեքոքսոնն (No. 2) ընդդեմ Շվեդիայի* [*Allan Jacobsson (No. 2) v. Sweden*, §§46-49]): Փոքր զանցանքների պարագայում (սահմանված արագության գերազանցում կամ ճանապարհային երթևեկության այլ իրավախախտումներ), եթե չեն ծագել վկաների արժանահավատության հետ կապված խնդիրներ, ՄԻԵԴ-ը հաստատել է, որ բանավոր քննության անհրաժեշտություն չկար և հնարավոր էր կիրառել գրավոր ընթացակարգը (*Սուհադոլկն ընդդեմ Սլովենիայի* [*Suhadolc v. Slovenia*, մերժ.]):

Դատաքննության ունկնդրման կամ ներկա գտնվելու պահանջների խախտումներ

Շինարարության իրականացման թույլտվության վերաբերյալ գործադիր մարմնի որոշման վավերականությունը քննող միակ և վերջնական ատյանի դատարանում դիմողի ներկա չլինելը (*Ալեն Ջեքոքսոնն (No. 2)*):

Ինչպես փաստական հանգամանքները, այնպես էլ իրավունքի հարցերը քննող վերաքննիչ դատարանում քրեական գործով ամբաստանյալի բացակայություն (*Էքքաթանի*):

Դատաքննության ունկնդրման կամ ներկա գտնվելու պահանջների խախտումներ
Քրեական գործով ամբաստանյալի անձամբ ներկա չգտնվելը դատավճռով սահմանված պատժի զանգատարկմանն առնչվող դատաքննության ժամանակ, այն դեպքում, երբ վերաքննիչ դատարանը քննում էր ավելի խիստ պատժամիջոց նշանակելու մասին դատախազության ներկայացրած միջնորդությունը (<i>Կրեմզով</i>):
Երեխային տեսակցելու իրավունք պահանջող ծնողի բացակայությունը վերաքննիչ ատյանում (<i>X-ն ընդդեմ Շվեդիայի</i> [<i>X v. Sweden</i> , 1959]):
Հաշմանդամության նպաստի պահանջով հանդես եկող անձի բացակայությունը վերաքննիչ ատյանում (<i>Սալոմոնսոն</i>):
Որակագրկված բժշկի բացակայությունն առաջին ատյանի դատաքննության ժամանակ, որը չի շտկվել վերաքննիչ ատյանում նրա ներկայության ապահովմամբ, քանի որ այս ատյանում չի կատարվել առաջին ատյանի դատարանի կայացրած վճռի օրինականության լիարժեք վերանայում (<i>Դյենեն</i>):
Քրեական գործով ամբաստանյալի ներկա գտնվելու իրավունքի կասեցման անբավարար հիմնավորում, այն

Դատաքննության ունկնդրման կամ ներկա գտնվելու պահանջների խախտումներ
դեպքում, երբ ամբաստանյալը փորձել էր ինքն իրեն պաշտպանել մայրենի լեզվով (դատարանի պաշտոնական լեզուն չհանդիսացող), և առաջին ատյանի դատարանում գուշացվել էր լեզվի հետ կապված ներկա գտնվելու իրավունքից զրկվելու հնարավորության մասին (<i>Չանան ընդդեմ Թուրքիայի</i> [<i>Zana v. Turkey</i>]):
Ստորին ատյանի կողմից բանավոր դատաքննության ժամանակ կայացված արդարացման որոշում <i>mens rea</i> -ի բացակայության հիմքով, իսկ հետագայում՝ դատապարտում ավելի բարձր ատյանի դատարանի կողմից, առանց բանավոր դատաքննության, որի ընթացքում քննության են առնվել դիմողի դիտավորության հարցը և վարքագիծը՝ դուրս գալով դատաքննության ժամանակ հաստատված փաստերի շրջանակից (<i>Իգուալ Զո</i>):

Կողմերի ֆիզիկական ներկայությունն անհրաժեշտ է՝ ա) տվյալ գործի համար կարևոր իրադարձությունների վկա լինելու դեպքում նրանցից ցուցմունք ստանալու (*Կովալյովն ընդդեմ ՌԴ-ի* [*Kovalev v. Russia*, §§30-38]), բ) դիմողների անձի, ունակությունների և այլնի մասին եզրահանգումներ անելու համար դատավորին հնարավորություն ընձեռելու նպատակով (*Շտուկատուրովն ընդդեմ ՌԴ-ի* [*Shtukatur v. Russia*, §§69-76]):

Թեև 6-րդ հոդվածը չի երաշխավորում քաղաքացիական կամ քրեական գործերով զանգատարկման բուն իրավունքը, այն կիրառելի է վերանայման վարույթների նկատմամբ ոչ ինքնավար կանոնի միջոցով, այսինքն՝ այն դեպքերում, երբ զանգատարկման իրավունքը երաշխավորված է ներպետական օրենսդրությամբ²⁹ իսկ վերաքննիչ դատարանում դիմողի ներկայության անհրաժեշտությունը կախված է հետևյալ հանգամանքներից. ա) դատավարության բնույթը և վերաքննիչ դատարանի դերը (*Էքբաթանի*, §§24-33), և բ) դիմողի համար կարևորության աստիճանը (*Կրեմզով*):

Վերաքննիչ դատարանում ներկա գտնվելը պարտադիր կլինի, եթե այդ ատյանը քննում է թե՛ փաստական հանգամանքների և թե՛ իրավունքի հարցերը, և եթե այն լիովին իրավասու է բեկանելու կամ փոփոխելու ստորին ատյանի որոշումը կամ վճիռը (*Էքբաթանի*):

Վերաքննիչ դատարանում ներկա գտնվելն անհրաժեշտ կլինի նաև այն դեպքում, եթե վերաքննիչ փուլում դիմողի առջև ծառացած է իր դրության լուրջ վատթարացման վտանգ անգամ այն պարագայում, երբ վերաքննիչ դատարանը գործ ունի սոսկ իրավական նորմերի հետ (*Կրեմզով*), կամ եթե, օրինակ, դիմողի բնավորության կամ առողջական վիճակի գնահատումն անմիջականորեն կապված է վերաքննիչ դատարանի իրավական կարծիքի ձևավորման հետ (*Սալոմոնսոնն ընդդեմ Շվեդիայի* [*Salomonsson v. Sweden*, §§34-40]): Անձի ֆիզիկական ներկայությունը պահանջվում է նաև այն դեպքերում, երբ վերաքննիչ դատարանը բեկանում է առաջին ատյանի դատարանի կայացրած արդարացման վճիռը և հանձն է առնում վերագնահատել ձեռք բերված ապացույցները, հատկապես այն պարագայում, երբ ամբաստանյալն

29. Տե՛ս վերևում՝ էջ 31. Դատարանի մատչելիությունը, նաև՝ Թիվ 7 արձանագրության 2-րդ հոդվածը:

ինքը փաստացի ապացույցների կարևոր աղբյուր է հանդիսանում (*Գարսիա Յերանդեզն ընդդեմ Իսպանիայի*, §§26-36):

Եթե առաջին ատյանում վարույթն իրականացվել է առանց դիմողի ներկայության, ապա այս բացը կարելի է լրացնել միմիայն վերաքննիչ ատյանի մակարդակում, եթե վերաքննիչ դատարանն ունի թե՛ փաստական հանգամանքների և թե՛ իրավունքի տեսանկյունից որոշումներ կայացնելու, ինչպես նաև ստորին ատյանի դատարանի որոշման օրինականությունը լիովին վերանայելու լիազորություն (*Դյենեն ընդդեմ Ֆրանսիայի* [*Diennet v. France*, §§33-35]):

Անձը կարող է կասեցնել ներկա գտնվելու իր իրավունքը, սակայն այդ կասեցումը պետք է արվի միանշանակորեն և հիմնավորված լինի իր կարևորությանը համապատասխանող նվազագույն երաշխիքներով (*Պուատրիմոլն ընդդեմ Ֆրանսիայի* [*Poitrimol v. France*, §§29-39]):

Դատաքննությանն ունկնդրելու կամ ներկա գտնվելու պահանջների խախտման բացակայություն
Քրեական գործով ամբաստանյալը ներկա չէ (սակայն նրա շահերը ներկայացնում է փաստաբանը) վերաքննիչ ատյանում իր կողմից դատաքննության անվավերության ճանաչման պահանջի քննարկման ժամանակ (<i>Կրեմզով</i>):
Քաղաքացիական գործը վերաքննիչ դատարանում իրավական նորմերի տեսանկյունից քննելը կողմերի բացակայության պայմաններում (<i>Աքսեն</i>):

Դատաքննությանն ունկնդրելու կամ ներկա գտնվելու պահանջների խախտման բացակայություն

Քաղաքացիական գործով պատասխանողի բացակայություն՝ նկատի ունենալով, որ հայցվորների տրամադրած հասցեում նա ևս բացակայում էր, և հնարավոր չի եղել նրան հայտնաբերել, չնայած տեղական իշխանությունների գործադրած ջանքերին, որոնք, ի թիվս այլոց, դրսևորվել են տպագիր մամուլում հայտարարությունների և ոստիկանության հարցումների տեսքով (*Նունյես Դիազ [Nunes Dias, մերժ.]*):

Ներկա գտնվելու իրավունքը, սակայն, չի հանգեցնում պետական մարմինների՝ դիմողներին դատարան բերելու պարտավորության, եթե վերջիններս իրենք բավարար ջանք չեն գործադրում դատական նիստերին մասնակցելու ուղղությամբ (*Նունյես Դիազն ընդդեմ Պորտուգալիայի [Nunes Dias v. Portugal, մերժ.]*): Իշխանությունները պարտավոր են դիմողներին տեղեկացնել առաջիկա լսումների մասին, բայց նախապես, 6-րդ հոդվածը դատավարության կողմերին չի շնորհում դատական փաստաթղթերը ստանալու հատուկ ծառայությունից օգտվելու ավտոմատ իրավունք (*Բոգոնոսն ընդդեմ ՌԴ-ի [Bogonos v. Russia, մերժ.]*):

In absentia կարգով անցկացվող դատավարությունները թույլատրելի կարող են համարվել միայն այն դեպքում, եթե՝ ա) պետական մարմիններն առավելագույն ջանք են գործադրել մեղադրյալներին հայտնաբերելու և առաջիկա դատական լսումների մասին նրանց իրազեկելու ուղղությամբ, և բ) մեղադրվող կողմերը պահպանում են գործի ամբողջական

վերանայման իրենց իրավունքը իրենց ներկայության վերականգնման պարագայում (*Կոլոցցան ընդդեմ Իտալիայի [Colozza v. Italy, §§26-33], Զրոմբախն ընդդեմ Ֆրանսիայի [Krombach v. France, §§82-91]*):

Արդյունավետ մասնակցություն

Քաղաքացիական դատավարության կողմը կամ քրեական գործով ամբաստանյալը պետք է դատական նիստին արդյունավետ կերպով մասնակցելու հնարավորություն ունենա, ինչն անհրաժեշտ է կազմակերպել՝ հաշվի առնելով նրա ֆիզիկական և մտավոր վիճակը, տարիքը և անհատական այլ հատկանիշները (*Սթենֆորդն ընդդեմ ՄԹ-ի [Stanford v. the United Kingdom, մերժ.]*):

Այս պահանջը որոշակիորեն համընկնում է Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 3-րդի (բ), (գ) և (ե) կետերի հետ այն առումով, որ փաստաբանի աջակցությունը կարող է լրացնել դիմողի կողմից արդյունավետ մասնակցության անհնարինության բացը (*Սթենֆորդ*):

Քրեական գործով ամբաստանյալը պետք է իրեն բավականաչափ անկաշկանդ զգա դատարանի դահլիճում տիրող մթնոլորտում, հատկապես այն պայմաններում, երբ տվյալ գործը գտնվում է հանրության շեշտակի ուշադրության ներքո. նա պետք է հնարավորություն ունենա հարկ եղած ձևով խորհրդակցելու իր փաստաբանների հետ և արդյունավետ մասնակցություն ունենալու դատաքննությանը (*Թ.-ը և Վ.-ն ընդդեմ ՄԹ-ի*):³⁰

Անչափահասների մասնակցությամբ քրեական գործերով

30. Դատաքննության շուրջ չափազանց մեծ հրապարակայնության ազդեցության մասին տե՛ս նաև վերևում՝ էջ 55. «Անաչառ» դատարան:

անհրաժեշտ է կազմավորել մասնագիտական դատական ատյան, որը լիարժեք ուշադրություն կդարձնի և հաշվի կառնի և այդպիսի ամբաստանյալների առանձնահատկությունները, ըստ այդմ ճշգրտումներ մտցնելով դատարանի աշխատանքում, ինչպես նաև համապատասխան փոփոխություններ կատարելով ընթացակարգերում (*Ս.Ս.-ն ընդդեմ ՄԹ-ի [S.C. v. the United Kingdom, §§27-37]*):

Առանձին գործի հանգամանքներից ելնելով կարող է պահանջվել, որպեսզի Պայմանավորվող պետությունները դիմողին դատավարությանն արդյունավետ մասնակցելու հնարավորություն ընձեռնելու ուղղությամբ դրական միջոցներ ձեռնարկեն. այնուամենայնիվ, այս սկզբունքն իրականում սահմանափակվում է ավելի շուտ պաշտպանյալի և նրա փաստաբանի միջև արդյունավետ շփում ապահովելու անհրաժեշտությամբ, այլ ոչ՝ ինչ-ինչ ֆինանսական կամ գործնական օժանդակության ապահովմամբ վատառողջ, սահմանափակ ունակություններ ունեցող կամ այլ կերպ խոցելի դիմողի համար (*Լիբրայխն ընդդեմ Գերմանիայի [Liebreich v. Germany, մերժ.]*):

Անձից պահանջվում է բարձրացնել իր ֆիզիկական կամ այլ սահմանափակումների հարցն առաջին ատյանի դատարանի առջև և վերաքննիչ դատարանում, եթե վերջինիս դիմում է լիարժեք վերանայման դիմումով, որպեսզի դատարանն արդյունավետ մասնակցության ապահովման լավագույն միջոցներն ընտրելու հնարավորություն ունենա (*Տիլերգալիևն ընդդեմ ՌԴ-ի [Timergaliyev v. Russia, §§50-60]*):

Ֆիզիկական կամ մտավոր լուրջ խեղման մասին տեղեկացվելով՝ առաջին ատյանի դատարանը պարտավոր է պահանջել բժիշկ-փորձագետի եզրակացություն, որպեսզի որոշի՝ արդյո՞ք դիմողը պատրաստ է արդյունավետ կերպով

մասնակցել դատաքննությանը (*Տիլերգալիև*):

Պատասխանողը (ամբաստանյալը) կարող է դատական նիստին մասնակցել տեսակապի միջոցով, սակայն դա պետք է արդարացված լինի համոզիչ պատճառներով (օրինակ՝ ելնելով անվտանգության նկատառումներից): Համակարգը պետք է նաև հավուր պատշաճի գործի և երաշխավորի պատասխանողի (ամբաստանյալի) և փաստաբանի միջև հաղորդակցության գաղտնիությունը (*Մարչելլո Վիոլան ընդդեմ Իտալիայի [Marcello Viola v. Italy, §§63-77], Գոլուբևն ընդդեմ ՌԴ-ի [Golubev v. Russia, մերժ.]*):

Արդյունավետ մասնակցության պահանջի խախտումներ

Սպանության համար մեղադրվող 11-ամյա դիմողների դատաքննություն սովորական քրեական դատավարության ձևաչափով, երբ իրավիճակը ծանրանում էր դատավարության շուրջ չափազանց մեծ հրապարակայնության և դիմողների հետտրավմատիկ սթրեսային խանգարման հետևանքով (*Թ.-ը և Վ.-ն ընդդեմ ՄԹ-ի*):

Քրեական գործով մտավոր թերզարգացած 11-ամյա ամբաստանյալ, որը գրեթե չէր հասկանում դատաքննության իմաստը և իր առջև ծառացած խնդիրը (*Ս.Ս.-ն ընդդեմ ՄԹ-ի*):

Լսողական խնդիր ունեցող դիմողին լսողական սարքով

Արդյունավետ մասնակցության պահանջի խախտումներ
վերաքննիչ ատյանում գործի քննության ժամանակ, զուգորդված նրա համար դատարանի կողմից նշանակված փաստաբանների՝ վերաքննիչ լուսմների և ներկայանալու թերացման հետ (<i>Տիմերգալին</i> , սակայն տե՛ս <i>Սթենֆորդի</i> գործը):

Արդյունավետ մասնակցության պահանջի խախտման բացակայություն
Լսողական խնդիրներ ունեցող դիմողն ի վիճակի չի եղել լսելու դատական նիստի ընթացքում ներկայացվող ցուցմունքները դահլիճի վատ ակուստիկայի պատճառով. նրան նստեցրել էին վկաներից բավականին հեռու՝ դատապաշտպանի հետ տեղեկատվության կոնֆիդենցիալ փոխանակումն ապահովելու նպատակով (<i>Սթենֆորդ</i> ; սակայն տե՛ս <i>Տիմերգալին</i> ի գործը):
Դիմողը մասնակցում էր դատաքննությանը հակաընկճախտային դեղամիջոցի ազդեցության տակ, սակայն հնարավորություն ուներ ազատ խորհրդակցել իր փաստաբանի հետ (<i>Լիբրայի</i> , մերժ.):

Դատական լուսմների հրապարակային բնույթը. երրորդ կողմերի և լրատվամիջոցների մասնակցությունը

Այս դրույթը նախատեսված է քաղաքացիական գործով կողմերին և քրեական գործով ամբաստանյալներին արդարադատության գաղտնի իրականացումից պաշտպանելու և արդարության առավել մեծ տեսանելիություն ապահովելու նպատակով՝ դրանով իսկ նպաստելով դատական մարմինների նկատմամբ հանրության վստահությանը (*Աքսեն*):

Այս դրույթի օգնությամբ լրատվամիջոցները կարող են իրականացնել իրենց դիտորդական գործառույթը, ինչը երաշխավորվում է նաև Կոնվենցիայի 10-րդ հոդվածով:

Պարզ է, որ սա սահմանափակելի իրավունք է, քանի որ 6-րդ հոդվածի 1-ին կետի տեքստը մատնանշում է դրա բացառությունները, սակայն առավելությունը պետք է մշտապես տրվի հրապարակային քննությանը, իսկ բացառությունները պետք է խստորեն թելադրված լինեն գործի հանգամանքներով, այսինքն՝ հույժ անհրաժեշտության գործոնով (*Զեմպրը* և *Ֆել*, §§86-92):

Գործի զուտ «տեխնիկական» բնույթը բավարար պատճառ չէ հանրության մուտքն արգելելու համար (*Վերնեսն ընդդեմ Ֆրանսիայի* [*Vernes v. France*]):

Ընտանեկան իրավունքին և, մասնավորապես, երեխաներին վերաբերող գործերում շատ կարևոր է, որ դատական վեճի կողմերը և վկաները կարողանան իրենց անձնական խնդիրների շուրջ անկեղծորեն արտահայտվել՝ չվախենալով հանրային հետաքրքրասիրության դրսևորումներից և մեկնաբանություններից (*Բ. և Փ.-ն ընդդեմ ՄՕ-ի* [*B. and P. v.*

United Kingdom, §§32-49]):

Այն դեպքում, երբ բանտային կարգապահական գործերի պարագայում գրեթե միշտ արդարացված են դռնփակ դատական նիստերը, բանտարկյալների նկատմամբ նոր քրեական մեղադրանքի պարագայում դա այդպես չէ (*Զեմպրը* և *Ֆել*):

Այն դեպքում, երբ բանտային պայմաններում նոր հարուցված քրեական գործ պետք է քննվի, պետական մարմինները պարտավոր են հատուկ միջոցներ ձեռնարկել՝ ապահովելու, որ հանրությունը տեղեկացված լինի դատաքննության, դրա անցկացման վայրի, նաև հանրության՝ ներկա գտնվելու իրավունքի մասին (*Ռիեպան*, §§25-41):

Բացի բանտային կարգապահական գործերից, որևէ այլ դատաքննություն սկզբունքորեն չի կարող անց կացվել դռնփակ (*in camera*). դատարանը պարտավոր է ամենայն մանրամասնությամբ շարադրել հանրության մուտքն արգելող որոշումը նույնիսկ այն դեպքերում, երբ խոսքը վերաբերում է հրապարակայնության նկատմամբ դուրազգաց խմբերի ներկայացուցիչ հանդիսացող դատավարական կողմերին: Օրինակ՝ հիվանդների բժշկական գաղտնիքների պահպանությունը նախատեսող իրավական դրույթներին ընդհանուր հղում կատարելը բավարար չէ բուժաշխատողի հանցավոր անփութության գործով դատաքննության մուտքը հանրության առջև փակելու համար, եթե չի հաստատվել, որ առկա է տրամաբանական կապ նշված գործի խնդրո առարկայի և դիմողի կարգավիճակի միջև՝ որպես հրապարակայնության նկատմամբ դուրազգաց խմբի անդամ (*Դյենե*):

Առաջին ատյանի դատարանում հրապարակային քննություն չապահովելը հնարավոր չի լինի շտկել վերաքննիչ

ատյանի քննությունը հանրությանը մատչելի դարձնելով, բացառությամբ այն դեպքերի, երբ վերաքննիչ դատարանն ունի գործի լիակատար վերանայման իրավասություն (*Դյենե*): Միևնույն ժամանակ, վերաքննիչ ատյանում հրապարակային լուսմների իրավունք չկա, եթե առաջին ատյանում դատաքննությունը հրապարակային է եղել, բացառությամբ այն դեպքի, երբ խոսքը լիակատար բողոքարկման, այլ ոչ՝ իրավական նորմերի բողոքարկման մասին է (*Աքսեն*):

Հրապարակայնության պահանջի խախտումներ
Բժշկի դեմ հարուցված կարգապահական վարույթը, որն անց է կացվել դռնփակ՝ ընդհանուր հղում կատարելով բժշկական գաղտնիքի բացահայտման վտանգին, առանց հաշվի առնելու այն հանգամանքը, որ տվյալ գործը կապված էր դիմողի նամակագրության միջոցով իրականացվող նշանակումների ընդհանուր գործելակերպին, ոչ թե որևէ հիվանդի կոնկրետ դեպքին, այսինքն՝ մանրամասն հիմնավորում չէր ապահովվել (<i>Դյենե</i>). նմանատիպ իրավիճակ ենթադրաբար մաֆիոզ խմբավորման անդամի ունեցվածքի բռնագանձման գործի առնչությամբ, երբ դռնփակ դատաքննություն էր անց կացվել ըստ օրենքի պահանջի (<i>Բոկելարին և Ռիցցան ընդդեմ Իտալիայի</i> [<i>Bocellari and Rizza v. Italy</i>]):
Դատապարտյալ կալանավորի դեմ նոր մեղադրանքով դռնփակ դատաքննություն. պետական մարմինները որևէ քայլ չեն ձեռնարկել հանրությանը դատական

Հրապարակայնության պահանջի խախտումներ
Նիստի անցկացման ամսաթվի և վայրի մասին տեղեկացնելու ուղղությամբ (<i>Ռիեյաս</i>):
Դատական նիստի անցկացում խիստ ռեժիմի քրեակատարողական հիմնարկում. հանրության ներկայացուցիչներից պահանջվել է ներկա գտնվելու համար ստանալ բանտի ադմինիստրացիայի թույլտվությունը և մուտք գործել միայն խուզարկվելուց հետո (<i>Հումաթովն ընդդեմ Ադրբեյջանի [Hummatov v. Azerbaijan]</i>):

Հրապարակայնության պահանջի խախտման բացակայություն
Երեխաների բնակության վերաբերյալ ըստանեկան դնսփակ դատաքննություն՝ ելնելով այն հանգամանքից, որ դատավարության կողմերը և վկաներն անդրադառնալու էին խիստ մասնավոր խնդիրների (Փ. և Բ.-ն ընդդեմ ՄԹ-ի [<i>P. and B. v. the United Kingdom</i>]):
<i>In camera</i> կարգով քննված կարգապահական գործեր բանտարկյալների վերաբերյալ՝ հաշվի առնելով անվտանգության հարցերն ու գործնական նկատառումները, որոնց պարագայում այլ լուծումներն

Հրապարակայնության պահանջի խախտման բացակայություն
անիրատեսական կլինեին. անհամաչափ բեռի հասկացություն (<i>Քեմպրը և Ֆեյ</i>):
Իրավունքի հարցերին վերաբերող դատական նիստ վերաքննիչ ատյանում՝ <i>in camera</i> կարգով, առաջին ատյանում գործի հրապարակային բնույթունից հետո (<i>Աքսեն</i>):

Դատական որոշումների հրապարակային բնույթը

Դատարանը պարտավոր չէ դնքաց դատական նիստում հրապարակել իր վճիռն ամբողջությամբ. բավարար է համարվում դրա հրապարակումը գրավոր տեսքով (*Պրետտո և մյուսներ*):

Վճիռը պետք է հղումների համար մատչելի լինի դատարանի ռեգիստրում (*Պրետտո և մյուսներ*):

Այն հանգամանքը, որ դնսփակ դատական լսումներն արդարացված են ըստ 6-րդ հոդվածի, կարող է նաև ենթադրել նման վարույթներում կայացված դատական որոշումների սահմանափակ հասանելիություն, պայմանով, որ հետագայում բավարար երաշխիքներ ապահովվեն, որոնք թույլ կտան հանրության ներկայացուցչին ըստ անհրաժեշտության օգտվել այդ որոշումից (Փ. և Բ.):

Այս պահանջը չի ենթադրում որևէ ֆինանսական կամ այլ

դրական պարտավորություն պետության մասով՝ վճարելու դատավճռի պատճենի ստացման համար կամ դիմողին տրամադրելու դատական որոշման գրավոր տարբերակը. այս դեպքում դիմողը պետք է *զգալի ջանքեր* ցուցաբերի վիճարկվող վճռի հիմնավորումների բացահայտման հարցում, այդ թվում, ըստ անհրաժեշտության հարցումներ ուղղելով իր փաստաբանին կամ դատական ռեգիստր (*Յոդկո*, մերժ.):³¹

Դատական որոշման հրապարակային բնույթի պահանջի խախտման օրինակ

✧ հրապարակային դատաքննության ընթացքում դատարանը բանավոր հրապարակում է կայացված վճռի միայն եզրափակիչ մասը և վճռի ամբողջական գրավոր տարբերակը (պատճառաբանական մասը ներառյալ) հետագայում ուղարկում է բացառապես դատավարության կողմերին. հանրության չի տրամադրվում դատական ռեգիստրի արխիվից օգտվելու հնարավորություն (*Ռյակիբ Բիրյուկովն ընդդեմ ՌԴ-ի [Ryakib Biryukov v. Russia]*):

Դատական որոշման հրապարակային բնույթի պահանջի խախտման բացակայության օրինակներ

✧ հրապարակային դատական լսումների ընթացքում չի ընթերցվել վճռաբեկ դատարանի վճիռը (*Պրետտո և մյուսներ*),

✧ երեխայի բնակության գործով դատարանի որոշման սահմանափակ մատչելիություն հանրության համար, այդուհանդերձ, դատարանն իրավասու էր հանրության

31. Տե՛ս նաև վերևում՝ էջ 36. Ընթացակարգային խոչընդոտներ. ժամանակային սահմանափակումներ, դատական ծախսեր, ընդդատություն և այլ ընթացակարգեր:

հիմնավոր հետաքրքրություն ցուցաբերած անդամին թույլ տալ ծանոթանալու վճռին (Փ. և Բ.),

✧ դատավճռի գրավոր օրինակը չի առաքվել այն քրեակատարողական հիմնարկ, որտեղ իր ազատագրվում էր կրում դիմողը, այն դեպքում, երբ վերջինս ակներևաբար որևէ քայլ չէր ձեռնարկել այն ստանալու համար (*Յոդկո*, մերժ.):

Քրեական դատաքննության «արդարացիության» յուրահատկությունները

Ամփոփագիր

Քրեական գործերի մասով դատաքննության «արդարացիության» լրացուցիչ պահանջները հետևյալ երեք խնդրահարույց ոլորտներում են.

- ✧ պաշտպանություն սադրանքի գործադրումից (*Ռամանաուկաս*),
- ✧ լռություն պահպանելու և սեփական անձի դեմ ցուցմունք չտալու իրավունք (*Սոնդրոգ*),
- ✧ այն երկիրը չարտաքսվելու կամ չարտահանձնվելու իրավունք, որտեղ անձին կարող է սպառնալ արդար դատաքննության աղաղակող մերժման վտանգ (*Մամատկուլով և Ասքարով*):

Պաշտպանություն սադրանքի գործադրումից

ՄԻԵԴ-ի նախադեպային իրավունքում գործածվում է «սադրանք» հասկացությունը (*խուդոբինն ընդդեմ ՌԴ-ի [Khudobin v. Russia, §§128-137]*), որը փոխկապակցված է «ոստիկանության կողմից հանցանքի մղելու» արտահայտության հետ (Ռամանաուկաս), և որը ձևավորվել է *provocation*

policieri ֆրանսերեն արտահայտության հիման վրա (*Թեյշեյրա դե Կաստրոն ընդդեմ Պորտուգալիայի [Teixeira de Castro v. Portugal, §§34-39]*), սակայն այս արտահայտություններն, ըստ էության, միատեսակ են մեկնաբանվում՝ ելնելով Կոնվենցիայի նպատակներից:

Թեև ՄԻԵԴ-ի նախադեպային իրավունքում նույնպես փոխարինաբար, և, ի դեպ, փոքր-ինչ շփոթեցնող կերպով գործածվում են «ոստիկանության կողմից հանցանքի մղելը» և «հանցանքի մղելը» հասկացությունները միևնույն գործի շրջանակում, ակնհայտ է, որ դրանց միջև էական տարբերություն կա թե՛ սուբյեկտի իրավական կարգավիճակի իմաստով (ոստիկանության կողմից հանցանքի մղելը վերաբերում է պաշտոնական հետաքննության համատեքստում հանցանքի հրահրմանը) և թե՛ գործողության փաստացի ուժգնության առումով. թեև միանվագ կաշառքի առաջարկը կարող է բավարար լինել հանցանքի մղելու որակում ստանալու համար, այն ոչ բոլոր դեպքերում կհանգեցնի *սադրանքի գործադրման* հաստատմանը (*Միլինյենեն ընդդեմ Լիտվայի [Milinien v. Lithuania, §§35-41]*):

Առաջին անգամ արձանագրվելով *Թեյշեյրա դե Կաստրոյի* գործում՝ սկզբից ևեթ և պարզորոշ սահմանվել է, որ սադրանքի գործադրումն անձին զրկում է արդար դատաքննության իրավունքից (§39): Այնուհետև, սադրանքի գործադրման հասկացությունը *Ռամանաուսկասի* (§55) գործի առնչությամբ հատկորոշվել է իբրև մի երևույթ, որը տեղի է ունենում այն դեպքում, երբ պետական մարմնի ներկայացուցիչները, չսահմանափակվելով քրեական արարքը գլխավորապես պասիվ եղանակով հետաքննելու սկզբունքով և նպատակ ունենալով ապացույցներ ձեռք բերել և հիմնավորել քրեական հետապնդումը, ներգործում են սուբյեկտի վրա՝ դրդելով վերջինիս կատարել մի իրավախախտում, որն այլ պարագա-

ներում նա չէր կատարի:

Խուդդեքինի նախադեպում ՄԻԵԴ-ն այնուհետև նշել է, որ սադրանքի գործադրման արդյունքում ձեռք բերված ապացույցներն ամբողջապես պետք է անտեսվեն (§§ 133-135, տե՛ս նաև, այդուամենայնիվ ավանդական, շատ ավելի զուսպ մոտեցումը ոչ պատշաճ կարգով ստացված ապացույցների այլ տեսակների ընդունելիության նկատմամբ *Շենկ, Խան և Բիկովն ընդդեմ ՌԴ-ի [Bykov v. Russia [GC], §§88-105]* գործերում):

Թեև ՄԻԵԴ-ի նախադեպային իրավունքը պարզորոշ չի ամրագրում, որ սադրանքի գործադրման միջոցով դատապարտումը սխալ է, սակայն այն կարելի է դասել «արդարացիության» պահանջի այն սակավաթիվ խախտումների թվին, որոնք ըստ 41-րդ հոդվածի հիմք են տալիս նյութական վնասի (չստացված եկամուտի) հատուցման համար՝ ոչ նյութական վնասի հետ մեկտեղ (*Ռամանաուսկաս*, §§87-88):

Սադրանքի դեմ ուղղված պաշտպանության իրավունքն իր բնույթով բացարձակ է, քանզի նույնիսկ կազմակերպված հանցագործության, թմրամիջոցների մաքսանենգության կամ կոռուպցիայի դեմ պայքարին վերաբերող հանրային շահը չի կարող արդարացնել անձի դատապարտումն այն ապացույցների հիման վրա, որոնք ձեռք են բերվել ոստիկանության կողմից այդ անձին հանցանքի մղելու ճանապարհով (*Թեյշեյրա դե Կաստրո*, §36, *Ռամանաուսկաս*, §§49-54):

Սադրանքի գործադրման հարցը քննելիս ՄԻԵԴ-ի սկզբնական մոտեցումը կարելի է բնորոշել իբրև բազմակողմանի գնահատում, որը բաղկացած է սուբյեկտիվ տարրերից (դիմողին հարց է ուղղվում այն մասին, թե գաղտնի գործակալի միջամտությունից առաջ նա հակվա՞ծ էր նշված արարքը

կատարելու՝ շեշտը դնելով գաղտնի հետախուզության ազդեցության արդյունքում անձի սուբյեկտիվ նախատրամադրվածության հասունացման վրա), ինչպես նաև օբյեկտիվ տարրերից, ինչպիսին է, օրինակ, նախաքննության նկատմամբ դատական վերահսկողության բացակայությունը և գլխավորապես պասիվ կարգով նախաքննությունն անց կացնելու հարցում ոստիկանության թերացումը (*Թեյշեյրա դե Կաստրո*, §§36-39):

Ռամանաուսկասի (§56) գործով կայացված դատավճռից հետո սուբյեկտիվության թեստից, կարծես թե, որոշակիորեն հրաժարվեցին, քանի որ ՄԻԵԴ-ն անկարևոր էր համարել գործակալների միջամտությունից առաջ թիրախի լատենտ հանցավոր մտադրություն ունենալու (նախատրամադրված լինելու) հանգամանքը. կարևորվել էր այն, թե նշված անձը նախաքննությունից առաջ սկսե՞լ էր իրականացնել իր լատենտ հանցավոր մտադրությունը, թե՞ ոչ: Այսպիսով, սադրանքի գործադրման իմաստով չկա որևէ տարբերություն՝ մինչ այդ բացակայող հանցավոր մտադրության ստեղծման և նախապես գոյություն ունեցող հանցավոր մտադրության բացահայտման միջև, ինչը և ՄԻԵԴ-ի մոտեցումը գլխավորապես օբյեկտիվ է դարձնում:

Բանսիկովան ընդդեմ ՌԴ-ի [Bannikova v. Russia (§§66-79)] գործում ՄԻԵԴ-ն առաջարկել է երկբայլ գնահատում, որը բաղկացած է՝ ա) սուբստանտիվ տարրից (օբյեկտիվ մոտեցմամբ), որտեղ հիմնական հարցն այն է, թե պետական պաշտոնյաները մնացե՞լ են արդյոք «գլխավորապես պասիվ» գործելակերպի սահմաններում, թե՞ դուրս են եկել այդ սահմաններից, և բ) ընթացակարգային տարրից, որտեղ հարցն այն է, թե դիմողը կարողացե՞լ է սադրանքի ենթարկվելու խնդիրն արդյունավետորեն ներկայացնել ներպետական ատյաններում, և թե ինչպե՞ս են ներպետական

դատարանները վարվել այդ դեպքում:

Սադրանքի գործադրման օրինակներ
Զվերահսկվող հետաքննություն, որի ընթացքում երկու ոստիկան փոքր քանակությամբ թմրանյութ են գնել դատվածություն չունեցող դիմողից, այն դեպքում, երբ իրավակիրառ պրակտիկայում պատշաճ հիմք չկար նման գործողության համար (<i>Թեյշեյրա դե Կաստրո</i>):
Թմրանյութերի հետ կապված իրավախախտման գործով դատապարտում՝ դիմողի մարդկային բնագղների վրա ներգործելով (<i>Վանյան</i>):
Հետաքննության սկզբնավորման նպատակով իրավակիրառ գործունեության բավարար հիմքի բացակայություն. դիմողը թմրանյութի գնման օպերացիայի պատահական և նախապես չընտրված թիրախ էր (<i>Խուդդեքին</i>):
Ներպետական դատարանները չեն կարևորել նախաքննության փուլում մասնավոր իրազեկչի դերը, որը սադրել էր դիմողին (ով դատախազ էր) կաշառակերության հանցավոր արարք կատարել, նախքան իրավասու մարմիններին տեղեկացնելն ու հաջորդիվ գործակալի արտոնագիր ձեռք բերելը (<i>Ռամանաուսկաս</i> , սակայն տե՛ս <i>Միլինյենեի</i> գործը):

Վերլուծության «սուբստանտիվ» տարրը մղում է ՄԻԵԴ-ին կրկին քննել գործի փաստական հանգամանքները և գաղտնի օպերացիաները կարգավորող իրավական հիմքերի որակը: ՄԻԵԴ-ի օբյեկտիվ մոտեցման շնորհիվ կատարվում է տարբեր բաղադրիչների բավականին բարդ հանրագումարային վերլուծություն, ներառյալ փաստերի հավաքագրում, որի նպատակն է պարզել՝ արդյոք իրավասու պետական մարմինները չեն ստեղծել ռիսկ, որ սովորական, բանական մի մարդ հանցանք կատարի տվյալ հետաքննության ներգործության հետևանքով: Վերլուծվում են նաև տեղեկությունների ստացման ավելի խիստ, նորմատիվ կողմերը, որոնք կոչված են խոչընդոտելու պետական մարմինների կողմից այնպիսի ոչ պատշաճ մեթոդների կիրառումը, որոնք կարող են հանգեցնել սադրանքի գործադրման, և որոնք պահանջում են, որ ներպետական դատարաններն ավելի գործուն դեր ստանան այդ երևույթի վերացման հարցում (*Ռամանաուսկաս*, §§49-74, *Բանկիկովա*): Այս առումով հարկ է հաշվի առնել հետևյալ առավել կարևոր տարրերը՝

- ✧ արդյոք ներդրված գործակալների՝ իրավախախտման կատարմանը հանգեցրած հատուկ գործողությունները հավուր պատշաճի վերահսկվել են, նախընտրաբար դատավորի կողմից (*Թեյեյրա դե Կաստրո*, §§37-38).
- ✧ արդյոք իրավասու մարմինները բավարար իրավակիրառ հիմք են ունեցել հետաքննություն սկսելու համար, գործի նկատմամբ որոշակի, նախորդ սահմանված և ոչ պատահական թիրախ (խուզոթին, §134), և որ ավելի կարևոր է՝ այնպիսի տեղեկությունների տիրապետում, որոնք բավարար հիմք են տվել հանցագործությանը թիրախի ներգրավվածությունը ենթադրելու համար (*Թեյեյրա դե Կաստրո*, §§37-38).
- ✧ արդյոք թիրախն արդեն իսկ սկսել էր հանցավոր արարքներ կատարել, որոնք վերջին հաշվով իր դեմ

ուղղված ապացույցների մասն են կազմել, նախքան պետական պաշտոնյաների միջամտությունը (*«Եվրո-ֆինանկում» ընդդեմ Ֆրանսիայի [Eurofinacom v. France, մերժ.]*).

- ✧ արդյոք պաշտոնատար անձինք գլխավորապես պասիվ մոտեցում են պահպանել հետաքննության ընթացքում, ինչը, նախևառաջ, որոշվում է նրանց փաստացի ներգրավվածության աստիճանը գնահատելով (*Ռամանաուսկաս*, §71).
- ✧ արդյոք այն դեպքերում, երբ պետական մարմինները մասնավոր կարգով գործող իրազեկի են ներգրավել հետաքննության ընթացքում, ստանձնել են այդ անձնավորության շարժառիթների և գործողությունների գնահատման պատասխանատվություն, որպեսզի կանխեն սադրանքի իրականացումը գործակալի հայեցողությամբ (*Ռամանաուսկաս*, §§62-65).
- ✧ արդյոք ըստ պատշաճի ստուգվել է մասնավոր իրազեկի թողարկված դրդապատճառների առկայությունն այն դեպքում, երբ այդ իրազեկին է իր նախաձեռնությամբ դիմել իշխանություններին՝ հայտնելով հանցանք կատարելու թիրախի ենթադրյալ մտադրության մասին (*Միլիսենե*, §§37-41).
- ✧ մասնավոր իրազեկի ներգրավման պարագայում հարկ է նախնական փաստերն ամբողջությամբ վերլուծել՝ ընդհուպ մինչև հանցանքի պլանավորման սկզբնական շրջանը, անկախ պետական մարմնի պաշտոնական միջամտության փուլից. թեև սահմանվել է, որ իրավասու մարմինները չեն կարող *ex post facto* օգտագործել մասնավոր կարգով հրահրված հանցագործության արդյունքները (*Ռամանաուսկաս*, §§62-65), այնքան էլ հստակ չէ, թե որոնք են իրավասու պետական մարմինների միջամտությանը նախորդող սկզբնական փուլում մասնավոր իրազեկի կողմից ձեռնարկվող սադրիչ

գործողությունների թույլատրելի սահմանները, և արդյոք այդ թույլատրելի սահմանները տարբերվում են (պակաս խիստ լինելու իմաստով) այն սահմաններից, որոնք կիրառվում են առանց մասնավոր իրազեկիչների ներգրավման իրականացվող հետաքննչական գործողությունների պարագայում (*Միլիսենե*, §§37-41).

- ✧ պետական մարմինների գլխավորապես պասիվ դիրքորոշման առկայության հանգամանքը կարելի է ապացուցել նաև ճնշման գործադրման հետևյալ անընդունելի մեթոդների բացակայությունը նկատի առնելով.
 - անկնհայտ ուղղորդում (*Ռամանաուսկաս*, § 67),
 - ներգործություն մարդկային բնագոյների վրա (*Վանյան*, §§46-47),
 - ավելի խիստ պատժի սահմանման ուղղված հարկադրանք (*Վանյան*) և հավանաբար՝
 - խոշոր փոխհատուցման խոստումներ.
- ✧ իրավախախտման ամբողջական իրականացման նպատակով սադրանքի թիրախին որոշակի քայլերի դրդելը, գործի նկատմամբ գումար առաջարկելը թիրախի կողմից կաշառք վերցնելու ենթադրյալ գործելակերպն արձանագրելու նպատակով, ինքնին, չի խախտում հետաքննության ընթացքում գլխավորապես պասիվ դիրքորոշում պահպանելու պահանջը (*Միլիսենե*, §§37-41).
- ✧ եթե պարզվում է, որ վերլուծության վերոհիշյալ «սուբստանտիվ» տարրը համոզիչ չէ (*Բանկիկովա*), ապա միայն այդ դեպքում է ՄԻԵԴ-ը ձեռնարկում ներպետական դատարաններում սադրանքի գործադրումից պաշտպանության վերաբերյալ դիմողի կողմից հարց բարձրացնելու կարողության «ընթացակարգային» գնահատումը, և այդ պարագայում հարկ է հաշվի առնել հետևյալ կարևոր ասպեկտները՝

- ✧ ներպետական օրենսդրությունը պետք է դիմողին ընձեռնի դատաքննության ժամանակ սադրանքի գործադրման հարց բարձրացնելու հնարավորություն՝ առարկության, մեղադրանքի փաստերը հերքող պաշտպանական միջնորդության կամ այլ կարգով (*Ռամանաուսկաս*, §69). ներպետական դատարանները պետք է մանրակրկտորեն հետազոտեն գործում առկա նյութերը՝ սադրանքի գործադրմամբ ձեռք բերված ապացույցների բացառման նպատակով (*խուզոթին*, §§133-135).
- ✧ դիմողի վրա է դրված *prima facie* սադրանքի գործադրումից պաշտպանության հարց բարձրացնելու պարտականությունը (*խուզոթին*, §69), այնուհետև ապացուցման բեռն անցնում է մեղադրող կողմին, որը պետք է փորձի հակընդդեմ փաստարկներ բերել (*Ռամանաուսկաս*, §70).
- ✧ մեղադրող կողմից պահանջվում է ապահովել ապացուցողականության բարձր չափանիշ, երբ մեղադրողը փորձում է ցույց տալ, որ դիմողի՝ սադրանքի գործմադրման վերաբերյալ պնդումներն ամբողջովին անհիմն են. կասկածի առկայության դեպքում ներպետական դատարանները պարտադիր կարգով հետևություններ են անում, որոնք թեև պարզորոշ որոշարկված չեն (*Ռամանաուսկաս*, §70), սակայն ամենայն հավանականությամբ ենթադրում են սադրանքի առկայությունը, եթե այդ հետևությունները բավականաչափ հիմնավորված են դիմորդի նախնական հաղորդմամբ. այդպիսով ստացվում է, որ մեղադրող կողմի ապացուցողական չափանիշը գտնվում է տրամաբանական կասկածի սահմանից դուրս, կամ առնվազն՝ հստակ և համոզիչ ապացույցների միջակայքում:

Սադրանքի գործադրման բացակայության օրինակներ
Իրավասու մարմինները բավարար հիմքեր ունենին կասկածելու, որ դիմողը մասնակցել է տվյալ հանցավոր գործողությանը, և ըստ պատշաճի վերահսկվող հետաքննության համատեքստում նրա նկատմամբ ճնշում չի գործադրվել, որպեսզի վերջինս ընդունի թմրամիջոցների մաքսանենգության կատարման հանգամանքը (<i>Սեբվիերա</i> , մերժ.):
Հետաքննություն իրականացնողների կողմից դիմողի ընկերության գովազդած մարմնավաճառների հակաօրինական ծառայություններից օգտվելու առաջարկներ, որոնք այդ ընկերության դեմ եղած ապացույցների միայն մի մասն էին կազմում. ավելին՝ այդ առաջարկներն արվել էին, երբ մեղադրվող ընկերությունը մինչ այդ արդեն իսկ բայլեր էր ձեռնարկել այնպիսի գործողություններ կատարելու ուղղությամբ, որոնց համար ի վերջո ենթարկվել էր դատական կարգով հետապնդման (<i>«Եվրոֆինակոմ»</i> , մերժ.):
Կաշառքն ընդունելը դատավորի կողմից, ինչը կատարվել էր որպես ներդրված գործակալ հանդես եկող մասնավոր իրազեկչի ֆինանսական սադրանքով, երբ հետապնդումն սկսելու համար առկա էին բավարար իրավակիրառ հիմքեր, այն է՝ իրազեկչի բողոքն այն մասին, որ դիմողն իրենից կաշառք է պահանջել, դրան

Սադրանքի գործադրման բացակայության օրինակներ
հաջորդած պատշաճ հետազոտություն իրազեկչի թաքնված շարժառիթների բացակայությունը հաստատելու նպատակով, վերահսկվող հետաքննություն՝ թեև ոչ թե դատարանի, այլ դատախազության կողմից, և դատաքննության ընթացքում սադրանքի գործադրումից պաշտպանության հարց բարձրացնելու հնարավորության ընձեռում դիմողին (<i>Միլինյենե</i> , սակայն տե՛ս <i>Ռամանաուսկասի</i> գործը):
Ոստիկանության իրազեկչի «ներգրավում» և մասնակցություն թմրամիջոցների գնման գործարքին՝ այն պարագայում, երբ իրավասու մարմինների տրամադրության տակ նախապես կային երրորդ կողմի հետ դիմողի՝ ծրագրված գործարքին վերաբերող խոսակցությունների ձայնագրությունները, նաև հաշվի առնելով ներպետական դատարանների կողմից սադրանքի գործադրման մասին հայտարարությունների խորքային հետազոտումը (<i>Բանկիկովա</i>):

Լռություն պահպանելու և սեփական անձի դեմ ցուցմունք չտալու իրավունք, կորզված խոստովանություն

Ընդհանուր սկզբունքներ

6-րդ հոդվածի 1-ին կետի համաձայն՝ լռություն պահպա-

նելու և սեփական անձի դեմ ցուցմունք չտալու իրավունքը կանխում է մեղադրող կողմի ապացույցների ձեռքբերումը մեղադրյալի՝ սեփական անձի դեմ ցուցմունք չտալու կամքին հակառակ: Լռություն պահպանելու իրավունքը չի կարող սահմանափակվել ընդամենը հակաօրինական գործողության փաստի ընդունմամբ. այն վերաբերում է ցանկացած հայտարարության, որը հետագայում կարող է քրեական վարույթում օգտագործվել մեղադրող կողմի վարկածը հիմնավորելու նպատակով (*Ալեքսանդր Չայնեկո v. Russia*, §§52-60):

ՄԻԵԴ-ի նախադեպային պրակտիկայում հանդիպում ենք երեք տիպի իրավիճակների, որտեղ առկա է ամբաստանյալների կամքի անտեսում, այն դեպքում երբ վերջինս որոշել է ցուցմունք չտալ. այդ իրավիճակներն են՝ ա) օրենքով սահմանված ցուցմունքներ տալու պարտավորություն՝ պարտադրված խափանման միջոցի կիրառման սպառնալիքով (*Սոնդրեզ*), ընդ որում այս կատեգորիան կապված է ապացուցման բեռի ոչ պատշաճ հասցեագրման հետ, երբ մեղադրյալից է պահանջվում ապացուցել իր անմեղությունը, բ) հարկադրանք, որը կարող է ֆիզիկական (*Յալոհն ընդդեմ Գերմանիայի [Jalloh v. Germany]*, §§103-123), *Աշոտ Հարությունյան*, §§58-66) կամ հոգեբանական լինել (*Գաֆգենն ընդդեմ Գերմանիայի*, §§169-188), և գ) հարկադրանք խաբեության միջոցով՝ թաքնված հետախուզական մեթոդների կիրառմամբ (*Ալենն ընդդեմ ՄԹ-ի [Allan v. the United Kingdom]*, §§45-53):

Քրեական գործով ամբաստանյալի մեղքն ապացուցելու համար մեղադրող կողմից պահանջվող ապացուցողական չափանիշը, որպես կանոն, պետք է լինի ողջամիտ կասկածի սահմաններից դուրս (*Բարբերա*, *Մեսեգե* և *Խաբարդո*):

Լռություն պահպանելու իրավունքը որոշ չափով համընկնում է 6-րդ հոդվածի 2-րդ կետում ամրագրված կան-

խավարկածի հետ: Մի բանի գործ քննության է առնվել վերջինիս լուսի ներքո (*Սալաբիակուն ընդդեմ Ֆրանսիայի [Salabiaku v. France]*, §§26-30), իսկ մեծ մասը՝ ըստ 6-րդ հոդվածի 1-ին կետի (*Ֆունկեն ընդդեմ Ֆրանսիայի [Funke v. France]*, §§41-45):

Չորրորդ ատյանի դրկտրինը, որպես կանոն, թույլ չի տալիս վերաքննել ապացույցների ընդունելիությունը 6-րդ հոդվածի շրջանակներում (*Շենկ*), չիաշված բացառիկ դեպքերը, օրինակ՝ սադրանքի գործադրման հետ առնչվող գործեր³² կամ ներպետական դատարանների կողմից ապացույցների ընդունման ակնհայտ վիճահարույց դեպքեր (*Օսմանա-դաօլլուն ընդդեմ Թուրքիայի [Osmanağaoğlu v. Turkey]*, §§47-52):

Թեև ՄԻԵԴ-ի նախադեպային պրակտիկայում շատ հազվադեպ է 6-րդ հոդվածով նախատեսված արդար դատաքննության իրավունքը մեկնաբանվել որպես ոչ սահմանափակելի իրավունք, այնուամենայնիվ, ՄԻԵԴ-ի փաստացի մոտեցումը՝ գոնե լռություն պահպանելու իրավունքի շրջանակներում, ավելի սահմանափակելի է և, որպես կանոն, պահանջում ստուգել, թե որքանով է խախտվել այդ իրավունքի բուն էությունը: Այդ իրավունքի էության վերլուծության շրջանակներում «արդար դատաքննության» բաղադրիչ հանդիսացող տարրերը ենթակա չեն մեկ եզակի ու անփոփոխ կանոնի, այլ որոշակիորեն կախված են տվյալ գործի հանգամանքներից: Արդյունքում՝ վերլուծությունը ժամանակ առ ժամանակ ներառում է *յուրօրինակ* համաչափության թեստ, հատկապես թեթև իրավախախտումների պարագայում, ըստ 6-րդ հոդվածի խախտման բացակայության մասին եզրակացությունը հիմնավորելու համար (*Օ՛հալորան* և *Ֆրենսիս*):

32. Տե՛ս վերևում՝ էջ 81. Պաշտպանություն սադրանքի գործադրումից:

իրավունքի եւթընամյա գնահատելիս կիրառվում են երեք հիմնական չափանիշներ՝ ամբաստանյալի կամքի նկատմամբ 6-րդ հոդվածի շրջանակներում թույլատրելի պարտադրանքի կամ ճնշման գործադրման հանգամանքը պարզելու համար: Այդ չափանիշներն են՝ ա) ապացույցներ ստանալու նպատակով գործադրված հարկադրանքի բնույթը և աստիճանը, բ) տվյալ իրավախախտման հետաքննության և սահմանվող պատժի նկատմամբ հանրության հետաքրքրվածության աստիճանը, գ) համապատասխան դատավարական երաշխիքների առկայությունը և այդ կերպ ստացված նյութերի կիրառությունը (*Յալոհ*, § 117):

Ընդհանրապես գործում է հետևյալ կանոնը. հարկադրանքի միջոցով ձեռք բերված ապացույցները չպետք է վճռորոշ կամ էական կշիռ ունենան մեղադրական դատավճիռը կայացնելիս (*Սոնդրոգ*): Լրացուցիչ կամ ոչ էական ապացույցների ընդունումը, բացառությամբ դաժան վերաբերմունքի միջոցով ձեռք բերման դեպքերի, չի կարող հիմք դառնալ 6-րդ հոդվածի խախտում արձանագրելու համար, անգամ եթե այդ ապացույցը ստացվել է ներպետական օրենսդրության (*Խան*, § 35-37) կամ Կոնվենցիայի ինքնավար պահանջների խախտմամբ (*Գաֆգեն*):³³

Խոշտանգումների միջոցով ձեռք բերված ցուցմունքները որևէ պարագայում ընդունելի չեն կարող լինել, նույնիսկ երբ դրանք չեն հանդիսանում մեղադրյալի դեմ ուղղված առանցքային կամ վճռորոշ ապացույց, եթե խոշտանգման փաստը հաստատվել է ՄԻԵԴ-ի կողմից (*Յուսուֆ Գեզերն ընդդեմ Թուրքիայի* [*Yusuf Gezer v. Turkey*, § 40-45]): Այդուհանդերձ, 6-րդ հոդվածը ոչ միշտ է նախատեսում մեղադրյալի կամքին հակառակ ձեռք բերված ցուցմունքների

բացառում, եթե հարկադրանքը սոսկ հեռավոր կապ ունի մեղքը հաստատող և դատապարտման հիմք դարձած ապացույցների հետ: Այսպես՝ այն նյութական ապացույցների գործածումը, որոնք ձեռք է բերել ոստիկանությունը դաժան վերաբերմունքի սպառնալիքի ներքո ստացված տեղեկությունների արդյունքում, 6-րդ հոդվածի 1-ին կետին հակասող չի ճանաչվել այն դեպքում, երբ ամբաստանյալը, իր դեմ եղած ծանրակշիռ ապացույցների ազդեցության տակ վերստին ընդունել է իր մեղքը ներպետական ատյանների ավելի ուշ փուլում, և երբ հարկադրանքը կիրառվել էր ոչ թե մեղքն ապացուցելու, այլ հանցագործության հետևանքով տուժած անձին փրկելու համար (*Գաֆգեն*):

Պարզ չէ, արդյոք ոստիկանությունը պարտավոր է մշտապես զգուշացնել կասկածալի լռություն պահպանելու նրա իրավունքի մասին, թե ոչ: Թերևս, նախքան առաջին հարցաքննությունը պաշտոնական նախազգուշացում է պահանջվում, եթե առկա է հավանականություն, որ հարցաքննվող անձը կարող է դառնալ կասկածյալ, և եթե հարցաքննությունն անց է կացվում սթրեսային կամ ճնշող միջավայրում և առանց փաստաբանի: Նման պատշաճ երաշխիքների առկայության պայմաններում լռություն պահպանելու իրավունքից իրաժարումն էական չէ (*Ալեքսանդր Չայչենկոն ընդդեմ Ռուսաստանի*, § 52-60):

Եթե մեղադրական դատավճիռը հիմնված է ամբաստանյալներից մեկի վկայության վրա, այն դեպքում, երբ լռություն պահպանելու իրավունքի լուրջ խախտում է եղել, կարող է գրանցվել դատաքննության «արդարացիության» սկզբունքի ոտնահարում՝ մյուս ամբաստանյալի մասով (*Լուցենկոն ընդդեմ Ուկրաինայի* [*Lutsenko v. Ukraine*, § 44-53]):

Օրենքով սահմանված պարտավորություններ

Կոնվենցիան, ներառյալ 3-րդ, 5-րդ և 6-րդ հոդվածները, նախատեսում է բնականոն քաղաքացիական պարտավորություններ պարտադրող օրենքների առկայություն: Օրինակ՝ ոստիկանության աշխատակցին հայտնել իր ով լինելը (*Վասիլևան ընդդեմ Դանիայի* [*Vasileva v. Denmark*, § 32-43]), ավելին՝ չդիմադրել ձերբակալության ժամանակ և ոստիկանության ներկայացուցչին հարցեր չտալ, ինչը կարող է նույնիսկ բացասաբար անդադառնալ դիմողի կողմից ուժի կիրառման գանգառի վրա ըստ 3-րդ հոդվածի (*Բերլինսկին ընդդեմ Լեհաստանի* [*Berlinski v. Poland*, § 59-65]), եկամուտների հայտարարագրեր ներկայացնել հարկային մարմիններին (*Ալենն ընդդեմ ՄԹ-ի* [*Allen v. the United Kingdom*, մեթ.]), կամ որպես վկա ցուցմունք տալ դատարանում (*Սերվն ընդդեմ Ֆրանսիայի* [*Serves v. France*, § 43-47]):

Թեև իրավական և փաստական կանխավարկածներ, գործրինակ՝ խիստ պատասխանատվություն նախատեսող օրենքների միջոցով սահմանվածները, առկա են գրեթե բոլոր իրավական համակարգերում, այդուամենայնիվ, դրանք պարտադիր կարգով պետք է տեղավորվեն ողջամտության սահմաններում (*Սալաքիակու*):

Հարկադրանքի կամ ճնշման թույլատրելիությունը, մասնավորապես, գործադրված հարկադրանքի բնույթը և աստիճանը գնահատելիս առաջին քայլով ավելի մեծ ուշադրություն է դարձվում այն դեպքերին, երբ առկա է եղել ուղղակի պարտադրանք, մասնավորապես, ցուցմունք չտալու համար նախատեսված տուգանք (*Օ՜Յալորան և Ֆրենսիս*, § 57):

6-րդ հոդվածի շրջանակներում ավելի մեծ ճկունություն է ընձեռնվում այն դեպքերում, երբ ոստիկանությունն օրենքով

ավելի սահմանափակ լիազորություն ուներ պոտենցիալ կասկածյալից, օրինակ, վարորդի ինքնության վերաբերյալ ճշգրիտ տեղեկություններ պահանջելիս (*Օ՜Յալորան և Ֆրենսիս*, § 58), սակայն մյուս կողմից՝ այն գործում, որտեղ դիմողին առաջարկվել էր «քննիչների համար որևէ հետաքրքրություն» ներկայացնող փաստաթղթեր ներկայացնել (*Ֆունկե*, § 30), պետությանը գործողությունների պակաս ազատություն էր տրվել:

Գնահատման երկրորդ՝ հանրային հետաքրքրության նկատման կետով հարկ է շեշտադրել քննվող իրավախախտման ծանրությունը և արդյունքում հավանական համարվող պատժամիջոցի բնույթն ու ծավալը, հաշվի առնելով հետևյալը՝ որքան ավելի թեղև է իրավախախտումը, իսկ հնարավոր պատժամիջոցի՝ մեղքը, այնքան ավելի մեծ չափով կարող է ընդունելի լինել հարկադրանքը ըստ 6-րդ հոդվածի (*Օ՜Յալորան և Ֆրենսիս*, § 58): Միևնույն ժամանակ, եթե տույժ է սահմանվում գործի հիմքում ընկած քրեական վարույթի համատեքստից դուրս, նույնիսկ աննշան գումարի չափով տույժը չի կարող խոչընդոտ դառնալ 6-րդ հոդվածի խախտում արձանագրելու համար (*Ֆունկե*)՝ անկախ սկզբնական մեղադրանքն ի վերջո հանելու և անձին արդարացնելու հանգամանքից (*Շենընն ընդդեմ ՄԹ-ի* [*Shannon v. the United Kingdom*, § 26-40]):

Ավելի խիստ հանցագործությունների պարագայում, չնայած արդարադատության արդյունավետ իրացման նպատակով վկան կարող է ցուցմունք տալու քաղաքացիական պարտավորություն կրել (*Սերվն ընդդեմ Ֆրանսիայի*, § 43-47), իշխանությունները, որպես կանոն, չպետք է մեղադրյալի կողմից համագործակցելու պատրաստակամություն ակնկալեն (*Ֆունկե*, *Շենըն*, § 32-41), եթե խոսքը մանր իրավախախտումների մասին չէ (*Օ՜Յալորան և Ֆրենսիս*):

33. Այս կետի վերաբերյալ տե՛ս ավելին ստորև՝ էջ 93. **Քննության միջամտող մեթոդներ:**

Սեփական անձի դեմ ցուցմունք չտալու իրավունքի ուսնահարումներ՝ օրենքով սահմանված պարտավորությունների համատեքստում	
Դիմողների նկատմամբ տույժերի նշանակում՝ տարատեսակ ֆինանսական հաշվետվություններ չտրամադրելու (<i>Ֆուսկե</i>), ներդրումները հիմնավորող փաստաթղթեր չներկայացնելու (<i>Ջ.Բ.-ն ընդդեմ Շվեյցարիայի [J.B. v. Switzerland]</i>), կամ քննիչին ցուցմունք չտալու (<i>Շենըն</i>) կապակցությամբ, չնայած որ տույժերը նշանակվել էին կեղծարարության մեղադրանքով քրեական գործի շրջանակներից դուրս և գումարային առումով աննշան էին, և անկախ նրանից, որ սկզբնական մեղադրանքները չէին հաստատվել և դիմողներն արդարացվել էին (<i>Շենըն</i>):	
Դիմողն ըստ սահմանված օրենքի պարտավոր է համագործակցել կառավարության հետ, վերջինիս կողմից իր ընկերության գործունեության վերաբերյալ հարցաքննության ժամանակ. հետագայում այդ ընկերությունը մեղավոր է ճանաչվել կեղծարարության գործով, ընդ որում՝ այդ նույն հարցաքննության ընթացքում տրված հայտարարությունների վրա շոշափելիորեն հիմնվելով (<i>Սոնդրոգ</i>):	
Ապացուցման բեռի տեղափոխում. ճանապարհային վթարի և պատահարի վայրից փախուստի գործով անցնող մեքենայի սեփականատիրոջ պարտավորվածությունն՝ վարորդի ինքնությունը	

Սեփական անձի դեմ ցուցմունք չտալու իրավունքի ուսնահարումներ՝ օրենքով սահմանված պարտավորությունների համատեքստում	
բացահայտելու (<i>Տելֆներ [Telfner]</i> , սակայն տե՛ս <i>Օ՝Հալորանի և Ֆրենսիսի</i> գործերը):	
Թույլատրելի հարկադրանքի վերաբերյալ ՄԻԵԴ-ի նախադեպային իրավունքը բավականին բարդ է թեթև հանցանքների պարագայում, օրինակ՝ ճանապարհային երթևեկության կանոնների խախտումներ, երբ հանրային շահի տարբեր նկատառումներ, օրինակ՝ արագության գերազանցման կանխման միջոցով հանրության անվտանգությունն ապահովելու անհրաժեշտություն, երբեմն ավելի մեծ կշիռ են ստացել և տեղի է ունեցել ապացուցման բեռի գրեթե ամբողջական փոխանցում մեղադրյալին (<i>Օ՝Հալորանի և Ֆրենսիսի</i>), իսկ մի շարք այլ դեպքերում նման տեղափոխումը չի արդարացվել (<i>Տելֆներն ընդդեմ Ավստրիայի [Telfner v. Austria]</i> , §§ 15-20):	
Ձևահատման երրորդ տարրի, այսինքն՝ կիրառման ենթակա դատավարական երաշխիքների համատեքստում հիմնական չափանիշը հետևյալն է՝ արդյո՞ք տվյալ ապացույցն առանցքային կամ վճռորոշ նշանակություն է ունեցել մեղադրյալի դատապարտման հիմնավորման համար (<i>Սոնդրոգ</i>):	
Մշտապես առավել մեծ ուշադրության են արժանանալու ոչ այնքան ավտոմատ կանխավարկածներով հիմնավորվող իրավախախտումները, որքան խիստ պատասխանատվու-	

թյուն ենթադրող հանցագործությունները (<i>Օ՝Հալորանի և Ֆրենսիսի</i> , §59, <i>Սալաբիակու</i>):	
Վկայություն տալու պարտավորություն նախատեսող իրավական համակարգերի կանխատեսելիությունը (համակարգեր, ըստ որոնց համարվել է, օրինակ, որ ավտոմեքենա ձեռք բերող անձը որոշ չափով պետք է համաձայնած լինի ստանձնել ցուցմունք տալու պարտականություն՝ կապված իր մեքենայի ներգրավմամբ ճանապարհային երթևեկության իրավախախտումների հետ) նույնպես մատնանշվել է իբրև ցուցմունք տալու հարկադրանքը թույլատրելի դարձնելու կարևոր գործոն (<i>Օ՝Հալորանի և Ֆրենսիսի</i> , §§57-62), չնայած դժվար է պատկերացնել, թե ավելի լուրջ իրավախախտումների (օրինակ՝ սպանության կամ անձի դեմ ուղղված հանցագործություններ) պարագայում ինչպես կարելի է որոշարկել օգտագործված զենքի սեփականատիրոջ և ցուցմունք տալու օրենքով սահմանված պարտականության միջև այսօրինակ կապը:	
Այն գործերում, որտեղ ամբաստանյալի արարքները կարելի է որակել որպես մի շարք տարբեր, սակայն փոխկապակցված իրավախախտումներ, թույլատրելի է ապացուցման բեռը փոխանցել նրան՝ կապված երկրորդային իրավախախտման հետ, պայմանով, որ մեղադրող կողմն ապացուցած լինի հիմնական իրավախախտման կատարումը տրամաբանական կասկածից դուրս ձևաչափով, և եթե երկրորդային իրավախախտման կանխավարկածն անհերքելի չէ (<i>Սալաբիակու</i>):	
Հնարավոր է, որ օրենքով սահմանված կարգով ապացուցման բեռի տեղափոխում կատարվի տարբեր <i>in rem</i> գործողությունների առնչությամբ, որոնք ոչ թե անձին են ուղղված, այլ սեփականությանը՝ պահանջելով, որ ապացույցներ ներկայացվեն սեփականության աղբյուրների	

օրինականության վերաբերյալ, այնպիսի հանցագործություններին առնչվող մեղադրանքի համատեքստում, ինչպիսին է, օրինակ, թմրանյութերի տարածումը (<i>Ֆիլիպսն ընդդեմ ՄԹ-ի [Phillips v. the United Kingdom]</i> , §§40-47), կամ այն դեպքերում, երբ վարչական միջոցներ են կիրառվում մաֆիայի անդամ լինելու մեջ կասկածյալի նկատմամբ (<i>Ռիելան ընդդեմ Իտալիայի [Riela v. Italy]</i> , մեթ.ժ.) այնքանով, որքանով այդ անձի դեպքում ապացուցման չափանիշն ավելի մեղմ է, քան «տրամաբանական կասկածից դուրս» չափանիշը, ինչպես հավանականությունների հավասարակշռության (ապացույցների գերակշռության) պարագայում:	
Բացի այդ, թույլատրելի է, որ դատավորն ատենակալներին ընձեռի հակառակ եզրահանգումներ անելու և ամբաստանյալի լռությունը որպես մեղադրանքը հիմնավորող փաստարկների մաս դիտարկելու հնարավորություն, պայմանով, որ դատավորը նաև ցուցումներ տա ատենակալներին բոլոր նախնական դատավարական քայլերի վերաբերյալ, որոնց միջոցով նրանք կարող են համոզվել, որ ամբաստանյալի լռության պատճառները կարող են և հիմնավոր լինել (<i>Բեքլզն ընդդեմ ՄԹ-ի [Beckles v. the United Kingdom]</i> , §§57-66):	
Սեփական անձի դեմ ցուցմունք տալու իրավունքի ուսնահարման բացակայություն՝ օրենքով սահմանված պարտավորությունների համատեքստում	
Ռադարով նկարահանված փոխադրամիջոցների սեփականատերերի վրա դրված իրավական պարտավորություն՝ արագության գերազանցման կամ այլ իրավախախտման պահին մեքենան վարող անձի	

Սեփական անձի դեմ ցուցմունք տալու իրավունքի ոտնահարման բացակայություն՝ օրենքով սահմանված պարտավորությունների համատեքստում
մասին տվյալները բացահայտելու. հաշվի են առնվել իրավախախտման և պատժամիջոցի թեթև բնույթը, ճանապարհների անվտանգությունն ապահովելու նկատմամբ հանրային հետաքրքրությունը և այն փաստը, որ վկայություն տալու պարտավորության կանոնակարգված պարտադրման կիրառումը կարող էր կանխատեսվել փոխադրամիջոցը գնելիս (<i>Օ՜հալորան և Ֆրենսիս</i> , սակայն տե՛ս <i>Տելֆների</i> գործը):
Սահմանված արագությունը գերազանցած փոխադրամիջոցի սեփականատիրոջը պարտադրված տույժ այն կապակցությամբ, որ նա ապակողմնորոշել է քննիչներին՝ գոյություն չունեցող անձի անուն նշելով որպես իրավախախտման պահին մեքենայի դեկին գտնվողի. դիմողի դեմ ուղղված արագության գերազանցման կանխավարկածներ չեն դիտարկվել (<i>Վեհ</i>):
Վկային տույժի ենթարկելը՝ երրորդ կողմի քրեական գործով ցուցմունք տալուց հրաժարվելու համար. հիմնավորված է արդարադատության արդյունավետ իրացման նկատառումներով (<i>Մերվ</i>):

Սեփական անձի դեմ ցուցմունք տալու իրավունքի ոտնահարման բացակայություն՝ օրենքով սահմանված պարտավորությունների համատեքստում
Ապացուցման բեռի փոխանցում դիմողին, որի մոտ օդանավակայանում թմրանյութ էր հայտնաբերվել, կապված մաքսանենգության և ներկրման իրավախախտումների mens rea-ի հետ (երկրորդային իրավախախտումներ), պայմանով, որ թմրամիջոցներ պահելու և՛ <i>actus reus</i> -ը, և՛ <i>mens rea</i> -ն (հիմնական իրավախախտում) ապացուցված են եղել տրամաբանական կասկածից դուրս սկզբունքով, և նկատի ունենալով, որ անհերքելի չէր երկրորդային իրավախախտումների առումով իրավական կանխավարկածը (<i>Սալաքիակու</i>):
Ապացուցման բեռի մասնակի փոխանցում մեղադրյալին՝ թմրամիջոցների մաքսանենգության գործով բռնազանձման իրահանգի գումարի հաշվարկման նպատակով (<i>Գրեյսոնը և Բարնհամը ընդդեմ ՄԹ-ի [Grayson and Barnham v. the United Kingdom]</i>), կամ պահանջ, որ մեղավոր ճանաչված թմրավաճառն ապացուցի իր ունեցվածքի աղբյուրների օրինականությունը՝ փոխհատուցման գումարը սահմանելու նպատակով (<i>Ֆիլիպս</i>):

Քննության ամենավաղ փուլերից սկսած, օրինակ՝ ձերբա-կալությունից անմիջապես հետո փաստաբան ունենալու

իրավունքի օրենքով նախատեսված սահմանափակումները կարող են հանգեցնել 6-րդ հոդվածի 1-ին և 3-րդ (գ) կետերի խախտման, եթե անձի լռության պայմաններում նրա համար անբարենպաստ եզրահանգումներ են արվել, և հաջորդել է պաշտպան չունեցող մեղադրյալի մեղքի հաստատումը (<i>Ջոն Մյունդեն ընդդեմ ՄԹ-ի [John Murray v. the United Kingdom, §§44-58 և §§62-70]</i>): ³⁴
Քննության միջամտող մեթոդներ
ՄԻԵԴ-ի ավանդական դիրքորոշումն այսպիսին է եղել. հարկադրանքի պայմաններում ձեռք բերված ցուցմունքները չեն կարող վճռորոշ կամ առանցքային կշիռ ունենալ մեղադրական դատավճռի կառուցվածքում (<i>Սոնդորգ</i> , §§67-76): ³⁵
Վերջին տարիներին, սակայն, ՄԻԵԴ-ը հակված է եղել համարելու, որ նույնիսկ լրացուցիչ կամ ոչ էական ցուցմունք-ներն ընդունելի դիտարկելը կարող է խաթարել գործի քննության ընդհանուր «արդարացիությունը», եթե այդ ցուցմունքները ձեռք են բերվել 3-րդ հոդվածի իմաստով դաժան համարվող վերաբերմունքի միջոցով (<i>Լևինտան ընդդեմ Մոլդովայի [Levinta v. Moldova, §§101-106]</i>): Նման դեպքերում էական չէ՝ այդ ցուցմունքները մեղքի հիմնավորման առումով առանցքային կամ վճռորոշ եղե՞ն, թե ոչ (<i>Աշոտ Հարությունյան</i> , §§58-66):
Ի լրումն դաժան վերաբերմունքի գործադրմամբ մեղքը հաստատող ցուցմունքներն ընդունելու նկատմամբ ավելի խիստ մոտեցման՝ նախադեպային իրավունքը էական

34. Տե՛ս նաև ստորև՝ էջ 124. Սեփական շահերի պաշտպանություն փաստաբանի միջոցով կամ անձամբ:
35. Տե՛ս նաև վերևում՝ էջ 88:

տարբերություն չի մատնանշում պաշտպանվածության աստիճանի (երբ հարկադրանքն օրենքով սահմանված պարտականությունների արդյունք է, տե՛ս նախորդ բաժինը) և քննության միջամտող մեթոդների հետևանքով առաջացած գործնական հարկադրանքի միջև (<i>Օ՜հալորան և Ֆրենսիս</i> , §54):
Նշանակալի միջամտության հետ կապված իրավասու մարմինների վարքագիծը ոչ միշտ է դիտվում սեփական անձի դեմ ցուցմունք տալու իրավունքի խախտում, պայմանով, որ առկա է իրավակիրառ գործունեության բավարար հիմք, և չի եղել անբարեխիղճ վերաբերմունք, և եթե խնդրո առարկա գործողությունները չեն համապատասխանում 3-րդ հոդվածի ոտնահարման առավել կոպիտ եղանակին՝ խոշտանգմանը, թեև կարող են և համապատասխանել դաժան վերաբեր-մունքի ավելի թեթև եղանակին (<i>Յալոհ</i> , §§103-123, տե՛ս նաև <i>Բոգումիլն ընդդեմ Պորտուգալիայի [Bogumil v. Portugal, §§43-50]</i>):
Արդարացիության սկզբունքի խախտում կարելի է արձանագրել ոչ միայն այն դեպքում, երբ դաժան վերաբերմունքի փաստը հաստատվել է ներպետական մա-կարդակում (կամ ՄԻԵԴ-ի կողմից՝ առանձին վերլուծության միջոցով), այլև ներպետական ատյաններում գործի քննության ավարտին դաժան վերաբերմունքի առնչությամբ լուրջ կասկածի չփարատման դեպքերում (<i>Գլադիշևն ընդդեմ ՌԴ-ի [Gladyshev v. Russia, §§76-80]</i>):
6-րդ հոդվածի առումով թույլատրելի կարող է համարվել ֆիզիկական հարկադրանքի մի որոշակի աստիճան՝ նյութական կամ «իրական» ապացույցներ ստանալու նպատակով, եթե այդ ապացույցները գոյություն ունեն անկախ մեղադրյալի կամքից, օրինակ՝ շնչառություն, մեզ, մատնահետքեր, ձայն, մազեր, հյուսվածքի նմուշներ ԴՆԹ-ի

որոշման նպատակով, բայց ոչ՝ խոստովանության կամ փաստաթղթային ապացույցների կորզում, ոչ էլ նյութական ապացույցների ստացում մեղադրյալի ֆիզիկական ան- ձեռնմխելիության նկատմամբ բավականին լուրջ միջամտու- թյամբ (*Յալոհ*, §§103-123):

Կասկածյալի կամքին հակառակ նյութական ապացույց- ների, օրինակ՝ թմրանյութ, առգրավման ժամանակ 6-րդ հոդվածի դրույթների պահպանման իմաստով պետք է գերակայեն ոչ թե առգրավման իրավակիրառ հիմքերը, այլ բժշկական նկատառումներն ու բժշկական ընթացակարգերը (*Բոգումիլ*):

Սեփական անձի դեմ ցուցմունք տալու իրավունքի ոտնահարումներ՝ քննության միջամտող մեթոդների համատեքստում
Դիմողին փսխողական դեղամիջոցներ ընդունելու պարտադրում՝ նրա ստամոքսից հանցագործության նյութական ապացույցներ, տվյալ դեպքում՝ թմրանյութ դուրս բերելու նպատակով, որի իրականացման եղանակը նույնպես հակասում էր 3-րդ հոդվածին (<i>Յալոհ</i> , սակայն տե՛ս նաև <i>Բոգումիլի</i> գործը):
Ամբաստանյալի լուրջությունից ելնելով՝ ատենակալների կողմից արված ոչ բարենպաստ եզրահանգումներ, որոնք դարձան նրա մեղքի հաստատման պատճառներից մեկը՝ նկատի ունենալով նաև, որ մինչև դատաքննության սկիզբն ատենակալները դատավորի կողմից համապատասխան ցուցումներ չէին ստացել

Սեփական անձի դեմ ցուցմունք տալու իրավունքի ոտնահարումներ՝ քննության միջամտող մեթոդների համատեքստում
որոշակի ընթացակարգային բայլերի վերաբերյալ, ինչը կարող էր նպաստել, որ ատենակալների համար ընկալելի լինեին ամբաստանյալի լուրջության իրական պատճառները (<i>Բեբլզ</i> , սակայն տե՛ս նաև ոչ էական ապացույցների նկատմամբ ավելի ուշ շրջանի մոտեցումը <i>Գաֆգենի</i> գործով):
Պաշտպան չունեցող ամբաստանյալի լուրջությունից ելնելով՝ ոչ բարենպաստ եզրահանգումներ բերման ենթարկվելուն հաջորդած առաջին հարցաքննության ժամանակ, հետագայում՝ դրանց օգտագործում մեղքի հաստատման նպատակով (<i>Ջոն Մյունեյ</i>):
խոստովանություն, որն ստացվել է ձերբակալությունից անմիջապես հետո, ահաբեկող պայմաններում և պաշտպան ունենալու իրավունքի անտեսմամբ (<i>Մաջին ընդդեմ ՄԹ-ի</i> [<i>Magee v. the United Kingdom</i>]):
Վկայից ստացված խոստովանություն փաստաբանի բացակայության պայմաններում և մեղքի հետագա հաստատում այդ խոստովանության հիման վրա (<i>Շաբելնիկ</i>):

Սեփական անձի դեմ ցուցմունք տալու իրավունքի ոտնահարումներ՝ քննության միջամտող մեթոդների համատեքստում
Մեղքի հաստատում ոստիկանության ՁԱՊՎ-ում վկայի կողմից «երդման ներքո» արված հայտարարության հիման վրա, առանց իրավաբանական աջակցության ապահովման և առանց նախագգուշացնելու լուրջուն պահպանելու իրավունքի մասին (<i>Բրուսկո</i>):
Որպես նախնական կալանքի տակ գտնվող դիմողի խցակից, ներդրված մասնավոր իրազեկչի օգտագործում՝ ավազակային հարձակման մեղադրանքին առնչվող ապացույցների ձեռքբերման նպատակով, այն դեպքում, երբ դիմողի կողմից ընդունված հանգամանքների մեծ մասը սադրված էր հետևողական հարցադրումներով, ինչն անելու համար իրազեկիչը նախապես պատրաստվել էր քննիչների կողմից (<i>Ալեն</i> , սակայն տե՛ս <i>Բիկովի</i> գործը՝ կապված բանտային միջավայրից դուրս նմանատիպ հնարքների գործադրման պակաս խիստ չափանիշների հետ):

6-րդ հոդվածը որպես ապացույց չի ընդունում անմիջապես ձերբակալությունից հետո ահաբեկման պայմաններում անց կացված հարցաքննությունների ընթացքում կամ փաս- տաբան ունենալու մեղադրյալի իրավունքի անտեսման պայմաններում ստացված խոստովանությունը (Ջոն Մյունեյ), բացառությամբ այն դեպքի, երբ ամբաստանյալները տրամաբանական/զգալի ջանքեր չեն գործադրել մեղքը խոստովանելիս իրենց ընթացակարգային իրավունքներից

օգտվելու ուղղությամբ (*Շելեզովն ընդդեմ ՌԴ-ի* [*Zhelezov v. Russia*, մերժ.], *Լաթիմերն ընդդեմ ՄԹ-ի* [*Latimer v. the United Kingdom*, մերժ.]:³⁶

Միշտ չէ, որ հստակ է, թե անձը որպես վկա է հարցաքննվում, թե կասկածյալ, մինչդեռ վերջինս լուրջուն պահպանելու իրավունք ունի, իսկ առաջինը՝ ոչ: Նման դեպքեր վերլուծելիս ՄԻԵԴ-ը հաշվի է առնում ոչ միայն հարցաքննվող անձի պաշտոնական կարգավիճակը, այլև հարցաքննության շուրջ եղած փաստացի հանգամանքները, նպատակ ունենալով պարզել՝ արդյոք նշված անձը կարող էր տրամաբանորեն պոտենցիալ կասկածյալ համարվել, և հետևաբար այդ դեպքում կարող էր հայցվել լուրջուն պահպանելու իրա- վունքը, թե ոչ (*Բրուսկոն ընդդեմ Ֆրանսիայի* [*Brusco v. France*, §§44-55]):

Պաշտպան չունեցող անձից խոստովանություն կորզելու նպատակով ճնշումն անթույլատրելի է անգամ այն դեպքում, երբ նա վիճահարույց հարցաքննության ընթացքում չունի կասկածյալի պաշտոնական կարգավիճակ, օրինակ՝ վկա է և այլև (*Շաբելնիկն ընդդեմ Ուկրաինայի* [*Shabelnik v. Ukraine*, §§51-60]):

Խոշտանգման սպառնալիքի ազդեցությամբ ստացված խոստովանությունը (ոչ միայն փաստացի դաժան վերաբեր- մունք) կամ անմիջապես այդ խոստովանության արդյունքում ստացված նյութական ապացույցները («թունավոր ծառի պտուղներ» հասկացություն) կարող են դիտարկվել որպես լուրջուն պահպանելու իրավունքի խախտում, եթե խոստովա- նությունը կամ նյութական ապացույցը վճռորոշ կամ ա-ռանցքային նշանակություն է ունեցել մեղադրական վճիռ կայացնելու համար (*Գաֆգեն*):

36. Տե՛ս նաև ստորև՝ էջ 124. Սեփական շահերի պաշտպանություն փաստաբանի միջոցով կամ անձամբ:

Խոշտանգումների կամ խոշտանգման սպառնալիքների ճնշման տակ վկաներից ստացված ցուցմունքների վրա հիմնված դատապարտումները ևս կարող են խախտել 6-րդ հոդվածի պահանջները՝ կապված ամբաստանյալի հետ (Օսմանադաօղլուն ընդդեմ Թուրքիայի, *Luđtényn*, §§44-53):³⁷

Մեփական անձի դեմ ցուցմունք տալու իրավունքի ոտնահարման բացակայություն՝ քննության միջամտող մեթոդների համատեքստում
Մարմնի մեջ թաքցված թմրանյութերի դուրս բերում (համապատասխան որոշման կայացում ոչ թե ոստիկանների, այլ բժիշկների կողմից), ինչը տվյալ գործում չի դարձել ապացույցների էական մաս, և գործել է դիմողի առողջության պահպանման պարտավորությունը (<i>Բոգոմիլի</i> ; սակայն տե՛ս <i>Յալոհի</i> գործը):
Խոշտանգման սպառնալիքի ազդեցությամբ ստացված խոստովանությունը հետագայում առաջին ատյանի դատարանի կողմից հանվել է ապացուցողական բազայից, մինչդեռ որոշ նյութական ապացույցներ, որոնք ստացվել և օգտագործվել էին որպես վիճահարույց խոստովանության անմիջական արդյունք, չէին բացառվել՝ ելնելով այն փաստից, որ այդ նյութական ապացույցները սոսկ լրացուցիչ, ոչ էական ազդեցություն են ունեցել մեղադրական վճռի կայացման վրա (<i>Գաֆգեն</i>):

37. Տե՛ս նաև ստորև՝ էջ 132. Վկաների հարցաքննության իրավունք:

Մեփական անձի դեմ ցուցմունք տալու իրավունքի ոտնահարման բացակայություն՝ քննության միջամտող մեթոդների համատեքստում
Մեղքի մասնակի հաստատման նպատակով անմիջապես ձերբակալությունից հետո ստացված խոստովանություն, երբ մեղադրյալը չէր ցուցաբերել տրամաբանական/զգալի ջանքեր՝ ընթացակարգային իրավունքներից, մասնավորապես, պաշտպան ունենալու իրավունքից օգտվելու ուղղությամբ (<i>ժելեզով</i> , մերժ., <i>Լաթիմեր</i> , մերժ.):
Գաղտնի ձայնագրությունների օգտագործում որպես մեղադրանքը հաստատող լրացուցիչ ապացույցներ, չնայած որ ապացույցները ձեռք էին բերվել ներպետական ընթացակարգի և 8-րդ հոդվածում ամրագրված՝ դիմողների անձնական կյանքի իրավունքի խախտումներով (<i>Շենկ</i> , <i>Խան</i>):
Հաշիշի հայտնաբերում մասամբ ոչ պատշաճ, առանց հիմքի խուզարկության ընթացքում՝ մուտք գործելով դիմողի մասնավոր տարածք, ինչը հետագայում հանդես է եկել որպես մեղքը հաստատող ապացույցների վճռորոշ բաղկացուցիչ (<i>Լի Դեյվիս</i>):
Մասնավոր իրազեկչի օգտագործում՝ խաբեությամբ դիմողից սպանության կազմակերպման փաստի ընդունումն ստանալու համար և ապա՝

Մեփական անձի դեմ ցուցմունք տալու իրավունքի ոտնահարման բացակայություն՝ քննության միջամտող մեթոդների համատեքստում
Իշխանությունների կողմից ենթադրյալ սպանության «բեմականացմամբ» դիմողից Նոր խոստովանությունների ստացում, ընդ որում խոստովանությունները վերածվել են սպանության փորձի համար դիմողի մեղքը հաստատող ապացույցների վճռորոշ բաղադրիչի (<i>Բիկով</i> , սակայն տե՛ս նաև <i>Ալենի</i> գործը՝ կապված բանտից դուրս նմանատիպ հնարքների գործադրման ավելի խիստ չափանիշների հետ):

Գաղտնի հսկողությունը կամ գաղտնալսումը չի համարվի 6-րդ հոդվածի խախտում, անգամ եթե այդ գործողությունները հակասում են ներպետական օրենսդրությանը կամ Կոնվենցիայի 8-րդ հոդվածին, եթե այդ ճանապարհով ձեռք բերված ապացույցները չեն օգտագործվում որպես վճռորոշ կամ առանցքային՝ ամբաստանյալին մեղավոր ճանաչելու հարցում (*Խան*, §§35-37):

Նույն կարգով, մասամբ ոչ պատշաճ խուզարկության միջոցով ստացված ապացույցը կարող է չդիտարկվել որպես 6-րդ հոդվածի խախտում, նույնիսկ եթե այն վճռորոշ նշանակություն է ունեցել անձին դատապարտելիս: Այստեղ հիմնական խնդիրը ոչ թե ապացույցների ընդունելիությունն է ըստ ներպետական օրենսդրության, այլ առաջին և վերաքննիչ ատյաններում այդ ապացույցի ձեռքբերման և օգտագործման եղանակի վիճարկման ընթացակարգային հնարավորությունների հասանելիությունը ամբաստանյալի համար (*Լի*

Դեյվիսն ընդդեմ Բելգիայի [*Lee Davies v. Belgium*, §§40-54]):³⁸

Մեղադրյալից խաբեությամբ խոստովանություն կորզող մասնավոր իրազեկչի օգտագործումը, անգամ եթե այդ խոստովանությունը տվյալ գործի ապացույցների վճռորոշ բաղադրիչն է դառնում, հակասության մեջ չի լինի լռություն պահպանելու իրավունքի հետ այնքանով, որքանով այն ձեռք է բերվել հանրային գործունեության համատեքստում (*Բիկով*, §§94-105, *Յեգլասն ընդդեմ Չեխիայի* [*Heglas v. the Czech Republic*, §§89-93]) և ոչ քրեակատարողական հաստատության սահմաններից դուրս (*Ալեն*, §§42-47): Միևնույն ժամանակ, հետախուզական հնարքները կարող են կիրառվել միմիայն անցյալում կատարված իրավախախտման վերաբերյալ ապացույցների ձեռքբերման, ոչ թե Նոր իրավախախտում հրաիրելու նպատակով:³⁹

Արդար դատաքննության աղաղակող մերժում արտերկրում

Ըստ ՄԻԵԴ-ի նախադեպային իրավունքի սահմանվել է, որ 6-րդ հոդվածի համաձայն՝ այլ երկրներում արդար դատաքննության աղաղակող մերժման վտանգի առկայությունը քրեական իրավախախտում կատարելու մեջ կասկածվող դիմողին չարտաքսելու կամ չարտահանձնելու դրական պարտավորություն է թելադրում պետությանը (*Մամատկուլով և Աքարով*):

Միևնույն ժամանակ, շատ խիստ է դրված դիմողի կողմից այդպիսի վտանգի հիմնավորման բեռն և ապացուցման չափանիշի խնդիրը: *Մամատկուլով և Աքարով* գործով

38. Տե՛ս նաև վերևում՝ էջ 72. Դատաքննության ունևորումը և ֆիզիկապես ներկա գտնվելը, և էջ 76. Արդյունավետ մասնակցություն:
39. Տե՛ս վերևում՝ էջ 81. Պաշտպանություն սադրանքի գործադրումից:

դիմողների արտաքսումը Ուզբեկստան չէր որակվել որպես Թուրքիայի կողմից 6-րդ հոդվածի խախտում, չնայած որ դիմողները հետագայում դատապարտվել էին Ուզբեկստանում փաստաբանի բացակայության և դռնփակ դատավարության պայմաններում:

Այն դեպքում, երբ դիմողին արտահանձնում է սպառնում մեկ այլ երկիր, որը Կոնվենցիայի Պայմանավորվող կողմ է, ենթադրվում է, որ այդ անձին կընձեռվի արդար դատաքննության հնարավորություն՝ նկատի ունենալով, մասնավորապես, որ այդ երկրում գոյություն ունեն հնարավոր անարդարացիության դեմ ուղղված պաշտպանական միջոցներ, այդ թվում՝ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարան դիմելու հնարավորություն (*Սթեյվիլթընն ընդդեմ Իռլանդիայի* [Stapleton v. Ireland , մերժ.]):

Հիմնավորված դատական որոշման և վստահելի ապացույցների իրավունք

Հիմնավորված դատական որոշում

Հիմնավորված դատական որոշման իրավունքը խարսխված է Կոնվենցիայում ամրագրված ավելի ընդհանրական սկզբունքի վրա, որն անհատին պաշտպանում է՝ կամայականությունից. ներպետական ատյանի որոշումը պետք է դատավարության կողմի փաստական և իրավական (սուբստանտիվ և ընթացակարգային) փաստարկների հիմնական ասպեկտներին համապատասխանող բավարար հիմնավորումներ պարունակի (*Ռուիզ Թորիյան ընդդեմ Իսպանիայի* [Ruiz Torija v. Spain, §§29-30]):

Հիմնավորված դատական որոշման իրավունքի խախտումներ
Ներպետական դատարանների թերացում՝ արձագանքելու դիմողի այն փաստարկին, թե մյուս կողմի՝ վարձակալության վեճի առնչությամբ ներկայացրած գանգատը պետք է չընդունվեր վաղեմության ժամկետը խախտելու հիմքով (<i>Ռուիզ Թորիյա</i>):
Վերաքննիչ դատարանում դիմողի այն փաստարկներին արձագանքելու թերացում, ըստ որոնց ստորին ատյանի դատարանի կազմը ոչ սահմանադրական էր (<i>Լուկան ընդդեմ Ռումինիայի</i>):
Վերաքննիչ դատարանին չի հաջողվել սահմանել դիմողի ապրանքանիշի «հաստատված» լինելը այն դեպքում, երբ առաջին ատյանի դատարանն այդ նույն հարցին անդրադարձել էր և որոշում կայացրել հօգուտ դիմողի (<i>Հիրո Բալանին ընդդեմ Իսպանիայի</i> [Hiro Balani v. Spain]):
«Բացառիկ հանգամանքներ» հասկացության հստակ սահմանման բացակայությունը դատարանի կոնկրետ որոշման մեջ կամ ներպետական նախադեպային իրավունքում, որն ըստ օրենքի պետք է վկայակոչվեր՝ դիմողին օրենքով սահմանված տասնամյա ժամկետը լրանալուն պես փաստաբանի կարգավիճակի

Հիմնավորված դատական որոշման իրավունքի խախտումներ
վերականգնումը հայցելու հնարավորություն տալու համար (<i>Յ.-ն ընդդեմ Բելգիայի</i>):
Դիմողի՝ հաշմանդամության նպաստ ստանալու իրավունքի վերաբերյալ կայացված որոշման թերի հիմնավորվածություն. հաստատվել էր սոսկ մասնակի հաշմանդամությունը, չնայած այն փաստին, որ արձանագրվել էր նաև դիմողի առողջական վիճակի վատթարացում (<i>Հիրվիսաարի</i>):
Երկրի դատարանների կողմից օրենքի ոչ հետևողական մեկնաբանում այն դեպքում, երբ աշխատողների զանգվածային կրճատման գործերով՝ Նրանք հանդես էին գալիս որպես վերջին ատյանի դատարան (<i>Շտեֆանիկա և մյունսեր</i>):
Մեղադրյալին երդվյալ ատենակալների դատարանում ատենակալների կայացրած մեղադրական դատավճռի հիմնավորումներն ըմբռնելու հնարավորություն ընձեռող դատավարական երաշխիքների անհամաչափություն, ատենակալներին ուղղված մանրամասն մեղադրական եզրակացության կամ ուղենիշների կամ՝ հարցերի բացակայության պայմաններում (<i>Թաքսետթն ընդդեմ Բելգիայի</i> [Taxquet v. Belgium [GC]]):

Թեև այս իրավունքը երբեմն քննվում է դատաքննության «արդարացիության» տեսանկյունից (*Հիրվիսաարի*, §§30-33), ըստ կառուցվածքի այն համապատասխանում է նաև «դատական պաշտպանության իրավունք» հասկացությանը, քանի որ երկուսն էլ պահանջում են կոնկրետ գործով դիմողի առաջ քաշած կարևոր փաստական և իրավական հարցերի որոշարկում (*ՇԱրոլ*):⁴⁰

Քանի որ ըստ 6-րդ հոդվածի ընդունելի չէ այն գանգատը, որը վերաբերում է ներպետական դատարանների փաստացի ապացույցների ստացման և իրավական հարցերի լուծման ունակությանը և արդյունքում՝ Նրանց կողմից ենթադրաբար սխալ որոշման կայացմանը (*Կարալևիչուս*, մերժ.), դատական որոշման հիմնավորվածության գնահատումն իր բնույթով ավելի շուտ քանակական է, քան որակական. եթե բերվում են որոշակի հիմնավորումներ, խնդրո առարկա դատական որոշումը, սկզբունքորեն, համատեղելի կլինի 6-րդ հոդվածի հետ (*Գարսիա Ռուիզն ընդդեմ Իսպանիայի* [García Ruiz v. Spain, §§26-30]): Մի շարք գործերում, սակայն, ՄԻԵԴ-ը գործ է ունեցել ոչ թե հիմնավորումների խալառ բացակայության, այլ դրանց բացահայտ հակասականության հետ (*Տատիշվիլին ընդդեմ ՌԴ-ի* [Tatishvili v. Russia, §§59-63], *Աստիկան և «Ռ» ընկերությունն ընդդեմ Ռումինիայի* [Antic and “R” company v. Romania, §§32-39]), ինչը ՄԻԵԴ-ի կողմից որակվել է որպես կամայականություն: Այդուհանդերձ, նման գործերը բացառություն են կազմում և վերջերս Վերին Պալատը հաստատել է, որ 6-րդ հոդվածը ներպետական նախադեպային իրավունքի կատարյալ ներդաշնակություն չի երաշխավորում (*Նեյդետ Շահին և Պերիհան Շահին*, §§96-68):

Այս իրավունքը չի պահանջում, որ դատական որոշման մեջ

40. Տե՛ս վերևում՝ էջ 31. Հայց ներկայացնելու, վնասի հատուցում պահանջելու և դատարանի որոշումն ստանալու իրավասություն:

մանրամասն պատասխան տրվի դատավարության կողմերի յուրաքանչյուր փաստարկին, ավելին՝ այն թույլատրելի է համարում, որ ավելի բարձր ատյանի դատարաններն ուղղակի հաստատեն ավելի ցածր ատյանների հիմնավորումները՝ դրանք չկրկնելով (*Հիրվիսաարի*, §32):

Վերաքննիչ դատարանում առաջին ատյանի որոշման հիմնավորվածության թերությունները կարող են շտկվել (*Հիրվիսաարի*): Եվ հակառակը՝ գանգատարկման իրավունքը ընձեռելու մերժման չափազանց հակիրճ հիմնավորումը՝ ստորին ատյանի եզրահանգումների ամբողջական հղմամբ, չի խախտում հիմնավորված դատական որոշման իրավունքը (*Գորու* (No. 2), §§38-42):

Հիմնավորումները պարտադիր չեն ներկայացնել որոշակի (գրավոր) տեքստ: Միանգամայն ընդունելի է, եթե դատարանը հրապարակում է իր որոշման հիմնավորումները դրա կա-յացումից փոքր-ինչ ուշ, պայմանով, որ չի խոչընդոտվում դիմողի կողմից գանգատարկման իրավունքի արդյունավետ իրացումը (*Չաջիանաստասիու*, *Յոդկո*, մերժ.):⁴¹

Ատենակալների կողմից կայացված դատավճռում հիմնավորումների բացակայությունը կարող է ներելի լինել այն ժամանակ, երբ այդ հիմնավորումները հնարավոր է գտնել գործի այլ նյութերում, օրինակ՝ մեղադրական եզրակացու-թյունում և նախագահողի կողմից ատենակալներին ուղղված հարցերում և ուղենիշներում (համեմատել՝ *Թաքսեյան ընդդեմ Բելգիայի [GC]* և *Ջաջն ընդդեմ ՄԹ-ի [Judge v. the United Kingdom]*, մերժ.):

41. Տե՛ս նաև վերևում՝ էջ 36, *Ընթացակարգային խոչընդոտներ*. Ժամանակային սահմանափակումներ, դատական ծախսեր, ընդդատություն և այլ ընթացակար-գեր, և էջ 80՝ Դատական որոշման հրապարակային բնույթը:

Հիմնավորված դատական որոշման իրավունքի խախտման բացակայություն

Որևէ թերացում չի արձանագրվել ներպետական դատարանների կողմից այն գործի փաստերին վերաբերող հիմնավորումների կապակցությամբ, որով բաղաբացիական պատասխանողի կողմից որոշակի վճարովի ծառայությունների մատուցման վերաբերյալ դիմողի հայցը մերժվել էր, իսկ առաջին ատյանի դատարանի եզրակացությունները հաստատվել էին ավելի բարձր ատյաններում (*Գարսիա Ռուիզ*):

Ատենակալների կայացրած դատավճռում հիմնավորումների բացակայություն, որը լրացվել է դատավարական երաշխիքներով, այն իմաստով, որ հիմնավորումները կարող էին հաստատվել կողմերի՝ ատենակալներին հասցեագրված ուղերձների և նախագահողի եզրափակիչ ուղերձի միջոցով, և ելնելով նրանից, որ դատավորն ստանձնել էր ատենակալներին օրենքները բացատրելու պարտականությունը և կարող էր հայտարարել, որ պատասխանողի կողմից առարկություն չի ներկայացվել (*Ջաջ*, մերժ.):

Հակաիրավական և ոչ արժանահավատ ապացույցներ

Եթե անձին դատապարտելիս առանցքային կամ վճռորոշ նշանակություն է տրվում 6-րդ հոդվածի ինքնավար սկզբունքների տեսանկյունից անարդարացիորեն ձեռք բերված ապացույցներին, օրինակ, եթե խոստովանությունն

ստացվել է սեփական անձի դեմ ցուցմունք չտալու իրավունքի ոտնահարմամբ, նշված գործի դատաքննությունն անարդա-րացի կհամարվի:⁴²

Այդուհանդերձ, ներպետական դատարանների կողմից Կոնվենցիայի մեկ այլ հոդվածի (օրինակ, 8-րդ հոդվածի) պահանջների խախտմամբ ձեռք բերված ապացույցների վրա հիմնվելը ոչ միշտ է հանգեցնում 6-րդ հոդվածով նախա-տեսված դատաքննության արդարացիության սկզբունքի խախտման (*Խան*, §§34-40, *Բիկով*, §§94-105): Միևնույն ժամանակ, 3-րդ հոդվածի լուրջ ոտնահարման (օրինակ՝ խոշտանգում) հետ կապված միջոցների կիրառմամբ ձեռք բերված ապացույցների օգտագործումը տարատեսակ հանգամանքների մեծ մասի դեպքում կճանաչվի որպես 6-րդ հոդվածին հակասող:⁴²

Ըստ սուբսիդիարության սկզբունքի, նաև նկատի առնվող այն դոկտրինի, որը բացառում է 6-րդ հոդվածի հետ կապված հարցերում ՄԻԵԴ-ի՝ որպես չորրորդ ատյանի հանդես գալը՝ ներպետական նյութաիրավական կամ դատավարական կանոնների խախտմամբ ձեռք բերված ապացույցների օգտագործումը որպես այդպիսին չի հակասում «արդա-րացիության» պահանջին: Այն դեպքերում, երբ դատարանները հիմնում են իրենց որոշումները հակաիրավական ճանա-պարհով ստացված ապացույցների վրա, ՄԻԵԴ-ը կճշտի՝ ա) արդյոք ներպետական օրենքներով սահմանված «հակա-իրավականությունը» չի համընկել Կոնվենցիայի ինքնավար հասկացություններում «անարդարացիություն» որակվող երևույթին, բ) արդյոք ներպետական դատարաններում դիմողը նշված հարցը բարձրացնելու հնարավորություն ունեցել է, թե ոչ (*Շենկն ընդդեմ Շվեյցարիայի*, §§47-51, *Ֆեզլաս*, §§89-93):

42. Տե՛ս վերևում՝ էջ 86, *Լոռլայուն պահպանելու և սեփական անձի դեմ ցուցմունք չտալու իրավունք*, կորզված խոստովանություն:

Նույն կարգով, փաստերի գնահատման հարցերը, որոնք ծագում են հիմնականում ապացույցների ենթադրյալ անարժանահավատությունից, ՄԻԵԴ-ի կողմից գրեթե միշտ թողնվում են ազգային դատավորի հայեցողությանը: Արդյուն-քում, 6-րդ հոդվածի հետ կապված՝ ապացույցների անարժա-նահավատության մասին գանգատների մեծ մասը մերժվում է, քանի որ դրանք համարվում են չորրորդ ատյանի բնույթի: Եթե կան լուրջ կասկածներ քրեական գործերով նախա-քննության մարմինների կողմից ստացված ապացույցների որակի վերաբերյալ, ապա ՄԻԵԴ-ը ոչ թե վերագնահատում է բուն ապացույցները, այլ հաշվի է առնում այդ ապացույցների ստացման և հետազոտման ընթացքում եղած դատա-վարական երաշխիքները (*Կոռնելիս ընդդեմ Նիդերլանդների [Cornelis v. the Netherlands]*, մերժ.):

Միայն սակավաթիվ բացառիկ դեպքերում է ՄԻԵԴ-ը եզրակացրել, հակառակ ազգային դատարանի դիրքորոշման, որ այս կամ այն ապացույցն ամբողջովին անարժանահավատ է՝ նկատի ունենալով դրա ձեռք բերման կասկածելի հանգա-մանքները (*Լիսիկան ընդդեմ Չորվաթիայի [Lisica v. Croatia]*, §§47-62): *Լասկան և Լիկան ընդդեմ Ալբանիայի [Laska and Lika v. Albania]* (§§63-72) գործում, օրինակ, դիմողի մեղքը հիմնավորվել էր կասկածյալներին ճանաչման ներկայացնելու քննչական գործողության արդյունքների հիման վրա, որի ժամանակ դիմողը կրում էր դեմքը մասնակիորեն ծածկող ճեմակ և կապույտ դիմակ (ճիշտ այնպիսին, ինչպիսին օգտագործում էին ենթադրյալ հանցագործները), նիչդեռ ճանաչման այդ քննչական գործողության մյուս մասնակից-ների դիմակները սև էին: Նման իրավիճակում բնական է, որ տուժողը որպես հանցագործի՝ դիմողին պետք է մատնանշեր: ՄԻԵԴ-ն այն եզրահանգման եկավ, որ նման կարգով կազմակերպված ճանաչման ընթացակարգը չի կարող որևէ ապացուցողական արժեք ունենալ և, հետևաբար, մեղքի

հաստատումը միանգամայն խոցելի էր։ Այդուհանդերձ, նման գործերն այժմ էլ չափազանց սակավաթիվ են, և բացառու-թյամբ սադրանքի գործադրմանն առնչվող հարցումների⁴³, որ-պես կանոն, գործերի որևէ այլ կատեգորիա հիմք չի տալիս ՄԻԵԴ-ին՝ վերազնահատելու ներպետական դատարանների կողմից հաստատված փաստերն ըստ 6-րդ հոդվածի։

Այս իրավունքը բխում է ինչպես 6-րդ հոդվածի տեքստից, այնպես էլ արդյունավետության սկզբունքներից (3-*և ընդդեմ Ֆրանսիայի* [*H. v. France*, 1989])։

6-րդ հոդվածը լիովին անկախ է այն եղանակից, որով ներպետական ընթացակարգը սահմանում է դատավարական գործողությունների տևողությունը. ըստ այդմ՝ ներպետական ժամանակային սահմանափակման խախտումը ոչ միշտ է վկայում 6-րդ հոդվածի խախտման մասին։ Ի տարբերություն բազմաթիվ ազգային համակարգերի՝ ՄԻԵԴ-ի նախա-դեպային իրավունքով նախատեսված չէ որևէ ֆիքսված ժամանակային սահմանափակում դատավարության այս կամ այն կոնկրետ տեսակի համար, և բոլոր իրավիճակներն ուսումնասիրվում են առանձին-առանձին։

«Ողջամիտ ժամկետի» պահանջը կիրառվում է ինչպես քաղաքացիական, այնպես էլ քրեական գործերի նկատմամբ, սակայն այն պետք չէ շփոթել կալանավորման տևողության ավելի խիստ չափանիշի հետ, որը կիրառվում է միայն այն դեպքում, երբ անձը նախնական (մինչդատական) կալանքի տակ է (*Սմիրնովան ընդդեմ ՌԴ-ի* [*Smirnova v. Russia*, §§80-88])։ Քրեական դատավարության տևողությունը, սակայն, չպետք է շփոթել դատաքննության ընթացքում կալանքի տակ գտնվելու տևողության հետ՝ ըստ 5-րդ հոդվածի 3-րդ կետի։ Վերջինիս հետազոտումը սովորաբար կարգավորվում է ավելի խիստ չափանիշներով (*Սմիրնովա*, §§56-71)։

43. Տե՛ս վերևում՝ էջ 81. Պաշտպանություն սադրանքի գործադրումից։

Դատաքննություն ողջամիտ ժամկետում

Ընդհանուր սկզբունքներ

Այս իրավունքը բխում է ինչպես 6-րդ հոդվածի տեքստից, այնպես էլ արդյունավետության սկզբունքներից (3-*և ընդդեմ Ֆրանսիայի* [*H. v. France*, 1989])։

6-րդ հոդվածը լիովին անկախ է այն եղանակից, որով ներպետական ընթացակարգը սահմանում է դատավարական գործողությունների տևողությունը. ըստ այդմ՝ ներպետական ժամանակային սահմանափակման խախտումը ոչ միշտ է վկայում 6-րդ հոդվածի խախտման մասին։ Ի տարբերություն բազմաթիվ ազգային համակարգերի՝ ՄԻԵԴ-ի նախա-դեպային իրավունքով նախատեսված չէ որևէ ֆիքսված ժամանակային սահմանափակում դատավարության այս կամ այն կոնկրետ տեսակի համար, և բոլոր իրավիճակներն ուսումնասիրվում են առանձին-առանձին։

«Ողջամիտ ժամկետի» պահանջը կիրառվում է ինչպես քաղաքացիական, այնպես էլ քրեական գործերի նկատմամբ, սակայն այն պետք չէ շփոթել կալանավորման տևողության ավելի խիստ չափանիշի հետ, որը կիրառվում է միայն այն դեպքում, երբ անձը նախնական (մինչդատական) կալանքի տակ է (*Սմիրնովան ընդդեմ ՌԴ-ի* [*Smirnova v. Russia*, §§80-88])։ Քրեական դատավարության տևողությունը, սակայն, չպետք է շփոթել դատաքննության ընթացքում կալանքի տակ գտնվելու տևողության հետ՝ ըստ 5-րդ հոդվածի 3-րդ կետի։ Վերջինիս հետազոտումը սովորաբար կարգավորվում է ավելի խիստ չափանիշներով (*Սմիրնովա*, §§56-71)։

Երբ անհատը չի կարողանում արտահայտելու պահանջը, որը հարկ է հաշվի առնել «ողջամիտ ժամկետին» վերաբերող պահանջի կապակցու-թյամբ, սահմանվում է հետևյալ կերպ՝

Տևողության հետ կապված գործերն այն առաջին ոլորտն է, որում ՄԻԵԴ-ը *պիլոտային վճիռներ* է կայացրել, որոնք անդրա-դառնում են ոչ այնքան կոնկրետ գործի հանգամանքներին, որքան համապատասխան երկրում տեղի ունեցող *պար-բերական խախտումներին* (*Կուդվան ընդդեմ Լեհաստանի* [*Kud a v. Poland*, §§ 119-131])։

Կոնվենցիայի 13-րդ հոդվածի հիմքով պետության առջև դրական պարտավորություն է առաջանում այս կամ այն քրեական կամ քաղաքացիական գործի շրջանակում այնպիսի միջոց ստեղծելու, որը թույլ կտա արագացնել ձգձգվող դատավարությունը՝ ելնելով 6-րդ հոդվածի պահանջից (*Կուդվա*)։

Այն ժամանակահատվածի սկիզբը, որը հարկ է հաշվի առնել «ողջամիտ ժամկետին» վերաբերող պահանջի կապակցու-թյամբ, սահմանվում է հետևյալ կերպ՝

✧ քաղաքացիական գործով՝ այն օրվանից, երբ ներկա-յացվել է հայցը, բացառությամբ այն դեպքերի, երբ դի-մողն ըստ գործող օրենքի չի կարող այն ներկայացնել, օրինակ՝ այն դիմումի պարագայում, որով վիճարկվում է բժշկական պրակտիկայով զբաղվելու արտոնագրի չեղարկումը, որը չի կարող մուտքագրվել, քանի դեռ ընթանում է որոշակի նախնական վարչական քննու-թյուն. այդ դեպքում ժամկետի հաշվարկը կսկսվի առաջին առարկությունն արտահայտելու պահից (*Երնիզ*, §§97-111)։

✧ քրեական գործով՝ «մեղադրանքի» մասին ծանուցման օրվանից, օրինակ՝ այն օրվանից, երբ սկսվում է հետաքննությունը, և դիմողն անցնում է որպես կասկածյալ, բացառությամբ այն դեպքերի, երբ դիմողի վիճակն էապես փոխվել է մինչև «մեղադրանքի» ձևակերպումը, և այդ դեպքում բերման ենթարկելու, խուզարկության կամ հարցաքննության ամսաթիվը (անգամ վկայի կարգավիճակում) կարող է դիտվել որպես ժամկետի հաշվարկման սկզբնակետ (*Էթլե*, §§73-74):

«Ողջամիտ ժամկետին» վերաբերող պահանջի կապակցությամբ, համապատասխան ժամանակահատվածի ավարտն այն օրն է, երբ ծանուցվում է եզրափակիչ ներպետական որոշումը, որով վեճը հանգուցայնուծվում է վերին ատյանի կողմից՝ բացառելով դատական ակտերի կատարման ընթացքը (*Բուրդոլ*), սակայն ներառելով սահմանադրական վերանայման վարույթը, երբ այն ուղղակիորեն ներազդում է վեճի ելքի վրա (*Բուխհոլցն ընդդեմ Գերմանիայի [Buchholz v. Germany, §§46-63]*): ՄԻԵԴ-ը փոխել է 1980-ականների իր սկզբնական դիրքորոշումը, երբ հաշվի էր առնում դատական ակտերի կատարման տևողությունը (*Մարտինս Մոռեյրան ընդդեմ Պորտուգալիայի [Martins Moreira v. Portugal, §44]*): Դատարանի որոշման կատարման ձգձգումը ներկայումս դիտարկվում է իբրև առանձին խնդիր, այն է՝ դատական պաշտպանության իրավունքի ներքո որոշման ժամանակին ի կատար ածվելու դրույթի հնարավոր խախտում: 44

Երբ գործի վարույթը փակվում է և հետո նորից բացվում, օրինակ՝ հսկողական վերանայման կարգով, այն ժամա-

նակահատվածը, որի ընթացքում չեն եղել անավարտ քննություններ, պետք է դուրս մնա ընդհանուր ժամկետի հաշվարկից (*Սկորոբոգատովան ընդդեմ ՌԴ-ի [Skorobogatova v. Russia, §§37-42]*):

Թե որ ժամկետն է «ողջամիտ» համարվում՝ սահմանվում է հանրագումարային գնահատմամբ, որը ներառում է երեք հիմնական չափանիշ (Պրետտո և Մյունսեր, §§30-37)՝

- ✧ գործի բնույթը և բարդությունը,
- ✧ դիմողի վարքագիծը,
- ✧ իշխանությունների վարքագիծը:

Չնայած գոյություն չունի 6-րդ հոդվածի թույլատրելի ժամկետի վերաբերյալ սահմանված ընդհանրական ուղենիշ՝ այդ ժամկետը նախևառաջ պայմանավորված է ներգրավված դատական ատյանների թվից: Որպես կանոն, ավելի մանրակրկիտ հետազոտման են արժանանում այն գործերը, որոնք դատական մեկ ատյանում քննվում են երեք տարուց (*Գուինչոն ընդդեմ Պորտուգալիայի [Guincho v. Portugal, §§29-41]*), երկու ատյաններում՝ հինգ տարուց և դատական երեք ատյաններում՝ վեց տարուց ավելի երկար:

«Ողջամիտ ժամկետի» գնահատումը չափազանց տարբեր կարող է լինել՝ կախված գործի հանգամանքներից: Խախտման արձանագրմանը հանգեցնող ամենակարճ ժամկետը 2 տարի 4 ամիս էր երկու ատյաններում մի գործի քննության դեպքում, որը կապված էր ՁԻԱՀ վարակակիր դիմողի կողմից ներկայացված փոխհատուցման հայցի հետ (*X-ն ընդդեմ Ֆրանսիայի [X v. France, 1982]*), իսկ ամենաերկարը, որի առնչությամբ խախտում չի արձանագրվել, կարող է անգամ ութ տարի տևել՝ երկու ատյանների պարագայում:

Գործի բուն տևողության՝ որպես «ողջամիտ ժամկետի» պահանջի խախտման օրինակներ, առանց որևէ այլ ասպեկտի մանրամասն վերլուծության.

- ✧ քրեական վարույթի տասնամյա տևողություն՝ մեկ ատյանում (*Միլասին ընդդեմ Իտալիայի [Milasi v. Italy]*), կամ 13 տարի՝ ներառյալ առաջին ատյանն ու վերաքննիչ ատյանը (*Բագետան ընդդեմ Իտալիայի [Baggetta v. Italy]*),
- ✧ վերաքննիչ ատյանի դատաքննության քառամյա տևողություն (*Կապուանոն ընդդեմ Իտալիայի [Capuano v. Italy]*):

Գործի բնույթը և բարդությունը

ՄԻԵԴ-ը նկատի է ունենում ներպետական դատավարության խնդրո առարկա գործի կարևորությունը դիմողի համար: Կան հատուկ ջանքերի գործադրում պահանջող գործեր, որոնց բնույթն իսկ պահանջում է արագացնել դատավարությունը՝

- ✧ երեխայի խնամքի հարցով դատավարություն (*Յ.-ն ընդդեմ ՄԹ-ի*, 1987),
- ✧ ՄԻԱՎ-ով արյան վարակմանն առնչվող փոխհատուցման հայց (*X-ն ընդդեմ Ֆրանսիայի*, 1992),
- ✧ ճանապարհային պատահարում ծանր վնասվածք ստանալու հետ կապված հայց (*Մարտինս Մոռեյրա*):

«Ողջամիտ ժամկետի» պահանջի խախտումներ, կապված գործի բարդության թերագնահատման հետ

2 տարի 7 ամիս՝ մի գործի երկու ատյաններում,

«Ողջամիտ ժամկետի» պահանջի խախտումներ, կապված գործի բարդության թերագնահատման հետ

որը վերաբերում էր խնամակալության և ծնողի հետ տեսակցության հարցերին՝ նկատի ունենալով նաև հատուկ ջանքերի գործադրման պահանջը (*Յ.-ն ընդդեմ ՄԹ-ի*):

3 տարի 10 ամիս մեկ ատյանում՝ ճանապարհային պատահարին առնչվող փոխհատուցման գործով (*Գուինչո*):

3 տարի 6 ամիս վերաքննիչ ատյանում՝ օդի աղտոտմամբ վնաս պատճառելու գործով (*Ցիմերմանը և Շթայներն ընդդեմ Շվեյցարիայի [Zimmermann and Steiner v. Switzerland]*):

Մյուս կողմից՝ գործի բարդությունը պետական իրավասու մարմիններին ավելի մեծ ազատություն է տալիս ձգձգումների արդարացման իմաստով:

Բարդություն ասելով՝ նախևառաջ հասկացվում են հետազոտման ենթակա բազմաթիվ փաստական տարրերը, օրինակ՝ այն դեպքերում, երբ մեկ վարույթով քննվող քրեական գործերով որոշում պետք է կայացվի մեծաթիվ մեղադրանքների առնչությամբ (*Վայվադան ընդդեմ Լիտվայի [Vaivada v. Lithuania, մերժ.]*), կամ եթե մեկ գործով կան բազմաթիվ ամբաստանյալներ (*Մեյլուսն ընդդեմ Լիտվայի [Meilus v. Lithuania, §25]*): Հարկերից խուսափելու, կորպորատիվ

44. Տե՛ս վերևում՝ էջ 45. Դատարանի վերջնական որոշումները ժամանակին ի կատար ածելը:

կեղծարարության, փողի լվացման և այլ կարգի գործերը հաճախ բարդ բնույթի են, սակայն եթե ձգձգվող դատավարությունը խաթարում է ընկերության բնականոն աշխատանքը, հարկ է լինում, որ իշխանությունները հատուկ ջանքեր գործադրեն (*Դը Զլերքն ընդդեմ Բելգիայի [De Clerk v. Belgium, §53-73]*):

Իրավական առումով բարդությունը, օրինակ՝ ներպետական նախադեպային իրավունքում վերջերս ընդունված օրենքների կիրառման վերաբերյալ հստակության բացակայությունը, նույնպես կարող է հիմնավորում ծառայել ավելի երկար ձգձգումների համար (*Պրետտո և Սյուներ, §530-37*):

«Ողջամիտ ժամկետի» պահանջի խախտումների բացակայության արձանագրում՝ կապված գործի բարդության հետ
5 տարի 2 ամիս՝ կեղծարարության գործով, որի շրջանակում արդյունավետ գանգատարկմանը հաջորդել է գործի նոր քննությունն առաջին ատյանում (<i>Ռինգեյսեն</i>):
7 տարի 4 ամիս՝ հարկային մեքենայություններին վերաբերող քրեական գործով, որի դեպքում ներպետական իրավասու մարմինների առջև տարատեսակ դժարություններ էին ծառանում՝ կապված իշխանությունների և արտերկրում գտնվող անձանց հետ կապ հաստատելու հետ (<i>Լյունայսթըր</i>):

Դատավարության կողմերի վարքագիծը

ՄԻԵԴ-ը նկատի է առնում միայն այն ձգձգումները (որոնք երբեմն կոչվում են «անգործության եական ժամանակահատվածներ»), որոնք կապված են իշխանությունների հետ: Դիմողի հետ կապված ձգձգումները, անկախ նրանից՝ միտումնավոր են դրանք եղել թե ոչ, չեն կարող հաշվի առնվել «ողջամիտ ժամկետը» գնահատելիս (*Յ.-ն ընդդեմ ՄԹ-ի*): Մինևույն ժամանակ, երկրի կառավարությունը չի կարող որպես ընդհանուր դատավարության ձգձգման արդարացում վկայակոչել դիմողի գանգատները, միջնորդությունները, դիմումները և այլն, եթե այդ դատավարական քայլերն օրենքի սահմաններում են եղել: Պատասխանողը (ամբաստանյալը) չի կարող պատասխանատու համարվել իր շահերի պաշտպանության նպատակով ազգային օրենսդրությամբ սահմանված միջոցների և գործիքների լիարժեք օգտագործման համար (*Կոլոմիեցն ընդդեմ Ռ-Դ-ի [Kolomiets v. Russia, §525-31]*):

Հարկ է, որ իշխանությունները տրամաբանական ջանքեր գործադրեն դատավարության յուրաքանչյուր փուլում, օրինակ՝ ապացույցների ստացման և դիտարկումների ներկայացման առնչությամբ. սա վերաբերում է բոլոր քրեական գործերին և այն քաղաքացիական գործերին, որտեղ դրանք դատավարական կողմ են հանդիսանում (*Բարաոնա, §546-57*).

«Ողջամիտ ժամկետի» պահանջի խախտումներ, որոնք վերաբերում են իշխանություններին
Գործի կրկնվող վերադարձ նախաքննության մարմին

«Ողջամիտ ժամկետի» պահանջի խախտումներ, որոնք վերաբերում են իշխանություններին
(նույն հիմքերով)՝ նոր քննչական գործողությունների կատարման նպատակով (<i>Շլեժնիցյուսն ընդդեմ Լիտվայի [Šležiavičius v. Lithuania]</i>):
Նույն վկաներին դատակոչելու բազմակի փորձեր (<i>Կուվիկաս</i>):
Իրավասության շուրջ ծագած բանավեճ՝ դատախազության և առաջին ատյանի ներգրավմամբ (<i>Սիմոնավիցյուսն ընդդեմ Լիտվայի [Simonavičius v. Lithuania]</i>):
Ընդդատության շուրջ ծագած բանավեճ՝ վերաքննիչ դատարանի և ստորին ատյանի դատարանի միջև, որի ընթացքում գործը մեկից մյուսին է ուղարկվել այնքան ժամանակ, մինչև Գերագույն դատարանը վճիռ է կայացրել այն մասին, որ վերաքննիչ դատարանն իրավասու էր վճեն ըստ Եուրոյան հանգուցալուծելու (Գեորգեն ընդդեմ Ռումինիայի [<i>Gheorghe v. Romania</i>]):
Առաջին ատյանի դատարանի կազմի հաճախակի փոփոխություններ (<i>Սիմոնավիցյուս</i>):
Դատավորի կողմից կողմերին լսելու և վճռի կայացման

«Ողջամիտ ժամկետի» պահանջի խախտումներ, որոնք վերաբերում են իշխանություններին
միջև դատավարության ընդմիջում (<i>Մարտինս Մոռեյրա</i>), կամ ընդմիջում վճռի կայացման և վճռի ամբողջական գրավոր տարբերակի ապահովման միջև (<i>Բ.-ն ընդդեմ Ավստրիայի [B. v. Austria, 1990]</i>):
Գործն առաջին ատյանից վերաքննիչ դատարան ուղարկելու ձգձգումներ (<i>Մարտինս Մոռեյրա</i>):
Իշխանություններին վերագրված ձգձգումներ, որոնք չեն համարվել «ողջամիտ ժամկետի» պահանջի խախտում
Իշխանությունների կողմից անհրաժեշտ դատավարական քայլերի, օրինակ՝ բժշկական հետազոտությունների կատարման ձգձգումներ, նույնիսկ այն դեպքում, երբ չի արձանագրվել տրամաբանական ջանքերի գործադրման թերացում, սակայն որպես պատճառաբանություն բերվել են գերծանրաբեռնվածությունն ու ռեսուրսների բացակայությունը (<i>Մարտինս Մոռեյրա</i>):
Այն դեպքում, երբ մեկ այլ մասնավոր կողմի պատճառով է տեղի ունեցել քաղաքացիական գործի ձգձգումը, դատարանը պետք է քայլեր ձեռնարկի գործի քննության արագացման

ուղղությամբ և ապահովի, որպեսզի առանց լուրջ հիմնավորման չերկարաձգվի ժամանակային սահմանափակումները հոգուտ այդ կողմի (*Գուիլնդ*):

Դատավարության առկախումը՝ մինչև առնչվող գործի հանգուցալուծումը (*Չանդ*, Հանձնաժողովի գեկույց) կամ իրավական ակտի սահմանադրականության որոշումն, ըստ էության, ընդունելի է պայմանով, որ դատավարության ընդմիջումը տեղի է ունենում միայն նվազագույն ձգձգում թույլ տալու նպատակով:

Նույնիսկ պաշտպանության իրավունքների երաշխավորման նպատակից ելնելով, օրինակ՝ հաշվի առնելով պաշտպանական կողմի վկաների դատակոչման անհրաժեշտությունը՝ իշխանությունները կարող են թույլ տալ «ողջամիտ ժամկետի» պահանջի խախտում, եթե իրենց առջև դրված խնդրի իրականացման ընթացքում թերանան տրամաբանական ջանք գործադրել (*Կուվիկասն ընդդեմ Լիտվայի [Kuvikas v. Lithuania, §50]*):

Ժամանակ առ ժամանակ դատարանների բեռնվածության պատճառով տեղի ունեցող ընդհանուր ձգձգումները կարող են ընդունելի լինել այնքանով, որքանով որ դրանք շատ տևական

չեն, և եթե իշխանությունները տրամաբանական քայլեր են ձեռնարկում գործերի առաջնահերթությունն ըստ դրանց հրատապության և կարևորության սահմանելու ուղղությամբ (*Յիվերման և Շթայներ*, §§27-32):

Մինևույն ժամանակ, Կոնվենցիայի 1-ին հոդվածը պահանջում է, որ Պայմանավորվող պետություններն իրենց իրավական համակարգերն այնպես կազմակերպեն, որ դրանք համահունչ լինեն 6-րդ հոդվածի սկզբունքներին. այս խմատով ընդունելի չէ այլևայլ ֆինանսական կամ գործնական դժվարությունների մատնանշումը՝ դատավարության չափազանց երկար տևողության կառուցվածքային խնդրի արդարացման նպատակով (*Սալեսի*, §§20-25):

Երբ այս կամ այն գործը Նորից ու Նորից վերաբացվում կամ շրջում է մեկ դատարանից մյուսը (այսպես կոչված՝ «տարուբերման» գործելակերպ), ՄԻԵԴ-ը հակված է սա դիտարկելու իբրև ծանրացուցիչ հանգամանք, որի արդյունքում հնարավոր է խախտման արձանագրում անգամ այն դեպքում, երբ գործի քննության ընդհանուր տևողությունը չափազանց երկար չի թվում (*Սվետլանա Օռլովան ընդդեմ ՌԴ-ի [Svetlana Orlova v. Russia, §§42-52]*):

6-րդ հոդվածի 2-րդ կետ. Անմեղության կանխավարկած

Այս դրույթով նախևառաջ արգելվում են անձի մեղավորության վերաբերյալ վաղաժամ հայտարարությունները որևէ պետական պաշտոնյայի կողմից: Մեղավորության մասին հայտարարությունները կարող են ընդունել հետևյալ տեսքը՝ մամուլին ուղղված հայտարարություն ընթացքում գտնվող քրեական վարույթի մասին (*Ալընե դը Ռիբեմոնն ընդդեմ Ֆրանսիայի [Allenet de Ribemont v. France, §§39-41]*), ընթացակարգային որոշման ընդունում քրեական կամ նույնիսկ ոչ քրեական դատավարության շրջանակում (*mutatis mutandis, Դակտարասն ընդդեմ Լիտվայի*, §§42-45), կամ նույնիսկ՝ դատաքննության ընթացքում անվտանգության հատուկ պայմանների առկայություն (*Սամոյլան և Չիոնկան ընդդեմ Ռումինիայի [Samoil and Cionca v. Romania, §§93-101]*), երբ երաշխավորությամբ դիմողին ազատ արձակելու հարցի քննության ժամանակ նա հանրության առջև էր ներկայացվել բանտային հազուստով):

Անհրաժեշտ պայման չէ, որ «պետական պաշտոնյան» արդեն իսկ պետական իշխանության ընտրված ներկայացուցիչ կամ աշխատակից լինի Նյութի քննության ժամանակ: Այս հասկացությունը կարող է ներառել հանրության համար ճանաչելի դիրք ունեցող անձանց՝ անցյալում կարևոր պետական պաշտոն զբաղեցրած լինելու կամ ընտրովի պաշտոնի համար նրանց թեկնածությունն առաջադրելու բերումով (*Կուզմինն ընդդեմ ՌԴ-ի [Kouzmin v. Russia, §§59-69]*):

Անմեղության կանխավարկածի անուղղակի խախտումների

մեծ մասը, օրինակ՝ ապացուցման բեռի տեղափոխումը մեղադրյալի վրա, հազվադեպ է քննության առնվել այս դրույթի ներքո (*Սալաքիսկու*). այդ դեպքում գործը քննվել է 6-րդ հոդվածի 1-ին կետով նախատեսված՝ լռություն պահպանելու և սեփական անձի դեմ ցուցմունք չտալու իրավունքի ավելի ընդհանրական տեսանկյունից:⁴⁵

6-րդ հոդվածի 2-րդ կետը կիրառելի է ոչ միայն իրենց ամբողջությամբ վերցրած «քրեական» դատավարությունների նկատմամբ, այլև մինչդատական վարույթում և քրեական դատավարության ավարտից հետո, անկախ դրանց փուլից կամ անգամ՝ դրանց արդյունքից (*Մինելլին ընդդեմ Շվեյցարիայի [Minelli v. Switzerland, §§25-41]*). այսպիսով, 6-րդ հոդվածի 2-րդ կետի կիրառման չափանիշը տարբերվում է 6-րդ հոդվածի 1-ին կետի կիրառման պարագայում օգտագործվող չափանիշից:⁴⁶ 6-րդ հոդվածի 2-րդ կետի խախտում կարող է արձանագրվել նույնիսկ վերջնական դատապարտման բացակայության պայմաններում:

6-րդ հոդվածի 2-րդ կետը կիրառելի է այնպիսի քաղաքական գործերի նկատմամբ, ինչպիսին են, օրինակ, նախկին քրեական կասկածյալների կամ ամբաստանյալների կողմից ներկայացված փոխհատուցման հայցերը՝ կարճված վարույթների (*Լուցն ընդդեմ Գերմանիայի [Lutz v. Germany, §§50-64]*), արդարացման (*Սեկանինան ընդդեմ Ավստրիայի [Sekanina*

45. Տե՛ս նաև վերևում՝ էջ 86. Լռություն պահպանելու և սեփական անձի դեմ ցուցմունք չտալու իրավունք, կորզված խոստովանություն, և ստորև՝ էջ 114:

46. Տե՛ս վերևում՝ էջ 21. Քրեական մեղադրանք:

Վ. *Austria*, §§20-31)) կամ քաղաքացիական կամ կարգապահական վարույթների դեպքում, պայմանով, որ այդ քաղաքացիական հայցերը բխել են մինչ այդ տեղի ունեցած քրեական գործերից կամ զուգորդել են դրանց (*Օ.-ն ընդդեմ Նորվեգիայի* [*O. v. Norway*, §§33-41], ի տարբերություն, օրինակ՝ *Ագոսին ընդդեմ ՄԹ-ի* [*Agosi v. the United Kingdom*, §§64-67] գործի):

6-րդ հոդվածի 2-րդ կետի խախտում է արձանագրվում այն դեպքում, երբ քրեական գործով արդարացված անձը քաղաքացիական հայց է ներկայացնում մինչդատական կալանքի դիմաց փոխհատուցում ստանալու պահանջով, սակայն նման փոխհատուցման տրամադրումը մերժվում է այն հիմքով, որ արդարացման որոշումը կայացվել է «բավարար ապացույցների բացակայության» արդյունքում: Առանց համապատասխան որակումների, նման պնդումը ստվերում է դիմողի անմեղությունը (*Թենդամն ընդդեմ Իսպանիայի* [*Tendam v. Spain*, §§35-41]): Միևնույն ժամանակ, քրեական գործի կարճումից հետո դատական ծախսերի հատուցման մերժումն այն դեպքում, երբ ամբաստանյալներն իրենց վարքագծով հետապնդման սլաքն իրենց վրա են ուղղել, չի խախտում անմեղության կանխավարկածի սկզբունքը (*Աշենդոնը և Ջոնսոնն ընդդեմ ՄԹ-ի* [*Ashendon and Jones v. the United Kingdom*, մերժ., §§50-55]):

Անմեղության կանխավարկածի խախտումներ
ՆԳ Նախարարը և ոստիկանության երկու բարձրաստիճան պաշտոնյա հեռուստատեսությամբ հեռարձակվող մամլո ասուլիսի ընթացքում հայտարարել են, որ դիմողը սպանության «կազմակերպիչներից մեկն է» (<i>Ալլենը դը Ռիբեմոն</i>):

Անմեղության կանխավարկածի խախտումներ
Խորհրդարանի խոսնակի հրապարակային հայտարարություն այն մասին, որ կաշառակերը բերման է ենթարկվել անմիջապես դիմողի (այն ժամանակ՝ խորհրդարանի պատգամավոր) ձեռքակալությունից հետո (<i>Բուտկեհյուն</i>):
Նյութի քննության ժամանակ ընտրություններում իր թեկնածությունն առաջադրած, հանրաժանությամբ նախկին զենեռալի հրապարակային հայտարարությունները՝ ելնելով անմեղության կանխավարկածի դոկտրինի՝ Նաև քվադի-պետական գործիչներին պարտավորեցնող բնույթից (<i>Կուզմին</i>):
Առաջին ատյանի դատավորի հրապարակային հայտարարությունները, որոնցում Նա գնահատում էր պաշտպանության որակը և քրեական գործի հնարավոր արդյունքները (<i>Լավենց</i>):
Դատարանի որոշմամբ կասեցված դատավճռի վերականգնումը՝ հղում կատարելով պրոբացիոն շրջանում կատարված «նոր հանցագործություններին», այն դեպքում, երբ փաստացի մեղադրանքի առաջադրումն ընթացքում էր (<i>Բոհմերն ընդդեմ Գերմանիայի</i> [<i>Bohmer v. Germany</i>]):

Անմեղության կանխավարկածի խախտումներ
Արդարացումից հետո վնասի փոխհատուցման հայցի մերժման միջոցով արտահայտված կասկածի շարունակական դրսևորում (<i>Սեկանինա</i> , սակայն տե՛ս <i>Լուցի</i> գործը):
Վնասի հատուցման հայցով քաղաքացիական դատաքննության ընթացքում քրեական գործով Նախկին ամբաստանյալն ստիպված էր ցուցումնաբերալ գերակշռող ապացույցների վերաբերյալ, ընդ որում դատարանի նույն այն կազմին, որը հետազոտել էր նրան առաջադրված քրեական մեղադրանքները, փորձելով հիմնավորել, որ Նա նշված իրավախախտումը չի կատարել: Այդպիսով, քաղաքացիական վարույթը համատեղվել է հիմքում ընկած քրեական վարույթի հետ (<i>Օ.-ն ընդդեմ Նորվեգիայի</i> , սակայն տե՛ս Նաև <i>Ռինգվոլդի</i> գործը): 6-րդ հոդվածի 2-րդ կետը կիրառելի էր համարվել և խախտում էր արձանագրվել՝ ելնելով կայուն կասկածի արտահայտման փաստից:
Դիմողի՝ իր նախկին ղեկավարի կողմից սեռական ոտնձգության կապակցությամբ անհաջող գանգատից հետո, վերջինս հաջողության հասավ դիմողի դեմ ներկայացված չարամիտ հետապնդման հակընդդեմ հայցի քաղաքացիական դատաքննության ժամանակ: Ֆրանսիայի դատարանները որոշում էին կայացրել, որ ավելի վաղ պարտություն կրելով սեռական

Անմեղության կանխավարկածի խախտումներ
ոտնձգության փաստի ապացուցման հարցում, դիմողն ինքնաբերաբար իր նախկին ղեկավարի դեմ կեղծ մեղադրանքներով էր հանդես գալիս: Նման ձևակերպումն, ըստ ՄԻԵԴ-ի, հակասում է անմեղության կանխավարկածի սկզբունքին (<i>Կլուվի</i>):

6-րդ հոդվածի 2-րդ կետը կիրառելի չէ փոխհատուցման այն քաղաքացիական հայցերի մասով, որոնք կարող էին ներկայացվել արդարացման դատավճռից հետո ենթադրյալ տուժողների նախաձեռնությամբ այն դեպքում, երբ նման հայցերը հիմնվում են քրեական իրավունքում կիրառվող չափանիշներից տարբերվող ապացուցողական չափանիշների, ինչպես օրինակ՝ վնասի հատուցման քաղաքացիական հայցերի չափանիշների վրա: Այս կարգի քրեական գործով նախկին ամբաստանյալին տրվում են սոսկ 6-րդ հոդվածի 1-ին կետի երաշխիքները՝ նրան դիտարկելով որպես ոչ թե «քրեական» գործով ամբաստանյալ, այլ «քաղաքացիական» գործով դատավարության կողմ (*Ռինգվոլդն ընդդեմ Նորվեգիայի* [*Ringvold v. Norway*, §§36-42]):

6-րդ հոդվածի 2-րդ կետը պետության դրական պարտավորություն չի նախատեսում մասնավոր անձանց և լրատվամիջոցների կողմից անձի մեղավորությանը վերաբերող հայտարարությունների առնչությամբ: Այս ոլորտում, սակայն, երբեմն կարող են խնդիրներ ծագել կապված 6-րդ հոդվածի 1-ին կետի հետ՝ հարցը որոշակի դիտանկյունից քննելիս

(*Հատուշիդտ, Բուսկևիցյուս, մերժ., Թ.-ը և Վ.-ն ընդդեմ ՄԹ-ի*):⁴⁷

6-րդ հոդվածի 2-րդ կետի խախտումը կարող է նաև ծառայել որպես 6-րդ հոդվածի 1-ին կետի խախտման վկայություն՝ կապված սուբյեկտիվ անաչառության դրույթի հետ, երբ վիճարկվող հայտարարությունը դատավորի կողմից է արվել (*Լավենց*):⁴⁸ Այդուհանդերձ, մեծ մասամբ 6-րդ հոդվածի 2-րդ կետի խախտումը, որը կապված է դատավորի նման հայտարարության հետ, կունենա գերիշխող նշանակություն որպես *lex specialis* և կվերացնի ըստ 6-րդ հոդվածի 1-ին կետի բննարկման անհրաժեշտությունը:

Անմեղության կանխավարկածի իրավունքի խախտման բացակայություն
Ի պատասխան դիմողի հակառակ պնդումներին՝ դատախազի կողմից գործածված «մեղքն ապացուցված է» բառերը, որոնք արտահայտվել են նախաքննության ընթացքում ստացված ապացույցներին հղում կատարող ընթացակարգային որոշման մեջ, որն անհրաժեշտ էր դատախազի այն համոզմունքը հիմնավորելու համար, որ գործը պետք է ուղարկվի առաջին ատյանի դատարան, այլ ոչ թե կարճվի (<i>Ղակտարաս</i>):
Դիմողի կողմից տուժողի կարգավիճակի կորուստ,

47. Տե՛ս նաև վերևում՝ էջ 55. «Սնաչառ» դատարան, էջ 76. Արդյունավետ մասնակցություն, և *Կուզմին* (§§60-65), որտեղ խախտում էր արձանագրվել անառու քաղաքական գործչի հայտարարության կապակցությամբ, որն այդ ժամանակ որևէ պաշտոն չէր զբաղեցնում:

48. Տե՛ս նաև վերևում՝ էջ 55. «Սնաչառ» դատարան:

Անմեղության կանխավարկածի իրավունքի խախտման բացակայություն
վարչապետի կողմից նրա մեղավորության մասին հայտարարություն մամուլ ասուլիսի ժամանակ, որից առաջ սահմանադրական դատարանն արձանագրել էր անմեղության կանխավարկածի խախտում և իր որոշումն ուղարկել առաջին ատյանի դատարան (<i>Առիգո և Վելա</i>):
Կարճված վարույթի առնչությամբ հակաօրինական հետապնդման դիմաց փոխհատուցման կամ ծախսերի հատուցման բացակայություն՝ ելնելով գործի քննության ժամանակ պահպանվող կասկածի ուժգնությունից (<i>Ադոլֆն ընդդեմ Ավստրիայի [Adolf v. Austria]</i>):
Կայուն կասկածի առկայություն, որն արտահայտվել է նախաքննական վարույթի կարճումից հետո փոխհատուցման հայցի մերժման տեսքով (<i>Լուց</i> , սակայն տե՛ս <i>Սեկանինայի</i> գործը):
Մետաղական ճաղավանդակի՝ որպես անվտանգության միջոցի, մշտական օգտագործում վերաքննիչ դատարանի նիստերի ժամանակ (<i>Աշոտ Հարությունյան</i>):
Դիմողի արդարացումից հետո դատական ծախսերի

Անմեղության կանխավարկածի իրավունքի խախտման բացակայություն
փոխհատուցման մերժում, նկատի ունենալով, որ նա ինքն էր կասկածն իր վրա ուղղել և նախաքննության մարմնին այն թյուր կարծիքի հանգեցրել, թե իր դեմ հարուցված գործն ավելի հիմնավոր էր, քան իրականում էր (<i>Աշենդոն և Ջոունզ</i>):
Արձանագրում, որ 6-րդ հոդվածի 2-րդ կետը կիրառելի չէ այն դեպքում, երբ մերժվում է փոխհատուցման վերաբերյալ ենթադրյալ տուժողի քաղաքացիական հայցն ընդդեմ դիմողի (քրեական գործով նախկին ամբաստանյալի)՝ ըստ վնասի հատուցման օրենքների (<i>Ռինգվոլդ</i> , սակայն տե՛ս նաև <i>Օ.-ն ընդդեմ Նորվեգիայի գործը</i>):
Դատապարտում ըստ այն գործող օրենքի, որով սեռական հարաբերությունը որոշակի տարիքի անչափահասի հետ ինքնաբերաբար ապօրինի է՝ անկախ նրանից, թե իրավախախտին տուժողի տարիքը հայտնի է եղել, թե ոչ. ՄԻԵԴ-ը եկել է այն եզրահանգման, որ ներպետական օրենսդրության առաջարկած լուծումը, այն է՝ պաշտպանության մատչելիություն չապահովել, ելնելով տրամաբանական այն ըմբռնումից, որ տուժողը որոշակի տարիքի է, հիմք չի տալիս 6-րդ հոդվածի 2-րդ կետի խախտում արձանագրելու համար (<i>Գ.-ն ընդդեմ ՄԹ-ի [G. v. the United Kingdom]</i>):

Դատական որոշման մեջ արտահայտված կասկածը, որի ձևակերպումները բավականաչափ կտրուկ չեն 6-րդ հոդվածի 2-րդ կետով սահմանված անմեղության կանխավարկածի խախտում համարվելու համար, թերևս, կարող է բավարար լինել դատավորի կողմնակալության հարցն առաջադրելու համար՝ 6-րդ հոդվածի 1-ին կետով նախատեսված անաչառ վերաբերմունքի տեսանկյունից (*Հատուշիդտ*), կամ նույնիսկ սուբյեկտիվ տեսանկյունից, ըստ որի տվյալ ձևակերպումն ուղղված է ամբաստանյալի որոշակի անհատական հատկանիշներին և անցնում է սովորական դատավարական պահանջների սահմանները (*Կիպրիանու*):⁴⁸

Հետապնդման դադարեցման մասին որոշումն ինքնին անձին անհիմն մեղադրանքի հետ կապված փոխհատուցման կամ ծախսերի հատուցման իրավունք չի տալիս այնքանով, որքանով որ նրա դեմ ուղղված կասկածը հաստատուն է եղել գործի քննության ընթացքում (*Լուց*):

Ինչպես և 6-րդ հոդվածին վերաբերող սահմանափակումների մեծ մասի դեպքում, անմեղության կանխավարկածի հարցը կարող է լուծվել ներպետական մակարդակում, եթե մինչև դատարանի վճռի կայացումն իշխանությունները համարժեք քայլեր ձեռնարկեն խնդրահարույց արտահայտության բացասական հետևանքների վերացման ուղղությամբ (*Առիգոն և Վելան ընդդեմ Մալթայի [Arrigo and Vella v. Malta, մերժ.]:*)

Ի տարբերություն 6-րդ հոդվածի 1-ին կետի՝ անմեղության կանխավարկածի սկզբունքի խախտումը չի գնահատվում ամբողջական դատաքննության համատեքստում. այն ավելի շուտ դիտարկվում է իբրև առանձին դատավարական թերացում: Շեշտը դրվում է վիճահարույց արտահայտության վրա՝ հետևյալ երեք տարրերի համադրական վերլուծության

միջոցով. ա) դատավարության փուլը և այն համատեքստը, որում տեղ է գտել նշված արտահայտությունը, բ) դրա տեքստային ձևակերպումը և գ) դրա նշանակությունը (*Դակտարաս*, §§42-45):

Կասկած արտահայտող ձևակերպումների առկայությունը միջնորդական քննության ընթացքում չի պարունակում անմեղության կանխավարկածի սկզբունքի խախտման հատկանիշներ (*Դակտարաս*), սակայն պետական պաշտոնյաները պարտավոր են զգուշավոր լինել այդ կասկածին վերաբերող իրենց արտահայտություններում (*Իսմոիլովը և մյուսներն ընդդեմ ՌԴ-ի [Ismoilov and others v. Russia, §§162-170]*). Մինչև գործի դատաքննությունը դատախազի կողմից մամուլին ներկայացված չլքռադատված հայտարարությունը հակասում է անմեղության կանխավարկածի սկզբունքին (*Ֆաթուլանև ընդդեմ Ադրբեյջանի [Fatullayev v. Azerbaijan, §§159-163]*): Այնուամենայնիվ, նույնիսկ «մեղք» և «ապացուցված» կարգի չափազանց միանշանակ բառերի գործածումը կարող է և չհանգեցնել 6-րդ հոդվածի 2-րդ կետի խախտման արձանագրման, եթե դրանց իմաստը որոշակի ոչ հրապարակայնացված կամ ոչ հանրային համատեքստում կարող է տրամաբանորեն այլ կերպ ընկալվել, օրինակ այն դեպքում, երբ դրանք ընդամենը վկայում են դատախազի՝ նախաքննությունից դատաքննության փուլին անցնելու համար ապացույցների բավարարությանը վերաբերող համոզմունքի մասին (*Դակտարաս*, §§42-45): Այդպիսով, այս կամ այն հայտարարության (արտահայտության) իմաստի գնահատման չափանիշը օբյեկտիվ բնույթի է:

Վարույթի կարճումից հետո կայուն կասկած արտահայտող հայտարարությունները ոչ միշտ են որակվում որպես 6-րդ հոդվածի 2-րդ կետի խախտում (*Լուց*), սակայն անձի արդարացումից հետո կասկածի հաստատունության մասին

վկայակոչումները կարող են դիտարկվել որպես այդպիսին (*Սեկանիս*):

Կապված վիճարկվող հայտարարության համատեքստի հետ՝ շեշտադրվում են պետական պաշտոնյաների հրապարակային հայտարարությունները, հատկապես՝ լրատվամիջոցների լուսաբանմամբ. այստեղ հարկ է դրսևորել հատուկ զգուշավորություն (*Ալընե դը Ռիբեմոն*): Ավելի քիչ սահմանափակումներ են գործում խիստ ընթացակարգային համատեքստում արված հայտարարությունների նկատմամբ (*Դակտարաս, Մուսթաֆա Քեմալ Մուսթաֆա (Աբու Յամգա)(No. 1)*, մերժ., §41):

Իշխանություններից պահանջվում է շրջահայացություն և զգուշավորություն ցուցաբերել հանրությանն անավարտ քրեական գործերի վերաբերյալ տեղեկություններ հաղորդելիս, որպեսզի հնարավոր լինի կանխել անձի մեղավորության վերաբերյալ այնպիսի արտահայտությունները, որոնք կարող են հանրությանը հիմք տալ կասկածյալին մեղավոր համարելու և անհիմն կարծիք կազմելու՝ նախքան իրավասու դատարանների կողմից գործի փաստերի պատշաճ գնահատումը (*Ալընե դը Ռիբեմոն*):

Վիճարկվող արտահայտության ձևակերպումը պետք է անձի մեղավորության մասին միանշանակ հայտարարություն պարունակի, որպեսզի հարցեր ծագեն 6-րդ հոդվածի 2-րդ կետի հնարավոր խախտման վերաբերյալ (*Բուտկիչյուս*, §§49-54). Նման արտահայտությանն առնչվող վերապահումները կամ սահմանափակվածությունը կարող է հարցի տակ դնել դրա միանշանակությունը (*Ալընե դը Ռիբեմոն*):

Առաջին ատյանի դատարանի կողմից անձի դատապարտման փաստը վերաքննիչ դատաքննության ժամա-

նակ Նրան չի զրկում 6-րդ հոդվածի 2-րդ կետով սահմանված երաշխիքներից (*Կոնստանս ընդդեմ Յունաստանի [Konstas v. Greece, §§34-37]*): Այդուհանդերձ, լիովին պարզ չէ՝ արդյո՞ք 6-րդ հոդվածի 2-րդ կետով նախատեսված պաշտպանվածության աստիճանը նույնությամբ պահպանվում է վերաքննիչ կամ վճռաբեկ դատաքննությանը սպասելու ընթացքում՝ նկատի ունենալով, որ «իրավասու դատարանի կողմից դատապարտումը», համաձայն 6-րդ հոդվածի, արդեն իսկ տեղի է ունեցել: Համենայն դեպս, վերին ատյանների դատարանների կամ պետության այլ իրավասու մարմինների կողմից այդ դատապարտմանն առնչվող հղումները անտեղի կլինեն:

Անմեղության կանխավարկածի սկզբունքի խախտում կարող է արձանագրվել նաև որոշակի դատավարական կանխավարկածների առկայության պարագայում, որոնցով ենթադրվում է անձի մեղավորությունը՝ առանց այդ փաստի

հաստատման մրցակցային դատավարության միջոցով և համաձայն որոշակի ապացուցողական չափանիշի (*Կլուվին ընդդեմ Ֆրանսիայի [Klouvi v. France, §§42-54]*):

Միևնույն ժամանակ, անմեղության կանխավարկածի սկզբունքը չի կարող մեկնաբանվել իբրև քրեական պատասխանատվության հիմնական կանոնների սահմանում: ՄԻԵԴ-ը, հետևաբար, պարտավոր չէ պատասխանելու այն հարցին, օրինակ, թե արդյոք 6-րդ հոդվածի առնչությամբ խիստ պատասխանատվությունը, կամ ընդհակառակը՝ *mens rea*-ի սովորական գնահատումը *actus reus*-ի հետ միասին համարվում է ներպետական օրենսդրության առավել համարժեք արձագանք ի պատասխան որոշակի ապօրինի գործողության, թե՞ *mens rea*-ի սահմանումը պետք է բնութագրվի օբյեկտիվ կամ սուբյեկտիվ գնահատման չափանիշով (*Գ.-ն ընդդեմ ՄԻԹ-ի*, §§28-30):

6-րդ հոդվածի 3-րդ կետ. Պաշտպանության իրավունքներ

Ամփոփագիր

Հիմնական կետեր՝

- ✦ պաշտպանության նվազագույն իրավունքներ քրեական դատավարության ժամանակ,
- ✦ պաշտպանության իրավունքների ենթադրյալ խախտումներ ըստ 6-րդ հոդվածի,
- ✦ 3-րդ կետը հաճախ քննվում է 6-րդ հոդվածի 1-ին կետով ամրագրված արդար դատաքննության իրավունքին զուգահեռ (*Թ.-ն ընդդեմ Ավստրիայի [T. v. Austria, §568-72])*,
- ✦ դիմողներն իրենց պաշտպանության իրավունքների խախտումն ապացուցելու նպատակով պարտավոր են հիմնավորել, որ պաշտպանության իրավունքների վիճարկվող սահմանափակումը անշրջելի ազդեցություն է ունեցել ընդհանուր առմամբ քրեական դատաքննության արդարացիության վրա՝ վերին ատյանների փուլերը ներառյալ (*Դալոսն ընդդեմ Հունգարիայի [Dallo v. Hungary, §547-53])*:

Տեղեկացում ներկայացվող մեղադրանքի վերաբերյալ

Այս իրավունքի և մրցակցային դատավարության իրավունքի միջև որոշակի ընդհանրություն կա, որը կապված է 6-րդ հոդվածի 1-ին կետից բխող արդար դատաքննության

տարրի⁴⁹ և 6-րդ հոդվածի 3-րդ (բ) կետին համապատասխան՝ պաշտպանությունը նախապատրաստելու համար բավարար ժամանակ և հնարավորություններ ունենալու իրավունքի հետ (տե՛ս ստորև):⁵⁰

Որոշակի ընդհանրություն կա նաև այն իրավունքի հետ, ըստ որի անձը պետք է 5-րդ հոդվածի 2-րդ կետի կարգով տեղեկացվի ձերբակալությունը հիմնավորող կասկածի որոշակի փաստական բազայի մասին, թեև 6-րդ հոդվածի 3-րդ (ա) կետը երաշխավորում է ավելի լայն իրավունք՝ կապված մեղադրանքի իրավական դասակարգման և դրան վերաբերող ավելի մանրամասն փաստական տվյալների մասին տեղեկացվելու հետ (*Պելիսիյեն և Սասին ընդդեմ Ֆրանսիայի [Pélissier and Sassi v. France, §545-63])*:

Ներկայացվող մեղադրանքի մասին տեղեկացվելու իրավունքի խախտումներ

Մեղազգրվող իրավախախտման ամսաթվերի և վայրի բազմակի փոփոխումներ առաջին ատյանի դատաքննությունից առաջ և դրա ընթացքում (*Մատոչա*):

49. Տե՛ս նաև վերևում՝ էջ 63. Մրցակցայնության սկզբունք:

50. Տե՛ս նաև ստորև՝ էջ 119. Բավարար ժամանակ և հնարավորություններ պաշտպանությունը նախապատրաստելու համար:

Ներկայացվող մեղադրանքի մասին տեղեկացվելու իրավունքի խախտումներ

Առաջին ատյանի դատաքննության վերջին օրը Նոր մեղադրանքի առաջադրում դատախազության կողմից, առանց Նոր մեղադրանքի կապակցությամբ պաշտպանության նախապատրաստման կամ դատարանի որոշման ամբողջական գանգատարկման հնարավորություն ընձեռելու (*Սադակը և մյուսներն ընդդեմ Թուրքիայի [Sadak and others v. Turkey]*, սակայն տե՛ս *Դալոսի* գործը):

Առաջին ատյանում մեղադրանքի վերադրակում՝ առանց դատական նիստի հետաձգման. վերաքննիչ դատարանները հետազայում հրաժարվել են քննության առնել առաջին ատյանի դատարանի «խայեցողական իրավունքը» մեղադրանքի վերադրակման առնչությամբ (*Պելիսյե և Սասի*):

Լիարժեք գանգատարկման (և՛ փաստական, և՛ իրավական հարցերի առնչությամբ) հնարավորություն չի տրվել առաջին ատյանում մեղադրանքի վերադրակումից հետո (*Թ.-ն ընդդեմ Ավստրիայի*):

Գերմանացուն մեղադրանք է առաջադրվել դատարանում գործածվող լեզվով (իտալերեն), որևէ այլ լեզվի թարգմանիչ չի ապահովվել, ըստ այդմ ապացույց չի եղել, որ նա բավարար չափով ըմբռնել է մեղադրանքի էությունը (*Բրոզիչեկ*):

6-րդ հոդվածի 3-րդ (ա) կետով պահանջվող տեղեկատվության «հիմքը» կապված է ենթադրաբար կատարված արարքների հետ, իսկ «բնույթը»՝ ներպետական օրենսդրության մեջ իրավախախտման սահմանման հետ (*Պելիսյե և Սասի*):

Իրավախախտման հատկանիշները չափազանց կարևոր են, քանի որ կասկածյալը պաշտոնապես տեղեկացվում է մեղադրանքի փաստական և իրավական հիմքի վերաբերյալ հենց այն պահից, երբ արձանագրվում է այդ մեղադրանքը (*Պելիսյե և Սասի*): Այդուհանդերձ, գոյություն չունի այնպիսի պահանջ, ըստ որի հանցագործության հանգամանքների և այդ հանցագործության մեջ դիմողի դերակատարման կապակցությամբ առաջին ատյանի դատարանի եզրահանգումները պետք է մշտապես նույնական լինեն դատախազության կողմից ձևակերպված մեղադրական ակտի հետ (*Միրիլաշվիլի*, մերժ.):

Ըստ 6-րդ հոդվածի 3-րդ (ա) կետի՝ մանրամասն տեղեկատվություն պետք է տրամադրվի մեղադրյալին, որպեսզի վերջինս իր պաշտպանությունն ապահովելու հնարավորություն ստանա: Այդուհանդերձ, մեղադրյալի դեմ եղած ամբողջական ապացույցների ներկայացում չի պահանջվում այդ փուլում, դա կարող է արվել ավելի ուշ (*Պելիսյե և Սասի*):

Միևնույն ժամանակ, ճիշտ չի լինի պնդել, որ 6-րդ հոդվածի 3-րդ (ա) կետը կիրառելի է միայն գործի վարույթի սկզբնական փուլում, մինչդեռ 6-րդ հոդվածի 3-րդ (բ) կետն այն համալրում է ավելի ուշ փուլում. բաց է մնում այն հարցը, թե արդյոք 6-րդ հոդվածի 3-րդ (ա) կետը, թե 6-րդ հոդվածի 3-րդ (բ) կետն է ավելի նպատակահարմար վարույթի հետագա փուլերում, օրինակ՝ առաջին ատյանում, կամ այն դեպքում, երբ մեղազգրվող հանցանքի իրավական որակման (*Դալոս*) կամ փաստական տվյալների անբավարարության խնդիր կա

(*Մատոչան ընդդեմ Իտալիայի* [Mattoccia v. Italy, §§58-72]). թվում է, թե այս երկու դրույթների համատեղ կիրառումը, 6-րդ հոդվածի 1-ին կետի համադրությամբ, ամենայն հավանականությամբ ճիշտ մոտեցում կապահովի առաջին ատյանի փուլում տեղեկատվության որևէ բացի վերլուծության ընթացքում:

Կոնվենցիան հնարավոր է համարում հարցաքննական համակարգերի գոյակցումը ամբաստանողական համակարգերի հետ. առաջին ատյանում մեղադրանքի իրավական վերաորակումը թույլատրելի է մեղադրող կողմի նախաձեռնությամբ, կամ նույնիսկ առաջին ատյանի դատարանի որոշման մեջ, եթե բավարար ժամանակ և հնարավորություններ են ապահովված պաշտպանությունը նախապատրաստելու համար՝ նիստի հետաձգման կամ փաստական և իրավական հարցերի վերաբերյալ գործի լիարժեք գանգատարկման միջոցով (*Դալոս*):

ՄԻԵԴ-ի նախադեպային իրավունքում «մեղադրանքի բնույթի և հիմքի» մասին գրավոր տեղեկացման որևէ պահանջ չի առաջադրվում, պայմանով, որ բավարար չափով ապահովված լինի բանավոր տեղեկատվությունը (*Կամասինսկին ընդդեմ Ավստրիայի* [Kamasinski v. Austria, §§61-108]):

Տեղեկատվությունը պետք է այնքանով «անհապաղ» տրամադրվի, որ մեղադրյալն իր պաշտպանությունը նախապատրաստելու հնարավորություն ունենա ըստ 6-րդ հոդվածի 3-րդ (բ) կետի. մեղադրանքի մասին հիմնական տեղեկությունը պետք է տրամադրվի ամենաուշը ոստիկանության ներկայացուցչի հետ առաջին հարցազրույցից առաջ (*Մատոչա*):

Տեղեկացումը պետք է կատարվի մեղադրյալ անծանց

համար «հասկանալի» լեզվով. պարտադիր չէ, որ այդ լեզուն լինի նրանց մայրենին (*Բրոզիչեկն ընդդեմ Իտալիայի* [Brozicek v. Italy, §§38-46]):

Այդուհանդերձ, այն դեպքում, երբ այլ երկրի քաղաքացին խնդրում է, որ մեղադրանքը թարգմանաբար ներկայացվի, իրավասու մարմինները պետք է բավարարեն այդ խնդրանքը, եթե նրանք ի գորու չեն հաստատելու, որ մեղադրյալն, ըստ էության, բավարար չափով տիրապետում է դատարանում գործածվող լեզվին (*Բրոզիչեկ*). ընդ որում՝ մեղադրանքի բանավոր թարգմանությունը կարող է բավարար համարվել (*Կամասինսկի*):

Որքան ավելի լուրջ է մեղադրանքը, այնքան ավելի մեծ տեղեկատվություն կպահանջվի (սուբյեկտիվ գնահատում) (*Զեմպրը և Ֆել*, §§95-102):

Դիմողի վրա է դրված դատական նիստերին մասնակցելու կամ համապատասխան հարցումների միջոցով տեղեկություններ ստանալու պարտականությունը, ոչ թե իշխանություններն են պարտավոր այն տրամադրել (*Զեմպրը և Ֆել*):

Տեխնիկական սխալների բերումով տեղեկացման փոքր թերացումները կարող են չհանգեցնել այս դրույթի խախտման (*Գեա Կատալանն ընդդեմ Իսպանիայի* [Gea Catalan v. Spain, §§28-30]):

Ներկայացվող մեղադրանքի մասին տեղեկացման իրավունքի խախտման բացակայություն
«Ապստամբություն» կամ «կարգի խանգարում» բառեր պարունակող մեղադրանքի մասին տեղեկացումը,

Ներկայացվող մեղադրանքի մասին տեղեկացման իրավունքի խախտման բացակայություն
սոսկ ենթադրյալ իրավախախտման վայրի և ժամանակի մատնանշմամբ, բավարար է բանտային կարգապահական քննության համատեքստում, Նկատի ունենալով այն հանգամանքը, որ դիմողը տրամաբանական քայլեր չի ձեռնարկել լրացուցիչ տեղեկություններ ստանալու ուղղությամբ (<i>Զեմպրը և Ֆել</i>):
Առաջին ատյանի դատարանի որոշմամբ մեղադրանքի վերաորակում, այն դեպքում, երբ հետագայում ամբողջական գանգատարկման հնարավորություն կար (<i>Դալոս</i> , սակայն տե՛ս <i>Սադակի և Մյունսերի գործը</i>):
Մեղադրյալի վարքագիծը՝ որպես նրա դեմ ուղղված մեղադրանքների մասին տեղեկություն չստանալու հիմնական պատճառ (<i>Յենինզսն ընդդեմ Գերմանիայի</i> [Hennings v. Germany]):
Ներպետական օրենսդրության վերահաստատման հետ կապված փոքր թերություններ, որոնք պայմանավորված են եղել գործավարի սխալի հետ (<i>Գեա Կատալան</i>):
Դատարանում գործածվող լեզվին չտիրապետող օտարերկրացու համար նրան մեղսագրվող մեղադրանքի բանավոր թարգմանություն (<i>Կամասինսկի</i>):

Ներկայացվող մեղադրանքի մասին տեղեկացման իրավունքի խախտման բացակայություն
Դատապարտում «անհայտ հանցակիցների» օգնությամբ անձի առևանգման մեղադրանքի հիման վրա, այն դեպքում, երբ մեղադրական ակտում նշված էին դիմողի ենթադրյալ հանցակիցների տվյալները, ովքեր մեղադրվել էին նաև սպանության համար (<i>Միրիլաշվիլի</i> , մերժ.):

Բավարար ժամանակ և հնարավորություններ պաշտպանությունը նախապատրաստելու համար

Կա որոշակի ընդհանրություն այս իրավունքի և 6-րդ հոդվածի 1-ին կետով նախատեսված արդար դատաքննության տարրեր հանդիսացող մրցակցային դատավարության և կողմերի իրավահավասարության իրավունքների,⁵¹ 6-րդ հոդվածի 3-րդ (ա) կետով նախատեսված՝ մեղադրանքի մասին տեղեկացվելու իրավունքի,⁵² 6-րդ հոդվածի 3-րդ (գ) կետով նախատեսված՝ սեփական շահերի պաշտպանության իրավունքի⁵³ և (դ) կետով սահմանված՝ վկաների հարցաքննության իրավունքի⁵⁴ միջև:

6-րդ հոդվածի 3-րդ (բ) կետի հետ համապատասխանության գնահատման նպատակով անհրաժեշտ է հաշվի առնել

51. Տե՛ս էջ 63՝ Մրցակցայնության սկզբունք, նաև էջ 67՝ Կողմերի իրավահավասարություն:
52. Տե՛ս էջ 116՝ Տեղեկացում մեղադրանքի մասին:
53. Տե՛ս էջ 124՝ Սեփական շահերի պաշտպանություն փաստաբանի միջոցով կամ անձամբ
54. Տե՛ս էջ 132՝ Վկաների հարցաքննության իրավունք:

պաշտպանության ընդհանուր իրավիճակը, այդ թվում նաև իրավաբանական խորհրդատվության խնդիրը՝ չսահմանափակվելով սոսկ առանձին վերցրած՝ մեղադրայլի իրադրության գնահատմամբ (*Կրեմպովսկին ընդդեմ Լիտվայի [Krempovskij v. Lithuania, մերժ.]*):

Սովորաբար գործում է հետևյալ մոտեցումը՝ ուսումնասիրել 6-րդ հոդվածի 3-րդ (բ) կետի ենթադրյալ խախտումը 6-րդ հոդվածի 3-րդ (գ) կետի հետ մեկտեղ՝ նպատակ ունենալով պաշտպանական կողմի առջև ծառացած տարատեսակ խոչընդոտների համադրական վերլուծության միջոցով ցույց տալ այդ խնդիրների ընդհանուր ներգործությունը որչ դատաքննության արդարացիության վրա համաձայն 6-րդ հոդվածի 1-ին կետի (*Կրեմպովսկի, մերժ.*): Դատաքննությանը նախապատրաստվելու միջոցառումների «բավարար» լինելը սովորաբար գնահատվում է՝ նկատի առնելով պաշտպանական կողմի նկատմամբ եղած ֆորմալ սահմանափակումները, օրինակ՝ պաշտպանական կողմի դեպքում գործում առկա «գաղտնի» նյութերի մատչելիության և պատճենահանելու սահմանափակումները: Այդուհանդերձ, ՄԻԵԴ-ը հաշվի է առնում նաև պաշտպանական կողմի առջև ծառացող գործնական դժվարությունները, օրինակ՝ կապված կալանավորման պայմանների և ձերբակալված կասկածյալի փոխադրման հետ (*Մոխտե, §§208-225*):

Հավասարակշռության նուրբ սահմանագիծ պետք է լինի դատաքննությունը որչամփո ժամկետում անց կացնելու անհրաժեշտության⁵⁵ և պաշտպանության նախապատրաստման համար բավարար ժամանակ տրամադրելու միջև, որպեսզի հնարավոր լինի խուսափել դատաքննության շտապողականությունից, որը մեղադրյալին կզրկի իր շահերի

պատշաճ պաշտպանության հնարավորությունից (*Օչալանն ընդդեմ Թուրքիայի [Öcalan v. Turkey[GC], §§ 130-149]*):

Ժամկետի որջամփո լինելու գնահատումը կատարվում է ըստ սուբյեկտիվ չափանիշի, քանզի հարկ է հաշվի առնել գործի բնույթին և բարդությանը, վարույթի փուլին և դիմողի համար գործի ելքի նշանակությանն առնչվող տարատեսակ գործոնները. համեմատաբար պարզ գործերում (օր.՝ կարգապահական վարույթներում), մեղադրանքի առաջադրման պահից մինչև գործն ըստ եուլթյան քննելու միջև 5-օրյա ժամկետը կարող է բավարար լինել (*Զեմպրը և Ֆեյ*):

6-րդ հոդվածի 3-րդ (բ) կետին համապատասխան կարգով նպատակահարմար է դատական նիստի հետաձգումը՝ կախված նոր ապացույցների բնույթից և ծավալից. ոչ էական նոր ապացույցները, ասենք՝ ամբաստանյալի բնավորությանը, ոչ թե ենթադրաբար կատարված հանցավոր արարքներին վերաբերող տվյալները, կարող են դատարանին ներկայացվել առանց դատական նիստի ընդմիջման (*Գ.Բ.-ն ընդդեմ Ֆրանսիայի*):

Պարզ չէ, արդյոք կա՞ դատարանի կայացրած որոշման շրջանակում գանգատարկման համար նախատեսված ժամկետի մասին տեղեկացվելու առանձին իրավունք, թե՞ այդ մասին տեղեկանալը պաշտպանական կողմի խնդիրն է: Մինևույն ժամանակ, ըստ 6-րդ հոդվածի 3-րդ (բ) կետի հնարավոր է դրական պարտավորության կիրառում՝ կապված դատավարական իմաստով այնպիսի բարդ գործերի դեպքում ամբաստանյալին գանգատարկման սահմանված ժամկետների մասին տեղեկացնելու հետ, որոնց շրջանակում զուգահեռաբար գոյություն ունեն երկու ժամկետներ՝ մի կողմից վճռաբեկ գանգատ ներկայացնելու, իսկ մյուս կողմից՝ դրա հետ կապված հիմնավորումներ տրամադրելու համար

(*Վաշեր, §§22-31*): Ավելին. հարկ է նշել, որ այս կարգի իրավիճակների դիտարկումը կարելի է ավելի արդյունավետ դարձնել ոչ այնքան պաշտպանության իրավունքների համատեքստում, որքան «դատարանի մատչելիության» սկզբունքի կիրառմամբ:⁵⁶

«Բավարար հնարավորությունների» գնահատման չափանիշը նույնպես սուբյեկտիվ է, կախված դիմողի կոնկրետ հանգամանքներից և կարողություններից, որը կարող է, օրինակ, պրոֆեսիոնալ իրավաբան լինել (*Տրեպաշկինը (No. 2) ընդդեմ ՌԴ-ի [Trepashkin (No. 2) v. Russia, §§159-168]*): Այդուհանդերձ, մեծ մասամբ պահանջվում է ապահովել երկու հիմնական հնարավորություն՝ ա) փաստաբանի հետ հաղորդակցվելու հնարավորություն կոնֆիդենցիալ պայմաններում (*Բոնզին ընդդեմ Շվեյցարիայի [Bonzi v. Switzerland, մերժ.]* և արդյունավետորեն (*Արտիկոն ընդդեմ Իտալիայի [Artico v. Italy, §§29-38]*), (թեև այս իրավունքն ավելի կոնկրետ պաշտպանվում է 6-րդ հոդվածի 3-րդ (գ) կետով),⁵⁷ և բ) գործի նյութերի մատչելիություն (*Կամասինսկի*):

Մինևույն ժամանակ, որոշակի պահերին փաստաբանին տեսնելու առումով դիմողի հնարավորության չափավոր սահմանափակումները (*Բոնզի*) կամ վարույթի վաղ փուլերում վկային պաշտպանելու նպատակով փաստաբանի վրա տվյալների չբացահայտման պարտավորություն դնելը *Զուրուկի, մերժ.*) կարող է թուլատրելի համարվել: ⁵⁷

56. Տե՛ս էջ 36՝ Ընթացակարգային խոչընդոտներ. Ժամանակային սահմանափակումներ, դատական ծախսեր, ընդդատություն և այլ ընթացակարգեր:

57. Տե՛ս ստորև՝ էջ 124. Սեփական շահերի պաշտպանություն փաստաբանի միջոցով կամ անձամբ:

Բավարար ժամանակի և հնարավորությունների ապահովման պահանջի խախտումներ
Մի շարք առանձին սահմանափակումների հավաքական ներգործություն, ներառյալ ոստիկանության բաժնում նախնական կալանքի տակ եղած ժամանակ իրավաբանական օգնության բացակայությունը, հետագայում փաստաբանի հետ հանդիպումների հաճախականության և տևողության սահմանափակումները, փաստաբանների հետ կոնֆիդենցիալ կարգով շփվելու անկարողությունը և ընդհուպ մինչև դատաքննության վերջին փուլերը գործի նյութերին լիովին ծանոթանալու անհնարինությունը (<i>Օչալան</i>):
Վճռաբեկ գանգատը ժամանակին է ներկայացվել, բայց չի ընդունվել վարույթ այն պատճառաբանությամբ, որ դիմողը թերացել է սահմանված ժամկետում այն հիմնավորել. քննվել է նաև զուգահեռաբար գոյություն ունեցող երկու ժամկետների (վճռաբեկ գանգատի ներկայացման և դրա հիմնավորումների տրամադրման) մասին դիմողին չտեղեկացնելու հարցը (<i>Վաշեր</i>):
Մինչդատական փուլում գործի նյութերին ծանոթանալու խնդրանքի մերժում, ելնելով այն նկատառումից, որ մեղադրյալը որոշել էր իր շահերն ինքնուրույն պաշտպանել, այն դեպքում, երբ գործի նյութերի մատչելիությունը ներպետական օրենսդրությամբ միայն փաստաբանին է վերաբերում (<i>Ֆուլշե, տե՛ս նաև էջ 72-ը</i>):

Բավարար ժամանակի և հնարավորությունների ապահովման պահանջի խախտումներ
Նույն դատական նիստում դատարանի կողմից նշանակված փորձագետի կողմից տրված ցուցմունքների անսպասելի և ամբողջական փոփոխություն, ինչը վճռորոշ ազդեցություն էր գործել ատենակալների կարծիքի վրա, և առաջին ատյանի դատարանի կողմից նոր փորձագետի նշանակման միջնորդության մերժում (<i>Գ.Բ.-ն ընդդեմ Ֆրանսիայի</i> , սակայն տե՛ս <i>Բյոնիշ</i> , <i>Բրանդտեյեր</i> , տե՛ս նաև էջ 72-ը):
Պատճառաբանական մասի ներառմամբ դատարանի որոշման գրավոր տարբերակի ուշացած տրամադրում (եզրափակիչ մասի հրապարակումից ավելի քան մեկ ամիս անց), ինչը գրկել է դիմողին զանգատարկման համար օրենքով սահմանված հնգօրյա ժամկետում դիմում ներկայացնելու հնարավորությունից (<i>Յաջիանաստասիու</i> , տե՛ս նաև էջ 36-ը և 103-ը):

«Բավարար հնարավորությունների» իրավունքը ներառում է միևնույն դատական քննության եզրափակումից հետո գործի նյութերին ծանոթանալու իրավունքը. մինևույն ժամանակ, միայն փաստաբանի, այլ ոչ՝ դիմողի ծանոթացումը կարող է բավարար համարվել (*Կամասինսկի*): Եթե մեղադրյալին թույլ է տրվել իր շահերն ինքնուրույնաբար պաշտպանել, միևնույն-տական փուլում գործի նյութերին նրա ծանոթանալու մերժումը համարվում է 6-րդ հոդվածի խախտում (*Ֆուշե*):⁵⁸ Գործի

58. Տե՛ս էջ 67՝ Կողմերի իրավահավասարություն:

նյութերին ծանոթանալու ամբաստանյալի իրավունքի սահմանափակումը գնահատելիս ՄԻԵԴ-ը հաշվի է առնում, ի մասնավորի, սահմանափակման կիրառման տևողությունը (*Տրեպաշկին (No. 2)*, §§ 159-168):

Գործի նյութերին ծանոթանալու իրավունքը բացարձակ չէ և հնարավոր են որոշ բացառություններ՝ քննության գաղտնի մեթոդի, վկայի կամ գործակալի ինքնության պաշտպանության նպատակով. դիմողի պարտականությունն է՝ ցույց տալ, որ գործի նյութերի այս կամ այն կոնկրետ տարրի մատչելիությունն անհրաժեշտ է նրա պաշտպանության իրավունքներին իրացման համար (*Բրիկմոն*):⁵⁹

ՄԻԵԴ-ը գաղտնի նյութերի մատչելիությունն ապահովելու անհրաժեշտության գնահատումը պատվիրակել է ներպետական դատարաններին, և նման բացահայտման մերժումը Կոնվենցիայի ինքնավար պահանջների հիմքով չի գնահատվի, եթե ազգային դատարաններն իրենք կատարել են նման գնահատում՝ համաձայն ներպետական օրենսդրության (*Դաուսեթ*):⁵⁹ Այդուհանդերձ, խնդրի կարող է ծագել, եթե ազգային դատարանին օրենքով հայեցողական իրավունք չի տրված որոշելու՝ նյութերը պաշտպանական կողմին ներկայացնել, թե՞ ոչ (*Միրիլաշվիլի*, §§ 200-209):

Բավարար ժամանակի և հնարավորությունների ապահովման պահանջի խախտման բացակայություն
Մեղադրանքի ներկայացման պահից մինչև դատարանում գործն ըստ էության լսելու ժամանակն

59. Տե՛ս էջ 63՝ Մրցակցայնության սկզբունք:

Բավարար ժամանակի և հնարավորությունների ապահովման պահանջի խախտման բացակայություն
ընկած հնգօրյա ժամկետը «բավարար ժամանակ» էր ապստամբության մեղադրանքով բանտային կարգապահական վարույթի շրջանակում պաշտպանության նախապատրաստման համար (<i>Քեմպբլլ և Ֆել</i>), տասնհինգ օրը նույնպես «բավարար ժամանակ» էր բժշկի դեմ հարուցված մասնագիտական կարգապահական վարույթի դեպքում (մեղադրանքը կապված էր ապօրինաբար անաշխատունակության թերթիկ տրամադրելու հետ) (<i>Ալբերտը և Լը Կոնտն ընդդեմ Բելգիայի [Albert and Le Compte v. Belgium]</i>):
Մեղադրող կողմի նախաձեռնությամբ ամբաստանյալին բնութագրող նոր ոչ էական ապացույցների ներկայացում սեռական բնույթի իրավախախտումներին վերաբերող քրեական գործով այն դատաքննության սկզբում, որը երեք օր է տևել՝ առանց դատական նիստի հետաձգման (<i>Գ.Բ.-ն ընդդեմ Ֆրանսիայի</i>):
Մեղադրյալի տեղափոխում պատժախուց և մի քանի անգամ կարճ ժամանակով փաստաբանի հետ շփման արգելում, այն դեպքում, երբ նա մնացած ժամանակ հնարավորություն ուներ ազատորեն շփվելու իր փաստաբանի հետ (<i>Բոնգի</i> , մերժ., տե՛ս նաև ստորև՝ էջ 123-ը):

Բավարար ժամանակի և հնարավորությունների ապահովման պահանջի խախտման բացակայություն
Դատապաշտպանը պարտավորեցվել է իր հաճախորդի առջև չբացահայտել վկաներից մեկի ինքնությունը դատաքննության վաղ փուլում՝ վկային հնարավոր ճնշումներից պաշտպանելու նպատակով (<i>Քուրուկի</i> , մերժ., տե՛ս նաև ստորև՝ էջ 123-ը):
Ոչ թե անձամբ դիմողին, այլ նրա փաստաբանին գործի նյութերին ծանոթացնելը (<i>Կամասինսկի</i>):

«Բավարար հնարավորությունների» իրավունքը որպես այդպիսին չի ներառում դատարանում ցուցմունք տալու նպատակով անձի ընտրությամբ փորձագետ նշանակելու իրավունքը, ոչ էլ լրացուցիչ կամ այլընտրանքային փորձագետ նշանակելու իրավունքը:⁵⁸ Բացառիկ հանգամանքներում, օրինակ, երբ մինևույն դատական նիստի ընթացքում դատարանի կողմից նշանակված փորձագետն անսպասելիորեն և ամբողջովին փոխում է իր իսկ ցուցմունքները, կարող են խնդիրներ ծագել, կապված արդարացիության և պաշտպանության իրավունքների հետ, եթե դատարանը չքննի մեկ այլ փորձագետի դատակոչելու հարցը (*Գ.Բ.-ն ընդդեմ Ֆրանսիայի*): Այդուհանդերձ, փորձագետներին վերաբերող հարցն ավելի նպատակահարմար է ուսումնասիրել ոչ թե 6-րդ հոդվածի 3-րդ (բ) կետի, այլ 6-րդ հոդվածի 3-րդ (դ) կետի տեսանկյունից:

Դատական որոշման հիմնավորումներն իմանալու

իրավունքը ևս կարող է դիտարկվել իբրև 6-րդ հոդվածի 3-րդ (բ) կետի մի ասպեկտ։ Այդ հիմնավորումները կարող են անհրաժեշտ լինել, օրինակ, գանգատարկման նախապատ-րաստման համար (*Հաջիանաստասիու*)։⁶⁰

Սեփական շահերի պաշտպանություն փաստաբանի միջոցով կամ անձամբ

Որոշակի ընդհանրություն կա այս իրավունքի և 6-րդ հոդվածի 1-ին կետով նախատեսված արդար դատաքննու-թյան տարրեր հանդիսացող մրցակցային դատավարության և կողմերի իրավահավասարության իրավունքների,⁶¹ 6-րդ հոդվածի 3-րդ (ա) կետով նախատեսված՝ մեղադրանքի մասին տեղեկացվելու իրավունքի,⁶² 6-րդ հոդվածի 3-րդ (բ) կետով նախատեսված՝ պաշտպանությունը նախապատրաստելու համար բավարար ժամանակ և հնարավորություններ ունենալու իրավունքի⁶³ և (դ) ենթակետով սահմանված՝ վկաների հարցաքննության իրավունքի⁶⁴ միջև։

Սովորաբար գործում է հետևյալ մոտեցումը՝ ուսումնասի-րել 6-րդ հոդվածի 3-րդ (գ) կետի ենթադրյալ խախտումը 6-րդ հոդվածի 3-րդ (բ) կետի հետ մեկտեղ՝ նպատակ ունենալով պաշտպանական կողմի առջև ծառացած տարատեսակ խոչընդոտների համադրական վերլուծության միջոցով ցույց տալ այդ խնդիրների ընդհանուր ներգործությունը ողջ դատաքննության արդարացիության վրա համաձայն 6-րդ հոդվածի 1-ին կետի (*Օչալան*)։

60. Տե՛ս նաև էջ 36՝ Ընթացակարգային խոչընդոտներ. Ժամանակային սահմանափակումներ, դատական ծախսեր, ընդդատություն և այլ ընթացակարգեր, նաև էջ 98՝ Հիմնավորված որոշում։

61. Տե՛ս էջ 63՝ Մրցակցայնության սկզբունք, և էջ 67. Կողմերի իրավահավասարություն։

62. Տե՛ս էջ 116՝ Տեղեկացում մեղադրանքի մասին։

63. Տե՛ս էջ 124՝ Սեփական շահերի պաշտպանություն փաստաբանի միջոցով կամ անձամբ։

64. Տե՛ս էջ 132՝ Վկաների հարցաքննության իրավունք։

6-րդ հոդվածի 3-րդ (գ) կետը բաղկացած է հետևյալ չորս հստակ տարրերից՝ ա) սեփական շահերն անձամբ պաշտպա-նելու իրավունք (*Ֆուլշե*), բ) որոշակի պարագաներում փաստա-բան ընտրելու իրավունք (*Զենպըլ և Ֆել*), գ) անվճար դա-տապաշտպան ունենալու իրավունք, եթե անձը բավարար միջոցներ չունի և երբ դա պահանջում են արդարադատության շահերը (*Ջոն Մյունեյ*), և վերջապես՝ դ) գործնական և արդյու-նավետ իրավաբանական օգնություն ստանալու իրավունք (*Բոգումիլ*, §§47-50)։

Սեփական շահերն անձամբ ներկայացնելու իրավունքը բացարձակ չէ և իրավասու մարմինները կարող են մեղա-դրյալի այդ իրավունքը մերժել, քանի որ որոշ իրավիճակներում ներպետական օրենսդրությունը պահանջում է, որ անձի շահերը ներկայացվեն փաստաբանի կողմից, մասնավորապես այն դեպքերում, երբ լուրջ իրավախախտումների հարց է դրված (*Կամասինսկի*)։

Մինևույն ժամանակ, եթե մեղադրյալին ընձեռվել է իր շահերն անձամբ ներկայացնելու իրավունքը, խախտման արձանագրման հիմք կարող են դառնալ նրա պաշտպանու-թյան իրավունքների նկատմամբ լրացուցիչ սահմանափա-կումները՝ կապված սեփական շահերն անձամբ ներկայացնե-լու հետ, օրինակ՝ մինչդատական փուլում գործի նյութերի մատչելիությունը չապահովվելը (*Ֆուլշե*)։⁶⁵

Փաստաբան (անվճար կամ վճարովի) ունենալու իրավուն-քը թույլ տալու կամ թույլ չտալու որոշումը պետք է ենթակա լինի դատական հսկողության և չի կարող կայացվել գործադիր մարմնի կողմից՝ իր իսկ հայեցողությամբ (դատավորների կոլեգիայի որոշում *Իգեհի* և *Զոնըրզի* գործով, §§ 100-108)։

65. Տե՛ս նաև էջ 67՝ Կողմերի իրավահավասարություն։

Դատական նիստում փաստաբան ունենալու իրավունք չապահովվելը ամենայն հավանականությամբ որակվելու է որպես 6-րդ հոդվածի 3-րդ (գ) կետի խախտում անգամ այն դեպքում, երբ նման հնարավորություն ընձեռվել էր գործի քննության նախորդ փուլերում (*Իգեհ* և *Զոնըրզ*)։

Անվճար փաստաբանի ծառայություններից օգտվելու անկարողությունը սովորաբար երևան է գալիս թեթև քրեական իրավախախտումների և վարչական կամ կարգա-պահական այն իրավախախտումների համատեքստում, որոնք համարվում են «քրեական» միայն ըստ 6-րդ հոդվածի 1-ին կետի ինքնավար նշանակության, բայց ոչ՝ ըստ ներպետական օրենսդրության դրույթների. հետևաբար, դիմողին կարող է ինքնաբերաբար հասանելի չլինել անվճար իրավախորհրդա-տվությունը (*Էնգել*)։⁶⁶

Անվճար իրավաբանական օգնություն ապահովելու հարցը լուծելիս իշխանությունները պետք է հաշվի առնեն մեղադրյալի ֆինանսական վիճակը, ինչպես նաև արդարադատության շահերը. վերջինի պարագայում հաշվի են առնվում ենթադրյալ իրավախախտման բնույթն ու բարդությունը, անձի համար գործի նշանակությունը, հնարավոր պատժատեսակի խստու-թյունը և մեղադրյալի կողմից սեփական շահերն անձամբ ներկայացնելու կարողությունը (*Տիմերգալին*)։

Եթե մեղադրյալը փաստաբանի ծառայությունների համար վճարելու բավարար միջոցներ ունի, նրան իրավաբանական օգնություն ապահովելու նպատակով անհրաժեշտ չէ քննու-թյան առնել արդարադատության շահերը (*Զենպըլ և Ֆել*)։

Անգամ որևէ բարդություն չներկայացնող գործերում

66. Տե՛ս նաև էջ 21՝ Զրեական մեղադրանք։

արդարադատության շահերից կբխի ամբաստանյալին իրա-վաբանական օգնություն տրամադրելը, եթե նրան սպառնում է տևական ազատազրկում (*Զվարանտան ընդդեմ Շվեյցարիայի [Quaranta v. Switzerland, §§32-38]*)։

Անվճար իրավաբանական օգնության իրավունքը կիրառելի է անկախ գործի վարույթի փուլից, այդ թվում՝ մինչդատական քննության ընթացքում (*Զվարանտա*)։

Արդարադատության շահերին համահունչ է համարվում, որ շատ պարզ փաստերին առնչվող բանտային կամ զինվորական կարգապահական վարույթներում մեղադրյալներն իրենք իրենց պաշտպանեն և անվճար իրավաբանական օգնություն ստանան՝ կապված զուտ կայացված վճիռ գանգատարկման իրավական հարցերի հետ (*Էնգել*,§§89-91)։

Գանգատարկման փուլում իրավաբանական օգնություն տրամադրելու մերժումը նույնպես կարող է համահունչ լինել արդարադատության շահերին այն դեպքում, երբ հաջողության հասնելու տրամաբանական հեռանկարի (օբյեկտիվ հավանա-կանության) քննարկումն իրականացվում է այն պետական մարմնի կողմից, որն իրավաբանական օգնության վերաբերյալ որոշում է կայացնում (*Մոնել և Մորիս*, §§55-70)։

Մինևույն ժամանակ, գանգատարկման փուլում իրավաբա-նական օգնության մերժումը կարող է անընդունելի լինել, երբ գանգատարկումից հետո իրավական լուրջ հարցեր են ծագում (*Պակելլին ընդդեմ Գերմանիայի [Pakelli v. Germany, §§3 1-40]*)։

Հարկ է արդարադատության շահերը գնահատել գործի վարույթի յուրաքանչյուր փուլում (*Գրեյնշըր*, §§43-48)։

Միայն այն դիմողներն իրավունք ունեն իրենց շահերը

ներկայացնող փաստաբանին ընտրելու, որոնք ի վիճակի են վճարել նրա ծառայությունների համար (*Թեմպբլ և Ֆել*). անվճար իրավաբանական օգնություն ստացող դիմողն իրավասու չէ ընտրելու փաստաբանին (*Կրեմպոլսկի*, մերժ.): Միևնույն ժամանակ, եթե իրավաբանական օգնության շրջանակում նշանակված փաստաբանները բացահայտորեն թերանում են կատարել իրենց պարտականությունները, ապա իշխանությունների դրական պարտավորությունն է՝ նրանց փոխարինել (*Արտիկո*, §§31-38):

Փաստաբան ընտրելու իրավունքը բացարձակ չէ. պատշաճ դեպքերում արդարադատության արդյունավետ իրացման նպատակով կարող են կիրառվել սահմանափակումներ՝ կապված նրա հետ, թե բանի փաստաբան, ինչ որակավորմամբ և ըստ ինչպիսի վարքականոսների պետք է հանդես գան դատարանում (*Էնսլինը և Մյունսերն ընդդեմ Գերմանիայի [Enslinn and others v. Germany*, մերժ. 1978]):

In absentia պայմաններում դատվող անձի շահերը պետք է ներկայացնի նրա կողմից ընտրված փաստաբանը (*Կարատա-սը և Սարին ընդդեմ Ֆրանսիայի [Karatas and Sari v. France*, §§52-62]):

Փաստաբան ունենալու իրավունքի սահմանափակումները գործի քննության ամենավաղ փուլերում, օրինակ՝ ձերբա-կալությունից անմիջապես հետո, կարող են հանգեցնել 6-րդ հոդվածի 3-րդ (գ) կետի խախտման, եթե խոստովանություն է ստացվում փաստաբան չունեցող մեղադրյալից, կամ եթե բացասական եզրահանգումներ են արվում նրա լռելու պարագայում: Այդ կոնկրետ փուլում մեղադրյալն առավել խոցելի է համարվում հակաօրինական ճնշումների իմաստով, և իրավաբանական աջակցությունն անհրաժեշտ է (*Ջոն Մյունեյ; Սալդուզ [GC]*, §§56-62), բացառությամբ այն

դեպքերի, երբ ամբաստանվող անձն ինքը հստակորեն և գիտակցաբար հրաժարվում է փաստաբան ունենալու իր իրավունքից (*Յոլդաշն ընդդեմ Թուրքիայի [Yolda v. Turkey*, §§46-55]): Փաստաբանի բացակայությամբ ձերբակալված կասկածյալից ստացված խոստովանության վրա հիմնվելը, որպես կանոն, հակասում է 6-րդ հոդվածի 3-րդ (գ) կետին անգամ այն դեպքում, երբ այդ ցուցմունքը տրվել է այլ երկրում (*Սոյկովիչն ընդդեմ Ֆրանսիայի և Բելգիայի [Stojkovic v. France and Belgium*, §§51-57]):

Խոստովանական ցուցմունք ստանալու նպատակով որևէ ճնշում չի կարող գործադրվել փաստաբան չունեցող անձանց հանդեպ անգամ այն դեպքում, եթե նրանք վիճարկվող հարցաքննության պահին կասկածյալի կարգավիճակ չունեն և այդ փուլում պաշտոնապես հանդես են գալիս որպես վկաներ (*Շաբելնիկ*):⁶⁷

Միևնույն ժամանակ, փաստաբանի ներկայությունը ոչ միշտ է պահանջվում, երբ ոստիկանությունն անձին հարցաքննում է առանց նրան ձերբակալելու, նույնիսկ եթե այդ անձը հետագայում կասկածյալ է դառնում (*Ալեքսանդր Չալչենկոն ընդդեմ ՌԴ-ի*, §§46-51):

Որպես կանոն, մեղադրյալներին պետք է իրավունք տրվի օգտվելու փաստաբանի աջակցությունից ոչ միայն նախնա-կան կալանքի տակ գտնվելիս հարցաքննվելու ընթացքում, այլև այն պահից սկսած, երբ նրանք կալանվում են (*Դայանա*, §§29-34): Միևնույն ժամանակ, ձերբակալումից անմիջապես հետո փաստաբանի բացակայությունը չի կարող պետության դեմ օգտագործվել (անգամ հետագայում անձից խոստո-վանական ցուցմունք ստանալու դեպքում), եթե մեղադրյալը

թերանում է տրամաբանական/նկատելի ջանքեր գործադրել իր շահերն իրավաբանի միջոցով ներկայացնելու ուղղությամբ (*Ժելեզով, մերժ., Լաթիմեր*, մերժ.), և եթե փաստաբանի ներկայությունը չի նախատեսված գործող օրենսդրությամբ:

Կասկածյալի՝ խնդրահարույց հանգամանքներում իրա-վաբանական օգնությունից հրաժարումը կարող է անվավեր համարվել: Եթե մեղադրվող անձինք պահանջում են իրացնել հարցաքննության ժամանակ փաստաբանի աջակցության իրենց իրավունքը, փաստաբանից հրաժարվելը չի կարող հիմնավորվել սոսկ վկայակոչելով, որ նրանք այնուհետև պատասխանել են ոստիկանության աշխատակիցների հարցերին, նույնիսկ եթե չի վիճարկվում կասկածյալներին իրենց իրավունքների մասին տեղեկացնելու փաստը (*Պիշչակնիկով*, §§72-91):

Նախադեպյալին իրավունքում միանշանակորեն չի ամ-րագրված այն պահանջը, ըստ որի փաստաբանը պետք է ներկա լինի ոչ միայն սկզբնական հարցաքննության, այլև մյուս քննչական գործողությունների ժամանակ: Ըստ երևույթին, միևնույնական փուլում մեղադրյալի և ոչ առանցքային վկայի առերեսման ժամանակ փաստաբանի ներկայությունը չի դիտվում որպես պաշտպանության իրավունքների իրացման եական բաղադրիչ (*Իսգրոն ընդդեմ Իտալիայի [Isgró v. Italy*, §§31-37]):⁶⁸ Միևնույն ժամանակ ակներև է, որ փաստաբանի ներկայությունը կարող է անհրաժեշտ համարվել կասկածյա-լներին ի շարս այլ անձանց ճանաչման ներկայացնելու քննչական գործողության ժամանակ, հատկապես երբ դա եական նշանակություն է ունենում հետագա դատապարտման համար (*Լասկա և Լիկա*, §§63-72):

Իրավաբանական օգնություն ապահովելու եղանակը,

68. Տե՛ս նաև ստորև՝ էջ 132. Վկաների հարցաքննության իրավունք:

անկախ նրանից՝ այն վճարովի է, թե անվճար, պետք է լինի «գործնական և արդյունավետ», ոչ թե «տեսական և անիրա-կան» (*Արտիկոն ընդդեմ Իտալիայի*, §§31-38):

Որպես այդպիսին, գործի քննության ողջ ընթացքում փաստաբան ունենալու իրավունք գոյություն չունի, և հնարա-վոր է սահմանափակել փաստաբանի հետ հանդիպումների հաճախությունն ու տևողությունը, հատկապես՝ մինչդատա-կան փուլում (*Բոնզի*), պայմանով, որ իրավախորհրդատվու-թյան մատչելիությունն ապահովելու պահանջը բավարարվել է ձերբակալությունից անմիջապես հետո (*Ջոն Մյունեյ*):

Սգբունքորեն, քրեական գործով ամբաստանյալն իրավունք ունի իր փաստաբանի հետ շփվել կոնֆիդենցիալ պայման-ներում (*Սախնովսկի [GC]*, §§99-107), թեև թույլատրելի է նրանց հաղորդակցման վիզուալ դիտարկումը: Այնուա-մենայնիվ, փաստաբանի հետ կոնֆիդենցիալ հաղորդակցման իրավունքը բացարձակ չէ, և նախաքննության ընթացքում հնարավոր է ոստիկանության կողմից հաճախորդ/փաստա-բան հանդիպումների վերահսկում՝ գաղտնի պայմանավոր-վածության կանխման (*Ս.-ն ընդդեմ Շվեյցարիայի [S. v. Switzerland*, §§48-51]), սոր հանցագործությունների (*Բրեննն ընդդեմ ՄԺ-ի [Brennan v. the United Kingdom*, §§42-63]) կամ վկաների պաշտպանության (*Զուրուփ*, մերժ.) նպատակով: Մեղադրյալի և նրա փաստաբանի հաղորդակցության վերահսկման եղանակն ու տևողությունը պետք է՝ ա) լրջորեն հիմնավորված լինի, այսինքն՝ պետք է տրամաբանական հիմքեր լինեն կասկածելու, որ ոչ միայն մեղադրյալը, այլև նրա փաստաբանը ներգրավված է կամ աջակցում է այլևայլ անընդունելի գործունեությանը, ընդ որում՝ նման գնահա-տումը հարկ է կատարել ըստ օբյեկտիվ չափանիշի, և բ) ծառայի իբրև համաչափ արձագանք՝ ի պատասխան ընկալվող անհրաժեշտության (*Ս.-ն ընդդեմ Շվեյցարիայի*,

Բրենլըն, Զուրուփ): Ամբաստանվող անձի և նրա փաստաբանի միջև հաղորդակցության գաղտնալսման կարգի միջոցներն օրինակարգ կարող են համարվել միմիայն դրանց «բացարձակ անհրաժեշտության» պարագայում: Նման միջոցները կարող են դիտվել որպես 6-րդ հոդվածի 3-րդ (գ) կետի խախտում նույնիսկ այն դեպքում, երբ դրանք առաջին հայացքից անմիջականորեն կապված չեն մեղադրանքի էության կամ պաշտպանության ռազմավարության հետ (*2ազարիան ընդդեմ Իտալիայի [Zagaria v. Italy, §§32-36]*):

6-րդ հոդվածի 3-րդ (գ) կետի խախտումներ
Քրեական գործի նյութերին ծանոթանալու մերժում մինչդատական փուլում, ելնելով այն հանգամանքից, որ մեղադրյալը որոշել էր ինքնուրույնաբար պաշտպանել իր շահերը, այն դեպքում, երբ գործի մատչելիությունն ըստ ներպետական օրենսդրության նախատեսված էր միայն փաստաբանի համար (<i>Ֆուլշե</i>):
Բանտարկյալների դեմ հարուցված կարգապահական վարույթով դատաքննության ժամանակ փաստաբան ունենալու իրավունքի մերժում բանտապետի հայեցողական որոշման հիման վրա, մինչդեռ փաստաբանի հետ խորհրդակցելու իրավունք էր տրվել նիստերի միջև ընդմիջման ընթացքում (<i>Իզեհ և Զոնդոգ</i>):
Փաստաբանից պահանջվել է ամեն անգամ, երբ հարկ էր լինում իր պաշտպանյալի հետ խորհրդակցել,

6-րդ հոդվածի 3-րդ (գ) կետի խախտումներ
թույլտվություն ստանալ քննիչից՝ միջոց, որը որևէ կերպ հիմնավորված չէր ըստ ներպետական օրենսդրության (<i>Մոխսե</i>):
Դիմողի իրավաբանական օգնության վերաբերյալ խնդրանքի պատասխանի ձգձգում ավելի քան մեկ տարով, թեև հետագայում անվճար իրավաբանական օգնությունն այնուամենայնիվ ապահովվել էր (<i>Բերլինսկի</i>):
Դիմողի պետական պաշտպանի չներկայանալը վերաքննիչ դատարան, զուգորդված լսողության հետ կապված խնդիր ունեցող դիմողի՝ լսողական սարքից օգտվելու և վերաքննիչ դատարանի նիստին արդյունավետորեն մասնակցելու անկարողության հետ (<i>Տիմերգալին, տե՛ս նաև էջ 76-ը</i>):
Անվճար իրավաբանական օգնություն տրամադրելու մերժում ոչ բարդ գործով, այն դեպքում, երբ համադրվել էին հետևյալ հանգամանքները՝ թմրամոլությամբ տառապող դիմող, որն անվճարունակ էրիտասարդ օտարերկրացի էր և որին սպառնում էր 3 տարվա իրական ազատազրկում (<i>Զվարանտա</i>):

6-րդ հոդվածի 3-րդ (գ) կետի խախտումներ
Իրավաբանական օգնության մերժում վերաքննիչ ատյանում, չնայած այն փաստին, որ ծագել էին նշանակալի իրավական խնդիրներ (<i>Պակելլի, սակայն տե՛ս Մոնելլի և Մորիսի</i> գործը):
Իրավաբանական օգնության տրամադրման առնչությամբ արդարադատության շահերի գնահատման թերացում, վերաքննիչ դատաքննության ընթացքում ծագող բարդ իրավական խնդիրների առկայության պայմաններում (<i>Գրեյնշըր</i>):
Փաստաբանի ընտրության հնարավորության չընձեռնելը մեղադրյալին, որը փախուստի էր դիմել և դատվել <i>in absentia</i> (<i>Կարատաս և Սարի</i>):
Անմիջապես ձերբակալությունից հետո առաջին հարցաքննության ընթացքում փաստաբան չունեցող մեղադրյալի լռության պայմաններում արված բացասական եզրահանգումներ (<i>Զոն Մյունեյ, սակայն տե՛ս Ժելեզով և Լաթիմեր, մերժ., նաև էջ 86</i>):
Անմիջապես ձերբակալությունից հետո փաստաբան չունեցող կասկածյալից խոստովանության ստացում և դրա հետագա օգտագործում մեղադրանքը

6-րդ հոդվածի 3-րդ (գ) կետի խախտումներ
հաստատելու համար (<i>Մաջի, տե՛ս նաև էջ 86-ը</i>):
Մինչ այդ գործով վկա անցնող, փաստաբան չունեցող անձից խոստովանական ցուցմունքների ստացում և դրա միջոցով դատապարտման հիմնավորում (<i>Շաբելնիկ, տե՛ս նաև էջ 86-ը</i>):
Փաստաբան չունեցող կասկածյալից խոստովանության ստացում, երբ ոստիկանության քննիչը շահարկում էր մեղսագրվող հանցանքի սահմանումը, որպեսզի խուսափի կասկածյալին պարտադիր իրավաբանական օգնություն ապահովելուց, միաժամանակ ճնշում էր գործադրում նրա կողմից իրավաբանական օգնությունից հրաժարվելու ստորագրություն տալու ուղղությամբ (<i>Յարեմենկոն ընդդեմ Ուկրաինայի [Yaremenko v. Ukraine]</i>):
Մինչդատական փուլում ոստիկանության կողմից դիմողի և նրա փաստաբանի գրեթե բոլոր հանդիպումների վերահսկում մի գործով, որում ներգրավված էին 16 այլ մեղադրյալներ, անկախ գաղտնի համաձայնությանը փաստաբանի ներգրավված լինելու տրամաբանական հնարավորությունից (<i>Ս.-ն ընդդեմ Շվեյցարիայի</i> , սակայն տե՛ս <i>Բոնգիի, Զուրուփի</i> գործերը):

6-րդ հոդվածի 3-րդ (գ) կետի խախտումներ
Ոստիկանության վերահսկողություն կասկածյալ ահաբեկչի և նրա փաստաբանի առաջին հանդիպման նկատմամբ, որի ընթացքում կանխվել է նաև այլևայլ անունների փոխանցումը, այն դեպքում, երբ չկար որևէ տրամաբանական ենթադրություն, որ փաստաբանը կարող էր վտանգավոր տեղեկություններ փոխանցել ազատության մեջ գտնվող կասկածյալներին (<i>Բրենըն</i>):
Իրավաբանական օգնություն ցուցաբերող փաստաբանի՝ օտարերկրացի ամբաստանյալի շահերն արդյունավետորեն պաշտպանելու անկարողություն, այն դեպքում, երբ այդ փաստաբանը նշանակվել էր գերագույն դատարանում վերաքննիչ գանգատի քննությունից ընդամենը երեք օր առաջ (<i>Դաուդն ընդդեմ Պորտուգալիայի</i> [<i>Daud v. Portugal</i>], սակայն տե՛ս <i>Տրիպոդիի</i> գործը):
Իրավաբանական օգնության կարգով նշանակված պետական պաշտպանին չփոխարինելը՝ չնայած վերջինիս բացահայտ անփութությանը, այսինքն՝ գանգատի հիմնավորման նպատակով որևէ իրավական փաստարկներով հանդես չգալուն (<i>Չեկալլա</i> , սակայն տե՛ս <i>Տրիպոդիի</i> գործը):

6-րդ հոդվածի 3-րդ (գ) կետի խախտումներ
Մերժում՝ փոխարինելու իրավաբանական օգնության կարգով նշանակված պետական պաշտպանին, որը սպանության գործով վերաքննիչ դատարանի վերջին նիստից առաջ թերացել էր հանդիպել դիմողի հետ (<i>Սախնովսկի</i>):
Մեղադրյալի և նրա փաստաբանի միջև տեսածայնային կապով կայացած խոսակցությունների գաղտնալուծ (<i>Չագարիա</i>):
Դիմողին սկզբում ներկայացնում էր ստաժոր իրավաբանը, այնուհետև՝ ավելի փորձառու մի փաստաբան (ով բացի ինքնաբացարկ ներկայացնելուց այլ գործողություն չկատարեց), իսկ հետո՝ իրավաբանական օգնության կարգով նշանակված փաստաբանը, որին ընդամենը հինգ ժամ էր տրամադրվել՝ գործի նյութերին ծանոթանալու համար (<i>Բոգումի</i>):

Նույն գործով մի քանի մեղադրյալների առկայության պարագայում նրանց ներկայացնող մի քանի փաստաբանների միջև պաշտպանական ռազմավարության համաձայնեցման հնարավորությունը չպետք է իշխանությունների կողմից դիտարկվի իբրև փաստաբանների կողմից հանցավոր

համաձայնության գալու փորձ և հանգեցնի փաստաբանի և նրա պաշտպանյալի միջև հանդիպումների մշտական վերահսկման (<i>Ս.-Ն ընդդեմ Շվեյցարիայի</i>):
Առավել հանգամանալից գննության են ենթակա մեղադրյալի և փաստաբանի սկզբնական հանդիպումների վերահսկման դեպքերը (<i>Բրենըն</i> , մյուս կողմից՝ <i>Քուրուփ</i> , <i>Բոնգի</i>):
Որպես կանոն, պետությունների վրա չի կարող դրվել մեղադրյալի փաստաբանի վարքագծի համար պատասխանատվությունը: Միևնույն ժամանակ, եթե ակնհայտ է անվճար իրավաբանական օգնության կարգով նշանակված պետական պաշտպանի պարտականությունների չկատարումը, պետությունները միջամտելու և պաշտպանյալի շահերն արդյունավետորեն ներկայացնող պետական պաշտպանին փոխարինելու դրական պարտավորություն պետք է ստանձնեն (<i>Չեկալլան ընդդեմ Պորտուգալիայի</i> [<i>Czekalla v. Portugal</i>], §§59-71) կամ, որպես այլընտրանք, պետք է այդ պաշտպանին իր գործառնություններն ըստ պատշաճի իրականացնելու հնարավորություն ընձեռեն՝ դատական նիստը հետաձգելու միջոցով (<i>Արոփկո</i> , <i>Սախնովսկի</i> [GC], §§99-107): Եթե մեղադրյալի շահերի ներկայացմանն առնչվող բացահայտ խնդիր կա, դատարանները պարտավոր են սեփական նախաձեռնությամբ այն լուծել, օրինակ՝ հետաձգելով դատական նիստը և նորանշանակ փաստաբանին թույլ տալով ծանոթանալ գործի նյութերին (<i>Բոգումի</i>), §§47-50):
6-րդ հոդվածի 3-րդ (գ) կետի խախտումների բացակայություն
Փանգատարկման փուլում իրավաբանական օգնության

6-րդ հոդվածի 3-րդ (գ) կետի խախտումների բացակայություն
տրամադրման մերժում, ելնելով այն դիտարկումից և որոշումից, որ գանգատարկման արդյունքում հաջողության որևէ տրամաբանական հեռանկար չկա (<i>Մոնել</i> և <i>Մորիս</i> , սակայն տե՛ս <i>Գրեյնշըր</i> և <i>Պակելլի</i>):
Պետական պաշտպանին ընտրելու հնարավորության բացակայություն (<i>Կրեսկովսկի</i> , մերժ.):
Փաստաբանների թվի սահմանափակում (յուրաքանչյուր ամբաստանյալի դեպքում՝ առավելագույնը երեք փաստաբան), առանձին փաստաբանների ծառայությունների բացառում, այն դեպքում, երբ կասկած կա, որ նրանք սատարում են մեղադրյալի ենթադրալ մասնակցությամբ գործող հանցավոր խմբավորման գործունեությունը (<i>Էսպին</i> և <i>Մյուններ</i> , մերժ.):
Ձերբակալված անձի կողմից սեփական շահերը պաշտպանելուն ուղղված տրամաբանական ջանքերի բացակայությունը՝ ձերբակալությունից անմիջապես հետո խոստովանական ցուցմունքների տակ ստորագրությանը հաջորդող ժամանակահատվածում, նաև այդ փուլում փաստաբանի կարիք չունենալու մասին նրա հայտարարությունը (<i>ժելեզով</i> , մերժ., <i>Լաթիմեր</i> , մերժ., սակայն տե՛ս <i>Ջոն Մյունեյ</i>):

6-րդ հոդվածի 3-րդ (գ) կետի խախտումների բացակայություն
Մեղադրյալի տեղափոխում պատժախուց և մի քանի կարճ ժամանակահատվածների ընթացքում փաստաբանի հետ հանդիպումների արգելում, նկատի ունենալով, որ մնացած ժամանակ նա հնարավորություն է ունեցել ազատորեն շփվելու իր փաստաբանի հետ (<i>Բոնզի</i>):
Պաշտպանի պարտավորեցում՝ գործի վարույթի վաղ փուլում իր պաշտպանյալի դեմ վկայող անձի ինքնությունը չբացահայտելու, հնարավոր ճնշումներից այդ վկային պաշտպանելու նպատակով (<i>Զուրուկ</i>):
Պետության կողմից թերացման բացակայություն այն հարցում, երբ փաստաբանը հիվանդության պատճառով չի կարողացել ներկա գտնվել դատական նիստին, սակայն և տրամաբանական ջանքեր չի գործադրել փոխարինող պաշտպանի ներգրավման ուղղությամբ (<i>Տրիպոդի</i>):
Թեթև իրավախախտման մեջ մեղադրվող դիմողի կողմից փաստաբանից հրաժարվելու ձևաթղթի ստորագրում, որը համարվել է հիմնավոր հրաժարում՝ ոստիկանության կողմից խարդախության ակնհայտ բացակայության պայմաններում (<i>Գալստյան ընդդեմ Դալաստանի [Galstyan v. Armenia]</i>):

6-րդ հոդվածի 3-րդ (գ) կետի խախտումների բացակայություն
Հրաժարում իրավաբանական օգնությունից, սակայն դատարանի կողմից գործի նյութերի համալրման վերաբերյալ ամբաստանյալին տրված խորհուրդներ, երբ վերջինիս նկատմամբ հարկային գանձումների ակնհայտ գերազանցման հիմքով քրեական վարույթ էր հարուցվել, ինչը դիմողի ազատագրկում չէր նախատեսում (<i>Բարսոմը և Վառլին ընդդեմ Շվեդիայի [Barsom and Varli v. Sweden, մերժ.])</i> :
Միջազգային իրավունքի հարցերով դիմողին խորհրդատվություն տրամադրելու նպատակով նոր՝ երրորդ փաստաբանի ներգրավման մերժում՝ դատարանի կողմից, քանի որ դա տվյալ գործի առումով նպատակահարմար չէր համարվել (<i>Վիլմենտեն ընդդեմ Ռ-7-ի [Klimentyev v. Russia]</i>):

Այդուհանդերձ, ակնհայտ անփութության գնահատման չափանիշը բավականին խիստ է՝ հաշվի առնելով, որ փաստաբանի կողմից տրամաբանական/զգալի ջանքեր չգործադրելու առանձին դեպքը չի կարող բավարար համարվել, որպեսզի առաջանա պետության կողմից փաստաբանի թերացումների շտկմանն առնչվող դրական պարտավորություն (*Տրիպոդին ընդդեմ Իտալիայի [Tripodi v. Italy, §§27-31]*):

Վկաների հարցաքննության իրավունք

Կա որոշակի ընդհանրություն այս դրույթի և 6-րդ հոդվածի

1-ին կետով նախատեսված արդար դատաքննության տարրեր հանդիսացող մրցակցային դատավարության և, մասնավորապես, կողմերի իրավահավասարության իրավունքների (*Վիդալ*), 6-րդ հոդվածի 3-րդ (բ) կետով նախատեսված՝ սեփական շահերի պաշտպանությունը նախապատրաստելու համար բավարար ժամանակի և հնարավորությունների իրավունքի (*Գ.Բ.-ն ընդդեմ Ֆրանսիայի [G.B. v France]*), և նույնի (գ) կետով սահմանված՝ սեփական շահերը փաստաբանի միջոցով ներկայացնելու իրավունքի (*Ս.Ն.-ն ընդդեմ Շվեդիայի [S.N. v. Sweden]*)⁶⁹ միջև:

6-րդ հոդվածի 3-րդ (դ) կետը բաղկացած է երեք տարրերից՝ ա) մեղադրող կողմի ներկայացրած վկաներին հարցաքննելու (կամ մեղադրանքի հիմնավորման նպատակով մեղադրող կողմի ներկայացրած այլ ապացույցները վիճարկելու) իրավունք, բ) որոշակի հանգամանքներում իր ընտրությամբ դատարանում ցուցմունք տալու նպատակով վկաներ (այսինքն՝ պաշտպանական կողմի վկաներ) հրավիրելու իրավունք, (*Վիդալ*), և գ) մեղադրական կողմի վկաներին նույն պայմաններով հարցաքննելու իրավունք, ինչպես և պաշտպանական կողմի վկաների պարագայում:

Սովորաբար կիրառվում է հետևյալ մոտեցումը. քննվում է 6-րդ հոդվածի 3-րդ (դ) կետի ենթադրյալ խախտման հարցը, նպատակ ունենալով վկաների կապակցությամբ պաշտպանական կողմի առջև ծառացած տարատեսակ խնդիրների համադրական վերլուծության միջոցով բացահայտել այդ խնդիրների գումարային ազդեցությունը ողջ դատաքննության արդարացիության վրա՝ ելնելով 6-րդ հոդվածի 1-ին կետի սկզբունքներից (*Վիդալ*): Դատաքննության որոշակի պահին

69. Տե՛ս նաև էջ 63՝ Մրցակցայնության սկզբունք, էջ 67. Կողմերի իրավահավասարություն, էջ 119. Բավարար ժամանակ և հնարավորություններ՝ պաշտպանությունը նախապատրաստելու համար, և էջ 124՝ Սեփական շահերի պաշտպանություն փաստաբանի միջոցով կամ անձամբ:

վկայի ջնեքկայանալը ոչ միշտ է գնահատվում որպես 6-րդ հոդվածի 3-րդ (դ) կետի խախտում, պայմանով, որ այդ վկան ավելի վաղ հարցաքննվել է պաշտպանական կողմի ներկայությամբ, օրինակ, մինչդատական փուլում առերես հարցաքննության (*Խագրո*, §§30-37), կամ առնչակից վարույթների նախորդ քննչական գործողությունների ժամանակ (*Վիլմենտեն*, §§124-127): Այդուհանդերձ, պաշտպանության կողմից մեղադրական կողմի վկաների ցուցմունքների մինչդատական վիճարկումը պաշտպանության իրավունքների ամբողջական երաշխավորման իմաստով բավարար չի կարող համարվել, եթե դրան չեն հաջորդել համարժեք դատավարական երաշխիքները (*Մելնիկովն ընդդեմ Ռ-7-ի [Melnikov v. Russia, §§70-84]*), կամ եթե վկաները հետագայում փոխել են իրենց դիրքորոշումը (*Օրհան Չաչանն ընդդեմ Թուրքիայի [Orhan a an v. Turkey, §§31-43, Վլադիմիր Ռոմանովն ընդդեմ Ռ-7-ի, §§97-106]*):

Համաձայն սուբսիդիարության սկզբունքի՝ վկաների հարցաքննության իրավունքն ընդունելի չի համարում այն գանգատները, ըստ որոնց դատարանները ենթադրաբար սխալ են գնահատել վկաների ցուցմունքները կամ փաստական այլ տվյալները (*Պեռնան ընդդեմ Իտալիայի [Perna v. Italy [GC], §§29-32]*), պայմանով, որ այդ առնչությամբ դատարանները չեն հանգել մեծապես անարդար կամ վիճահարույց եզրակացությունների (*Շեփերն ընդդեմ Նիդերլանդների [Շեփեր v. the Netherlands, մերժ.])*:

Վկաների հարցաքննության իրավունքը չի բացառում առաջին ատյանի դատարանի կողմից մինչդատական փուլում վկաների գրավոր ցուցմունքները հետազոտելն ու դրանց վրա հիմնվելը, եթե պաշտպանական կողմը հնարավորություն է ունեցել գործի վարույթի որոշակի պահին վիճարկելու վկայի ցուցմունքը (*Բրաչի*, §§54-61, հմմտ.՝ *Օրհան Չաչան*, §§31-43):

Ավելին, պարտադիր չէ, որ վկայի կողմից դատաքննության ժամանակ տրված բանավոր ցուցմունքը նախընտրելի համարվի ոստիկանության արձանագրած ավելի վաղ ցուցմունքից։

6-րդ հոդվածի 3-րդ (դ) կետն ունի զգալի ինքնավարություն, սակայն ամբողջովին անկախ չէ ներպետական օրենսդրություներից, քանզի այս դրույթը նկատի է առնում ամբաստանողական համակարգերին ներհատուկ տարբերությունները (կողմերն են որոշում, թե որ վկաներին է պետք ներգրավել, և վկաներին հարցաքննում են միայն կողմերը կամ նրանց ներկայացուցիչները) և ամբաստանողական համակարգերի առանձնահատկությունները (դատարանն է որոշում, թե որ վկաներին է պետք ներգրավել, և կողմերի հետ միասին մասնակցում նրանց հարցաքննությանը)։ Ամբաստանողական համակարգում դիմողը կարող է, հետևաբար, ելնել 6-րդ հոդվածի 3-րդ (դ) կետի պահանջից և դատաքննության ընթացքում իր ընտրությամբ հարցեր ուղղել ցանկացած վկայի (*Պեռնա; Վիդայ*):⁷⁰

Այնուամենայնիվ, բուն «վկա» բառը 6-րդ հոդվածի 3-րդ (դ) կետում լիովին ինքնավար իմաստ ունի և վերաբերում է ոչ միայն ցուցմունք տալու նպատակով դատարան հրավիրված անձանց։ Այն ներառում է՝ նախաքննության ընթացքում արձանագրված և դատարանում ընթերցված ցուցմունքների հեղինակներին (*Կոստովսկին ընդդեմ Նիդերլանդների [Kostovski v. the Netherlands, §§38-45]*), գործով անցնող մյուս մեղադրյալների ցուցմունքները (*Լուկան ընդդեմ Իտալիայի [Luca v. Italy, §§38-45]*), և հատուկ կարգավիճակ ունեցող անձանց, օրինակ՝ փորձագետներին (*Բյոնիշ, Բրանդստեթեր*):

Հնարավոր է առաջին ատյանի դատարանի հայեցողությանը թողնել, ինչպես սովորաբար արվում է ամբաստանողական համակարգերում, այն հարցի լուծումը, թե ցուցմունք տալու նպատակով այս կամ այն վկային հրավիրելը նպատակահարմար է, թե ոչ տվյալ դատաքննության համար (*Պեռնան ընդդեմ Իտալիայի* [GC]): Սակայն որոշ դեպքերում ՄԻԵԴ-ը բացառության կարգով պատրաստ է եղել վերանայելու ներպետական դատարանների այն եզրակացությունները, որոնք կապված էին պաշտպանության առաջարկած վկաների ցուցմունքների նպատակահարմարության և կարևորության հետ (*Օլուջիչ, §§78-85*):

6-րդ հոդվածի 3-րդ (դ) կետի խախտման վերաբերյալ իրենց ենթադրությունն արտահայտող անձինք պետք է ապացուցեն ոչ միայն որոշակի վկաներին ներգավելու հնարավորությունից իրենց զրկված լինելը, այլև այն, որ նշված վկաներին լսելը միանշանակորեն անհրաժեշտ էր ճշմարտության վերհանման համար և, որ վկային լսելու մերժումով խախտվել են պաշտպանական կողմի իրավունքները և ընդհանուր առմամբ՝ դատաքննության արդարացիությունը (*Բուտկևիչյուս, մերժ., Կրեմպովսկի*, մերժ.): Պաշտպանական կողմի վկաներին ներգրավելու իրավունքը կարող է լայնորեն մեկնաբանվել և վերաբերվել նաև պաշտպանական կողմի՝ այլ ապացույցների, այդ թվում՝ նյութական ապացույցների, փորձագիտական եզրակացությունների և այլնի, հետազոտման իրավունքին։

Միայն մեղադրական կողմի առանցքային այն վկայի դատակոչումն է պահանջվում ըստ 6-րդ հոդվածի 3-րդ (դ) կետով ամրագրված իրավունքի, որի ցուցմունքն ամբողջությամբ, կամ վճռորոշ և կամ էական չափով օգտագործվում է մեղադրանքի հիմնավորման նպատակով (*Վիդալ, Դոորսոն*):

Վկան կարող է առանցքային համարվել նաև այն դեպքում,

երբ նրա ցուցմունքը կարող է ընդամենը հաստատել կամ հերքել դիմողի կողմից ընտրված որոշակի պաշտպանական դիրքորոշումը, օրինակ՝ սադրանքի գործադրումից պաշտպանությունը (*Ռամանաուսկաս*):⁷¹

Անձի առանցքային վկա լինել-չլինելու գնահատումը կարող է արվել մեղադրական ակտի կամ, հետագայում, մեղադրական դատավճռի կառուցվածքում այդ կոնկրետ վկայի ցուցմունքի կարևորության վերլուծության հիման վրա (*Բիրուտիսը և մյուսներն ընդդեմ Լիտվայի [Birutis and others v. Lithuania, §§28-35]*): Այս կամ այն վկայի առանցքային լինելու կամ չլինելու հարցը քննելիս ՄԻԵԴ-ը որոշ դեպքերում կարող է վերլուծել նաև մեղադրյալի դեմ օգտագործված այլ ապացույցների որակն ու արժանահավաստությունը։ Այսպես, թեև նախադեպային իրավունքը կտրականապես չի բացառում ուրիշի խոսքերի վրա հիմնվող ցուցմունքների օգտագործումը, դրանք չեն կարող հիմք ծառայել այն իրավիճակում, երբ չի հարցաքննվել անմիջական ականատեսը (*Վ.Դ.-ն ընդդեմ Ռումինիայի [V.D. v. Romania, §§107-116]*): Նույն տրամաբանությունն է կիրառելի գործով մյուս ամբաստանյալների խոստովանական ցուցմունքների մասով, որոնք չեն կարող հիմք համարվել այն ամբաստանյալի նկատմամբ մեղադրական դատավճռի կայացման համար, ով իր մեղքը չի խոստովանել (*Վլադիմիր Ռոմանովն ընդդեմ Ռ-Դ-ի [Vladimir Romanov v. Russia, §§97-106]*): Վկայի կողմից դատաքննության ժամանակ իր նախաքննական գրավոր ցուցմունքներից հրաժարվելը նույնպես կարող է բավարար չափով արժանահավատ չհամարվել՝ մեղադրանքը հիմնավորելու համար, եթե ըստ պատշաճի չի հարցաքննվել առանցքային վկան (*Օրիան Չաչևս, §§31-43*):

71. Տե՛ս նաև ել 81՝ Պաշտպանություն սադրանքի գործադրումից։

Առանցքային վկային հարցաքննության հրավիրելու իրավունքը վերաբերում է ինչպես առաջին ատյանի, այնպես էլ գանգատարկման փուլերին այնքանով, որքանով որ ապահովվում է փաստական խնդիրների հետազոտումը դատական համակարգի երկրորդ մակարդակում (*Վիդալ*): Առանցքային վկային վերաքննիչ դատարան հրավիրելը կարող է անհրաժեշտ լինել, եթե վերաքննիչ դատարանը բեկանում է առաջին ատյանի դատարանի որոշումը՝ վերջինիս կողմից ավելի վաղ հետազոտված փաստական ապացույցների նոր գնահատման արդյունքում (*Գարսիա Յերնանդեզն ընդդեմ Իսպանիայի, §§26-36*):

Վկաները ցուցմունք տալու քաղաքացիական պարտավորություն ունեն, և ցուցմունք տալուց հրաժարվելը չպետք է խոչընդոտի դատարանի կողմից նման անհրաժեշտության դեպքում նրանց բերման ենթարկելը դատարանում ցուցմունք տալու համար (*Սերվ*):⁷²

Միմիայն բացառիկ հանգամանքներում, օրինակ՝ սեռական հանցագործություններ (կնոջ բռնաբարության, կամ անչափահասի նկատմամբ սեռական ոտնձգությունների), հնարավոր առանցքային վկայի՝ ենթադրյալ տուժողի ցուցմունք տալուց հրաժարվելը դիտել որպես նրա նախաքննական ցուցմունքների օգտագործման օրինական հիմք՝ առանց այդ վկային դատակոչելու։ Այստեղ խնդիրը վկայի հոգեկան վիճակը նկատի ունենալն է, ինչպես նաև անցանկալի հրապարակայնությունը դատաքննության ընթացքում (*Շեփերն ընդդեմ Նիդերլանդների*, մերժ., *Ս.Ն.-ն ընդդեմ Շվեդիայի*, մերժ., սակայն տե՛ս *Վ.Դ.-ն ընդդեմ Ռումինիայի*, §§107-116): Նմանատիպ այլ հանգամանքների շարքում են այնպիսի իրավի-

70. Տե՛ս նաև ելք 67՝ Կողմերի իրավահավասարություն։

ճակները, երբ վկաների ներկայությունը չի ապահովվում նրանց փախուստի կամ անհետացման պատճառով, կամ եթե նրանք պահանջել են անանունություն պահպանել, օգտվել են լռություն պահպանելու իրենց իրավունքից, կամ ինքնասպանություն են գործել: Հարցը հետևյալն է՝ արդյո՞ք հանցագործության բացահայտման և պատժման հետ կապված հանրային շահի նկատառումները գերակա են ամբաստանյալին արդար դատաքնությանը հասու դարձ-նելու պահանջի նկատմամբ (*Ալ-խավաջա և Թահերի*, §§120-165):

Դատաքնության ժամանակ վկայություն չտված առանց-քային վկայի ցուցմունքի վրա մեծապես հիմնվող դատա-պարտումը մեխանիկորեն չի հանգեցնում 6-րդ հոդվածի 1-ին կետի խախտման, պայմանով, որ ապահովված են եղել կուռ դատավարական երաշխիքներ: Դրանք ներառում են ներ-պետական օրենսդրությամբ սահմանված այն հստակ կանոն-ները, որոնք սահմանափակում են դատավորի՝ բացակա վկայի ցուցմունքն ընդունելու, հիմնավորող ապացույցների գոյության, այլ վկաների հետ հանցավոր համաձայնության մասին ապացույցների բացակայության գնահատման հայեցողական իրավունքը, ինչպես նաև դատավորի կողմից ատենակալներին ուղղվող հստակ ցուցումները վիճարկվող գրավոր ապացույցների որակի վերաբերյալ (*Ալ-խավաջա և Թահերի*): Անհասկանալի է, թերևս, թե որքանով ՄԻԵԴ-ը կշեղվի (կամ ընդհանրապես կշեղվի՞) այն կանոնից, ըստ որի առանցքային վկաները պետք է հարցաքննվեն դռնբաց դատարանում, բացի վկայի բռնաբարության կամ սպանու-թյան բացառիկ դեպքերից:⁷³

Մեղադրող կողմը պարտավոր է տրամաբանական/զգալի

73. Տե՛ս նաև վերևում՝ էջ 135:

շանքեր գործադրել այն առանցքային վկային դատակոչելու ուղղությամբ, որի հասցեն անհայտ է, կամ որն արտերկրում է բնակվում. այդուհանդերձ, բավարար կարող է համարվել նախաքննության փուլում օտարերկրացի վկային հարցաքննե-լու նպատակով փաստահավաք խմբի գործուղումը, պայ-մանով, որ պաշտպանական կողմին ևս առաջարկվի մաս-նակցել այդ խմբի աշխատանքին (*Սոլակովն ընդդեմ «նախկին Մակեդոնիայի Հարավսլավական Հանրապետության» [Solakov v. “the former Yugoslav Republic of Macedonia”, §§56-67], Բուսկևիցյուս*, մերժ., *Թոմասն ընդդեմ ՄԹ-ի [Thomas v. the United Kingdom*, մերժ.]):

Մինևույն ժամանակ, մեղադրյալներն իրենք էլ պետք է տրամաբանական/զգալի ջանքեր գործադրեն, որպեսզի մեղադրող կողմն իմանա, որ այս կամ այն վկային նրանք առանցքային և դատակոչի ենթակա են համարում. վկայի դատակոչի մասին միջնորդությունը դատաքնության վերջին փուլերում կարող է չափազանց ուշացած լինել՝ 6-րդ հոդվածի 3-րդ (դ) կետի խախտում արձանագրելու համար (*Սոլակով*):

Վկայի անանունության պահպանման միջոցով պետական իրավասու մարմինը կարող է պաշտպանել վկայի, օրինակ՝ ոստիկանության գործակալի, իրազեկչի ինքնությունը կամ գաղտնի քննչական մեթոդը. 6-րդ հոդվածի 3-րդ (դ) կետն այդ իրավունքն, ըստ եության, թողնում է պետության հայեցողու-թյանը, որը և որոշում է կայացնում վկաների անանունության պահպանման իրավաչափության մասին: Դրա հետ մեկտեղ՝ հարկ է ըստ 6-րդ հոդվածի 3-րդ (դ) կետի հավասա-րակշռություն հաստատել վկայի հարցաքննության առումով պաշտպանության շահի և այդ անձին պաշտպանելու հանրային շահի միջև (*Վան Մեթելենը և Մյունսերն ընդդեմ Նիդերլանդների [Van Mechelen and others v. the Netherlands, §§59-65]*):

Անգամ եթե անանուն վկաներն առանցքային չեն, պաշտ-պանական կողմին այնուամենայնիվ պետք է թույլ տալ ստուգել նրանց արժանահավատությունը՝ ա) գրավոր հարցեր ուղղելու (*Կոստովսկի*), բ) փաստաբանին հարցաքննությանը մասնակ-ցելու հնարավորություն ընձեռելու, բայցև նրանից վկաների ինքնությունը դիմողին չհայտնելու պարտավորությունն ստանալու (*Դոորսոն, Զուրուֆ*),⁷⁴կամ գ) վկաների ձայնի կամ արտաքինի քողարկմամբ՝ դիմողին տեսաձայնային կապով նրանց հարցեր ուղղելու հնարավորություն ընձեռելու (*Բիրուտիս և Մյունսեր*) միջոցով:

Ճիշտ այնպես, ինչպես պաշտպանական կողմն իրավասու է դատաքննության ժամանակ հարցաքննել մեղադրական կողմի առանցքային վկային, այն նաև պետք է հնարավորու-թյուն ունենա հասու լինելու ցանկացած այլ էական կամ վճռորոշ ապացույցների, այդ թվում՝ փաստաթղթային կամ նյութական (*Միրիլաշվիլի*, §§200-209):⁷⁵

Վկաների հարցաքննության իրավունքի խախտումներ

Պաշտպանական կողմին որևէ վկայի հրավիրելու հնարավորությունից զրկում վերաքննիչ դատարանի կողմից, որը մեղադրական դատավճիռ է կայացրել դիմողի նկատմամբ՝ մերժելով առաջին ատյանում դիմողի արդարացման հետ կապված փաստական տվյալները հիմնականում հենց առաջին ատյանի դատարանում վկաների ցուցմունքների և այլ

74. Տե՛ս նաև վերևում՝ էջ 124. Սեփական շահերի պաշտպանություն փաստաբանի միջոցով կամ անմա՞րբ:

75. Տե՛ս նաև էջ 63՝ Մրցակցայության սկզբունք, էջ 67. Կողմերի իրավահավա-սարություն:

Վկաների հարցաքննության իրավունքի խախտումներ

փաստական տվյալների վերագնահատմամբ (*Վիդալ*, սակայն տե՛ս *Շեփերի, Ս.Ն.-ն ընդդեմ Շվեդիայի*, և *Ալ-խավաջա և Թահերի* գործերը՝ կապված բացառիկ հանգամանքների առկայության հետ):

Առանցքային վկային դատակոչելու անկարողություն, այն դեպքում, երբ նա կարող էր հաստատել կամ հերքել դիմողի հայտարարությունը սադրանքի գործադրման վերաբերյալ (*Ռամանաուսկաս*): Տե՛ս նաև էջ 81-ը:

Դատապարտում, որն ամբողջովին (*Բիրուտիս և Մյունսեր*) կամ վճռորոշ չափով (*Կոստովսկի*, վան *Մեթելեն և Մյունսեր*) հիմնված է անանուն վկայի ցուցմունքի վրա (սակայն տե՛ս *Դոորսոնի* գործը):

Դատարանի կողմից նշանակված փորձագետին ավելի նշանակալի դերակատարման շնորհում (մեղադրյալի հանդեպ ոստիկանի չեզոքության բացակայություն)՝ պաշտպանական կողմի փորձագետի համեմատությամբ, ընդ որում վերջինիս ողջ դատական նիստին մասնակցելու հնարավորություն չի տրվել (*Բյունիշ*, սակայն տե՛ս *Բրանդստեթերի* գործը): Տե՛ս նաև էջ 70-ը:

Վկաների հարցաքննության իրավունքի խախտումներ
Դատարանի կողմից նշանակված փորձագետի ցուցմունքների անսպասելի և ամբողջական փոփոխում ևույն դատական նիստի ընթացքում, ինչը որոշիչ ներգործություն է ունեցել ատենակալների կարծիքի վրա, ընդ որում առաջին ատյանի դատարանը հրաժարվել է այլընտրանքային փորձագետ նշանակել (<i>Գ.Բ.-ն ընդդեմ Ֆրանսիայի</i>, սակայն տե՛ս <i>Բյոնիշի, Բրանդստեթերի</i> գործերը՝ ավանդական դիրքորոշման առնչությամբ, տե՛ս նաև էջ 81 և 119-ը):
Հետագայում դատապարտման հիմքում դրված եզրակացությունների հեղինակներ հանդիսացող փորձագետներին դիմողի կողմից հարցեր ուղղելու հնարավորության բացակայություն (<i>Բալսիտե-Լիդեյկիենեն ընդդեմ Լիտվայի [Balsyt -Lideikien v. Lithuania]</i>):
Առաջին ատյանի դատարանի կողմից սեռափոխման վիրահատության անհրաժեշտությունը պնդող դիմողի միջնորդությամբ փորձագետներին դատակոչելու մերժում (<i>Շլումպֆն ընդդեմ Շվեյցարիայի</i>):
Առաջին ատյանի դատարանի կողմից բռնաբարության համար մեղադրվող ամբաստանյալին ենթադրաբար

Վկաների հարցաքննության իրավունքի խախտումներ
պատկանող սերմնահեղուկի ԴՆԹ հետազոտության անցկացման մերժում, այն դեպքում, երբ մեղադրանքը մեծամասամբ հիմնված էր ծեր կանանց դատարանում չհաստատված ցուցմունքների վրա, իսկ մյուս ապացույցները կամ համոզիչ չէին կամ ուրիշից լսված տվյալներ էին պարունակում (<i>Վ. Դ.-ն ընդդեմ Ռումինիայի</i>):
Ոչ առանցքային վկայի ցուցմունքը կարող է արձանագրվել և օգտագործվել դատարանում, պայմանով, որ մինչդատական փուլում լիովին պաշտպանված լինեն պաշտպանական կողմի իրավունքները. այդ իմաստով պահանջվում է, որ մեղադրյալին նշված վկային հարցեր ուղղելու պատշաճ հնարավորություն ընձեռվի՝ ցուցմունքի արժանահավատության վիճարկման նպատակով: Նման հնարավորություն կարող է տրվել կամ ցուցմունքը տալու ժամանակ կամ որևէ այլ փուլում՝ նախքան դատաքննության սկիզբը (<i>Ունթերփերթինգերն ընդդեմ Ավստրիայի [Unterpertinger v. Austria]</i>):
Այն դեպքում, երբ մինչդատական փուլում մեղադրյալը հարցաքննվում է ոչ առանցքային վկայի հետ առերես, փաստաբանի ներկայությունը չի համարվում պաշտպանության իրավունքների իրացման էական բաղադրիչ (<i>Իսզոր</i>):
Փորձագետ վկաների հանդեպ 6-րդ հոդվածի 3-րդ (դ) կետի վերաբերմունքը, որպես կանոն, նույնն է, ինչ մյուս վկաների դեպքում (<i>Միրիլաշվիլի</i>, §§200-209), և չի պահանջվում, որ

նրանք բավարարեն չեզոքության չափանիշը: Այդուհանդերձ, ՄԻԵԴ-ը որոշ հանգամանքներում դիտարկել է, որ փորձագետի կողմից չեզոքություն չպահպանելը կարող է խնդրահարույց լինել, օրինակ, այն դեպքում, երբ դատարանի կողմից նշանակված կամ այսպես կոչված՝ պաշտոնական փորձագետին դատավարական առավելություններ են տրվում՝ պաշտպանության կամ մասնավոր հիմունքներով ներգավված փորձագետի համեմատ (*Բյոնիշ, Բրանդստեթեր*): Փորձագետի չեզոքության չափանիշն ավելի խիստ է, թերևս, դիմողի համար, քան անաչառության գնահատման չափանիշն ըստ 6-րդ հոդվածի 1-ին կետի, քանի որ այս դեպքում հարկ է լինում ապացուցել փորձագետի կողմնակալությունն ըստ սուբյեկտիվ չափանիշի, այլ ոչ միայն ավելի մակերեսային բնույթ ունեցող օբյեկտիվ չափանիշի (*Բրանդստեթեր*): ⁷⁶

Բացառիկ դեպքերում, օրինակ՝ նույն դատական նիստի ընթացքում դատարանի կողմից նշանակված փորձագետի ցուցմունքների անսպասելի և ամբողջական փոփոխության պարագայում, կարող է ծագել արդարացիության և պաշտպանության իրավունքների հետ կապված խնդիր, եթե դատարանը բնության չի առնում նոր փորձագետ հրավիրելու կամ ակնհայտորեն ոչ կոմպետենտ փորձագետին փոխարինելու հարցը (*Գ.Բ.-ն ընդդեմ Ֆրանսիայի*): ⁷⁷

Վկաներին հրավիրելու պաշտպանական կողմի իրավունքը երբեմն ավելի լայն իմաստով է մեկնաբանվում, այն է՝ իբրև պաշտպանական կողմի այն իրավունք, որով նա կարող է հավաքել և ներկայացնել նաև անձի անմեղությունը հաստատող այլ ապացույցներ՝ փաստաթղթեր, փորձագիտական

եզրակացություններ և այլն: Չնայած նախնառաջ ազգային դատարաններն են որոշում՝ արդյոք անհրաժեշտ և բավարար են պաշտպանական կողմի առաջարկած ապացույցները՝ ՄԻԵԴ-ը կարող է համաձայն չլինել ներպետական դատարանների՝ այս կամ այն ապացույցներն անընդունելի համարող որոշումների հետ, եթե՝ ա) այդ որոշումները բավարար չափով հիմնավորված չեն, բ) անմեղությունը հաստատող ապացույցը կարող է իսկապես հօգս ցնդեցնել մեղադրական կողմի փաստարկները, և գ) մեղադրող կողմի վարկածի ապացուցողական հենքը թույլ է (*Վ. Դ.-ն ընդդեմ Ռումինիայի*, §§ 107-116):

Եթե փորձագիտական հետազոտության արդյունքները էական նշանակություն ունեն գործի վերջնական հանգուցալուծման համար, ապա պաշտպանական կողմը կարող է ոչ միայն վիճարկել փորձագիտական զեկույցի եզրակացությունները դատարանում, այլև մասնակցել մինչդատական փուլում փորձագետի հարցաքննությանը, օրինակ՝ Նրան լրացուցիչ հարցեր ուղղելով (*Զոթինս ընդդեմ Բելգիայի [Cottin v. Belgium*, §§31-33], *Մանտովանելլին ընդդեմ Ֆրանսիայի [Mantovanelli v. France*, §§31-36]):

Վկաների հարցաքննության իրավունքի խախտումների բացակայություն
Մինչդատական փուլում արտերկրում գտնվող մեղադրյալին հարցաքննելու նպատակով մեղադրող կողմի նախաձեռնությամբ կազմակերպված փաստահավաք խումբ, նրա փաստաբանի ներկայության ապահովմամբ, հետագայում՝ հնարավորություն չունենալով վկայի ներկայությունն ապահովել դատարանում (<i>Սոլակով, Բուտկինչյուս, մերժ.</i>):

Վկաների հարցաքննության իրավունքի խախտումների բացակայություն
Երեք առանցքային վկաները, բոլորն էլ՝ բռնաբարության ենթադրյալ տուժողներ, իրաժարվել են ցուցմունք տալ դատարանում, չցանկանալով լուրջ հոգեկան ապրումների ենթարկվել հանցագործին առերեսվելով. ցուցմունքներն արձանագրված են եղել դատաքննությունից առաջ և հիմք են ծառայել դատապարտման համար (<i>Շեփերն ընդդեմ Նիդերլանդների</i> , մերժ., սակայն տե՛ս Վիդալի գործը՝ ավելի տարածված մոտեցմամբ):
Առանցքային վկա հանդիսացող երեխան, որը ենթադրաբար ուսուցչի կողմից սեռական ոտնձգության զոհ էր, տեսագրված նախաքննական հարցազրույց է տվել փաստաբանի ներկայությամբ, հետագայում այդ ցուցմունքը հիմք է ծառայել ուսուցչի դատապարտման համար (<i>Ս.Ն.-ն ընդդեմ Շվեդիայի</i> , մերժ.):
Դատաքննությունից առաջ առանցքային վկայի ինքնասպանություն. նրա նախաքննական ցուցմունքը հիմք է ընդունվել որպես մեղքը հաստատող ապացույցների որոշիչ բաղադրիչ, ընդ որում առկա են եղել հակակշռող տարբեր դատավարական երաշխիքներ (<i>Ալ-խավաջա և Թահերի</i>):
Առանցքային վկան (բռնաբարության զոհը) մահացել է

Վկաների հարցաքննության իրավունքի խախտումների բացակայություն
դատաքննությունից առաջ, դատապարտման հիմքում դրվել է ոստիկանությունում գրված նրա ցուցմունքը և հիմնավորվել այլ ապացույցներով, այդ թվում՝ նրա մարմնում դիմողի սերմնահեղուկի առկայության փաստով (<i>Միկան ընդդեմ Շվեդիայի [Mika v. Sweden, մերժ.]</i>):
Առանցքային վկային դատակոչելու միջնորդություն միայն դատաքննության վերջին փուլում (<i>Սոլակով</i>):
Վերաքննիչ դատարանն իր հայեցողությամբ որոշում է կայացրել որոշ վկաների դատակոչի նպատակահարմարության վերաբերյալ, առանց վերազնահատելու ստորին ատյանի փաստական տվյալները (<i>Պեռնա</i> , սակայն տե՛ս Վիդալի գործը):
Վերաքննիչ դատարանում ոչ առանցքային անանուն վկայի հարցաքննություն մեղադրյալի փաստաբանի ներկայությամբ (<i>Դոորսոն</i> , սակայն տե՛ս <i>Կոստովսկու</i> գործը):
Մեղադրյալի և ոչ առանցքային վկայի առերեսում, որն անց է կացվել մինչդատական փուլում փաստաբանի բացակայությամբ, հետագայում՝ վկային հայտնաբերելու

Վկաների հարցաքննության իրավունքի խախտումների բացակայություն
անկարողություն. վկայի ցուցմունքն այնուհետև օգտագործվել է մեղքը հաստատելու համար, սակայն այդ իմաստով էական/վճռորոշ նշանակություն չի ունեցել (<i>Խսգրո</i>):
Ավելի նշանակալի դերակատարման շնորհիւմ դատարանի կողմից նշանակված փորձագետին, ով «չեզոք» է համարվել, չնայած որ այն հաստատության անդամն էր, որը մինչ այդ զեկույցով էր հանդես եկել դիմողի բիզնես գործունեության վերաբերյալ՝ դրանով իսկ սկզբնավորելով նրա դեմ ուղղված հետապնդումը (<i>Բրանդստեթեր</i> , սակայն տե՛ս <i>Բյոնիշի</i> գործը):

Թարգմանչի անվճար օգնություն

Որոշակի ընդհանրություն կա այս դրույթի և 6-րդ հոդվածի 1-ին կետով նախատեսված արդար դատաքննության տարրեր հանդիսացող մրցակցային դատավարության և կողմերի իրավահավասարության իրավունքների,⁷⁸ անձին հասկանալի լեզվով մեղադրանքի մասին տեղեկացման իրավունքի (*Բրոդիչեկ*),⁷⁹ 6-րդ հոդվածի 3-րդ (բ) կետով նախատեսված՝ պաշտպանությունը նախապատրաստելու համար բավարար ժամանակ և հնարավորություններ ունենալու իրավունքի, և

78. Տե՛ս նաև էջ 63՝ Մրցակցայնության սկզբունք, և էջ 67. Կողմերի իրա-վահավասարություն:
79. Տե՛ս նաև էջ 116՝ Տեղեկացում մեղադրանքի մասին:

Նույնի (գ) ենթակետով՝ սեփական շահերը փաստաբանի միջոցով ներկայացնելու իրավունքի (*Զվարանտա, Չեկալլա*)⁸⁰ միջև:

Այս դրույթը երաշխավորում է անվճար թարգմանության ապահովման իրավունքն այն անձի համար, ով չի հասկանում դատարանում գործածվող լեզուն, ընդ որում՝ պարտադիր պայման չէ հենց մայրենի լեզվով նման աջակցությունը:⁷⁹ Եթե թարգմանության ապահովումը մերժվում է, իշխանություն-նե՛րն են պարտավոր ապացուցել, որ մեղադրյալը դատա-րանում գործածվող լեզվի բավարար իմացություն ունի (*Բրոդիչեկ*):

Անվճար թարգմանությունը պետք է ապահովվի այն չափով, որը բավարար է արդար դատաքննություն երաշխավորելու համար (*Զուսկանին ընդդեմ ՄԹ-ի [Cuscani v. the United Kingdom, §§38-40]*):

Առաջին ատյանի դատավո՛րն է պարտավոր զգալի ջանքեր գործադրել՝ հաստատելու, որ թարգմանչի բացակայությունը չի սահմանափակի դիմողի լիարժեք ներգրավումն իր համար կարևորագույն նշանակություն ունեցող հարցերի քննարկ-մանը (*Զուսկանի*): Իշխանությունների այս պարտավորու-թյունը չի սահմանափակվում սոսկ թարգմանիչ նշանակելու փաստով, այլև նախատեսում է թարգմանության համարժե-քության որոշակի վերահսկողություն (*Զուսկանի, Կամա-սինսկի*):

80. Տե՛ս նաև էջ 124՝ Սեփական շահերի պաշտպանություն փաստաբանի միջոցով կամ անձամբ:

Անվճար թարգմանության ապահովման պահանջի խախտումներ
Գերմանացի ամբաստանյալի համար չի ապահովվել դատարանում գործածվող լեզվով (իտալերեն) կազմված մեղադրականի որևէ այլ լեզվով թարգմանություն, այն դեպքում, երբ չկան ապացույցներ այդ լեզուն բավարար չափով հասկանալու վերաբերյալ (<i>Բրոզիչեկ</i> , տե՛ս նաև էջ 116-ը):
Առաջին ատյանի դատավորը թերացել է զգալի ջանքեր գործադրել՝ ՄԹ-ում հարկային իրավախախտումների համար դատվող իտալացի դիմողից դատարանում գործածվող լեզուն ըմբռնելու դժվարությունների մասին տեղեկանալու հարցում (<i>Քուսկանի</i>):
Դատարանում գործածվող լեզուն հասկանալու հետ կապված խնդիրներ ունեցող օտարերկրացիների շահերի պաշտպանի բացակայություն կամ ոչ լիարժեք իրավաբանական աջակցություն (<i>Զվարանտա, Չեկալլա</i> , Տե՛ս նաև էջ 124-ը):

6-րդ հոդվածի 3-րդ (ե) կետը նախատեսում է նաև որոշ (սակայն ոչ բոլոր) նյութերի թարգմանությունը, այն վերաբերում է սոսկ փաստաթղթերի կամ ցուցմունքների, օրինակ՝ ներկայացվող մեղադրանքի, մեղադրական ակտի, առանցքային վկայի ցուցմունքի գրավոր կամ բանավոր թարգմանությունը, որոնք անհրաժեշտ են ամբաստանյալի արդար դատա-

քննության իրավունքի իրացման համար (*Կամասինսկի*):

Հետևաբար, հույժ կարևոր է, որ օտարերկրացու համար անվճար գրավոր կամ բանավոր թարգմանության ապահովումը հավուր պատշաճի համալրվի նաև բավարար որակի իրավաբանական օգնությամբ (*Զվարանտա, Չեկալլա*):

«Անվճար» բառը նշանակում է, որ պետական իրավասու մարմինները դատաքննության ավարտին չեն կարող վերականգնել թարգմանության հետ կապված ծախսերը՝ անկախ այդ դատաքննության արդյունքից (*Իշյարն ընդդեմ Բուլղարիայի* [I yar v. Bulgaria, §§46-49]):

Կարելի է նաև պնդել, որ հասկանալու կամ խոսելու անկարողությունը, որը պայմանավորված է անձի ֆիզիկական հաշմանդամությամբ կամ չափազանց փոքր կամ մեծ տարիքով, նույնպես կարող է երևան բերել 6-րդ հոդվածի 3-րդ (ե) կետով սահմանված երաշխիքների կիրառման հարցը, չնայած որ ելնելով *Թ.-ը և Վ.-ն ընդդեմ ՄԹ-ի* նախադեպից, այս հարցն ավելի նպատակահարմար է քննել 1-ին կետում ամրագրված ընդհանուր արդարացիության տեսանկյունից և դրա տարր հանդիսացող՝ արդյունավետ մասնակցության սկզբունքի հիման վրա (*Սթենֆորդ*, մերժ.):⁸¹

Անվճար թարգմանության ապահովման պահանջի խախտման բացակայություն
Դատարանում գործածվող լեզվին չտիրապետող օտարերկրացուն ներկայացված մեղադրանքի բանավոր թարգմանություն (<i>Կամասինսկի</i> , տե՛ս նաև էջ 116-ը):

81. Տե՛ս նաև էջ 76՝ Արդյունավետ մասնակցություն:

Անվճար թարգմանության ապահովման պահանջի խախտման բացակայություն
Հերոինի մաքսանենգության գործով ֆրանսիացի կասկածյալը մաքսատանն անց կացված առաջին հարցաքննության ժամանակ հարցաքննվել է Շվեդիայի մաքսային ծառայության սպայի կողմից, առանց թարգմանչի օգնության. մաքսային ծառայության սպան բավարար չափով տիրապետում էր ֆրանսերենին (<i>Դիալլոն ընդդեմ Շվեդիայի</i> [Diallo v. Sweden, մերժ.]):